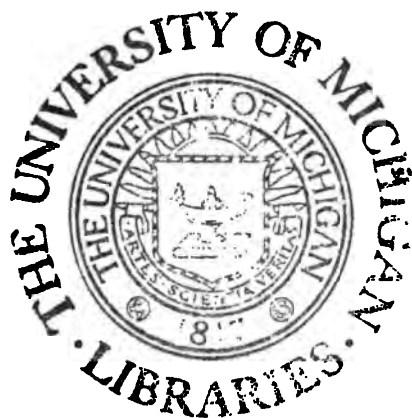

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS

MUDr. SVATOMÍR TŮMA,

(* 22./4. 1870 v Něm. Brodě, † 17./3. 1911 v Č. Budějovicích.)

Když mu bylo 5 let, byl otec jeho — c. k. gym. prof. František Tůma — přeložen do Čes. Budějovic, r. 1888 absolvoval Jirsíkovo gymnasium, r. 1894 byl povýšen na doktora lékařství, rok byl dobrovolníkem, pak pobyl na klinikách v Praze a Berlíně, r. 1897 zahájil praxi v Č. Budějovicích.

Již jako akademik stál v šiku pracovníků N. J. P. a od r. 1901 až do své smrti byl předsedou česko-budějovického odboru N. J. P.

Mimo jiné byl i členem obecního zastupitelstva česko-budějovického.

V poslední své vůli odkázal na národní účely 10.000 K, našemu odboru zanechal kulturně-historickou nákladnou sbírku diapositivů.

V nejkrásnější době — v plné mužné činnosti — opustil nás náhle a neočekávaně. Tak jsme zvykli jeho píli a obětavosti, že ani v nejmenším jsme neuvažovali, co by bylo, kdyby nedlel mezi námi. Miloval lid a pracoval pro lid. Chtěl viděti ty české kraje v Pošumaví tam, kam je poukazuje lidskost, právo a spravedlnost.

„Ty lide dobrý, prostý! Vzdělávej se a nezapomínej slavné minulosti národa! Nedej se klamati lstí a zlobou, rozohni se pro svou svatou českou věc, zušlechťuj se českou knihou a hleď, bys rozvojem ducha a prací se vymanil z podřízeného postavení, a duševně i národohospodářsky zmohutněl tak, by jen česká věc panovala v českém kraji, by české dítě bylo vychováno jen v české škole, a pilně dbej, by nebyl duch tvůj ubíjen cizí silou a cizím kapitálem!

Nezapomínej vzájemnosti slovanské, neboť ve sdružení jest síla. Škoda každé slibné snítky, a větev slovenská jest dosud nejen zdráva, ale i mocna!“

Z POTULEK

PO

SLOVENSKU.

PÍŠE

RUDOLF POKORNÝ.

SEŠIT I.

DRUHÉ VYDÁNÍ.

V PRAZE.

TISKEM DRA. J. B. PICHLA A SPOL. — NÁKLADEM SPISOVATELOVÝM.

[illegible]

DOSLOV.

Když jsem započal tuto práci, doufal jsem, že látku do osmi tříarchových sešitů směstnám; avšak látka rostla mi pod rukou tak, že ještě polovice zbývá v rukopise. — Očekával jsem dále, že spisek můj více nalezne odbytu; zatím však má dosud asi 400 odběratelů, a to z dobré polovice na Slovensku samém. — Bylo mi raděno, abych připojil ke konci tohoto dílu rejstřík jmen; sám pak chtěl jsem podati ještě Doplňky a opravy některých omylů, avšak již nestačil jsem s místem a časem a odkládám tedy obé na konec dílu druhého. Snad mne do té doby také konečně dojdou některé výtky z Turč. Sv. Martina, o něž jsem žádal a na něž dosud marně čekám.

Z obsahu dílu toho čtenář sezná, že jsem se podujal práce značné; učinil jsem tak jen proto, poněvač jsem neměl naděje, že by ji na ten čas někdo jiný s takou láskou podnikl. Žádal-li jsem kde o pomůcky, nedostal jsem obyčejně ani odpovědi. Jsou-li tedy kde jaké mezery, nemohu za to, poněvač mi zejmena starší časopisy slovenské zůstaly nepřístupnými. Ostatně nebylo ani mým úmyslem, podati dílo úplné a velkolepé. Chopil jsem se

práce této jen z nutnosti a nazval jsem spisek tento pouze „Z potulek po Slovensku . . .“

Omyly tiskové (jako na str. 107. na zelném místo na zeleném, na str. 263. správně Tanárky místo Trnávky a j.) nejsou pro čtenáře té důležitosti, abych je opravovati musil. —

Tolik uznal jsem za dobré připomenouti.

V PRAZE, v září 1884.

R. POKORNÝ.

Obsah prvého dílu.

Strana.

Předmluva . . . . 3—4

Malé Karpaty.

I. *Z Hodonína do Trnavy.* (Z Hodonína do Senice. Slovenské domky. Kroj. Senice. Štěpán Fajnor. Nynější stav literární otázky československé. Slovenské národní písně. Malé Karpaty. Dr. Hurban. Povstání r. 1848. a 1849. Holuby a Šulek. Episoda na „Obrázku." Slovenský pohřeb. Poklad Hrajnohův. Jan Hollý.) . . . . 7—35

II. *Trnava a Nitransko.* („Různí lidé." Trnava. Nitranská župa. Čeští vyhnanci. Různořečí. Kroj. K povaze Slovákův.) . . 36—48

III. *Prešpurk.* (Město a okolí. Prešpurská župa. Význam Prešpurku pro Slovensko. Němci, Slováci, Chorvaté v Prešpurku. Židé v Uhrách. Hodža a jeho literární pozůstalost. Děvín.) . . . . . . 49—64

IV. *Z Prešpurku do Nového Města nad Váhem.* (Hergotič. Pezinek. Vinobraní. Slovenská jizba v Trlinku. Slovenský dům. Uherské hospodářství. Modra. U hrobu Ludevíta a Karla Štúra. Hlohovec. Leopoldov. Píšťany.) . . . . 65—81

V. *Nové město nad Váhem a jeho okolí.* (Nové Město. Tematín. Čachtice. Paní Čachtická. Dědina Višňov. Kroj. Bzince. Volba evang. seniora. Pronásledování slovenského kněžstva. Školství. Uherská kuchyně vůbec a slovenská zvlášť. Hostince.) . . . . . 82—112

Trenčínským Povážím.

I. *Pohled na Pováží* . . . . 115—119

II. *Beckov.* (Historie a pověsti jeho. Na fař[illegible]) . [illegible]20—124

III. *Trenčínské Teplice.* (Teplice a jejich ok[illegible] du. Pověsť o původu Teplic trenčínských a [illegible] [illegible]en-čínská župa. Vycházky z Teplic — Klepá[illegible] [illegible]25—133

IV. *Trenčín.* (Historie a pověsti jeho. Měst[illegible] [illegible]ký. Slovensko starodávné. Štěpán Zápola.) . [illegible]34—148

V. *Na Skalce.* (Zříceniny klášterní a koste[illegible] sv. Benedikt.) . . . . 149—151

Strana.
VI. *Slovenský lid*. (Slovenská chudoba, touha po volnosti, slovenská opuštěnosť, zpěvnosť, řeč. Podřečí trenčínská. Slovenské kroje. Průmysl a obchod na Slovensku. Drotáři. Petníci, čipkáři, olejkáři atd.) . . . . 152—172
VII. *Z Trenčína do Žiliny*. (Ilava. Trestání provinilců. Vršatec. Považská Bystřice. Předmír. Súlovské skály. Hríčov.) . . . 173—181
VIII. *Žilina. Budatín. Lietava* . . . . 182—187
IX. *Na rozhraní Trenčínska a Turce*. (Milkův hrob. Strečno a Starohrad. Margita a Besná. Vily.) . . . . 188—194

Turec.

I. *Slovenská zahrádka*. (Turec. Turovo. Různořečí. Turčanské krásné pohlaví. Lid.) . . . . 197—204
II. *V Turč. Sv. Martině*. (Město. Živena. Slovenka. Vohlady. Slovenská svatba. Slavnosti sv.-martinské. Cigánská hudba. Jan Kadavý. Jan Franscisci-Rimavský. Národni tance slovenské. Vyznamenáni Adolfa Heyduka a Jana Botta. Osikovo.) . . . . . . 205—239
III. *Utiskování Slováků*. (Slovenská Matice: Starší pokusy o založeni podob. spolku. Založení Matice. Členové Matice Slovenské. Jměni Matice Slovenské. Činnosť a osudy Matice Slovenské. Zrušeni Matice a důvody k tomu. Osud slovenských gymnasií. Kulturní stav Slovenska. Rozvoj Maďarů. Literatura. Žurnalistika. Spolky.) . . . . 240—300
IV. *Z potulek Turcem*. (Údolí harmaněcké. Štubňa. Slovenšti Němci. Klášter pod Zniovem. Sklabina. Cigáni. Cigánské anekdoty: Cigánská rodina. Cigán křesťanem. Cigán poslem, dělníkem atd. Cigán vojákem. Cigán zloděj. Vtip cigánský. Hrdosť cigánská. Úsměšky o cigánech. — Košuty. Ďorď Kossuth. Sučany. Uherské volby: Obecní volby na dědině. Reštavrace čili stoličné volby. Volby do sněmu. — Odjezd z Turč. Sv. Martina.) . . . 301—375
Doslov . . . . 376—377

Začátkem měsíce srpna roku 1879. navštívil jsem po boku pěvce tatranského Adolfa Heyduka poprvé Slovensko, do něhož jsem již dávno před tím zalétal duchem. Útrapy bratří Slováků a jejich boje znal jsem již několik let před tím z listův „otce Slováků“, dra. Jozefa M. L. Hurbana, když se marně pokoušel vzkříšením „Nitry“ oživiti bývalou literární jednotu československou. Krom toho pěstovali jsme stále přátelské styky se Slováky, v Praze na vys. školách studujícími, kteří nosili k nám své tužby a své — překrásné národní písně. Kdož by pak netoužil poznati Slovenska, opojiv se krásami Sládkovičova „Dětvana,“ Bottovy „Smrti Jánošíkovy,“ Chalupkovy ohnivé básně „Mor ho!“ a — „Cymbálu a huslí“ našeho Heyduka!? Avšak nejen poesie, nýbrž i mistrné kresby ze Slovenska, oděné buď v šumnou řízu povídky, pohádky, buď v jednoduchou halenu cestopisu, jakéž nám zlaté péro naší nesmrtelné Boženy Němcové zanechalo, pudily nás tam pod velebné Tatry, pod něž pověsť staví kolébku Slovanstva.

A tak jsme r. 1879. poznali „zahrádku Slovenska“, Turec, v němž hledali mnozí docela místo ztraceného ráje (viz Spisy Jana Kollára, II. 227), navštívili jsme Liptov, bohatý na salaše, hory, jezera, odtud putovali jsme ke Královĕ Hole a Ďumbíru a dále do Gemerského Tisovce, načež jsme se vraceli k „nejkrásnějšímu městu Slovenska“, k Báňské Bystřici, zkad malebným Harmancem dospěli jsme nazpět do Turce.

Druhou delší cestu vykonali jsme r. 1880. Tehdy řídili jsme se z počátku, abych tak řekl, směrem výpravy

našeho Prokopa Velikého, který r. 1428. táhl na Slovensko okolo Skalice Uherské a Senice horami, okolo Horních a Dolních Ořešan, Modré, Pezinku, Sv. Jiří až k Požuni (Prešpurku), načež se obrátil k Trnavě, tomuto „malému slovenskému Římu,“ navštívil Kostolany, Čachtice, Nové Město nad Váhem a Beckov. Rozvrh cestopisu této partie (Malými Karpatami) pochází tudíž od samého našeho Prokopa. — Od Malých Karpat putovali jsme dále k Trenčínu a odtud trenčínským Považím po břehu Váhu navštívili jsme opět Turec, z kterého podnikli jsme delší cestu po slovenských báňských městech až k Šťávnici, blíže níž vystoupili jsme na báječný vrch, na „slovenské peklo“ Sytno.

Již z tohoto nejstručnějšího nárysu patrno, že naskytlo se nám hojnosť látky nejen pro cestopis, ale i pro vzpomínky historické, pro etnografii atd.

Nemám však úmyslu látku tuto vědecky spracovati. Účelem tohoto spisu je zábavným způsobem seznámiti naše obecenstvo se Slovenskem i se Slovačí, a proto dávám mu formu jen cestopisu, vkládaje různé zajímavé episody, jako o bouřích v r. 1848. a 1849., o jednotlivých slovenských spisovatelích, o typech zvlášť zajímavých atd.

Nemnoho pomůcek měl jsem při vypracování této práce po ruce; literatura slovenská jest sice dosti bohata, ale z velké části rozptýlena po časopisech, našinci nepřístupných, než aby nebylo třeba hledati pomůcek jinde, ač i těch je po skrovnu. Něco málo v literaturách ruské, polské, české a německé. V této nejméně.

Nestojím ani o uznání; jsem zvyklým již nedbati hlasů, každou práci spisovatele, který pěstování kamarádství nerozumí, již napřed odsuzujících, anebo aspoň umlčujících a pracovati jen podle svého vědomí a svědomí. Budu šťasten a odměněn dosti, přijde-li brzy někdo jiný s dokonalejším spisem o Slovensku a prospěje-li mu něčím i tato nepatrná práce.

R. P.

MALÉ KARPATY.

I.

Z Hodonína do Trnavy.

(Senice. Štěpán Fajnor. Slovenské písně. Malé Karpaty. Dr. Hurban. Povstání r. 1848. a 1849. Holuby a Šulek. Slovenský pohřeb. Poklad Hrajnohův. Jan Hollý.)

Jakoby slunce bylo té noci ani nespalo. Pražilo nemilosrdně hned z rána, když jsme z moravského Hodonína vyjeli v najatém od žida voze k Senici. Ale kdož by se z nás byl tehdy durdil na boží sluníčko! Vždyť hned za Hodonínem, jakmile minuli jsme hraničný sloup, byli jsme na svém milém, krásném i nešťastném Slovensku. Bylo nám na té nevolné půdě, jakoby nás vypustili ze žaláře, jako bychom byli měli tu svobodu, po níž jsme se ve zděch Prahy tolik natoužili, najednou v hrsti. Jaký div, že propukli jsme v radostnou píseň, zapomínajíce v tom sladkém okamžiku na všecky útrapy lidu slovenského. Ano, rájem na pohled je celé to milé Slovensko; ale nesmíte hledět bystřeji, sic hned vyrušeni jste z opojení svého a kajete se hlubokým vzdechem. Třeba jen, abyste si povšimli tam za známou Holičí, k níž po silnici přes řeku Moravu jste dojeli, pravopisu na veských sloupích. Jste přece v Nitransku, jste nedaleko hranice moravské, jste mezi Slováky, ale ty nápisy u dědin na sloupích uvádí Vás v pochybnosť, je-li tomu opravdu tak. Jedete dědinami Trnovcem,

Popudínem, Vlčovany, Vidovany, Radošovci, Věskou, Ozerkovem, Rybkami, ale čtete: Vl*cs*ovany, Rado*s*ov*cs*e atd.! Maďarský pravopis v slovenských slovech! Nuž, žasnete asi, co všecko Maďaři nedokázali! —

Krajina stává se zvolna zajímavější.

Od městečka Holiče je vidět věže Uher. Skalice a Hradiště. Všecky vesnice, jimiž jedeme, mají jeden ráz. Domky stavěny jsou podle sebe, mají jedny, někdy i dvoje dvéře a okolo nich jako kapličku — asi na metr vystupující výklenek, někde po straně též vrata, nad něž jako nad průjezd sahá přístřeší. Malá okna bývají okolo červeně malována a proti slunci hliněnými deskami zahražena. Obydlí kryta jsou nejvíce šindelem, někde i rákosem anebo slamou. Komíny jsou všady. V chudších horských krajinách nenajdeš takého ladu. Čím dál do hor, tím menší jsou domky, a okénka místy, zejména v samotách, jsou tak skrovna, že bysi sotva hlavu ven provlekl. Takové horské domky bývají též bez komínů; kouř vine se okny volně ven, nechávaje na bílení své stopy . . . Některé vísky horské činí dojem, jakoby domky jejich z pytle vysypal; tak jsou sem tam rozházeny. Vnitřek takových domků je pak hotovou duchamornou. Ani u nás však není to leckdes valně lepší. — Kudy jsme jeli, všady počínalo se pracovati v polích, na nichž viděti též pěknou kukuřici. Muži d o p r á c e šatí se velmi jednoduše; plátěné gatě, košile se širokými rukávy, čižmy (boty) a širák jsou jich celým oblekem. Avšak Slovenky strojívají se i do práce. Viděti je v červených živůtkách, modrých i bílých sukních, přes něž nosí široké zástěry. Hlavy zavíjí do šátků. Ostatně kroj národní zdá se ustupovati obvyklému kosmopolitickému oděvu; ovšem ne všady na Slovensku. Jinak — jako řeč tak i kroj je tu valně smíšen s moravským.

Do Senice dojeli jsme za 3 hodiny. Málo zajímavé město toto je skrz na skrz maďaronské. Již r. 1848. bojovali gardisté seničtí proti slovenským dobrovolníkům a věšeli statečně oběti svého uvědomění. Zdá se, že nejsou měšťané zdejší dosud o nic lepší; aspoň na národovcích se-

nických je patrno, že si netroufají ani hlavy vystrčiti. Ubytovali jsme se v bídném hostinci „u Šance" na náměstí.

V Senici narodil se znamenitý národovec a spisovatel slovenský Vilém Pauliny-Tóth. Zde byl otec jeho Bedřich ev. farářem.*) Tu rostl Pauliny na blízku starého otce Hurbana, jenž je ev. farářem v Hlubokém, dědině ½ hod. od Senice vzdálené.**)

V Senici je advokátem znamenitý hudební skladatel slovenských písní Štěpán Fajnor, jenž uvedl v hudbu též asi 30 písní Heydukových z „Cymbálu a huslí". (Některé z nich vydal jsem při „Knihovně československé.) S Fajnorem seznámil jsem se již v Praze, když ji asi dvě léta před tím přijel navštívit.

S Fajnorem a s dr. Hurbanem přijel jsem vlastně dále jednati v příčině literárního sblížení s bratry Slováky. Prvý slíbil mně totiž do „Knihovny československé" česky psaný spis vědecký „O slovenských písních", druhý „Paměti z r. 1848. a 1849". Ale po dokonané mé cestě sbližování toto rozbilo se záhy na cestě dra. Riegra do Pešti. Maďaři totiž spustili na Slováky výsměch, aby od nás žádné mravní podpory nečekali — při čemž odmítli sami hrdě i nabízené jim naše přátelství! — a oni Slováci, kteří byli našemu novému programu získáni, ztratili další chuť za takých poměrů s námi se sbližovati. Fajnor otiskl pak ukázku ze svého spisu v „Slovenských Pohladech" slovensky a dr. Hurban slíbil otisknouti tamtéž své „Paměti" rovněž slovensky. Další má práce v té věci osvědčila se býti na ten čas marnou. Slováci nalezli konečně i v ruských slavistech moralní podporu, aby při slovenčině vy-

*) Je v Senici též pochován. Zemřel r. 1827.

**) Pauliny studoval v Senici na latinské škole dvě léta, načež odešel na gymnasium v Modře, kdež už tehdy působil Karel Štúr, věhlasný ředitel ústavu, starší bratr Ludevíta Štúra. V Modře zemřela Paulinymu matka, výtečná Slovenka. Po čtyřech letech odebral se Pauliny na ústav prešpurský a tam našel profesorem Ludevíta Štúra. — Pauliny zemřel v Turč. Sv. Martině 6. máje r. 1877., kdež je pochován. Na sklonku svého života byl předsedou Matice Slovenské, již bránil ještě proti neoprávněnému zrušení.

trvali a lid nářečím svým, jemu vlastním, vzdělávali, což i ten, kdo snívá se Štúrem a Kollárem o jednom spisovném jazyce slovanském pro potřeby společné a vyšší, také připustiti musí.

Utlačování Slováků, které nemá snad ani mezi národy divochův podobného příkladu, žene Slováky tím spěšněji v náruč toho, jehož se Maďaři tak strachují.

Ostatně každý nepředpojatý našinec pochopí, že nyní, když se literatura slovenská může vykázati tolika dobrými, ba znamenitými pracovníky, jakými jsou Hollý, Chalupka, Sládkovič, Botto, Štúr, Hurbanové, Kalinčák a j. a j.; když my pro Slováky ani toho nejmenšího na půdě skutečnosti činiti nemůžeme; když odloučeni jsme od nich hranicí politickou; když Maďaři, zavřevše jim 3 gymnasia, i obecné školy zmaďarisovali a když my Slovákům českých škol dáti nemůžeme a nesmíme: že nyní není na Slovensku doba češtině příznivа; neboť k lidu mluviti třeba již jen řečí jeho vlastní a tou čeština není, přes to že se jí při církevních obřadech jedné třetiny obyvatelstva slovenského, totiž evangelického, dosud užívá.

Ba dokazují to i pokusy spisovatelů slovenských; marně namáhali by se psáti nynější češtinou, která učinila od let čtyřicátých ohromný pokrok ve svém rozvoji. Těch několik žijících starých spisovatelů slovenských píše dosti nesprávně tak zvanou bibličinou a mladší po česku mysleti a psáti ani už nedovedou.

Uváděje toto všecko, neustupuji tím nikterak od svého osobního náhledu, že by Slováci aspoň vědu psáti měli jazykem českým. Na ten čas, myslím, že by ostatně provésti možno bylo pouze to, co Hodža kdysi pověděl a což krátce naznačiti lze slovy: Doplňujme se na vzájem literárně. A to by snad též úplně postačilo. Budou-li totiž Slováci upozorňovati svojeť také na české spisy vědecké a odborné, jichž sami nemají a zatím ani míti nemohou, (což beztoho činí, třeba jen aby jim byly k oznamování zasýlány), budou-li naše listy seznamovati obecenstvo české s literární produkcí slovenskou: stane se

skutkem přání samého Hodže a ostatní nechť podle budoucích poměrů upraví budoucnosť . . .*)

Pan Fajnor přijal nás vlídně i ve své domácnosti, a nahradil nám ochabující zpívání v těchto krajinách přednesem slovenských trávnic (lyrických písní) a svých vlastních skladeb na pianě. Milo bylo poslechnouti tohoto mistra. Pod prsty jeho mění se piano v zvučný cymbál, a písně slovenské uchvacují kouzlem svým, svou novostí. Nápěvy jejich jsou nejvíce mollové a často postupují dle stupnic lydických; ale jiné mění často tempo a končí dominantou. Přednesem pěvce moderního ztrácejí slovenské písně téměř svůj ráz, za to vděčno je neskonale, naslouchati přednesům rodilé Slovačiny.**)

Na Slovensku zpívá všecko. Pole, lesy, obydlí ozývají se písněmi starými a nové a nové stále se ještě tvoří. (Viz Kollárův výklad k „Slávy dceři". V Praze. 1876. II. str. 29. a 30.) Náš hostitel Fajnor napsal kritickou úvahu, již vzpomenutou, do „Slov. Pohladů" (I., str. 223 atd.) o slovenské písni, kritisuje zároveň vydávání „Slovenských spevů" v Turč. sv. Martině, jichž do dnes s nápěvy šest sešitů vyšlo. „Zpěv slovenský," píše Fajnor, „ležel do nedávna ještě úhorem, zanedbaným námi samými, za to však vykořistěným našimi nepřáteli na ujmu naši dosť zhusta. — V samých „Zpěvankách" Kollárových nalezáme písně, vztahující se na pohanské obřady a bohoslužbu, kterýmžto i nápěvy z větší části zachovaly se. („Hoja, Ďunďa, hoja,"

*) Zevrubně o té věci pojednal jsem ve své brožuře „Literární shoda", která vyšla v Praze u Slavíka a Borového. — Sluší zde také uvésti několik slov z řeči Pauliny-ho při slavnosti Jungmannově v Praze, kterou do „Orla" (r. IV., str. 261 a násl.) napsal Pavel Országh (Hviezdoslav): „v potrebách vyššieho umstva a vedy ale odkázaní sme na Vás, a vertě, že ktorý Slovák Vašu Prahu navštívi, ktorý nazrie tuná do Vašich vedeckých a umeleckých ústavov, ktorý bol svedkom Vašej dněšněj velikej slavnosti: ten istotně uzná, že na poli vedy a umenia je budúcnosť naša odkázaná na spoluiděnie, menovitě s Vámi; áno, tu a nikdě inde kyně nám na tomže poli skvelá budúcnosť. Takto myslím ja a tak myslia to moji početní priatělia na Slovensku —."

**) Pojednání o písních slovenských od Lad. Füredyho podal Kollár ve svých Zpěv., II. 464.

„Horela lipka, horela“ a j.*) Zasluhují tudíž zpěvy naše zvláštního povšimnutí, a uvážíme-li jejich neobyčejný, samostatný a jednoduchý útvar, třeba jich míti za poklad drahocenný. Písně tyto mají za sebou asi 2000 let. Na své pouti podstoupily časem značnou přeměnu. V původní, samorostlé podobě už málo který nápěv zachoval se. Dlouhým věkem utvořily se při nápěvech našich odchýlky. A ty jsou nejtvrdším oříškem pro sběratele našich zpěvů — — — Téměř tisícleté politické a společenské spojení naše se živlem maďarským značně působí i na vývin našich i maďarských nápěvů. Mezi nápěvy těchto dvou národů je veliká příbuznosť, pro kterou těžko ustanoviti mezí. Ale přece značně se rozcházejí. Hranici určuje začátek a zakončení.“ V témž článku pak uvádí Fajnor důmyslně sestavená pravidla tohoto rozeznávání. — Jako zmíněné již dvě staré písně svědčí asi o jednotě našeho národu v Čechách i pod Tatrami, tak zajímavo bylo by porovnati i celou řadu nápěvů písní jiných, u nás podobně zpívaných. Mohlo se státi sice, že některé z nich zanesli do Uher Husité a čeští vystěhovalci. (Srov. na př. píseň: . „Viděl som ťa, moja milá, v kostole modliaci, — němohol som bohu slúžiť, na těba hladiaci“; anebo: „Ta kremnická brána, pekná malovaná, — pod ňou moja mamička stojí uplakaná“; anebo: „Na fraštackom mostě — fijalenka rostě“; anebo: „Pod tým naším okenečkem z bielej ruže kvet“ a j v.) Ostatně jako krojem, řečí, tak i písněmi blíží se asi Slováci tu Čechům a Moravanům, tam Polákům a Rusínům. Krakovjaků polských zpívají Slováci mnoho a slovenská píseň o krásné Kateřině, utopivší se raději v Dunaji, než by šla do tureckého haremu, podobá se baladě rusínské: „Oj, pojechau Romaňko**)“ velice. A tak našlo by se příkladů mnoho.

Ze Senice, která má asi 3000 obyvatelů, vidět je

*) Písně tyto známy jsou i u nás. Kdyby nápěvy naše se slovenskými p. Fajnor porovnal, snad by dopracoval se zajímavého výsledku.

**) Tuto viz v Štúrově pojednání „O nár. písních a pověstech plemen slovanských.“ V Praze. 1853. Str. 75. a 76. —

na východě hrad Branč, na jihozápadě Malé Karpaty s Bílou Horou a vrchem Sedlem. Z této i z oné strany cestovali jsme okolo jejich svahů, nutno tedy, abychom si jich povšimli. Malé Karpaty táhnou se směrem severovýchodním v rovině mezi Moravou a Váhem v délce 8 mil. Nejvyšší hora tohoto pásma, Větrník, dostupuje výše 2500′. Počínají pak hned u Prešpurku a končí u Bílých Karpat, které činí rozhraní mezi Moravou a Uhry. Ani těchto nespustili jsme s očí; neboť majestátní Javorina (vys. 3000′), na níž si Slováci s Moravany ruce podávají, často na jejím temeni schůzky z obou stran pořádajíce, dále Lopeník (vys. 2871′), Holý Vrch (vys. 2618′), Mákyta (vys. 2904′) a j. v. přitahují k sobě člověka z dálky. Malé Karpaty jmenuje lid nejčastěji Bílými Horami; slovenský učenec Dionýs Štúr jmenuje celý polověnec vrchů pohraničných Hor. Uherska Beskydem, jejž průsmyky dělí na více částí. K západnímu počítá Javorinu. Jižní část Malých Karpat obsahuje staré žulové hory, z kterých se zvedá nad městem Modrou pyšný Kogel (2070′). Severní část až po Smoleňský zámek a přechod nádašský, kterým jsme pak ze Senice k Trnavě další cestu nastoupili, složena je z vápenných skal. A ta jmenuje se zvlášť Malá Bílá Hora. Nad městečkem Březovou vzpomenouti pak třeba Březovou Horu, a třetí pásmo vápenných hor od Prášnika k Nov. Městu nad Váhem, na jehož výšině stojí trosky Čachtic, nazýváno je Nedzé Hory. Na sever od Čachtic leží pamětihodná část těchto skalin. Tam navštěvuje turista pověstný Karst, kdež najde kotliny, průvaly, v nichž se voda tratí a až v Čachticích opět ze země na povrch vyvírá.

Hory tyto nejsou ovšem tak úchvatně krásny, tak neobyčejně malebny jako Tatry vysoké, ale mají svůj zvláštní lákavý půvab. Halí se v roucho bujné zeleně a zdobí se pestře skalami. Na jedné takové skále stojí připomenutý již hrad Branč u Sobotiště. Pěkně obklopeny jsou Bílé Hory na západě vršky záhorskými a na východě utěšenou rovinou Trnavsko-požuňskou. (Prešpurk, starou Břetislavu, jmenují Slováci i Maďaři Požuní.) Ře-

čištěm Váhu odděleny jsou hory tyto od pásma hor Nitranských, na něž je od Malých Karpat pěkné podívání. Okolo Senice není krajina zajímava; avšak pohled na Malé Karpaty je pěkný.

Ze Senice navštívili jsme v Hlubokém dra. Hurbana. Došli jsme tam podvečer v průvodu p. Fajnora a zemřelého nyní již učitele Štěpity. Přijetí dostalo se nám velmi srdečného jako všady na Slovensku. Dr. Hurban, ač již stařec, je postavy dosud junácké. Dojem síly duševní i tělesné prozrazuje ohnivé oko, rázné pohyby a zvláště upřímná, otevřená řeč. Řečníkem je Hurban i mezi svými proslulým a slaveným již od dobrovolnických agitací z r. 1848., kdy tisíce lidí uchvacoval svou výmluvností. Pravím-li, že je řečníkem i mezi svými, řekl jsem tím již, že je řečníkem řečníků; neboť tvrditi lze: co Slovák, to dobrý řečník.

Hurban žije na své faře se svojí chotí, statečnou Slovenkou, s kterou odchoval již několik dětí. Ze synů jeho připomínám jen Svetozára (Vajanského), jenž vstoupil v šlépěje otcovy, vydávaje „Slovenské Pohlady“ a pracuje nadšeně na oslavu jména slovenského.

Na faře Hurbanově zastihli jsme právě i starého faráře ev. Lad. Paulinyho, strýce zvěčnělého Viléma Paulinyho-Tótha, jenž přišel Hurbana navštíviti z blízké dědiny Prietrže. Stařec tento býval druhdy i literárně činným; napsal do prvého roč. Hurbanovy „Nitry“ (1842), tehdy ještě české, veselý „Kocourkov.“ U něho v Prietrži hledali seničtí maďaroni r. 1848. Hurbana na faře, v kostele, v kryptě, šťourajíce bodáky i do popele jejího! Zatím, co nám pí. Hurbanová připravovala na kvap večeři, provedl nás dr. Hurban po své malé, spořádané domácnosti. Fara jeho jest jednou z nejchudších evang. far na Slovensku. (Hurbanův příjem činí ročně, tuším, 40 zl. a asi 50 měr obilí!) Avšak Hurban neopouští svých věrných Hlubočanů, kteří s ním a za něj trpěli v bouřích zářijových r. 1848. Na faře své má pěknou knihovnu. Kratochvílí jest mu zahradničení. Má pěkné dvě zahrádky; v jedné pěstuje i tabák. V Uhrách totiž dovoleno sázeti na několik čtver.

metrů půdy tuto lidstvo blažící květinu, pro vlastní potřebu, začež platí se jistá daň.

Nastává mi ještě nesnadná úloha, vylíčiti život tohoto dosavadního předního náčelníka Slováků. Narodil se 19. března 1817. v Beckově, kdež otec jeho byl celou řadu let ev. farářem. Do škol chodil v Trenčíně, pak plných deset let v Prešpurku, kdež skončil studia gymnasijní, filosofické a bohoslovecké. V Požuni byl od r. 1836. do roku 1840. oporou slovenské národnosti. Roku 1840. stal se kaplanem v Březové, a Březová to byla, která prvá rozvinula o několik let později prapor slovenského povstání. Literární činnost Hurban započal roku 1830. pracemi českými. R. 1843. zvolen byl farářem v Hlubokém. Před tím ještě r. 1841. cestoval po Čechách a na Moravě, kterouž cestu popsal a v Pešti téhož roku vydal. („Cesta Slováka k slovanským bratom na Morave a v Čechách.“) V letech 1843.—1846. měl veliký podíl na Štúrových „Nár. Sloven. Novinách.“

R. 1845. vystoupil proti hrab. Zayovi, který chtěl za příčinou maďarisace slučovati slovenské luterány s maďarskými kalvíny. Hurban vydal tehdy spis: „Unia čili spojení luteránů s kalvíny v Uhrách“, za nějž jmenován byl universitou jenskou doktorem theologie a panovníkem odměněn zlatou medalií. Od r. 1842. vydával připomenutou již „Nitru“, sborník to prací ponejvíce básnických a beletristických vůbec. Do r. 1854. vyšlo pět ročníků, šestý a sedmý pak r. 1876. a r. 1877. Posledními navrátil se k opuštěné druhým ročníkem češtině. Důležitým časopisem vědeckoliterárním byly r. 1846. založené jeho „Slovenské Pohlady“, do nichž napsal Hurban sám obšírnou rozpravu: „Slovensko a jeho život literární“. Samostatně vydal více než dvacet spisů, z nichž vynikají česky psaná povídka „Gottšalk“ (v „Slovanských Besedách“ v Praze r. 1861. otištěná) a hist. román „Olejkár“ (v „Nitře“, III., 1846.), kterým učinil na Slovensku sensaci. Mnohé písně Hurbanovy, politicko-národní, na Slovensku znárodněly. Roku 1848. a 1849. vztyčil Hurban se Štúrem a Hodžou na Slovensku prapor svobody. Tehdy byli Hurban a Štúr všady,

kde jich bylo třeba: po Slovensku pořádány schůze lidu, v Čechách, v Horvatsku, v Srbsku, ve Vídni hledali pomoci a přátelství pro povstání za dynastii proti Maďarům, na svržení této bojujícím. Docházím k památným dnům zářijovým r. 1848., za kterých Bílé Hory a Nitransko byly jevištěm rozpoutaných vln revolučních. Zmatek a slabosť zardousily toto první slovenské povstání dobrovolníkův. Vojsko císařské, nevědouc, koho má poslouchati, bojovalo s maďarony, Slováky, t. zv. gardisty, proti ochráncům trůnu. Jestě před povstáním slídili gardisté v okolí hlubockém po Hurbanovi, jehož ministerstvo uherské rádo by bylo dostalo. Ochotou vyznamenala se zejména garda senická, čistě slovenská (!), kteráž udeřila na vzpomenutého již ev. faráře Paulinyho v Prietrži. Lid zpíval si pak dlouho posměšné verše:

„Ta senická garda po poli behala,
v prietržskom kostole Hurbana hladala."

Ještě hůře řádila však v samém Hlubokém.. Tam samojediná tehdy choť Hurbanova zkusila muka nevýslovná. Předzvěstové maďarské lžisvobody postavili před samou faru šibenice a divoce povykujíce: „už ho máme, jdeme ho věšet!", vrhli se do světnice opuštěné paní, kdež po svém obyčeji hospodařili Trapná musila to býti chvíle pro bodrou naši hostitelku, která o svém choti nevěděla. — Zatím Maďaři sami vyzývali Slováky k povstání. V „Košuthirlapě" tehdy ironicky psali o žádostech slovenského národa, ze všech stran ve schůzích lidu přednášených: „Když chtějí míti Slováci v Uhersku práva, nechť si je dobudou mečem." Vůdcové Slováků: Štúr, Hurban a Hodža musili utéci se do Prahy, aby zachránili život. Z Prahy nastoupil Hurban za nedlouho cestu k Horvatům a koncem srpna r. 1848. zajel i do Vídně. Tam sešli se vůdcové tito všichni a utvořivše „slovenskou národní radu", sebrali 500 mužů, s nimiž vtrhli do Uher. V radě té zastupovali vojenské věci Češi: Zach, Janeček a Bloudek; politické jmenovaní tři Slováci, kteří si přibrali za tajemníky B. Nosáka.

a D. Bórika. Celá pětina první této dobrovolnické „hotovosti“ byla česká. Ji řídil náš J. V. Frič. V setnině jeho byli tehdy jmenovitě Farský, Korbel, Kilián, Třebický, Polesňák a v. j. Čestnými důstojníky byli dále technikové Noák, Kouba, Bárta, Nosek, Nedvídek a j. Malá ta hrstka mužů překročila hranice uherské 18. září r. 1848. a rozložila se zatím v Myjavě, odkudž vydávány proklamace k slovenskému národu, kdež přijímáni vyslanci jiných obcí a posily. Hned 19. září dorazila do Myjavy posila z Březové, 500 silných, krásných mužův, a tolikéž přišlo z okolí, takže národní rada vládla okamžitě silou 1500 mužů. V týž den opustila Myjavu setnina cís. vojska, která se vyjádřila, že poslouchati bude jen rozkazů ministerstva maďarského. Myjava byla tudíž v moci dobrovolníků, jichž počet již 21. září vzrostl na 3000 mužů. Tisíc ponechán jich v Myjavě a 2000 vybraly se ještě týž den do Březové, kdež rozmnoženy řady dobrovolnické na 8000 bojovníků. V Březové prohlásili měšťané sami všeobecné zbrojení; staří měli hájit město, mladí vybrati se s kolonou dobrovolnickou.

Mezi Maďary a maďarony nastal tehdy hrozný poplach. Přicházejícího bána Jellačiče nelekali se tak, jako dobrovolníků slovenských; neboť zlé svědomí poráží hrůzou. Proto hrnuly se ode všad gardy k Březové a Myjavě, jichž cesty označeny byly požárem a dýmem. Dne 22. září strhla se již první bitka pod vrchem Bradlem. Ze tří stran učiněn prudký útok na Březovou a všady byl vítězně odražen, ač Slováci měli sotva tisíc střelců; ostatní mužstvo vyzbrojeno bylo zbraní selskou: celé prapory záležely z kosinářů, cepařů, sekerníků, kteří byli rozděleni mezi setniny střelecké. Rozprášeny prchaly gardy senická, šaštinská, gardy maďarské i vojsko císařské, bojující proti ochráncům dynastie! Jedna setnina (Ceccopierova) byla odzbrojena a mnoho koní, střeliva a j. věcí nepříteli odňato. Byl to den vítězství slovenského, den radosti a jásání. Dne 25. září pochovány první oběti povstání. Hurban řečnil nad otevřenými hroby. Pár dní přešlo pak v pokoji. Národní rada pokračovala zatím v organisaci bojovníků. Hurban však onemocněl zimnicí, která ho po celé další první povstání

neopustila Avšak vzdor tomu staral se svědomitě o dobrovolníky, aby nouze neměli.

Na den 26. září určena byla výprava na potrestání Senice, kdež se maďaroni sbírali. Avšak Slováci vidouce kol do kola četného nepřítele, neměli dosti odvahy; cítili také velmi nedostatek střelné zbraně. Plán Zachův zničen několika setninami cepy ozbrojených sedláků, kteří nedůvěřujíce této zbrani, ze zadu počali utíkati, čímž způsobili zmatek. Centrum stálo však pěvně a z obou stran stříleno, aniž by jedna druhé ublížila. Na noc utáhli se dobrovolníci zpět do Březové*) Předvídajíce smutný konec, opustili je ten den již sám Hodža a Nosák.**) Vůdcové slovenští zklamali se, domnívajíce se, že jakmile se jen zjeví, povstane celé Slovensko Ani bán Jellačič nebyl jim nic platen, a dobrovolníci sami v úžasu tázali se, proč mají bojovat proti cís. vojsku, které se bije za Košuta? — Avšak vzdor této ochablosti sbili dobrovolníci ještě 27. září u Staré Turé vojsko i gardy maďarské. V Turé vyvedeno pak ze sklepů množství vyhladovělých a zmučených ubožáků. Zrádné toto město samo bylo pak zapáleno. Dobrovolníci odešli odtud po namáhání toho dne na myjavské kopanice (vesnice) Poradí, kdež si odpočinuli. Javořinské to Poradí nazývá Hurban (v „Nitře," roč. VI., str. 139.) pravým apeninským pohořím: samé návrší, dolinky a stráně horské, posázené řadami domků, stodol, sadů a zahrádek. Leží na východní straně Javoriny. Tam svedena byla poslední bitka, kterou za své vzalo prvé slovenské povstání. Nepřítel četný blížil se,

*) V předvoji bojovala tehdy Fričova setnina, která si počínala velmi statečně; útěkem cepařů však zle byla ohrožena. Na štěstí považoval nepřítel útěk ten za pouhou lesť a zůstal nepohnut. Drasticky líčí nešťastné toto povstání J. V. Frič v „Epoše", v Praze, 1879, čís 50., 51., 56., 58., 59 a 63., svaluje všecku vinu nezdaru na nedostatek organisace a zejména na uhnětený lid slovenský, který neměl do boje žádné odvahy . . .

**) Hodža zaměstnán byl podle J. V. Friče hlavně psaním proklamací. Odešed z táboru, poslal pak do něho vyjádření, že „nemůže se na ta ukrutenstva dívati." Ta prý však vězela pouze v nedostatku discipliny. —

nár. rada nahlížela, že také přesile neodolá. Nadešel den 28. září. Dobrovolníci ustupovali a jen ještě blízko Myjavy za stromy se kryjíce, do nepřátel stříleli. Zde vydrželi boj odvážný Bórik, Polesňák (Čech) a 16 jiných dobrých střelců do odpoledne, až střelivo, které měl na starosti Valášek, dostalo se na bezpečné místo. Potom pak všecko couvalo k hranicím. Za hranicemi v Lhotkách zastavili se ještě a propustili zajatce. Zde se předčasně rozloučili. Někteří byli pak na cestách a po ulicích měst moravských od cís. vojska ubíjeni, jiní v Hradišti žalářováni a teprv na rozkaz ministerstva války propuštěni.*) Že Myjava a Březová ušly pomstě gard maďarských, přičítá se jen děsné bouři přírodní, která ten den divokým svým řáděním dokončila. V Nitransku nastoupilo potom věšení. Jati jmenovitě stateční mladíci Holuby a Šulek, o nichž se níže zmiňuji; zajato mnoho Myjavců, Březovanů, Vrbovčanů, Hlubočanů, Čačovanů atd. Z jediné obce Krajného odvlečeno 80 lidí! V Hlubokém jato 10 lidí a mnoho domů vyrabováno a popleněno. Žaláře ve Fraštáku, Leopoldově, Nitře a Senici byly naplněny mučedníky, kteří se nespasili útěkem. V Senici odsoudili na šibenici čtyry Slováky, zejména rychtáře z Čačova, Martina Bartoně, který řekl svým soudcům na otázku, uznává-li, že zaslouží pokutu smrti (za to, že u něho nalezena jedna slovenská proklamace!): „Skorej (dříve) stě vy zaslúžili šibenicu, ako já!“ S ním [illegible]odsouzen i Svatík, že prý četl a předčítal slovenské [illegible]! V Senici odbývaly se popravy dne 13. a 18. října. [illegible]ci po dvou pověšeni. 17. října r. 1848. vydal pak v Bu-[illegible]pešti „jménem krajinského vlasť obraňujícího zveritělstva“ Lud. Kossúth**) vyhlášku, kterou vypsal po 50 zl. odměny za hlavy nár. vůdců: Štúra, Hurbana a Hodže.***)

*) Mezi posledními nalezal se též náš Frič, který byl na konec i raněn. O svém utrpení píše v připomenutých již číslech „Epochy“.

**) Košut je původem Slovák z dědiny Košutovců u Sučan, v Turč. stolici. Také básník Petöfi byl Slovákem Petrovičem a žákem nedávno zemř. spis. Licharda.

***) Podrobnosti viz v „Historii povstání slovenského“ od M. Dohnányho. V Skalici. 1850.

Slíbil jsem, že se zmíním zvlášť o zvěčnělých dvou slovenských mučednících Karlu Holuby-m a Vilkovi Šulek-ovi, kteří svou odvahu životem zaplatili. Karla Holubyho před jeho statečným vystoupením neznal nikdo. Bylť mladíkem sotva 21letým. Postavy byl nízké, pohledu drsného, ale na nejvýše prý významného, očí velkých, ohnivých; hlavu míval nakloněnu do předu, plecí byl širokých, kroku pevného, hlas měl hluboký. Představil se „slovenské nár. radě“ na Březové (21/9. 1848.) s puškou v ruce takto: „Uznávám, že bědnému našemu národu spomoci může leda „národní rada“! Tu mne máte, pánové, k službě svojí. Chci plnit vaše rozkazy, poslouchat vás slepě! A uznáte-li za dobré, abych si touto vlastní kulí hlavu prorazil, rozkažte, a já ležím před vámi!“ ... A už měl natažený kohoutek na své dvojce...

Podobný jemu byl mladý Vilko Šulek, mladší bratr Ludevíta, jenž zemřel nedlouho před tím v pevnosti komárnské v 24. roce věku svého smrtí rovněž mučednickou. Vilko Šulek znám byl už „slovenské nár. radě.“ Studoval, jakmile ale propuklo první povstání, nechal studií a vedl lid pod slovenské prapory. Byl povahy ohnivé. V mysli jeho dozrával prý ideal slovanského junáka, naplněného tužbami, které se ve světě přítomném směstnati nemohou... Práce a neunavná činnosť byli živlové, kteří ho v životě udržovali, jinak sotva by byl snesl ten odpor, který pozoroval mezi svým idealem a skutečností. Vždy k b[illegible] a vždy k smrti byl připraven. Když mu zemřeli r[illegible] vytrhl jej nejstarší bratr Imrich, odrodilec, ze stu[illegible] zlatnictví. Pět let strávil Vilko při řemesle, ale ja[illegible] se vymanil z poručnictví bratrova, vrátil se podporován bratry ostatními s uhospodařeným skrovným svým jměním zase k vědám a studoval dále v Modře, kdež byl miláčkem prof. Karla Štúra, pokud ho r. 1848. nevyburcoval k obraně Slovenska. V bojích těch vykonal nejeden odvážný čin. Po odchodě slovenských povstalců Šulek zůstal na Slovensku u svých příbuzných v Krajném. Dohnány ve své historii prvního sloven. povstání (str. 128.) mezi jiným, o tom, co se dále stalo, takto asi píše: Lidu

řekl, aby všecku vinu před soudci statariálními svalil na něho, naň se odvolával a sebe tak před pomstou Maďarů ochránil. Šulek se obětoval za lid. Varování přátel, aby prchl, neuposlechl. „Kdyby nenašli mne," pravil, „vzali by do vězení mého švagra, a ne-li toho, druhého, na komsi musí shořet pomsta našich vrahů. A kdybych byl ten čas na 80 mil vzdálen, přece bych se těm katům sám dostavil!" Když přišla pro něho veliká síla gardistů (mezi nimi též dva synové hrab. Zay-e) odpověděl naddůstojníkovi, který ho vyzval, „aby odstoupil od svého předsevzetí, aby se odřekl Slováků a za národ (rozuměj maďarský!) pracoval," takto: „Ano, za národ ja chcem žiť aj zomreť; ale za národ môj slovenský!" — Všichni obdivovali jeho charaktér. Ba sami soudcové statariální byli pohnuti jeho šlechetným zápalem. Netajil nic; vyznal, že bojoval, pracoval, žil — ale že chce i zemřít za slovenský národ, a proto ani neprosí o „milosť." Ve vězení trávil celé dny a noci se svými věrnými spoluvězny při pobožnosti. Když už tušil konec svého života, vyžádal si od příbuzných v Krajném nové šaty, aby prý se mohl pěkně přistrojit na cestu k šibenici. Poslední slova, která jim na lístek tužkou napsal, byla: „S Bohem, více se neuvidíme, jsem pod statariem. Vilko Váš." Dne 20 října pevným krokem kráčel tiše na popraviště. Chtěl před smrtí promluviti ještě k lidu. Leč jak řekl: „S Bohom, národě môj, pozdravuj moju rodinu —" dali udeřit na bubny, a Vilko Šulek odsouzen byl k věčnému mlčení. Památný je list od nepřítele povstání Karla Adamiša, který Šuleka připravoval k smrti, a o posledních okamžicích jeho dával zprávu příbuzným. Z listu toho vyjímám: „Dne 20. října po přečtení jemu na fraštáckém městském domě ortele smrti vešel jsem k němu do věznice. Smutná to, věřte, povinnosť. I nalezl jsem jej tichého. Mezi jinými řečmi tázal jsem se ho: zdaliž v této rozhodné době svého života uznává a cítí, že proti zemi a zákonu jednal? Odpověděl: „Ano, to uznávám, že jsem proti zemi a „zákonu" jednal, ale umru pokojně." — — Přišel rozkaz sednouti na vůz — i posadil se odhodlaně.

Nedaleko od fraštáckých mostů se mne najednou ptal: „Nevíte, kde mne pochovají?“ Já se odpovědi vyhýbal, on pak řekl: no, však je všecko jedno. A více nebylo z úst jeho, ač se zdál tichý a pokojný, až po popravní místo slyšeti. Tam odhodlaně vyslechl ještě jednou ortel náhlého soudu, šel pevným krokem pod šibenici, pak když již nahoru vytáhnut byl, zapomenul — čemu se nedivím — na mou prosbu, aby jako evangelik žádného pohoršení g a r d ě vůkol stojící větším dílem, ba vůbec — n á b o ž e n s t v í ř í m s k o-k a t o l i c k é h o nezavdal, a zvolal hlasitě: „S Bohem, národe! (Všeobecné mumlání.) Pozdravuj moji rodinu!“ Pak dokonal. Na třetí den byl pochován.“

Rovněž odvážně kráčel k smrti přítel Šulekův, K a r e l H o l u b y. Odveden byl z Lubině, od rodičů, byv prý vydán gardě s a m ý m o t c e m, dle domnění maďaronem.

Všecka muka a hrozby nepřátel mužně a hrdě snášel; soudce svoje leda o to žádal, aby ho nemučili žalářem a inkvisicemi, ale když mají, aby ortel smrti nad ním vyřkli, že je přichystán a hotov kdykoliv duši položit za národ slovenský. Odpravili ho dne 26. října téhož roku.

Když mu výrok smrti oznámen, a on měl se již ubírat na popraviště, ještě si sám kabát spravoval a s opovržením a ironií svou hovořil: „Škoda by bylo maďarskému katu nechat n o v ý burnus!“ Před odchodem tázal se, s jakým duchem umíral Š u l e k. Na to, zvěděv, jak si tento slovenský junák vedl, v divoké prý radosti rukama tleskal a směje se hovořil: „To je dobře! Nechť vědí Maďaři, že ani jen jednotlivců není sto zlomit jejich tyranstvo!“ — K popravišti kráčel vesele a plačícím okolo ženám pravil: „Co pláčete? to je moje svatba; letím s radostí do náruče svojí nevěsty!“ Na otázku kněze, která je jeho poslední žádost, odpověděl: „Žádná jiná jen ta, abych byl pochován vedle Šuleka!“ Tázajícímu se dále, co vzkáže otci, odvětil: „No otcovi! — — toho pozdravte — — — ale matka... ej, ta chtěla sama plést provaz na

můj krk... to mě bolí!" —*) Pod šibenicí nedal katovi k sobě přistoupit, ale sám si kabát svlekl a šátek s krku sňal. Poslední slova jeho byla: „Vedle Šuleka mne pochovejte!"

Tři dni nechali každého viset, a za celý ten čas zůstali v tváři bílí. Z toho povstaly pak mnohé pověsti v lidu, který je pokládal za nevinné, chodě ty dni k nim s pobožností jako na pouť a nechávaje prý pod jejich šibenicemi děti si hráti. — Zajímavo je zvěděti, co se stalo s jednotlivými osobami, které byly příčinou, anebo měly účastenství při smrti těchto junáků. Kat zemřel za pár dní po popravě; baron Jeszenák, který podepsal výrok smrti, šel za rok touž cestou ze světa sám. Byl pověšen vojskem. Kněz Adamiš zemřel na krční nemoc...

R. 1849. na jaře pochovali slovenští dobrovolníci tyto mučedníky s poctou, nasypavše jim mohylu. Navštívili jsme na cestě tato místa, avšak kde leží tito šavlemi slovenských dobrovolníků znova zahrabaní mučedníci, těžko bylo zvěděti. Bylo by záhodno — kdyby okolní maďaroni dovolili! — hrob obou junákův označiti aspoň nějakým kamenem. Ale tak — spokojiti prý se musili Slováci tím, že jakýs inženýr učinil na mapě znamení, kde asi památný hrob ten leží!

Na konec připomínám zde básničku zvěčnělého Paulinyho z r. 1851.: „Intermezzo", kterou nešťastným slovenským jinochům věnoval, uživ k ní pověsti lidu, že šibenice, která byla po popravě těchto zapálena, hoří každý rok ve výroční den jejich smrti o půlnoci — nad jich hrobem... Také truchlohra byla jim věnována.**)

Uváděti do podrobna další řádění maďarských soudů zde ani nemohu. Připomínám ještě jen v Žilině popra-

*) Se strany žijících ještě příbuzných Holubyho vysvětluje se nám tato věc poněkud jinak. Otec Holubyho nebyl prý naprosto maďaronem, varoval však syna, asi jedenadvacetiletého, pouze z pochopitelné otcovské starostlivosti, aby se nevydával v nebezpečí smrti. Matka pak žádala, aby směla syna ve vězení před popravou navštívit, odpověděno jí prý však, aby se přišla naň podívat příští den, totiž, až bude viset.

**) S názvem: „Holuby a Šulek", kterou napsal Podhradský.

vených sedm obětí, a celou řadu jiných, statečnosť svou na všech stranách Slovenska smrtí zaplativších, ba zhusta i zcela nevinně utracených lidí. (Mlynáře Spěváka z Koštivarské při B. Bystřici, Vozára z Osady atd. atd.) Postačí, povím-li, že počet těch obětí vzrostl nad 80.

Nemusím ani podotýkati, že do bouří maďarských v letech 1847. a 1849. zasáhlo vojsko ruské. Maďaři byvše pokořeni s této strany, přirozeně nenávidí spojence tehdejšího Rakouska. Za to Slovákům přispěli Rusové včas. Na pouhou zprávu, že jsou na hranicích, zalekly se maď. guerily a pouštěly zajatce slovenské, jichž očekával již osud Holubyho a Šuleka, na svobodu. Připomínám jen slavného básníka Andreje Sládkoviče, který by jinak snad byl zahynul. (Viz Životopis při Spisech Sládkovičových, v „Nár. Bibl. vydaných.) Lid slovenský vzpomíná tudíž rád na ruské „sokoly“. — Bylo by dobře vyšetřit původ této písně:

Lietali, lietali havrani nad nami:
milý, mocný bože! cože budě s nami?
Sokolov, holubov, všetkých rozplašili,
krahulcom, jestrabom škrtiť dovolili.
Pokial ti sokoli po krajně lietali,
potial i holuby smelo hrkútali.
Teraz vtáci škrtia a sovy húkajú;
holuby po kútoch smutno sa skrývajú.
Ach, milí sokoli, semže, sem sa majtě,
holúbky, hrdličky vyplieniť nědajtě!

(„Spevy“, str. 125.)

Řádění maďaronskému učinil konec jenerál Šimonič, ale za ním v hor. Uhrách sbíralo se zase vojsko maďarské. Avšak pořádek způsobili tu vůdcové prvého povstání slovenského, kteří bojovali pak již po boku cís. vojska. Dvě bitky svedeny byly s pomocí nových dobrovolníků u Budatínu při Žilině. Poprvé byli Maďaři od Budatínu zahnáni 11. pros. r. 1848. Vojsku a dobrovolníkům velel plukovník Frischeisen. Avšak brzy musil tento ustoupiti na Čacu a do Jablunkova, kdež posilnili se vojskem, jemuž velel jenerál Götz. Pod jeho velením svedena pak druhá bitka při Budatíně 2. ledna r. 1849.

šťastná, i byli Maďaři od Žiliny až k Strečnu pronásledováni. U Strečna se pak zabarikadovali, načež jenerál Götz je obešel a ke Kremnici zapudil. — Povstání slovenské po 2. březnu udržovalo pak pořádek v hor. Uhrách až do konce dubna. Potom, když byla hlavní armáda Windischgrätzova přemožena, utáhli se dobrovolníci, nemohouce odolati nepříteli, do Haliče. Bloudek řídil tuto výpravu a počínal si zmužile jmenovitě v bitce u Prešova. V lednu, únoru a březnu r. 1849. dály se četné schůze národovců slovenských v Turci, Oravě, Liptově a v Prešově, kdež ustanoveno, poslati vyslance k trůnu nového panovníka s prosbou, aby Slovensko před ukrutnictvím Maďarův chránil. .

Poselství to předpuštěno bylo 20. března 1849 a propuštěno s nadějemi do budoucnosti ....

Na dolním Slovensku uspořádal povstání nové Hodža. Dobrovolníci jeho bojovali pod velením Janečkovým při dobývání pevnosti Leopoldova a Komárna. Z tohoto i z Bloudkova sboru spojily se pak zbytky pod Rimavským (Franciscim), který sbor dostav potom vůdce majora Levartovského, rozmnožen byl pomocí Štúra, Hurbana i Hodže na 4000 mužů. Tito pokořili guerillu. V Gemeru činili pořádek Rimavský, Daxner a Bakulíny, kteří byli dříve tam na smrť odsouzeni a prchajícími Maďary v Pešti ve vězení zapomenuti, pak přičiněním Paulinyho osvobozeni.*) Hurban sám o dalších povstáních takto píše (v „Nitře“, VII., 373): „Po nezdařeném povstání zářijovém r. 1848. vznikla rozepře mezi Štúrem a Hodžou, kterou utišit nebylo mně možno, a tím stalo se, že když jsme na novo ustanovili pokračovati v boji za práva slovenského národu, a to po boku cís. armády, k čemuž jsme také od hlavního velitelství armády v listopadu r. 1848. svolení dosáhli, a sebravše na počátku listopadu na hranicích moravsko-slovenských rozptýlené dobrovolníky, připojili se k cís. sboru v Těšíně, jemuž velel plukovník

*) Podrobnosti píše Eug. Gerometta v Hurbanových „Slovenských Pohladech“ z r. 1851. v článku „Slovanou náklonnosť ku slobodě,“ str. 175—177.

Frischeisen: Hodža ve spojení s Bernardem Janečkem ucházel se u jenerála Šimoniče, který zatlačen byl Maďary až k Hodonínu a na novo postoupil útočně k Senici, by za postupujícím armádním sborem sebrati mohl ze záříjového povstání rozptýlené slovenské dobrovolníky v Nitransku. U Leopoldova velel pak Janeček, odkudž táhl ke Komárnu, kdež strávil sedm neděl. Když pak nucen byl odtud se vrátit, posláno jich do Skalice (uher.), kdež velitelství slovenského sboru přejal bar. Levartovský*) a v máji r. 1849. znova ho zorganisovav, přísnou disciplinu zavedl. V sboru tom bojoval Pauliny (zprvu násilně honvedem učiněný!) a Francisci, Daxner, Bakulíny a j., které Windischgrätz z maďarského vězení 12. ledna r. 1849. propustil." Hurban sám na konec ledna byl s dobrovolníky ostatními v patách od Švechatu v Turci prchajícímu Görgeyovi, v Oravě a v Liptově.

Štúr, Zach, Bloudek, Bórik a j. shromáždili se s Hurbanem kolem slovenské korouhve devatenácti setnin Nitranců, Trenčanů, Turčanů a Liptovců.

„S pádem Windischgrätzovým", píše Hurban, „rozpuštěny byly sbory povstalecké. Zach odešel do Srbska, Bloudek vstoupiv do císařské armády, přeložen byl do Hranice. Avšak brzy opět vyzval jsem se Štúrem národ po třetí, aby ku sboru povstalců, z obou prvých povstání ve

---

*) J. V. Frič o Janečkovi zmiňuje se šíře. Z toho krátce vyjímám: O dřívějším životě Janečkově, jehož domovem je Rychnov, nevěděl nikdo ničeho. Byl mladý, silný, energický a vytrvalý muž, který se těšil mezi námi takové popularitě, že jsme ho poctili příjmením Žižka. Bylo mu asi 40 let. Zjevil se náhle v Praze na barikádách, kdež se smělostí a odvahou vyznamenal, čímž vzbudil pozornosť Zachovu, který ho později povolal do Vidně, aby k naší výpravě přípravy provedl. Z vůdců našich on nejlépe uměl si získati srdce slovenských sedláků. On dovedl udržeti okolo sebe vzdor kleslému povstání 300 mužů, kterýžto počet se brzy více než na 600 rozmnožil! S nimi uchoval se v zimě v horách potud, pokud mu druhá slovenská výprava na pomoc nepřišla. Vyznamenán nebyl, ale v Prešpurku souzen. Tuším, že byl i na krátko vězněn a později amnestován a konečně do Brém dopraven a na loď vsazen, v které se měl do Ameriky dostati. Asi od r. 1856. nic se o něm nevědělo; náhodou pak zhynul na lodi, která se nedaleko Brém potopila.

Skalici a v Račisdorfě koncentrovaných, poslal své syny, čímž doplněn byl asi na 3000 mužů a vystrojen úplně nákladem erárním. Velel mu Levartovský. Sbor tento rozpuštěn byl 21. listopadu 1849 v Břetislavi (Prešpurku)." Při slavnostním tom rozpuštění rozdávána byla dobrovolníkům slovenským báseň Paulinyho, Levartovskému věnovaná a skvostně vytištěná. (Viz ji v „Básních" Paulinyho. V Turč. Sv. Martině, 1877. Str. 88. a násl. Tamtéž ukázky z „Pressburger Zeitungu", velmi vřele psané o dobrovolnících.) Ba jmenovaný list německý přinesl i německou báseň: „An das slowakische Freicorps bei dessen Auflösung" (viz ji tamtéž u Paulinyho), z níž vyjímám na ukázku tyto verše:

„Keines Fürsten Sold und Mahnung
hat gestürzt Euch in die Schlacht,
nur die Lieb' zu Eurem Volke
hat zu Helden Euch gemacht."

Konečně ještě uvádím dotvrzení Hurbanovo, že povstání zářijové (1848) vydržováno bylo národem samým a s pomocí zvláště Srbů.*) Při druhém povstání byli prostí dobrovolníci vydržováni z vojenské pokladny jako řadové vojsko; důstojníci pak přijímali podporu z národní pokladnice, pozůstalé z prvního povstání; neboť z vojenské nebylo jim více přiřknuto než prostým vojínům. Sbor Hodžův byl podporován z Čech. („Nitra" VII., str. 373 atd.) Při třetím povstaní i tato věc byla více konsolidována.

Povstání slovenská, jak sám Hurban uznává, neskončila se zvláštním prospěchem pro věc slovenskou. Zásluhou třetího sboru jest jen, že vyklidil Slovensko z guerill a počestně pohřbil slovenské mučedlníky, v Senici a v Hlohovci (Fraštáku) na šibenicích utracené.

*) Frič připomíná, že srbský Michael-Obrenovič po soukromé audienci v lázních Rohiči dal Štúrovi k tomu účelu vyplatiti podporu desíti tisíc dukátův, aniž by byl ustanovil nějakých podmínek. Považovalť to za svou slovanskou povinnosť.

Připomenuté samým drem. Hurbanem zásluhy dobrovolnických povstání slovenských zdají se býti ovšem ne tolik vážné, aby byly stály za krev tolika obětí. Avšak kdo zná zoufalé postavení Slováků naproti Maďarům, kteří je sami k mečům dohnali, uzná, že Slováci ani jinak jednati nemohli. Při povstáních těch vidíme, bohužel! že větší část Slováků bojovala se svými utiskovateli, s Maďary, ba že i popravy slovenských obětí jen renegátům slovenským na vrub přičísti se musejí.

Co se týče zmatků, jaké nastaly při prvním povstání slovenských dobrovolníků, a o nichž jsem se již zmínil, třeba ještě připomenouti dvě věci. Předně porazilo prý je také náboženské nedorozumění. (Lichard, „Pokladnice“ 1850.) „Slověn. nár. rada“ opomenula prý získati některého známého jména katolického Slováka; a právě toho použili nepřátelé, aby klamali lid „vojnou náboženskou, povstáním luteránův.“ Za druhé, zmatek způsobený tím, že vojsko císařské bojovalo zprvu s Maďary, zvýšil i podvržený manifest císaře Ferdinanda proti povstání slovenskému, který byl 20. září r. 1848. v Trnavě vydán.

Po bouřích zde stručně vypsaných vrátil se Hurban na svou faru do Hlubokého. Byl činným opět literárně, vydával dále „Nitru“ i „Pohlady,“ byl a je všady, kdež ho třeba. A ták je Hurban svému lidu učitelem i knězem, všestranně vzdělaným spisovatelem theologickým, básníkem, žurnalistou atd., je zápasníkem politickým (nejednou i žalářovaným), je vůdcem jeho vojenským. Je mu však také otcem; a nemůže býti hodnosti větší, než je tato, kterou mu věrní Slováci vyslovili svou plnou důvěru.*)

Pochopitelno, že Maďaři a maďaroni nepopřávají starému Hurbanovi ještě ani teď oddechu. Letos musil podati žalobu na bídného utrhače, který ho vinil z drancování Budatínu. Rozumí se, že maďarská porota vzdor výteč-

---

*) Více lze se dočísti o Hurbanovi v 2. sv. „Knihovny českoslovanské:“ Literatura na Slovensku od Jar. Vlčka, v Pypínově „Historii liter. slovanských,“ str. 466. a násl., v Gillerově „Z podróży.“ Lwów. 1876, str. 279—300. a j.

nému hájení zástupce Hurbanova dra. Pavla Mudroně a písemnému svědectví samé tehdejší budapešťské „vlády“ žalobě této místa nedala. Jak zuřivě počínají si Maďaři i v maličkostech“, uvádím za příklad jednoho ze synů Hurbanových, na němž ve Výhních (v Těkovské župě) žádáno, aby se odřekl svého jména nebo změnil je aspoň na „Urban“; jinak prý ho v státním závodě ponechati nemohou. Netřeba dokládati, že ani otec ani syn nebyli takovýmto „chlebodárcům“ po vůli. (Mladý Hurban odešel a nalezl pomoci u nás v Praze, dík vlasteneckému ředitelství „Českomor. strojírny“!)

Starý Hurban těší se na Slovensku ze všech svých současníků největší popularnosti. Prostý Slováček na dědině, zapadlé mezi hory, vyslovuje jméno Hurbanovo se zvláštní úctou. Povstání slovenských dobrovolníků jmenuje vůbec jen „Hurbanovo povstání, Hurbanova vojna“. Uvedu ze svých vzpomínek jeden příklad. R. 1879. putovali jsme se Svetozárem Hurbanem-Vajanským (synem starého H.) z Báňské Bystřice divokrásným Hermancem, o němž se později ještě zmíním, do Turce. Na cestě zastavili jsme se na „salaši“, vlastně na hospůdce v lese, „Obrázku“. Na dvoře pod otevřenou kolnou bučí několik krav, a uvnitř po jizbě hostinské, která tu ovšem nemá podlahy zapotřebí, batolí se několik hezkých dítek, „drobná Slovačina“, a mezi nimi proháněji se kačeny, psi, vepříci a beránci, všecko v nejlepším míru a v nejvyšší shodě. Zasedli jsme za bílý nekrytý stůl a objednali si oběd — vejce na slanině a pohár vína, k němuž nám zvláště chutnala křišťálová a ledová voda. Na „salaši“ byla již společnosť. V koutě u stolu sedí několik bědných Slováčků z blízkého okolí. Mezi nimi vyniká nepříjemně jeden, „korhel“ (ožralec). Všichni pijou toliko kořalku; kdež by vzali peněz na víno, když se jim doma nerodí. Nabídli jsme jednomu z nich trochu vína. Zdráhal se, ale přijal přec po řádné naší domluvě. A tak jsme se skamarádili. Odpočavše si do vůle, šli jsme potom statně ku předu, doprovázeni Slováčky, mezi nimiž byl také „korhel“. Blábolil cosi, ale jakmile Slováci z naší řeči vyrozuměli, že

můj společník je mladý Hurban, vystřízlivěl „korhel“ hned a zmizel na nejbližší křižovatce... Ostatní Slováčkové za to jevili velikou radosť, že vidí Hurbanova syna, i nabídli se nám, že nás doprovodí až do dědiny „Háje“, v níž r. 1849. přebýval starý Hurban po čtrnáct dní se svými dobrovolníky. Byla nám ukázána tři místa před dědinou, kdež tehdy stráže stávaly. — „A kdo jest ten korhel?“ tázali jsme se Slováčků. „Ej, to je „korteš“ (volební „agitátor“ v Uhrách, s kořalkou v ruce!)! I vypravovali hned, proč asi zmizel. Jeť synem býv. rychtáře z „Háje“, kterého starý Hurban pro košutovství jeho r. 1849. sesadil a potrestal.

A vyšli jsme zatím z lesa. Před námi ležel celý překrásný Turec, opravdu slovenský ráj, ale, bohužel! „ráj na pohled“. Celá dolina turčanská pokryta jest malebně ostrůvky dědin, měst a lesův, a věnec nebetyčných hor svírá ji skalnatými mury kol do kola. Kráčeli jsme dále s vrchu a došli k chudičkému ovsíku, sotva se plazícímu po neúrodné půdě. Jeden ze Slováčků ukazoval nám s povzdechem nyní na ovsík a pravil: „Hla, pánko, to sa naše vinohrady!“ ... Netřeba k tomu slov. Ostatně Slováci nereptají, jenom někdy dovolí si výčitku:

„Bôže môj, bôže môj z vysokého něba,
keď (když) si mi dal zuby, daj že mi aj (i) chleba!“ ...

Došli jsme zvolna vísky Háje. Tam zavedli nás Slováčkové do chýžky Jana Fíla, v níž žije dřívější vlastnice její, vdova Zuzana Halemová, přívětivá slovenská stařenka. Ta hostila ve své chýži r. 1849. otce Hurbana i jeho pobočníka.

Byl jsem svědkem tklivé scény. Stařenka zvěděvši, že můj společník je mladý Hurban, propukla v pláč a Svetozár nezdržel se, aby jí nezlíbal svráskovatělé tváře... (Patrno, že slovenský spisovatel nebojí se prostého venkovana jako náš — či, pardon! — jako čert kříže!) Stařenka vypravovala nám, co si pamatovala z té „Hurbanovy vojny“, a toužila jen, kdyby tak její nebožtík byl té chvíle tady, jak by se radoval z návštěvy mladého Hurbana.

Nemohli jsme se zdržeti tehdy na dlouho. Rozloučili jsme se s dobrou stařenkou srdečně a nastoupili jsme další pouť k „teplicím" Štubni, abychom se odtud ještě toho dne dostali po dráze do Turč. Sv. Martina. —

Zašel jsem daleko z fary hlubocké. Ale nemám již mnoho dodati.

Pozdě v noci rozloučili jsme se s domácností dra. Hurbana; ale na té cestě setkali jsme se s ním i s p. Fajnorem ještě dvakrát. Po druhé při volbě nitranského ev. seniora v Bzincích, po třetí v Přerově, kamž jsme si dali dostaveníčko, abychom o našich společných věcech i s bratry Moravany mohli porokovat. — Své statečné manžely následovaly do Přerova i jejich paní, které jsou vzory národní uvědomělosti u dam.*)

V Senici strávili jsme několik dní. Tam meškala právě kočující div. společnosť, vyslaná maď. ministrem osvěty, aby zmaďařovala slovenské obyvatelstvo, které se — vzdor hojnému renegátství — maďarštině přec jen špatně učí. Divadlo maďarské bylo i v Senici skoro prázdné, třebas maďarští úředníci činili na diváky pravý hon. Ze Senice navštívili jsme také v blizoučkém Čáčově (dědině ¼ hod. vzdálené) ev. faráře p. Jana Mocku, kterýž je zetěm zvěčnělého velikého básníka slovenského Sládkoviče. Jemu svěřeno také vychování nejmladšího syna Sládkovičova. Pan farář Mocko, rozšiřovatel české literatury, ukázal nám některé Sládkovičovy rukopisy modliteb, kázání a písní nábož., duchaplně psaných. Myslím, že by je u nás evangelíci dobře vydati mohli.**)

V Senici byli jsme náhodou přítomni slovenskému ev. pohřbu. Naskytuje se mi tudíž příležitosť zmíniti se o posledních věcech Slovákových.***)

---

*) V posledních letech uveřejňuje Hurban v „Sloven. Pohladech" životopis Ludevíta Štúra, široce založený a pro poznání snah sloven. vůbec velmi důležitý. — Vytýkati Hurbanovi možno jen vrtkavosť v náhledech o t. zv. jednotě literární. (1846—1876—1882!)

**) Čáčov má poštu v Senici (via Hodonín).

***) Podrobné vylíčení viz v Dobšinského „Obyčajích, hrách" atd., str. 107. a násl.

Slovák umírá klidně, spořádav své věci rodinné a hospodářské a rozloučiv se se všemi svými. Když zemře, otvírá se okno, aby duše měla kudy vyletět. K zemřelému přistoupí bába dědinská. Říká se, že novorozené dítě plave potokem; bába ho lapí a přinese do domu. Bába najde ho i teď na slámě na zemi; neboť skonávajících kladou často na zem, o což prý i sami žádají. Bába zvedne ho i teď, zatlačí mu oči, umyje ho, obleče, položí na prkno a zastře. Slámu spálí za humny pod stromy. Starší obleká jednoduše, mládež do nejkrásnějšího obleku, jako na svatbu; neboť prý se musejí i na onom světě pěkně ukázati. Domácí na znak „pokorování" odějí se do nejchatrnějších obleků. Co komu bylo milo, to mu dávaji do rakve. Když truhlu vynášejí, skloní ji třikrát na práh jizby. V průvodě jdou muži napřed, za rakví rodina, pak ženy. Kde jsou hřbitovy vzdáleny, vozí rakev na voze a zapřáhají voly; každý příbuzný dá pár volů, a vede si je za rohy, nebo za jařmo, kráče po straně. Zapřažení takéto záleží z pěti, ba často i více než desíti párů. Ženy sednou k rakvi na vůz a „vykládají" nad mrtvým. Zvláště evang. žádají, aby kněz buď hned v domě, buď na hřbitově, nebo v kostele učinil ozdobnou řeč a pověděl poděkování jménem mrtvého živým za všecku lásku jejich. Někde kazatel činí i rozloučení, připomínaje všecky přátele a známé jmény. Jinde skládá učitel verše. U evang. je obvyklá ještě obřadní řeč česká, která není bez četných slovakismů. Koho by takové pohřební řeči zajímaly svou zvláštností, přečti si na př. verše Jana Lešky, faráře a seniora v Bzincích, a řeč Trokanovu nad hrobem slovenského mladíka, ve vlnách Váhu zahynulého, (které vyšly v Skalici roku 1869.: „Na památku Jankovi Drobnému)." —

Na ukázku kladu zde jedinou sloku:

„A koho ještě hledají oči?
Za kým mne památka tahá?
Za kým se cit můj srdečný točí?
Za kým se ruka napřahá?

Za tebou, Stefko Hrušovský milý,
tys byl poslední v poslední chvíli,
koho ruka má objala.
Chtěls mne retovať... nu přijmi vděky —
smrť mě nedala, — ona na věky
bratstvo naše roztrhala!"

A tak, jak již praveno, vyjmenována bývá celá řada napřed příbuzných, pak jiných známých. (Co se týče češtiny p. Leškovy, sluší podotknouti, že je co do správnosti na Slovensku již vzácným úkazem.)

Senici opustili jsme dne 23. července r. 1880. a najavše si povoz s dobrými koňmi, jeli jsme dále ku Trnavě, k „Malému slovenskému Římu," abychom odtud po dráze navštívili Požuň, Pezink, Modrou, Hlohovec (Frašták) a hroby Šuleka a Holubyho blíž Leopoldova, Nové město nad Váhem, Čachtice, konvent evang. kněží v Bzincích, a pak další pouť trenčínským Povážím vykonali. Na cestě ze Senice do Trnavy krmí se koně obyčejně v Nádaši pod samou Bílou Horou. Zde byli jsme tedy v Malých Karpatech, jimiž silnice probíhá. Zmínil jsem se již, že Malé Karpaty nejsou malebny, ale utěšeny jsou přec.

Pod Bílou Horou u silnice prohlédli jsme si vydoutnalý dub, z něhož je dole vyříznuta deska v podobě obdélníku. Do díry této možno prostrčiti hlavu a podívati se na hořejší otvor v dubu, jímž byl sem nasypán dle pověsti a pravdě podobnosti poklad, který Vlachové na silnici kdysi pracující šťastně dostali. Vypravuje se, že to byl poklad „dobrého chlapce" (tolik co jihoslovanského hajducha) Hrajnohy, jednoho z druhů pověstného mstitele lidu, opěvaného Jánošíka.

Poklad Hrajnohův byl prý tak značný, že sedlák Čáčovan, který šel za vozem, na němž ho Vlachové odváželi, tolik si ještě nasbíral dukátů, které z vozu padaly, co jich unesl . . . Že „dobří chlapci" své poklady po Slovensku zanechali, o tom není pochyby. Na dubě visí nyní kříž. — Blíž Bílé Hory vystupují u svahu horského z bo-

hraté zeleně trosky zámku Smoleňského. (Viz píseň: „Dole pod Smoleňským zámkom pretěkáva voda jarkom“.) Před Bílou Horou viděti jsou konečně také zříceniny hradu Šandorfu.

V Nádaši sestoupili jsme s vozu a vešli do židovské krčmy, v níž za ohrádkou, jako dravec v kleci, cenil na na nás zuby krčmář žid. Ostatně víno nebylo tu drahé. — Nedaleko odtud asi 2 hod. cesty na sever leží městečko Dobrá Voda, v němž zemřel a pochován je prvý slovenský básník Jan Hollý, jemuž dostalo se jedinému ze slovenských básníků té cti, pojatu býti do našich českých anthologií a čítanek! Dobrá Voda leží uprostřed hor v pěkné dolině. Zpod skály vyvírá tu mocný pramen, od něhož městečko má jméno. Kolem malebně rozloženého městečka rozprostírají se nivy, lučiny, zahrady, ovroubené kolem věncem tmavých hor, na nichž tu i tam pnou se malebná skupení skal. Na skalnatém vršku, z pod něhož dobrovodský pramen vyteká, je hřbitov (cintorín) a uprostřed něho čtyrmi lípami obstoupený hrob, nad nímž zvedá se krásný pískovcový pomník. Na mramových deskách, obrácených na všecky čtyry strany světa, jsou zlaté nápisy a verše, které nám hlásí, že zde leží veliký poeta Hollý. Na pyramidě jeho skví se vyzlacené symboly víry, naděje a lásky a vrchol pomníku zaujímá poprsí básníkovo, postavené na knihách, umělecky vytesaným věncem lipovým otočených. Nápisy těchto knih ohlašují Hollého hlavní práce básnické. Pomník je vysoký 13′, 4″, poprsí samo 3′, 4″. (Více hleď v Černého „Sloven. Čít.“, I., str. 164.—167. a v Gillerově „Z podróży“, str. 257. a následující.)

Pomník tento postavili Hollému rodáci jeho 11. máje r. 1854. Jan Hollý narodil se 23. března 1785 na Búrech v Nitransku a zemřel 14. dubna 1849 v Dobré Vodě, tedy v den, kdy maďarský sněm v Debrecíně prohlásil republiku. Jsa ještě chovancem semináře trnavského, překládal Hollý z řeckých a římských klassiků. Mimo tři velké eposy hrdinské napsal hojně idyll, ellegií, atd. atd. Prvé jeho epos bylo „Svatopluk“, druhé „Cyrillo-

Methodiada“ a třetí „Sláv“. (Podrobnosti viz ve Vlčkově „Literatuře na Slovensku“, v Pypinově „Historii liter. slovanských“ a j.)

Dojíždíme na utěšenou rovinu trnavskou; Trnava, krásná Trnava, někdy také sídlo našich Husitů, je před námi.

II.

Trnava a Nitransko.

(„Různí lidé.“ Trnava. Nitransko. Čeští vyhnanci. Různořečí. K povaze Slovákův.)

Na menší uherské rovině, utěšené, ale okolo Trnavy přec jen jednotvárné, rozložen je „Malý slovenský Řím“ ve čtverhranu, někdy hradbami, jichž zbytky jsou ještě patrny, obtočeném. Hojnosť kostelů dodává městu tomuto zvláštní malebnosti, čilé trhy oživují je ode dávna. Ústavy bohoslovecké a školy povznášejí je nad jiná tichá města slovenská. Malebný oblek venkovského lidu, který Trnavu hojně o trzích navštěvuje, těší oko cizincovo neméně, jako ucho jeho rádo se kochá na slovenčině, která tu všady ještě lahodně zvučí. A přece je tu divno člověku! Mezi Slováky zdejšími — mluvím jen o těch, které jsme poznali — není uvědomělosti, není lásky k věci slovenské. Evangelické kněžstvo stojí ještě národnímu ruchu na Slovensku od mnoha let v popředí. Nebýti statečného toho kněžstva, nemohlo by se více o Slovensku snad ani mluvit. Bohužel, v poslední době chystají Maďaři i na samostatnosť evang. církve slovenské krutou ránu. Jsou obavy, že podlehnou v nerovném boji i kněži luteranští, jako již vlastně podlehli kněži katoličtí, kteří nedávají o sobě více mnoho známek života, ačkoli přece ještě žárlí na práci vytrvalejších svých spolubratrů luteránských. Žárlivosť ta ovšem není nešlechetna, a nepropukává na veřejnosť. Ostatně

kdyby i vypukla, nebyla by asi literatuře a politice slovenské na škodu; neboť by znamenala čilejší pohyb. Že tu není řeči o nějaké náboženské nesnášelivosti, rozumí se samo sebou.*)

Zašel jsem poněkud dále od toho, co jsem vlastně chtěl říci: že totiž na Slovensku jsou Slováci, kteří lnou z jistých příčin k Maďarům. Je to intelligence, která je k Maďarům přitahována zdánlivou jejich svobodomyslností, ještě více však prospěchářstvím. Jsou to lidé, kteří vzdor tomu, že jinak považují sebe za Slováky, odsuzují na př. dobrovolnické boje z let 1848. a 1849. V lidech těchto ovšem darmo bys hledal idealnosti, kterou vštěpovali slovenským srdcím Štúr, Kollár a Šafářík. Ale trochy pravdy upříti jim nelze. Kdyby se bylo Slovensko vyvíjelo z vlastní síly, samo ze sebe, kdyby bylo bývalo především Slovenskem, a při tom ovšem uchovávalo si krásné své ideály, jimž náleží budoucnosť, ideály, kterých obyčejný člověk nepochopí, snad by bylo tu dnes mocnější. Ideální plány slovenské politiky stvořily sice „Matici", ale neobránili ji, získali sice mnohého a mnohého, ale ne všecky. Lidem takto hovořícím lze arci odpověděti pouhým poukázáním na Paulinyho-Tótha, který teprve nedlouho před svou smrtí se přesvědčil, že Slováci od Maďarů spravedlnosti se nedočkají, leda by si ji vykoupili — svou národností. Nezbývá tudíž Slovákům než čekati... Jediné, čeho si přáti jest: více společné energie! Na vzdor útiskům nepřátel třeba se Slovákům organisovati. Vím, že je proti

*) Čaplovič ve svém díle „Gemälde von Ungarn" poznamenává: Již za císaře Jozefa nastalo sblížení mezi jednotlivými křesťanskými vyznáními. On sám byl svědkem (spis Čap. vydán r. 1829.) v honťanské župě v jednom kostele, zvláštního příkladu náboženské snášelivosti. Katolický kněz sloužil prý totiž mši a luteránský lid zpíval při ní své písně. Slováci také dodnes žijí v té příčině v smíru. Není tomu mnoho let, kdy o sjezdech ubité Maďary Matice Slovenské scházeli se ještě kněži obou vyznání v Turč. Sv. Martině; tehdy na př. zahajovaly se slavnosti v obou kostelích: v jednom (evang.) sloužil mši zvěčnělý M. Hodža, v druhém (kat.) Št. Závodník atd. V posledních letech, bohužel! je však katolického kněze o sjezdech „Živeny" v Turč. Sv. Martině zřídka vídati.

násilí těžký boj, ale konečně, byť zvolna, vniká vzdělanosť i do lidu slovenského, a s ní ruku v ruce kráčí a kráčeti bude sebepoznání. Dobývati baštu za baštou, od toho rychtářství v prosté dědině až do poslanectví v uherské „dietě“, toť práce, které se nesmí vymykati ani jediný uvědomělý Slovák.

Zlá doba nadešla slovenskému národu. Inteligence jeho, kterou tvoří hlavně obojí kněžstvo, advokáti a učitelé, pronásledována je na celé čáře. Učitelstvo již nejméně smí se hlásiti ku své národnosti a o postavení kněžstva již jsem se zmínil. Lid slovenský pak, jejž chudoba a nedostatečné vychovávání staví na mnoze ještě pod vrstvy dělnické, nemůže se probrati k sebevědomí, stará se o to svědomitě Maďar a žid. Jeden zanedbává jeho školství, moře již útlé děti maďarštinou, a jeho blahobyt, nečině pro horní Uhry v hospodářském a průmyslovém ohledu p r a n i c, druhý otravuje ho beztrestně kořalkou a olupuje o poslední jeho jmění.*)

Lid takový potřebují Maďaři jako sůl; proto přičiňují se, aby nedostalo se do něho mnoho paprskův osvěty; proto zavřena „Matice slovenská“ a zrušena tři slovenská gymnasia; proto vypovídáni jsou z Uher slovenští studující, jejichž celým zločinem je čtení slovenských básníků; proto v obecných školách Slovenska mládež se maďarisuje, anebo aspoň vychovává k tupému bezvědomí; proto rozháněji se voliči slovenští bodáky od voleb, aby ani jediný hlas neozval se z maďarské sněmovny do světa o pronásledování Slovákův. Jak vidět, hezká to řádka těch činů maďarské svobodomyslnosti. A přece jsou lidé, kteří by přísahali na ni, oslněni jsouce zevnějším jejím leskem,

---

*) Dokladem k tomu, jak jsou nesnesitelné poměry pro nemaďarské národnosti, postačí připomenouti jen číslice z posledního výkazu maďarské akademie o stěhování z Uher. Od 1. ledna r. 1879. do konce října r. 1882. vystěhovalo se z Uher v celku 18.609 osob. Z těch bylo S l o v á k ů *12.010*, Němců 3.781, Srbův a Rumunů 1.236, Rusů 1.205 a M a ď a r ů jen — *377!* — Kdo zná houževnatosť, s jakou Slovák lpí na své domovské půdě, musí strnouti nad tímto hrozným výkazem!

září, která na ni padá odjinud. Vždyť i měsíc svítí — světlem nevlastním.

Jak již praveno, nalezli jsme na Slovensku lidí Maďarům přejících dostatek; bohužel, byli mezi nimi též rodiny některých předních slovenských národovců . . .

V Trnavě navštívili jsme p. Cyrilla Hodžu, advokáta, syna slavného Michala Hodže; avšak nezastihli jsme ho doma. Z jeho kanceláře doprovodil nás městem a pak k nádraží p. Ed. Jurenka, který nám o poměrech zdejších leccos vypravoval.

Trnava ma nyní asi 10.000 obyvatelů. Náleží do župy prešpurské, v jejíž východní části nedaleko malých Karpat stála již v 6. století. Tehdy byla ještě dědinou, ale v 7. století připomíná se již dosti patrným městem. Opevněna byla záhy. Slepý král Bela rozšířil prý ji tak, „aby ji dva koně za hodinu pomalu obešly". Každá uherská stolice musila prý vystavěti část hradeb a bašty s věží, takže bylo prý věží těch podle počtu žup 52. Od králův uher. dostalo se Trnavě zvláštních výsad, které ji povznesly na čilé obchodní město. Abych čtenáře neunavil podrobnými dáty historickými, připomenu jen některá důležitější.*) Trnava byla často jevištěm hrůzy. Tataři navštívili ji po bitvě u Šajova r. 1242. R. 1260. bylo na rozkaz Otakarův město toto vypleněno, a dlouho to trvalo, nežli se opět obyvatelstvo jeho, již tehdy slovenské, maďarské i německé, sebralo a zotavilo. Otakar přišel do Trnavy i podruhé a znova ji pokořil. Konečně byl mezi ním a Štěpánem mír v Praze r. 1271. uzavřen. Však po smrti Štěpánově přišel Otakar r. 1273. do Trnavy potřetí a znova ji i Prešpurk opanoval. Za nedlouho podmanil si Trnavu proslavený pán Považí, slovenský Matouš Trenčínský, o němž více jinde ještě povím. Matoušovi odňata byla r. 1310. R. 1327. byl v Trnavě uzavřen mír mezi Janem, králem českým, a Karlem Robertem uherským. Tehdy

*) Podrobnější zprávy viz v „Trnawě, čili hist. miestop. nástinu krutých osudov a pamätností tohoto sl. kr. mesta slovenského," který napsal Štěpán Kučka. V Skalici. 1868. — Dále viz Černého „Slovenskou Čítánku" II., 284 atd.

předčila Trnava leskem svým i mnohá města královská. Bouře husitské metaly své vlny až — do Trnavy. Husité přišli prý sem r. 1432. převlečeni za kupce na trh, a tak město opanovali a pokořili. Šest husitských výprav namířeno bylo na Trnavu a okolí. Očitý svědek Žižkovy návštěvy píše: „niektorí z Uhrov vidiac, že mu nijako uškodiť němôžu, tiahli domov, vraviac: že něni človek, ale že je čert, čo mu tie rozumy dáva.“

Druhou výpravu vedl Prokop Veliký r. 1428. O výpravě této zmínil jsem se na počátku těchto cestopisů. Dodávám ještě, že Husité (nenalezše nikde odporu) vraceli se s hojnou kořistí do Uher. Brodu na Moravu. Roku 1430. přišli opět s vůdcem Koudelníkem z Březnice; bitka strhla se nedaleko Trnavy, kdež Koudelník se dvěma tisíci svých Sirotků padl; ale i vojsko Zikmundovo rozprchlo se, načež Sirotci vrátili se do Moravy. Čtvrtá výprava Trnavu minula; za to však r. 1432. vtrhli Husité do Trnavy opět, opanovali a zapálili ji. Do r. 1435. byla pak Trnava jejich hlavním uher. sídlem. Při této příležitosti podotýkám, že bezpochyby od příchodu Husitů i v Trnavě (jako v Žilině) nepřichází němčina více v městských knihách. Důkaz to, že naši předci nebili se jen za volnosť svědomí, nýbrž i za národnosť.

Známy jsou zajisté nepokoje protižidovské, které letos v Prešpurku vypukly a též Trnavu zachvátiti hrozily. Jakkoliv nejsme nepřáteli židův, tu pravdu pověděti musíme i zde, že lid, který je jaksi nedospělý, chráněn má být před vydíráním a otravováním lihem, v čemž uher. židé dokonale se vyznají. Připomínám tuto věc proto, poněvadž v Trnavě nenáviděni byli židé již v 15. stol.; antisemitismus tedy není nic nového. Také známá událosť tiszaeszlarská má v Trnavě již r. 1494. podobné. Tehdy židé usmrtili v Trnavě jedno křesťanské dítě; původci toho byli lapeni a na náměstí upáleni; ostatní vinníci pak pokutováni. Událosť tato bouřila lid proti židům patrně až do roku 1539., kdy veškeré židovské obyvatelstvo bylo z Trnavy vyobcováno. Ale i cigáni musili zároveň se židy město opustit. — Rok na to navštívili Trnavu Španělé, kteří

přišli na pomoc Ferdinandu I. proti Turkům. Tyto seznala Trnava o něco dříve, totiž r. 1526. po bitvě u Mohuče. — Rozliční uherští králové a císařové zdržovali se v Trnavě. R. 1543. byla sem přeložena kapitola ostřihomská. R. 1561. uvedeni byli poprvé do Trnavy jezovité, kterým se tu později zle vedlo; neboť r. 1674., když Trnavu opanoval Tökölyi, potrestána kolej jezovitská za pronásledování evangelíků pokutou 50.000 dukátů, při čemž povoleno jezovitům místo pokuty „na galerie" dáti se vyvésti.

R. 1683. 5. srpna vyvezli povstalci ctihodné otce jezovity opravdu na čtyřech vozích do Smolenic na popraviště. Hnízdo jejich Trnava byla pak zapálena. Na 4000 lidí zahynulo prý v plamenech, mezi nimi sám městský kapitán Récsi s celou svou rodinou. R. 1703. zaujal město Rákóczy, kterého pak cís. jenerál Heister porazil. R. 1730. založil v Trnavě slavný mecenáš Munkácsy na vlastní útraty bohatou knihovnu. Za válek Napoleonských Trnava mnoho zkusila přeháňkami vojsk francouzských. R. 1848. a 1849. viděla však nejen Maďary, nýbrž i Rusy.

Jako mnohá jiná města uherská, tak i Trnavu navštívil nejednou mor (r. 1509., 1586., 1632., 1633., 1645., 1679., 1708., 1710.). Cholera vypukla r. 1739. a 1740 trvala 9 měsíců a vyžádala si 2000 obětí. Avšak nejzhoubnější byla prý r. 1831.!

Toť obraz slovenského města! Za tolikerá utrpení, která působily mu nepřátelé všech barev, požáry, mor a cholera, nesmí jeho slovenské obyvatelstvo hlásiti se k národnosti vlastní! —

Provedu Vás ještě zběžně po městě samém. Netřeba znova podotýkati, že Trnava je městem opravdu krásným, když nazývána „Malým sloven. Římem." U prostřed města je prostranné náměstí s vysokou městskou věží Ulic má Trnava 12. Husté pěkné stromořadí obtáčí město ze všech stran a bohaté zahrady, některé velké, jako Szulényiho, Jágerská a Střelnice, jsou mu značnou okrasou. Vůbec pak činí Trnava dojem velmi utěšený. Představte si rovinu, v ní jako oasu skvostný park, z něhož vystupují mnohé a mnohé věže kostelní, a bílé vysoké budovy mě-

šťanské. Na ulicích trnavských slyšíš mluvit převahou slovensky, neboť v městě jsou dvě třetiny Slováků, pak německy (mluví hlavně židé) a poněkud i maďarsky (mluví úředníci a také židé). Okolí Trnavy je však čistě slovenské a proto zvyšuje i ráz města. Kdež jsou však ty doby, kdy sám král Matyáš psával městské radě trnavské po slovensku! Židé mají v Trnavě své ulice Jericho a Jerusalém, v nichž v 16. stol. bydliti jen směli.

Ústavy školské jsou ovšem maďarské; totiž: gymnasium katolické, realné školy a přípravna učitelská. V Trnavě bývala kdysi též universita, již r. 1635. založil pověstný Pázman a svěřil ji jezovitům, kteří uvedeni byli do Trnavy, jak již řečeno, r. 1561. proto, aby vyplenili „novotářství". Universita tato byla r. 1777. Marií Teresií přeložena do Budína a r. 1784. odtud do Pešti.

Z budov zvláštních připomínám německé divadlo. Kostelů má Trnava jako hub po dešti. Hlavní kostel sv. Mikuláše je prý stár skoro jako město samo. Bylť vystaven r. 1044.—1077. Má dvě věže plechem kryté a slouží katolikům. Dříve náležel jezovitům, nyní je kostelem farním; jedna památka po jezovitech však mu zbyla přec: obraz P. Marie, která prý se druhdy krví potila. R. 1708., kdy byla země navštívena odbojem a morem, zakrvácelo prý obrazu pravé oko. Div ten stvrdila konsistoř, v níž zasedali čtyři jezovité. Obraz vyhlášen byl ovšem za zázračný a r. 1745. vystavěna proň kaple. Navštěvovatelům kaple vymoženy u papeže Pia IX. na sedm let plnomocné odpustky. V kostele tomto konali své bohoslužby Němci a Maďaři. Slováci měli kostel hned vedle sv. Michala, zal. r. 1674., potom však přeneseny bohoslužby slovenské též do hlavního kostela a vedlejší kostel byl sbořen. Kostel tento stojí na vyvýšeném místě, tam, kde se stýkají ulice Jerusalémská a Kapitolní. — Také velmi krásný kostel sv. Jana Křtit. příslušel jezovitům. Před ním stojí úhledné sochy. Zal. byl r. 1618. a má 198 stop délky a 50′ šířky, klenba jeho vysoka 72′. V kostele tomto leží prý ostatky 9 sv. mučedníků. K západu města stojí kostel sv. Františka Seraf., fratiškánský,

s klášterem, zal. asi r. 1363. Trnava má dále: kostel sv. Trojice čili křižácký, postavený r. 1729. ke klášteru Trinitárův (jinak Křižákův), kteří vykupovali otroky z turec. zajetí. R. 1853. uvedeni sem jezovité. Kostel Pavlínský s klášterem. Když císař Jozef zrušil řád poustevníků sv. Pavla, přeměněn klášter na příbytek pro vysloužilce. Také kostel mníšek klárišských a klášter jejich obývají nyní vysloužilci a — blázni. Kostel Uršulinek vyst. r. 1730. Jako všady tak i zde poněmčují Uršulinky slovenskou mládež ve 4 třídách hlavní školy; mají tu i konvikt pro děvčata vyš. rodů. K jihu města u dolní brány městské stojí kostel sv. Heleny. Pověsť činí z tohoto kostela nejstarší trnavský chrám. K němu pojí se městský spitál, sloupovím ozdobený. Prešpurská župa má tu za městem na jihu spitál a spolu blázinec. Konečně je tu kostel Lazaretský za horní branou s „Kalvarií" a nemocnicí. Ke kostelům možno přičísti ještě jednou tolik kaplí a modlitebnic. Židé mají tu ovšem také svou synagogu. V Trnavě jsou táké nesjednocení Řekové; modlitebnu mají jen v soukromém domě. Ze soch jmenovati musím kolos sv. Trojice na náměstí, který byl postaven r. 1695. Semenišť je tu čtvero. Jezovité, r. 1853. do Trnavy znova uvedení, vychovávají tu mládež — pro svou potřebu, v čemž příkladu jejich následují též Františkáni. Na konci města stojí honvédský pomník, upomínající na zdejší pouličný boj r. 1849. mezi rakouským a honvédským vojskem. —

Trnava leží již skoro na rozhraní prešpurské a nitranské župy. V této župě, největší v hor. Uhrách, žije podle sčítání (ovšem uherského) z r. 1869.*) 303.174 Slováků a mimo ně 61.577 Maďarů a Němců. Rozumí se, že ani Nitransko není bez židů! Ba těchto na Slovensku zvlášť a v celých Uhrách vůbec úžasně rok od roku přibývá. V Nitransku samém napočteno jich kdysi přes 15.000, avšak dnes, kdy cestovatel setká se s nimi, kamkoliv pohledne, zdá se být počet ten příliš zastaralým. Rozumí se, že židé také zde pracují, jak dí Čaplovič, jenom hubou

*) Al. V. Šembera v Mus. 1876., strana 393 a 647.

a nohama.... Nitranská župa má jedno kr. sv. město, historicky památnou, nyní zcela zmaďařenou Nitru, 38 měst menších a 422 vesnic. Maďaři bydlí v 47, Němci v 10 a Slováci v 412 osadách. V Sobotišti opanovali obec pověstní Habáni, kteří v 16. stol. přišli do Uher za Husity z Moravy. Moravští tito „novokřtěnci“ rozmnoženi byli později ještě vypuzenými kardinálem Dietrichsteinem, olomúckým biskupem (r. 1622.), soukmenovci. Někteří z nich obrátili se však také do Nagy-Levárdu a jiní do Sv. Jana v Prešpursku, i byli všady přijati radostně a hostinně. (Hesp. 1810, II. st. 202 a j.) Sobotišťští Habáni jsou v okolí známi zvláštním hotovením střech na chalupách ze slámy a hlíny, které prý vydrží až 100 roků. („Sokol“, 1867, str. 188.) — Z Čech přišli na Slovensko první vyhnanci již v letech 1429.—1432. Tito obrátili se do turč. župy na panství hrab. Turzy a Revaye, pak do nitranské župy na panství hrab. Illyésházyho. Známa je z té doby dojemná česká píseň, kterou uvádí Kollár ve svých „Zpěvankách“:

„Krásná je ta řeka,
řeka Vltava,
kde jsou naše domy
i vlasť laskavá.

Hezké je to město,
to město Praha,
v kterém bydlí naše
rodina drahá.

Co že nám do řeky,
co nám do města:
ach, nám vykázána
k vyhnanství cesta!

Nevzali jsme s sebou
nic, po všem veta!
Jen bibli Kralickou,
Labyrint světa.

Tatry, vy přijměte
nás v té úzkosti,
u vás chceme žíti
i složit kosti.“

A podtatranský lid přijal naše vyhnance s otevřenou náručí, naslouchal vděčně pravdě, kterou přinesli s sebou, a poskytl jí teplé místečko . . .

V Nitransku jeví se příbuznosť Slovákova s Čechem nejplněji. Řeč, oděv, písně, ba i příroda sama splývá poznenábla s Moravou, i zdá se, jakobys nebyl ještě ani na Slovensku.

Tak na př. v okolí koutském (v Nitransku) slyšíš mluviti lid spíše česky než slovensky. (Můj m. môj, vězenie m. vezení, byla m. bola, né m. nie, pěkná m. pekná, věneček m. vienok, domů, jí m. jej, nic m. nič, ništ, spívá m. spievá, stríbrný m. strieborný, měsíc m. mesac, měl m. mal, prez m. cez, s pánem m. s pánom atd.) Uvádím známou jednu píseň v zmíněném různořečí:

Neplač, má milá,
šak ty budeš má,
až kukačka na vánoce
trikrát zakuká.

Kukaj, kukačko,
v suchém javore,
obudz mi mého milého,
spí mi na dvore. Atd.

Kdyby všady slovenčina tak byla blízka češtině, bylo by ovšem zvláštní slovenské písemnictví — zbytečno. Připomínám při tom ještě jednu zajímavou věc. Na salaši slovenské a na salaši moravského Valacha, jakkoli od sebe vzdálených, slyšíš jedno názvosloví. (K této věci se ještě vrátím.) Avšak vzdor tomu pochybuji, že by si ve všem rozuměli, kdyby se tak sešli. Co u nás slyšíme hned stesků, zavadíme-li o slovenčinu. „Dejte nám s tím pokoj, kdož pak tomu rozumí!“ A to mluví vzdělanci, kterým musíme věřit! Jakž by asi lapal slova ubohý Slovák,

vana i Maďara Čaplovič: „Řeč maďarská je smělá,“ praví, „ostrá, vysokozvučná — Maďar je hrdý; řeč Slovanův je mírna, prosta, sladka, pokojna, a takový jejich charakter! Maďar je v každé vlastnosti ohnivější, prudší, rychlejší; Slovan volnější a vytrvalejší. Maďar byl by tedy lepším milencem, Slovan manželem. Onen v útoku je nepřemožitelným, tento v obhajování pevnějším. Slovák je chladnější povahy než Maďar. Urážku může Maďar zapomenouti záhy, Němec těžko, Slovák a Vlach ale nikdy. Maďar je pyšný na pěkného koně, Slovák, může-li obcovati důvěrněji s velkými pány; Němec, je-li místním soudcem; Rusín, je-li knězem, a cigán konečně, má-li červené kalhoty . . .

Úrodnosť půdy v Nitransku je nestejna, zrovna jako v mnohých jiných župách slovenských. Na jihu u Nitry daří se všecko obilí, na západě daří se dobré víno, ale na severovýchodě není půda úrodna.

Zašel jsem daleko z Trnavy, která náleží již do prešpurské župy. V soumraku večera tratí se nám ostatně zvolna s očí. Vlak unáší nás k Dunaji, k bývalému hlavnímu městu Uher, k Prešpurku.

III.

Prešpurk.

(Město a okolí. Prešpurská župa. Význam Prešpurku pro Slovensko. Hodža a jeho pozůstalosť. Děvín.)

Za nedlouho dojeli jsme drahou považskou okolo Malých Karpat, které počínají právě u Prešpurku, do tohoto krásného města, „lepšího než Trnava", jak praví slovenská nár. píseň, neboť „v Trnavě je voda malá". Prešpurk ovšem leží na levém břehu samého Dunaje. Prostranná tramway čeká již na vlak u samého nádraží. My dojeli do „nár. hôtelu", kdež jsme se pohodlně a levně ubytovali.*)

O původu Prešpurku historie ničeho dosud nepověděla. Kollár přisuzuje mu původ slovanský, čemuž ještě nasvědčují i staré názvy některých bran a ulic, na př. Vedrice (Vedritzer Thor a j. Viz Výklad k Sl D., 223). R. 907. byl již Prešpurk znám — velikou bitvou, která se tu svedla mezi Maďary a Němci, jichž spojenci byli tehdá Moravané. V bitvě té zahynul dle domnění Mojmír II. a rozhodnut osud říše moravské. Němci byli totiž poraženi a král Ludvík IV. stěží zachránil život. — Když Turci

*) Nepíšu sice cestovního průvodce, ale podotýkám přec, že obsluhy dostalo se nám všady slovanské, neboť lid je slovanský a hôtelieři atd. pouzí židé, kteří švadroní všemi možnými jazyky. Hôtel náš jest na Myslivecké tř. (Vadász sor). Z jiných hôtelů jmenovati sluší hôtel „u zeleného stromu', který náleží známému vinaři prešp. Palugayovi.

podmanili si značný díl Uher a jmenovitě Budín, stal se Prešpurk sídlem nejvyšších zemských úřadů, ano i uher. městem korunovačním a sněmovním. Dráhný čas byl tudíž Prešpurk městem lesku a slávy uherské; vždyť stál tu i zámek královský na imposantním vrchu („Schlossberg“), který byl čas od času králi uher. obýván. Zříceniny jeho dosud poskytují oku malebné panorama. Zbylo z něho ovšem již jen trochu zdí a věží, beze střech, které dnes přechovávají v sobě již jen život — kasárnický. Zámek tento nad samým Dunajem strmící vyhořel a spustnul r. 1811. V jeho dvoraně (dle jiných v žluté síni sněmovní) hledala Marie Teresie pomoc u stavův uher. s plačícím dítětem svým — Jozefem II. — na loktech.

R. 1784. přeložil odtud císař Jozef II. náměstnictví a nejvyšší úřady zemské do Budína. Tou chvílí význam Prešpurku počal se tratit. Na začátku r. 1848. zasedal tu naposledy sněm uherský. K historii Prešpurku dodati ještě lze, že byl r. 1809. bombardován Francouzi, čímž mu mnoho škody učiněno.

Výstavné toto město tvoří sedm větších náměstí, 4 předměstí a množství ulic, opatřených maďarskými nápisy (s nápisy německými v závorkách). Nádherný dóm zdejší (Sv. Martina) počal stavěti již král Ladislav svatý r. 1090. Náleží prý k nejpřednějším památkám stavitelským v celém Rakousku Památným je též kostel Františkánský z r. 1272., v kterém pasovávali po korunovaci králové uherští několik šlechticů mečem sv. Štěpána na rytíře „zlaté ostruhy“. Prešpurk má dále 7 klášterů (4 mnišské a 3 ženské) a dva chrámy evangelické. Z budov prešpurských vynikají zejména zemský dům, v němž také uherský sněm zasedával, arcibiskupský palác, dům župní, památná radnice z r. 1360., divadlo a více paláců šlechty uherské. Známa je prešpurská akademie právnická. Mimo tu má Prešpurk kat. akademii, kat. gymnasium, seminář, realné školy, evang. lyceum, vojenský ústav, zemský spitál atd.

Veliký význam měl Prešpurk svého času pro duševní rozvoj Slovenska. Zde pracovala již r. 1801. „společnost

řeči a literatury československé", jejímiž zakladateli byli Tablic, Bartholomaeides, Godra a j. Snažení její korunováno bylo tím, že při prešp. lyceu zřízena stolice učitelská pro jazyk československý, která se stala později mocnou oporou literatuře slovenské. Prvým učitelem byl tu r. 1803. Jiří Palkovič, který pracoval neunavně do r. 1837., kdy ustoupil Ludevítu Štúrovi. Štúr odešel sice na krátko ještě do Dobrosoli, ale r. 1839. zaujal toto místo trvale, totiž potud, pokud nebyl s něho Maďary odstraněn, což se stalo r. 1843. Hurban píše o tom (v „Nitře", VII. 355): „Historie nezná větší lži, než bylo oslavování maďarské svobodomyslnosti. Právě Maďaři nemohli snésti idealnějšího ruchu svobody. (Zrovna jako naši Němci!) I tu (v Prešpurku) prvý útok učiněn na ústav břetislavský. Pod usurpovaným titulem vyšetřovací komise gen. konventu vyrojili se Maďaři na ústav tento a odstranili s katedry slovanské řeči a literatury Ludevíta Štúra." Prešpurk byl tehdy shromážděním takořka všech idealných slovenských jinochů. Byli tu Samo Chalúpka, M. Hodža, Hurban, Francisci, Janko Král a j. Slovenská mládež zasadila se o to všemožně, aby byl miláček její Štúr znova na ústav uveden. Úsilí její bylo však bez úspěchu. Tehdy (6. března r. 1844.) sebralo se dvacet studentů slovenských a v nejkrutší zimě odešli z Prešpurku na ústav levočský. Francisci (Janko Rimavský) napsal do „Nitry" (r. 1844.) tklivou báseň „Mojim vrstevníkům". Štúr ale zůstal v Prešpurku, oddav se spisovatelství. Ne však na dlouho. V době té stal se totiž miláčkem srbské mládeže, v Prešpurku studující, čímž upozorněn byl na něho sám patriarcha Rajačič, který seznámil se r. 1847. v Prešpurku, když přišel na sněm, se Štúrem i osobně. Rajačič dal pak Štúrovi ku podporování věci slovenské potřebné prostředky („Hist. povstaňja sloven." od Dohnányho, 37.), Štúr odešel do Vídně k bánovi Jellačiči žádat o pomoc a odtud do Čech. Měl však nejvyšší čas — Maďaři již ho pohřešili a hledali! . . .

Tak jako naloženo se stolicí slovenskou na lyceu prešp., učiněno časem i na jiných ústavech v horních

Uhrách. Slovenčina a s ní čeština vypovězena i z Levoče, z Modry atd. Na ústavech těchto, na nichž se přednášívaly jednotlivé předměty také po česku a po slovensku, zavládla pak úplně maďarština, a když Slováci za svůj peníz zřídili si tři slovenská gymnasia vlastní (v Turč. sv. Martině, v Klášteře pod Zniovem a v Revuci), zadávil je za krátko Moloch maďarisace, rozehnav studentstvo i profesory, tyto bez výpovědi i bez odbytného, shrabav těžce nasbíraná jmění ústavů. Navštívil jsem v klášteře budovu býv. gymnasia, totiž již jen jedinou světnici; neboť z ostatních místností udělán maď. soud a maď. kriminál. (Podobně naloženo, jak známo, s Maticí Slovenskou. Také tomuto ústavu sebráno mimo všech sbírek na hotovosti asi 90.000 zl.!) Místnosť, do niž jsem v býv. gymnasiu klášterském vstoupil, nahnala mi do očí slzí. Několik sporážených lavic, za nimi v koutě pod tíží prachu rozmetená knihovna . . .

(O této „persekuci“ zmíním se ještě šíře později.)

Dnes mohou si Maďaři spravit chuť již jen na slovenských studujících, které vyhánějí bez slušné příčiny ze všech ústavů Rakouska, ba celého světa, neboť zavírají před nimi Uhry zároveň na tři západy. Pracujíť tito svobodomyslní beťaři zkrátka k vyhlazení slovenské inteligence. Ubohým synům Slovenska, kteří jazyk svůj rodný v ústech zmaďařiti si nechtějí, nezbývá nic jiného, než hledati u nás bratrské pomoci. (Jak je tato pomoc vydatna, seznati lze ze sbírek „Českého klubu“.)

Ale vraťme se již k Prešpurku. Prvou náštěvu učinili jsme znamenitému slovenskému právníkovi, dru. Michalu Mudroňovi, jehož ani Maďaři nedovedou poházeti kalem. Mudroň vytvořil Slovákům jednoduché, ale velice případné právnické názvosloví, z něhož by dobře možno bylo i u nás čerpati. Pomocí předložky udělá Mudroň z odvolání dovolání, a poslouchá se to velice pěkně. (Nejsem právníkem a nenapadá mi tu více takových výrazů.) Avšak Mudroně nezastihli jsme tehdy v Prešpurku a tak musili jsme vzíti za vděk tím, co jsme od jeho „osnovníků“ slyšeli. S bodrými těmi Slováky a ve společnosti pravotára (advokáta)

Vendelína Kutlíka, který vzav si dceru zvěčnělého M. M. Hodže (Boženu), stal se členem v Prešpurku sídlící rodiny Hodžovy, prochodili jsme do syta krásné toto město i jeho okolí.

Naskytá se mi příležitosť věnovati tu několik slov župě prešpurské i městu samému.

Prešpurská župa nenáleží již cele Slovákům, ale přec z větší části. Známa jsou maďarská sčítání lidu, v nichž každý „Uhor“ je hotovou maďarskou jedničkou! — Avšak i na základě tohoto sčítání obývá Prešpurk dle Šembery (Musejník, 393, 647,) 149.160 Slovákův a 146.980 Maďarův a Němců. Župa tato rozkládá se na 74.91□ m. na menší rovině uherské, která na pravý břeh Dunaje poskytuje čarokrásné panorama zvláště pro turistu, přicházejícího od Tater nebo z Pováží a nasyceného krásami velebných hor karpatských. Po svěží rovině zadunajské rozházeny jsou v malebných skupinách, v ladném nepořádku dědiny, vykukující ze svěží letní zeleně. Pohled na tuto rovinu zadunajskou a na Prešpurk s Kamziči hory je věru nezapomenutelný. Komu by však bylo obtížno stoupati na tento lesnatý vrch (neboť do Prešpurku chodí si turista obyčejně odpočinouti), rovněž uspokojen bude pohledem s Murmanského vršku, na němž postavena proto železná, několik metrů vysoká vížka. Místa tato, tří „batzenhäusrů,“ obklopena jsou pěknými promenadami, po nichž s kopce do kopce prochází se mladý i starý prešpurský svět. Z chaosu prešpurských domů vyniká t. zv. Květné údolí (Blumenthal) a nad městem samým vévodí trosky vzpomenutého již zámku.

S Murmanského vršku dohlédnouti lze na východ až do Rakous, — nejsou ostatně od Prešpurku vzdáleny více než míli, a k hradu Hainburku. Krásný modravý Dunaj směje se v paprscích slunečních na nás — jest to starý „tatík“ a Slovan od kosti — poznává nás mezi zdejšími Němčíky. Nu, navštívili jsme ho pak ještě a dali se jím znova po rusku pokřestit.

Ale chtěl jsem vlastně pustit se opět do vypočítávání, kterého nejsem sám velkým přítelem, ačkoliv někdy

neschází mu zajímavosti. Však tu jsem již. Bráti na pomoc nejnovější akta maďarská ani není radno. Řekl jsem již, jak umějí Maďaři počítat! Spolehlivější jsou v té příčině starší výkazy Šemberovy. Čaplovič („Gemälde von Ungern") zaznamenal v Prešpursku 5 kr. sv. měst, 32 měst menších a 281 vesnic. Maďaři obývají v 164 místech, Slováci v 147 a Němci jen v 19. Města sama jsou obývána hlavně Slováky a Němci. Jen v Prešpurku káže se evangelikům také maďarsky. Židů napočítáno tehdy v župě prešpurské toliko 11.264. Jak úžasně počet jich do nynějška vzrostl, patrno již z toho, že v samém Prešpurku žije jich přes 7.000 mezi 47.000 obyvatelů. Podle Čaploviče bydlili židé jen v 8 obcích; dnes musil by asi obec slovenskou bez žida hledati ve dne s lucernou! K úkazu tomu hned se vrátím.

Co se týče Němců, kteří žijí hlavně v Prešpurku (a odtud ovšem na východ až k Rakousku), kdež tvoří $^2/_3$ všeho obyvatelstva, pak v Pezinku, Modře, Sv. Jiří a j., musím říci, že jsou v Uhrách jak se sluší krotcí a tiší. V hotelech prešp. bezmála více je slyšeti hovor maďarský než německý, ačkoliv tu je Maďarů velmi málo. Ba Němci prešp. jsou tak povolni a úslužni k Maďarům, že ochotně na žádosť těchto snesli starý korunovační vršek, který býval u Dunaje nedaleko lodního mostu, aby snad ještě jednou některému králi nenapadlo v Prešpurku na místě v Budapešti dáti se korunovat. — Za několik desítiletí nezbude snad v Prešpurku po Němcích ani památky!

Němci usadili se na Slovensku v dobách rozličných. Počítá se jich pouze 151.842. Hned po smrti Svatoplukově zmocnili se hradu Děvína nedaleko Prešpurku při ústí Moravy do Dunaje, a vystavěli prý hrad Prešpurk (Czoernig. Ethnografie cís. Rakouského, II., 242.) a jiné hrady v blízkých Bílých Horách proti loupeživým Maďarům. Když Tataři r. 1241. Uhry spustošili, usazovali uherští králové Sasíky ve Spiši atd. Kolonisace ta trvala do XIV. století. Na Slovensku rozličně se Němcům přezdívá. V Turci jmenují je „Handerburci", v pohoří Nitranském usazeni jsou „Krikehajové," kteří mluví hroznou němčinu.

(Na příklad Grimpele — kousek, Miscapala — naplňování, Fressbrettal — talíř, Fresshölzal — lžíce atd.)

O Slovácích v Prešpursku nemnoho zvláštního mohu pověděti. Mluví podřečím trnavským, o němž jsem se již zmínil. Pozorovali jsme u Prešpurku celkem totéž vyslovování jako u Trnavy (ništ, mesác, najvác, včulek atd.). Na polích pěstují pšenici, ovoce, vino a to hlavně na viných vrších prešpurských v Sv. Jiří, v Pezinku (kdež právě letos byla bohatá výstava vín), v Modře a j. Staré přísloví praví, že prešpurské viné pohoří je největší, sv. jirské nejlepší, pezinské nejkrásnější, modranské nejplodnější.

Pezinské a sv. jirské víno, je-li uleženo, je velmi aromatické, sladké a příjemné.

V Prešpurku překvapily nás celé hranice melounů, které se tu výtečně daří.

Jako v Nitransku tak i v Prešpursku pořádají uherští šlechtici (hrabata Esterházy, Hunyadi, Károlyi, Szécsényi, Erdödy a j.) v říjnu veliké hony na lišky.

O slovenském hospodářství, národním obleku, národní kuchyni zmíním se šíře na jiném místě tohoto spisu.

Třeba ještě všimnouti si té zvláštnosti v prešpurské župě, totiž Chorvatů, mohou-li se ještě tak nazývati; neboť jsou již skoro docela poslovenčeni. Mluvili jsme s jednou ženou Chorvatkou v kanceláři advokáta Kutlíka. Chorvatského zbylo na ní již jen — jméno. Pátraje po tom, kterak se až tu Chorvaté usadili, nalezl jsem následující zprávu (v „Sokole" 1867, str. 19).

Okolo r. 1550., když padla Kostajnice v Chorvatsku do turecké moci, vystěhovalo se z téže a ze sousedních obcí asi 120 chorvat. rodin, které na 80 vozech za vedení Nikolaje Beniče přišly do okolí Modry a zde obce Velké a Malé Šenkovice založily. Tehdejší zeman Gašpar Seredský, majetník hradu pezinského, přistěhovalcům daň na 10 let odpustil, a jejich vůdce Beniče rozsáhlými pozemky obdaroval. Osadníci tito pojmenovali sousedné vínorodé vršky jmény svými, jako: Stará Gora, Kozara, Zrinská Gora, Novosad atd. Chorvatská osada Šenkovice zvláště se

rozmohla a správu obce takto uspořádala. Dva rychtáři stáli v čele obci, majíce své náměstky. Obecní věci, zvláště důchody a vydání spravovalo 12 přísežných. Lesy a háje byly svěřeny též zvláštnímu dozorci; podobně i vinohrady měly svého dozorce. Všecky tyto úřady obnovovaly se okolo nového roku. Nejpamátnější ale byl úřad dozorce mládeže, kterýž se po jihoslovensku nazýval starešinou. Ten dohlížel na oboje pohlaví a vinníky trestal. Úřad jeho byl obnovován okolo velikonoc. Na den mláďátek měla mládež pod jeho dozorem veliké radovánky, ku kterým si volila zvláštního „krále“. V novější době z těch pořádků mnoho zašlo. Ještě do r. 1730. dostávali Šenkovičané, ačkoliv již byli z polovice poslovenčeni, své kněze z Chorvatska. Za Marie Teresie to ale přestalo, neboť bohoslužby jejich proměněny již na slovenské. Jména Šenkovičanů podnes upomínají na chorvatský původ.

V těchto Šenkovicích, které jsou stanicí na dráze prešpursko-trenčínské, bývala prý na katolické faře chována husitská knihovna, kterou prý ale již pan farář — spálil. Tak se nám alespoň povědělo! . . .

Ostatně stojí tato dědina za návštěvu již také pro její prastarý kostel, obtočený dosud zachovalými baštami, a podobající se malé pevnůstce.

Slíbil jsem, že se vrátím ještě k židům v Uhrách. Že všecken obchod uherský mají ve svých rukou, netřeba ani povídat.

Židé hledí skoupiti lesy, kde mohou; sám jediný baron Popper vykácel již lesy od považské Bystřice až do Slezska, zanechávaje po sobě holé vrchy. V Sučanech v turčanské stolici vypravovali mně, jak se židé zmocnili obchodu s dřívím. Jeden slovenský obchodník plavil co rok ke Komárnu po Váhu dřevo. Aby ho židé zničili, spojili se a doplavili dolů hojně dřeva, jež prodávali takřka zadarmo. Následkem toho neodbyl slovenský obchodník svou zásobu, byl nucen, nevěda s ní kudy kam, nechati ji za babku na místě, čímž byl pro další obchod zničen. Příští rok plavili dřevo dolů již jen židé, ovšem ne tak

lacino, jako v loni. Židé — podivno! — začínají své čachry obyčejně v nejchudších krajinách Slovenska.

Čaplovič napočítal před r. 1829. v Trenčínsku 6850 židů; podle sčítání z r. 1869. bylo jich tu již 13.465 mezi 237.702 Slováky. Avšak na Slovensku a jmenovitě v Trenčínsku přibylo za posledních let židů úžasně mnoho. Svetozár Hurban píše o nich v „Sloven. Pohladech“ (1881, str. 291) takto asi: Židů bylo v Uhrách před sto lety 75.089; za 55 roků bylo jich už 241.632 (přírůstek oblažil nejvíce Slovensko), r. 1870. napočteno jich 552.133 a nyní je jich v Uhrách přes 600.000! Tím, co tu povíme, vysvětlí se i nejnovější nepokoje v Prešpursku.

V slovenských dědinách rozloží židé své sítě, bohatnou, kupují pozemky, lid uvrhají v otroctví, proti němuž dřívější robotnictví bylo hračkou.

Z dědin táhnou židé do měst, lichvaří, vedou obchod spůsobem, vylučujícím všecku čestnou konkurrenci a znemravňují okolo sebe. Basis židovských millionů je arendování krčem. Z nejzákladnější vrstvy lidu tahají pálenkou a lichvou poslední krejcar a podrývají tak osnovy státu a lidské společnosti. Výminky jsou řídké. Lid slovenský neobstojí před židovstvem, které nežije z půdy samo sebou, ale jako parasit z jiných organismů. Kde se na slovenské dědině zahnízdí jen jedna židovská rodina, možno apodikticky říci, že za 10 let odzvoněno bude i tomu nepatrnému blahobytu, který tam byl do příchodu jejího. Z obou stran Tisy rozprostírají se ohromné statky zemanské, z kterých maďarská šlechta čerpala životní šťávu. Ptejte se na jmena jich majetníků! $^9/_{10}$ jmen židovských! Na Slovensku nabere žid krejcarův a pouští se s nimi dolů do velkých měst a bohatých niv, aby k nim přidal maďarské zlatky. Pešťbudín je nejžidovštější město Evropy; tak hovoří Maďar Hundsdorfer. Uherská zem má židovskou metropoli . . .

Za zpívání ukrajinských a slovenských písní vracela se naše malá společnosť jednoho krásného večera za krvavé luny z „Batzenhäusrů“ (ale to není poetické slovo!) do Prešpurku. Němci a Maďaři vystrkovali z oken hlavy —

to se jim asi ještě nestalo, aby za svého života slyšeli v Prešpurku slovansky zpívat na ulici!

Nu, dostali jsme se šťastně a celí do jedné vinárny, ale tam hned by nás bylo bývalo jen půl . . . Zpívali jsme své písně i tam. Maďaři dlouho nám nerozuměli, — starají se totiž svědomitě o to, aby ke každé krásné melodii slovenské přišroubovali nový maďarský text! — ale konečně přece seznali, že jsme „panslávi". Nestrhla se sice žádná bitva, ale se zpěvem svým byli jsme nuceni přece odejít, když si Maďaři přivolali na nás samého majetníka domu a my neměli chuti umlknout.

Už jsem Prešpurku dosti pochleboval, musím mu také učinit výtku. Týká se cesty na královský zámek, resp. kasárna, který jsme si šli v neděli ráno asi o 10 hod. prohlédnout. Že uvádím hodinu a neděli, má svou příčinu. Chci se totiž dotknouti t. zv. vrabčích domků, vysypaných jako z pytle u samého zámku, které hyzdí město a cestu na zámek činí hnusnou. Na cestě této potkávali jsme lid z venkova, jdoucí do Prešpurku za svou pobožností. To však nevěstky z „vrabčích domků" pranic nemate. V uvedenou ještě hodinu myjou se do pola vysvlečeny před svými pelechy a pokřikují svým způsobem. A jsou-li již se svou toilettou hotovy, vyhřívají se na lavicích před domky, jsouce oblečeny v pestré maškarní cáry. V těchto pozorovati je lze také v rozličných větších lázních uherských za bílého dne.

Že jsme si vyšli také přes lodní most za Dunaj, rozumí se. Hned pod mostem překvapily nás švarné Prešpurčanky. Plovaly totiž z nedaleké koupelny Dunajem tak statečně o závod k mostu, že byla radosť na mrštná ta tílka se podívat. Toho my na Vltavě neužijeme!

Hned za mostem je pěkná aréna, okolo níž tehdy — byla neděle — proudil čilý život. Šli jsme krásnými promenádami do „Nivy" („Authal") k „Myslivně," ukryté v stínu letní zeleně. „Niva" zaplavuje prý často Dunaj (až na 2 metry vysoko, jako r. 1876.). R. 1809. přinesl prý sem sošku P. Marie, která tu podnes stojí. V „Myslivně" užili jsme trochu vína a šunky, či jak říkal nebožtík

Hergotič z prešp. Sv. Jiří: umyli jsme se vínem a utřeli šunkou, a pak volnou vraceli jsme se jinudy k Habrům a odtud do Prešpurku.

Na konec ponechal jsem si dotknouti se návštěvy své u pí. Hodžové, vdovy po slovenském mučedníku M. Hodžovi, v příčině jeho literární pozůstalosti.

Komuž nebylo by známo u nás jméno Michala Miloslava Hodže? Štúr nazval ho duhou Tater, věštící Slovensku jasnější budoucnosť! Bohužel, ztratila se ta duha slovenská příliš záhy — Hodža sám zemřel ve vyhnanství...

O životě Hodžově bylo by lze napsati celou knihu, a byla by to kniha nezlomné práce a utrpení. U prostřed bouří maďarských stál Hodža jako dub na skále. Nazývali ho i někteří Slováci výstředníkem, ztřeštěncem. Neporozuměli, jak tak často bývá, té hloubce jeho ducha, tomu zlatému charakteru slovenskému, na němž žádné příkoří nebylo s to učinit ani té nejmenší změny. Obmezuji se zde na nejnutnější data ze života Hodžova. (Zevrubnější životopis napsal Jar. Vlček ve „Světozoru," r. 1880. str. 415 a násl., k němuž opatřil jsem i podobiznu.)

Hodža nar. se v Rakši, v Turci, 22. září r. 1811. Za učitele dostalo se mu starého Buriana, někdejšího vychovatele Kollárova. Po studiích gymnasijních a juridických stal se bohoslovcem v Prešpurku. Jak jsem již připomněl, byl tehdy v Prešpurku čilý život mezi akademiky slovenskými. Hodža zvolen byl starostou společnosti slovenské. Řeč, kterou zahájil činnosť této, vydal pak — ovšem censurou seškrtanou — v „Plodech" společnosti roku 1836., a jí dobyl si prvé slávy řečnické. Dokončiv studia ve Vídni, stal se záhy ev. knězem a na místě Kollára, který jej za sebe odporučil, obdržel ev. faru v Lipt. Sv. Mikuláši.*) Fara ta stala se mu zdrojem všeho pronásle-

*) Píšu a budu psáti ještě často o „svatých" městech Uherska. Tam totiž je (podle Čaploviče) asi 27. díl všech měst — „svatých," totiž 468. Z nich je 47 sv. Jiří, 7 sv. Jakubů, Všech svatých (Mindszent) 26 atd. Ba také čert (Ördög) má v Uhrách svých 8 obcí. Zvláštností je, že Uhersko má 17 Szered (Střed), 5 csötvörtöků (Čtvrtků), 5 Pénteků (Pátků) a 13 Szómbot (Sobot).

dování. Maďaroni, kteří chtěli faru jinak obsadit, smýšleli na Hodžu žalobu za žalobou, až konečně tento i odsouzen byl napřed seniorálním konsistoriem, pak distriktním a na konec i generálním bez všelikého výslechu. Hodža však neustoupil. Pracoval dále na věci slovenské, odchovav takořka v náruči své „Tatrína," důležitý to spolek pro duševní rozvoj Slováků̊v, jehož byl předsedou. Zakládal spolky střídmosti, nedbaje žalob židovských, konal mnohé potřebné cesty do Vídně i do Prahy ve věcech národa. Také Hodža domníval se zprvu, že je s Maďary smír možný, ale sklamav se záhy, uložil bolesť svou do spisku „Dobré slovo Slovákom súcim na slovo" (v Levoči, 1847.). Tamtéž vydal rok na to „Základy mluvnice slovenské" a „V ě t í n," z něhož poučno je pro nás, že Hodža ztráty slovenské šlechty neželí, neboť co prý šlechta pomohla které literatuře? — A bez literatury není přece národního života. Šlechta, které je literatura jejího národa lhostejnou, nezasluhuje ovšem ani jména šlechty!...

Ve „Větíně" již Hodža vzpomíná, že uherští páni chtějí, aby se slovenské děti jen 2 léta učily jazykem mateřským; ostatní čas má být věnován maďarštině. Přání toto nesplnilo se hned, ale dnes, bohužel! — maďaří se už ve školách napořád. Ani o p a t r o v n y nezřídí maď. vláda pro slovenské děti, aby nevytknula za první podmínku ráz její maďarský, jako se stalo nedávno ve Zvoleni! Nehoda za nehodou stihá od nešťastného dualismu ubohé Slovensko. Pomřeli Štúr, Kuzmány, Mojses, Hodža, zavřena Matice a slovenská gymnasia — jakž má neštěstí takové přitahovati pracovníky nové, jakž má budit odvahu a uvědomělosť v kruzích širších, získávati měšťanstvo nedůvěřivé! Smazat Slovensko ze seznamu živých, toť jediná snaha nynější tyranie maďarské. Nenávisť ke všemu, což je slovanské, nezná u Maďarů mezí. Rukou barbarskou neostýchají se vypárati slovanský nápis z pláště svatého Štěpána(!). Ale dobře praví Sasinek („Sloven. Letopis," IV., 199): „Keby maďarskí učenci chceli zahrabať pamiatku vlivu slovanského na Uhorsko vôbec a na Maďarov zvláštně, museli by prestať mluviť po maďarsky." Slova

tato nejsou přehnána. V Radvani četl nám kat. farář Franko Sujanský ukázky ze svého slovníku slov slovanských v maďarštině. Prací svou, hodnou otištění, docílil i toho úspěchu, že z maďarštiny vysvětlil i některá slova slovanská v jich čistých formách, která jsou v tom kterém slov. jazyku již zkomolena. Maďaři ovšem „učeně“ se hájí, že na př. salma (sláma), séna (seno) atd. jsou bůh ví jakého původu, jen ne slovanského. V té příčině odpověděl jim také znamenitě prešpurský Michal Mudroň.*)

O Hodžově spolupůsobení v letech 1848/49. zmínil jsem se již v prvém oddělení této partie. — Připomenouti sluší, že Hodža chtěl také zavésti novou liturgii, totiž liturgii českých bratří. Všecka další obviňování a soudy zůstaly proti Hodžovi bez úspěchu. Hodža stal se obětí teprve vyrovnání s Maďary r. 1867. Odsouzení Hodžovo církevním soudem na ztrátu fary bylo konečně potvrzeno. Vzdor tomu však přidával sám panovník Hodžovi ze své pokladny k pensi 800 zl. ročně, arci pod tou podmínkou, že opustí vlasť...

Mučedník Hodža dostal tedy trnovou korunu! Vypisovati všecka pronásledování jeho, ani nemohu. Uvedu jen jediné. Dne 15. května r. 1862 vyšel Hodža s prof. Makovickým na návštěvu do Trnovce. Na zpáteční cestě do L. Mikuláše přepadeni byli dvěma muži, jakýmsi Lehockým a Račkayem, a sbiti surově, takže zůstali na místě ležeti. Makovickému rozbita hlava, Hodžovi porouchánο oko a vyrazen zub. Zatím ráno lid shromážděný v kostele

---

*) Uvádím zde několik příkladů z Hodžova „Větína“ (str. 180 a násl.): Szabad-ság = svoboda, olcsó — lačný, szolga — sluha, drága — drahý, bálvány — balvan, rend — řád, hiba — chyba, szó — slovo, beszéd — beseda, vitéz — vítěz, bolond — blud, baj — boj, péntek — pátok, harang — stsl. chorongiev, tompa — stsl. tomp (tupý), donga — stsl. donga (duha), gomba — stsl. gomba (huba), munka — stsl. monka (práce, muka), szándok — stsl. sondok (rozsudek), szomszéd — stsl. sonsied (soused), pisztrăng — stsl. pstrong (pstruh), konkoly — stsl. konkol (koukol), csend — stsl. ščend (štědý, tichý), pénc — stsl. pienionz (peníz), gondolni — stsl. gondläti (hútati, mysliti), zsenge — stsl. ženga (žíha, puk), társ — tovaryš, barát — brat, bátya — báťa, család — čeleď, tiszta — čistý a nekonečná řada jiných.

marně čekal na svého kněze. Konečně došla zpráva o tom, co se stalo. Nastalo jitření a bouře v celém městě. Vinníci, které chtěl lid rozsápat, zachráněni uvězněním. Skoro celý Liptov obsazen tehdy vojskem. Pachatelé byli prý osvobozeni výrokem prvého soudu. Teprve soud v Levoči odsoudil je na 2 léta na pevnosť, odkudž však byli — jak se předvídalo — po 2 měsících puštěni. Zajímavo je, že o výlohy vojenské vedl se do nedávna spor. Církev sv. Mikulášská odsouzena k placení výloh.

Nepřátele své odzbrojoval Hodža pouhým pohledem. Čekali na něho na ulici, rozlícení, chtějíce ho usmrtit, Hodža šel okolo, upřel na ně své planoucí, výrazné oko, a vrahové — pokorně obnažili před ním hlavy. Vedral se jednou k němu nějaký T. P. s dýkou v ruce až do bytu, aby Hodžu sprovodil se světa. Ale nesnesl jeho velebného pohledu. Byl přemožen...

Že nerodná půda, byť bratrská, umořila záhy tělo Hodžovo, netřeba ani dodávat. Vytržen z půdy domácí násilím, nemohl již ten starý dub slovenský zapustit kořenů jinde. Usychal a uvadal. Vichřice života zlomila ho. Zemřel v Těšíně 26. března r. 1870. Tam postavilo mu jeho Slovensko 8. srpna r. 1872. žulový pomník. Při dojemné slavnosti té přednesl na hřbitově těšínském Bachat-Dumný svoji hluboce procítěnou „Dumu.“ Týž vybral na pomník Hodžův za nápis jednu ze znělek jeho, kterou níže uvádím ještě z jiné příčiny.

Když jsme totiž navštívili v Prešpurku vdovu Hodžovu, která žije u své dcery Mariny, opěvané druhdy pro osobní statečnosť básníky Sládkovičem (Spisy 629), Bottem (Spevy 186) a j., provdané nyní za p. Filipa Hladkého, abychom seznali liter. pozůstalosť Hodžovu, okázán nám mezi jinými rukopisy objemný rukopis básně „Vieroslavín,“ již Hodža nazval básní lyricko-didaktickou. Báseň tato obsahuje 5 velkých sešitů. Rozdělena je do 5 oddílů: I. Mojslav obsahuje 130 znělek 11ti řádkových, II. Rodoslav 138, III. Vlastislav 132, IV. Miroslav 146, V. Vekoslav. 75. Poslední znělka (621tá) napsána na Hodžův pomník.

Čtenář z ní posoudí, psal-li Hodža velikou tuto báseň pro čas přítomný, anebo má-li pravdu paní Hodžová a rodina ostatní, která nechce ji připustit na světlo, že prý by jí ještě rozuměno nebylo.

Zní:

S velkým piatkom teda dokonávam *)
na Golgatě viery zmučený;
pod kríž Kristov do hrobu se dávam,
ameň! verím, buděm zkriesený!
Blahorečiac Vašim srdciam, hlavám,
bratia! tu sa s Vami rozžehnávam
na Slavian čas, Kristom určený.
Dotial něch Vám znienok týchto zněnia
budia v dušiach túžnych ozveny!
Něch Vám linú viery, lásky chcenia
zvoniť rodu nášmu na zkriesenia!

Hluboký smysl tají se v této znělce. Mučedník Hodža umírá s nadějí, že Slovanstvo na jeho tichý, pracovný život nezapomene. A do té doby odkazuje národu svému tuto labutí svou píseň, aby její ozvěny v duších zvonily mu na vzkříšení.

Také letos namáhal jsem se získati tuto báseň pro vydání. Dostal jsem za odpověď, že se o tom rodina ještě poradí. Bohužel, není velké naděje, že se Slovensko dočká tohoto odkazu Hodžova.

Po Hodžovi zůstala netištěna také báseň „Mátora“, jejíž rukopis jest v rukou jistých. Rukopis ten zaujímá 30 sešitků, každý sešitek o 16 stránkách asi 40tiřádkových. Krom toho, tuším, dostala se ještě jiná báseň se sbírkami zavřené Matice slovenské do Pešti. Patrno již, že jméno Hodžovo zaskvělo by se též básnickou slávou, kdyby vše, co veršem napsal, bylo shledáno a vydáno.

Po Hodžovi zbyla rodině také knihovna, která vyplnila 20 beden. Stihl ji osud knihoven našich spisovatelů,

---

*) Podotýkám, že píšu pro české čtenáře, proto činím jim výslovnosť slovenčiny psané snadnější tím, že měkčím hned naším způsobem po *d*, *t*, *n* úzkou samohlásku *e*, kdežto Slováci toho nečiní, avšak ruským způsobem před *e* a *i* souhlásky ony měkce vyslovují.

ba ještě horší. Vdova byla poměry nucena prodati ji asi za 600 zl. maďarskému museu v Pešti ...

A tak jsem s vypsáním své návštěvy v Prešpurku u konce.

Těšili jsme se, že odtud po parníku navštívíme i památný Děvín, vypínající se na závratné skále, přímo z vln Moravy a Dunaje vystupující, nedaleko odtud na hranici rakouské, s nímž padla r. 903. i ta část Velké Moravy, která ležela mezi Váhem a Moravou, do moci maďarské.*) Avšak již kázal nám čas, abychom se vrátili. Neradi loučili jsme se s krásným Prešpurkem. Než — jednou opustit jsme ho musili....

Z Prešpurku doprovázel nás až do Modry statečný náš přítel, pravotár Kutlík.

*) O „Děvínu" čti v „Slovenské Čítance" Černého, I. 162, v „Slovenských Pohladech", I. (1881), 198 a násl.

IV.

Z Prešpurku do Nového Města nad Váhem.

(Hergotič. Pezinek. Vinobraní. Slovenská jizba v Trlinku. Slovenský dům. Uherské hospodářství. Modra. U hrobů Ludevíta a Karla Štúra. Hlohovec. Leopoldov. Pišťany.)

Za pěkného červencového rána vsedli jsme v Prešpurku do vlaku a nastoupili ve společnosti připomenutého již statečného pravotára Kutlíka zpáteční jízdu. Za nějakou chvíli byli jsme ve sv. Jiří, královském uherském městě, které má asi 3500 obyvatelů, a jehož bylo za posledních bouří protižidovských často vzpomínáno.

Náš společník vyprávěl nám při té příležitosti o pověstném, nyní již zvěčnělém sv. jurském silákovi Hergotiči. Kousky tohoto „Husity“, jak se Hergotič rád nazýval, jsou v celém okolí dosavad v živé paměti. Bylť Hergotič na Slovensku asi zvláštním zjevem a skoro nazvati ho možno druhým Vávrou Brezulou, který vybil Turky ze své Lubietové. Tak odvážných junáků zřídka Slovensko rodí. Synové jeho zvykli trpěti a nevyvíjeti v sobě odvahu. Hergotič byl vzácnou vyjímkou. Ale jakž by nebyl silákem. Vždyť, jak již praveno, „umýval se každý den dobrým sv. jirským vínem a utíral šunkou.“ Hergotič nepil kořalky, která tak žalostný stav připravuje slovenskému a polskému lidu. Sílu svou zkoušel na každém, s kým přišel do styku. Běda tomu, kdo neznaje Hergotiče, chopil se podávané mu ruky. V tom okamžiku Hergotič sevřel ti ruku ve své pěsti a v druhém okamžiku ocitil jsi se Hergotiči na zádech.

Tak házel si rád na záda hlavně studenty. S nepřítelem byl Hergotič zkrátka hotov. Rozhněval-li ho někdo, blýskl očima a z úst vydral se mu výkřik: „Kristus ci dušu dal!“ Nespasil-li se protivník útěkem, zle se mu vedlo. R. 1866. vyplatil několik Prušáků, kteří mu drancovali, jak náleží. Přehodil si dva na hřbet, z každé strany jednoho, a střásl je pak někde polomrtvé se sebe dolů. Ostatní ovšem utekli. Ale zemřel smrtí siláka nehodnou. Probořil se kdesi na ledě a utržil si pakostnici. Od té doby stal se zádumčivým. Pro bolesti v noze zapomínal se „umývat vínem a utírat šunkou,“ vlekl se bídně a zemřel brzy žalem, nemoha si více házeti lidi na potkání na záda.

Zatím co jsme se bavili vypravováním o Hergotičovi, odfoukl si rušeň a zarazil v Pezinku, kdež počíná již čistě slovenský kraj. Pezinek (maď. Bazin) je úhledné městečko, čítající 5600 obyv., národnosti hlavně slovenské. Zevnějšek města jeví všudy pečlivou čistotu. Domy nejsou vysoky, ani široky; obyčejně mají po 2—4 oknech. Obyvatelé zdejší živí se hlavně vinařením, částečně také soukennictvím. O víně pezineckém již jsem se vyslovil; jest sice lehké, ale aromatické a velmi chutné; okusili jsme ho netoliko ve vinárně, nýbrž i v domě jednoho slovenského národovce, a byli jsme s ním úplně spokojeni. Po vinobraní anebo oberačkách prodávají zdejší vinaři hrozny obchodníkům, opatřujíce si tak výživu na zimu. Že vinobraní bývá i zde zvlášť slaveno, netřeba ani podotýkati. Ovšem neděje se to s takým přepychem a hlukem, jako na příklad v Tokaji, kamž scházejí se k vinobraní lidé všech uherských národností ze všech stran, ba i šlechta.*)

Jinak jsme v Pezinku nepozorovali nic zvláštního.

Okolní lid nosí malé kulaté kloboučky, pestré anebo černé vesty (lajblíčky), bílé košile a hrubé plátěné „gatě“ s třepením u chodidel. Tyto — jako všady jinde — vymě-

* V Tokaji bývá vinobraní v listopadu. Děje se to při střelbě hmoždířů, při zpívání a všeobecné veselosti lidu, který naplňuje celou Hegyalju. V Uhrách vůbec bývá vinobraní oslavováno; tak jako v Tokaji slaví se i v Méneši, v Budíně a j.

ňuje v neděli za úzké „nohavičky", jinde obyčejně bílé, zde jasně modré. Na neděli natírá si zdejší Slovák dlouhý plavý vlas olejem.

Nedaleko v horách má Pezinek malé lázničky, které však nestojí cizinci za zvláštní návštěvu, leda by chtěl okřáti v krásných zdejších lesích.*)

Z Pezinku jeli jsme ve voze dále pod Malé Karpaty, do města Modry. Pole a vinice okolní svědčí, že jim půda dobře jde k duhu. Před námi vystupují jako dlouhá zelená hradba hory karpatské. Lehký vánek přináší nám v ústrety vůni sosen a chladí příjemně horké naše hlavy. Za nějakou chvíli dojíždíme dědiny *Trlinku*. Domky zdejší stavěny jsou ve dvou řadách podél silnice. Kážeme zastaviti před jedním a vcházíme branou do dvora, odtud pak do síně obydlí samého, kdež vítá nás srdečně bělovlasý stařeček, gazda Miško Kulíšek, a pobízí dále do bílé světnice. Přišli jsme, abychom si prohlédli slovenskou domácnost. Viděli jsme již vnitřek domu slovenského v Liptově i v Turci, v Trenčíně i v Nitře, a všady nalezli jsme týž. Ovšem, blízko větších měst nehledí si již hospodáři toho, aby zachovali své jizbě starý slovenský ráz, a také zde, když jsme se cestou ptali, kde bychom v Trlinku nalezli staroslovenskou jizbu, byli jsme poukázáni hned na starého Mišku.

Izba anebo *svetlica* slovenská opatřena bývá z pravidla dvěma dlouhými lavicemi, které se v pravém koutě sbíhají. V koutě tom staví se malá almárka (almária), která vnitřkem svým tvoří dutinu trojúhelníku. Do té ukládají se písemnosti, knihy a peníze. Téměř čtvrtý díl jizby zaujímá v levo zděná pec s *přípeckem*, zídkou to na sedání a lehání. Napřed má každá pec krb (kozubek), z něhož strmí komín (koch) do stropu. Zřídka však staví se tento až nad střechu. Jak již dříve praveno, v chudších krajinách nechávají si světnice zakuřovati a vypouštějí dým pouze okny anebo i otvorem nade

*) Horní Uhry jsou na lázně vůbec bohaty; napočitáno jich nejnověji 25!

dveřmi. Okna (obloky), obyčejně dvě, bývají malá. Javorový nebo lípový stůl pokryt jest čistým obrúskem, anebo aspoň je tímto ovinut chléb, ležící na stole. Stůl stává v pravém a předním koutě světnice před almárkou. Pod okny v průčelí domu staví se jednoduchá lavička. Stěny této světnice ověšeny bývají obrazy svatých, arci jenom u katolíků. Zřídka spatřiti lze ještě malby na skle, jichž předmětem bývá dosud pověstný Jánošík a jeho „dobří chlapci."

Do světnice vchází se z předsíně, pitvoru, v níž je ohniště, výklenek pro uchování pitné vody a žebřík nebo i dřevěné schůdky na půdu (poval, padlaš). Pitvor anebo světnice je vyzdobena pestrými nádobami, které rozvěšeny bývají po stěnách na policích. Některé z těchto — mís, talířů a džbánů bývají opravdu vzácnou starožitností a platí se podle toho. Avšak slovenská gazdyně neloučí se ráda od svého pěkného nádobí, ke kterému pojí se často její vzpomínky na mladá léta v rodném domě prožitá. V novější době nejoblíbenější jsou nádoby z Holiče, které se zhotovují po způsobu starých nádob slovenských.

V zadní části domku bývá ještě komora, přerozmanitě naplněná. Poněvadž slovenský gazda nemá ve zvyku choditi na výměnek, zachovávaje si vládu v domě do smrti, odkázáni jsou mladí manželé na komoru, v níž spávají i za tuhé zimy. Místo komor mívají někde před domky sypárny či „lémhausy." Zámožnější gazdové zřizují při domě na straně ode dvora záhrobně, přístřeším, které podpírají zvláštní sloupy, přikryté a dole mřížkovým zábradlím ohrazené. Ale kde ani toho není, viděti přece aspoň přístřeší, aby voda se střech hned po stěnách nestékala. Záhrobně také jmenovány bývají stienky nebo prietosy. Domky v Pezinku nehledí si již valně tohoto zvyku.

Náš gazda Miško ukázal nám ještě v kolně veliký lis na víno, které si sám vyrábí a jehož dal nám okusiti.

Hospodyně nebyla tehdy doma, neboť Miško měl právě žně.

Řekl jsem již, že slovenský hospodář nezná výměnku, který byl z Němec k nám zanešen. Na znamení vážnosti nosí gazda klobouk na hlavě i v jizbě. Podle toho lze hned poznati, kdo je kazárem v domě. Často stává se, že pod správou starého gazdy žijí v jednom domě rodiny jeho synů, ba i vnuků. Rozumí se, že pak pec bývá nocleháři přeplněna. Zemře-li otec, řídí obyčejně matka s nejstarším synem hospodářství dále. Teprve po smrti obou rodičů rozdělují se děti o pozůstalosť, ač ne vždy a všady, jmenovitě, je-li dědiců více. Nezbývá jim pak, než žíti pospolu pod správou nejstaršího. Proslulý Pavel Dobšinský vypravuje dále, že pravidlem je vykati starším; tak vyká žena staršímu muži, mladší bratr staršímu, dítě rodičům atd. Jen starší mladšímu anebo rovesníci si tykají.

Při domech slovenských bývají ovšem i stodoly (humna, kolešny), stajně atd. Zařízením svým podobají se našim.

Známy jsou také uherské studně, na Slovensku velmi rozšířené. Na dlouhém bidle, žeriavu, upevněn na provaz okov, který se spouští do studny, dřevem nebo kamením nad povrchem ohražené.

Rozmanité je v Uhrách hospodářství! Rozmanitosť jeho záleží ovšem hlavně na klimatických poměrech, které jsou tak nestejny, jako nestejny jsou povaha a řeč národností Uhry obývajících (jichž prý je 20!).

Takové je to už na světě: Maďara, jenž by musil v horních Uhrách zemřít hladem, posadil osud do nejúrodnější krajiny; ubohého Slováka, který by na místě Maďarově stal se boháčem za jediný rok, odkázal na hory.

Čaplovič o tom případně píše: „Zatím co v Karpatech, kdež lid — jak se jednou někdo (Windisch-Magazin) trefně vyjádřil — žije plícemi a zevnějškem těla (Oberfläche des Leibes) více, než žaludkem (tedy takřka vzduchem), sotva ovsík uzraje, a jen neúhledné, trpké ovoce zřídka kde roste, které se ještě na stromech, podle žertovného přísloví, podloženou a zapálenou slamou k dozrání nutit musí, daří se v Banátě rýže a bavlna,

a hevábí bývá zde, jak známo, od mnohých let na centy vyráběno . . .

Zatím co skromní obyvatelé severních hor viné hrozny a mandle jen z přírodopisu znají a částečně jen brambory (švábkami, kobzolemi, krumplemi), částečně ovesným chlebem a pod. pokrmy spokojiti se musejí: těší se i nejchudší obyvatel požehnaných jižních krajin chlebu pšeničnému, ohnivému vínu, melounům, kaštany sbírá v lese a ovesný chleb zná jen — z pověsti. Nejtužší zima spočívá na rovinách nejdéle 2 měsíce, a byla leta, kdy tu sníh jen několik neděl kryl půdu; tam nahoře v horách musejí být obydlí lidská od září do máje, tedy dvě třetiny roku nepřetržitě vytápěna; tam sáně spotřebují se za rok úplně, kdežto v jižnějších krajích přecházejí od otce na syna . . .

Slovák z uherských národností jediný zaměstnává se rozmanitě. Vzdělává pole, vychovává dobytek, vede obchody, pěstuje řemesla, pracuje v báních, je hbitým vozkou na suchu i na vodě (pltníkem), myslivcem, ptáčníkem, studuje rád a pilně atd. Dobře praví Čaplovič: Ostatně pracuje Slovák rukama nohama; Maďar pracuje dobytkem, Němec nohama a rukama a — hubou, žid hubou a nohama, Rusín, Rumun, Slavonec ani tak ani jinak, ale hledá v sladkém far niente svůj požitek. — Do uherské národní kuchyně dává Maďar chléb, maso a víno, Rusín a Rumun sůl, Slavonec slaninu, Němec brambory a zeleninu, Vlach rýži, Slovák mléko, sýr, máslo, stolní příbory a kuchyňské náčiní, žid peníze a cigán konečně dělá při té národní kuchyni muziku . . .

Za svou prací chodí Slovák daleko do světa, kdežto Maďar své dědiny neopouští, boje se snad, že by do ní zpět netrefil . . .

Přímka od západu k východu, od Prešpurku až na nejkrajnější pomezí marmarošské stolice, dělí Uhry v severní a jižní část; ona nemá pro sebe ani chleba dostatek, tato je skladištěm žita nejen pro severní Uhry, ale i pro cizinu.

Všecky krajiny slovenské nejsou arci neúrodny. V Prešpursku daří se i melouny, a víno nepěstuje se toliko v Oravě, Turci, Liptově, Spiši, Šariši a Marmaroši. Jiná půda je v Gemeru, jiná v Trenčínsku, ba rozličná je i v jedné každé slovenské župě. V trenčínské stolici dolejší daří se na příklad i víno, ač se nepěstuje tak, jakby se pěstovati mělo; v hořejší je půda chuda, jako v pohořích. Trenčínští sedláci už prý se ani nemodlí — praví vtip, který má slzy v očích: — chléb náš vezdejší — ale zemák náš vezdejší dejž nám dnes . . .

Za to na dolní zemi nejsou poměry klimatické tak rozmanity. Maďar je stejným gazdou všady. Oplývaje hojnými polnostmi a jsa důkladně líný, pěstuje rolnictví zhusta asiatsky; neboť nejde mu zrovna o to, aby co možná nejvíce výtěžku z půdy dobyl. Obchody přenechává židům. Obilí nechává ležet v stohách na poli, neboť stodol nezná, zrní dobývá z něho namnoze primitivním způsobem: naženе na obilí koňů nebo volů, kteří zrní vyšlapou. Sýpek zřídka staví, ukládá obilí obyčejně jen do jam na dvoře nebo před obydlím. Však ani těch jam sám si nevykope. Povolá kopaře, kteří jámy na obilí takto asi připravují: napřed je vyplní slamou a tuto zapálí. Oheň udržují po několik dní, aby se povrch stěn upevnil a obilí hlinou nepáchlo. Pak vystelou jámu suchou slamou dole i po stranách a vyschlým zrním naplní ji až po kraj. Na ně kladou vrstvu popele, na tuto vrstvu písku a na vrch prsť. Také několik kusů kamenné soli dává se do zrní, aby se zabránilo kvasení. Když je jáma hlinou na vrchu ucpána, udělá se nad ní vršek z hliny a cihel, aby do jámy nevnikala voda. Taková obilní jáma má podobu buteillky, neboť prý v ní obilí déle vydrží. (Jam podlouhlých užívá se jen na rok, poněvadž se v nich zrní zapařuje.)

Proč Maďar nerad staví stodol a sýpek? Předně z pohodlí a za druhé, aby uchránil tak obilí před ohněm, který v Uhrách nebývá řídkým hostem. Hůře je ovšem, že obilní jámy navštěvují rády myši, které pokazí často zrní do čista; neboť vyvrtanými děrami vniká pak do

něho voda a vzduch. Druhou špatnou vlastností obilních jam je, že se musejí, načnou-li se jednou, ihned zcela vyprázdnit!

Pole mívá Maďar od stavení dosti daleko. Proto zakládá na nich taně, salaše, jež ovšem nejsou podobny pastýřským salaším Slováků. Také Slováci, kteří mají pole příliš vzdálena, staví na nich hospodářská stavení, nebo aspoň t. zv. senníky.

Na tani stráví Maďar se svou rodinou a s čeledí větší část roku. Na tani chová dobytek, píci, palivo, a odtud dochází obyčejně jen v neděli večer do vsi, kdež mívá pár krav pro mléko. V zimě zůstavuje na tani jen čeledíny, kteří se o hospodářství starají. Dobytek nechává Maďar na pustě, jakž pole svá nazývá, neustále pod oblohou. Stávalo se ovšem v zimě, že bývala celá stáda zasypána sněhem a z rána musela se ze sněhu probírat. Uhodil-li pořádný mráz — což ostatně bývá zřídka kdy — jako r. 1816., pomrzlo dobytka na kopy.

Jako Slovák, tak Maďar má pro pastýře rozličného dobytka zvláštní jména. Krávy pase gulyáš, ovce juhás, vepře kanás, koně čikóš, který divoké zároveň krotí, zadrhuje jim provazové oko kolem krku a strhuje je k zemi. Krocení to je velice zajímavé. V tom okamžiku, kdy kůň sklesne k zemi, sedí čikóš už na něm, povolí oko a pustí se s koněm jako vítr do polí a nepopustí, dokud kůň sám nezemdlí. Divokých koní ostatně v Uhrách již je po řídku.

Ovcí pěstuje Maďar méně než Slovák, za to ale zabývá se více bagouny.

Ovcí rozeznávají se v Uhrách dvě hlavní plemena, totiž jižní a horské. Na dolní zemi, mastnou pastvou porostlé, daří se ovce ovšem lépe. Váží prý někdy více než starý centnýř a má až 9 liber rovné vlny. Horské ovce mají vlnu hustou, krátkou, kučeravou, a obyčejně bílou. Jeť na Slovensku všecko bílé: ovce, pastýřské psi, krávy a často i koně. Ba i oděv lidu je bílý a Slovenky, jak již pověděno, jmenují se také bílým pohlavím. A bílý je Slovákovi též krásný, milý. Proto má Anička bílého

Janíka, proto matka zpívá si u kolébky dítěte: „Beli že mi, beli (běl se), môj anjelik biely!“ ...

Horská ovce není ovšem ani tak veliká a tučná, jako ovce z dolní země. Znalci dělí pak horské ovce v několikero druhů. Merinky mají tenkou, jemnou, pevnou a pružnou vlnu. — Obyčejná ovce spokojí se s nejchudší pastvou, nechuraví a dává ještě za to více vlny. Měšanky povstaly smíšením Merinek se španělskými Churoskami. Na dolní zemi pěstují zejmena bírky, které dávají krátkou, ale hustou a měkkou vlnu.

Ovcí užívají Slováci k vykošarování pozemku. Na noc totiž uzavírají ovce do pletených ohrad, košíků (košiarů), a tyto stále přenášejí dál a dále, až celý pozemek je řádně vymrven. Toto košarování trvá v roce asi 7 měsíců, ostatní pak čas krmí se ovce doma. Pravidlem je při košarování, že na každém čtver. sáhu nechávají se stát čtyry ovce po dvě noci. Vymrvení takové stačí pak na dvě léta. — Pastýře ovcí jmenují Slováci valachy; tito podřízeni jsou správci salaše, bačovi, a mají k ruce drobné honělníky, své budoucí spolutovaryše. Pastýři tito pasou statek buď jednoho většího hospodáře, anebo několika gazdů menších, často i statek celé dědiny a celého města. Podobně mají Slováci společné voliary či junčiary, kraviary, koniary a kondáše, kteří pasou ošípané (vepřový dobytek).

Ošípané dělí se ještě na: mangolice, kyčiaky, uherské, bakoně atd.

Život na salaši vylíčím později, podotýkám jen ještě, že nejlepšími rolníky v Uhrách jsou Němci. Slováci totiž pěstují ještě také hospodářství úhorové.

Z plodin polních daří se v Uhrách, ovšem ne všady, pšenice, žito, ječmen, oves (z něhož „horňáci“ pekou chléb a jímž „dolňáci“ krmí koně), hrách (jižněji, na severu spíše pohanka), kukuřice, rýže na jihu a brambory. V Turci roste zvláštní druh malé sladké řepy, která dlouho vydrží. Vařívá se s masem. Brambory pěstují se na Slovensku, a to hlavně v Oravě, v Liptově a v Spiši. V Oravě, kdež lid jimi takořka žije, pěstují brambory ranní, jakubky

a červené oravky. — Ovoce daří se na Slovensku zvláště v Gemeru, Trenčíně, Zvolenu, Hontě a Novohradu. Švestky báňskobystřické známy jsou po celých Uhrách. Na jihu daří se také mandle ve vinohradech. Dříve pěstoval se v Nitře a Trenčíně také šafrán. Dále pěstuje se též konopí a len, a to hlavně pro domácí potřebu. Chmel roste v Uhrách snad dosud jen divoce.

U prostřed lesů zakládají Slováci t. zv. lazy anebo kopanice (v Nitře a Zvolenu), totiž pole, zahrady atd. s potřebnými ovšem hospodářskými staveními. Z lazův a kopanic povstaly a povstávají pak celé dědiny. Horská taková pole museji často jen okopávat, na strmých horách zorávati jich nemohouce. Ale znají prý už také horský pluh. — —

Náš Miško Kulíšek je pravý prototyp prostého Slováka. Upřímný, pohostinný, veselý, dobrosrdečný, kurážný podle potřeby a trpný, když si toho pan služný přeje. Ví, co ho tlačí, ale za úsměv velikých pánů zapomíná rázem na všecky útrapy a volí podle jejich přání. U nás byl by takový člověk vyhostěn ze společnosti našich lidí, na Slovensku, žel Bohu! není ještě lid tak probudilý, aby jen chápat dovedl cenu svého hlasu. A proto jen politovati lze našeho Mišku, a nic více.

Miško znal dobře zvěčnělého Ludevíta Štúra, tuto — příliš záhy zašlou — jitřenku Slovanstva. Štúr zemřel v blízké Modře v náruči rovněž již mrtvého „malíře slovenských zemanů,“ Jana Kalinčáka, postřeliv se při nešťastném padnutí při honě do nohy. Miško vyprávěl nám o tom — vypůjčilť si tehdy Štúr od něho obecní nějakou ručnici.

Rozumí se, že jsme se v Trlinku nezdrželi dlouho, pospíchajíce dále do Modry.

Král. město Modra leží pod samými Malými Karpatami. Viděti tu ještě asi z polovice zachovalé hradby. Město samo neposkytuje zvláštní podívané. Má několik kostelů, náležejících evangelikům i katolikům, a gymnasium. Domy jsou nestejny. Po ulici teče volně potok a před některými domky buší mlatci statečně do čerstvé sklizně.

Obyvatelů má Modra asi 5.500. Zde na gymnasiu působil vzpomenutý Kalinčák od roku 1846., byv jeho ředitelem. Po odchodu Kalinčákově do Těšína skleslo probuzené národní vědomí v Modře na čas na bývalý nepatrný stupeň. Také bratr Ludevíta Štúra, Karel, byl ředitelem zdejšího gymnasia.

Do Modry dojížděl Ludevít ovšem tedy často a zde též předčasně zemřel. Dříve, než jsme navštívili hroby obou těchto bratrů, zastavili jsme se ve škole a na faře evangelické. Na oné působí výtečný slovenský učitel Izák, na této přijal nás farář p. Minich. Paní učitelová, dobrá Slovenka, připravila nám, než jsme se nadáli, pěknou kytici, abychom ji položiti mohli na hrob nenahraditelného Ludevíta Štúra.

Pohnuti stanuli jsme po chvíli s odkrytými hlavami u jeho hrobu. Jeti okolo Malých Karpat a nenavštívit hrob Štúrův byli bychom si pokládali za hřích. Slovenská Matice postavila Štúrovi pěkný pomník, jejž opatřila svou pečetí a nápisem: „Štúr nar. 22/10 1815, zem. 12/6 1856.“

Zde tedy leží ostatky autora „Slovanstva a jeho budoucnosti“, zde setlelo to zlaté srdce, v jehož teple vyklíčila nesmrtelná láska k Slovanstvu. Nelze mi na tomto místě pokusiti se o vylíčení přeplodné duševní práce zvěčnělého Ludevíta. Nestačila by kniha na takový obraz; neboť čím Slovensko od let třicátých v literatuře bylo a je, tím učinil je hlavně Štúr. Zevrubnou studii o Štúrovi a jeho době otiskuje právě, jak jsem již připomněl, dr. Hurban v „Slovenských Pohladech“. Až tuto práci celou bude míti veřejnosť v ruce, pak snad teprve lze bude náležitě oceniti velkého ducha Štúrova.

Ludevít Štúr narodil se výše připomenutého roku a dne v Uhrovci v župě trenčínské. Nabyv prvních vědomostí doma od otce, který byl správcem evangelické školy, a odbyv studia gymnasijní v Rábu a Prešpurku, kdež byli jeho spolužáky starší bratr Karel, Samo Chalúpka, Godra, Hurban, Hodža, Lichard a j., kteří později důležitá místa v národním životě slovenském zaujímali, stal se sám horlivým učitelem mládeže slovenské, duší tehdejší

„slovenské jednoty“ a později „ústavu literárního“ v Prešpurku. Tam, jak již pověděno, převzal stolici Jiřího Palkoviče, kterou zaujímal potud, pokud násilím nepřátel Slovenska vzdor protestům ev. církví, seniorátů, superintendentův a prosbám mladeže svržen nebyl. R. 1845. počal působiti veřejně. Jemu děkují Slováci první své noviny, jež r. 1845., získav po tříletém úsilí dovolení, vydávati počal. „Slovenské nár. Nov.“ i jejich literární příloha „Orol Tatranský,“ vycházejíce v řeči lidu vlastní, dobyly si nesmírných zásluh o probuzení Slovenska. Avšak jako v politice a literatuře tak v lidu způsobily čilý ruch: pobízely k zakládání spořitelen, spolků střídmosti, k vzdělávání pustých lad atd.

Téhož roku založil spolu s Hurbanem a Hodžou „Tatrín“ a rok na to vystoupil se spisy „Nauka reči slovenskej“ a „Nárečia slovenskuo.“ Při tomto zápasu za slovenčinu nucen byl Štúr pracovati pro národ také na poli politickém, byv zvolen za král. město Zvolen plnomocníkem na sněm uherský, kdež si r. 1847.—48. velmi statečně počínal. Rok 1848. strávil v Praze a ve Vídni až do vypsaného již povstání slovenského. Po utišení uherské revoluce odešel do Modry, kdež napsal známé své dílo, v Praze vydané, „O národních písních a pověstech plemen slovanských.“ V Modře započal také velký historický spis o Slovanstvu, který už nedokončil, tam napsal i některé své větší básně, zejména bohatýrské zpěvy „Svätoboje“ a „Matúše z Trenčína“, kteréžto práce vydal r. 1853. v Prešpurce pod názvem „Spevy a piesně“. V Modře vychovával zároveň siroty po starším svém bratru Karlovi, jenž zemřel 13. ledna r. 1851. Dílo Ludevíta Štúra „Slovanstvo a jeho budoucnosť“ vydáno bylo teprve po smrti Štúrově r. 1867. V. J. Lamanským, který je do ruštiny přeložil.*)

Vedle Ludevíta odpočívá na hřbitově modranském starší jeho bratr Karel, který si o vychování mládeže

*) O Štúrovi viz dále Slov. Čít. II., 404., Pypínovu Historii liter. slov. II. 462. a násl., Paulinyho Besiedky IV., 120. a násl., Vlčkovu Literaturu na Slovensku, Gillera „Z podróży“, 301.—320. a j.

a o rozvoj literatury slovenské získal rovněž zásluh nehynoucích. Pro něho jako pro Ludevíta truchlilo celé Slovensko. Hurban takto ho charakterisuje (v Nitře, VII., 344.): „Karel byl usedlý, tichý, skromný, rozvážný, přísného vzezření, slova vážící a vybírající, ani hrůze okamžení neustupující, ani nadějem sanguinickým unášeti se nenechávající paedagog slovenský. Útoky zběsilé maďarského protestanství odrážel neústupnou, nepřebornou hrází své logiky, svého charakteru, svého přesvědčení." — Karel nar. se 25/3 1811. v Trenčíně. Studoval zprvu jako Ludevít v Rábu, pak v Šoproni a v Prešpurku, kdež přijal později mimořádnou professuru jazyka řeckého, kterou zastával až do skončení svých theologických studií, totiž až do 1833. Tam počal psáti zároveň zádumčivé básně, které vydal pod názvem „Ozvena Tatry." Studia svá dokončil v Berlíně. Vrátiv se do své domoviny, počal se obírati také překládáním klassiků řeckých, z kterýchžto překladů vydal některé potom v „Hronce," Kuzmánym v B. Bystřici vydávané. R. 1838. kaplanoval ve Vrbovém, ale již rok na to povolán byl za professora a rektora gymnasia modranského, které velice zvelebil. Ze školy jeho vyšli oba národní mučedníci Šulek a Holuby. Na gymnasiu modranském působil Karel Štúr do r. 1846., kdy zvolen byl ev. farářem slov. církve v Modře. A v tomto úřadě skončil svůj činný život*).

Dlouho stáli jsme u hrobů těchto dvou bratří, ale konečně musili jsme se s povzdechem odtud rozloučiti...

V Modře nezdrželi jsme se dlouho. Náš hostitel hleděl nás sice získati ještě na chvíli svou srdečnou pohostinností, avšak vzdor výtečnému modranskému vínu třeba nám bylo spěchati na nádraží š e n k o v i c k é, abychom na noc dostali se ještě do Hlohovce. V Modře opustil nás již také náš obětavý průvodce a společník pravotár Kutlík.

Se vzpomínkami na hroby bratří Štúrů opouštěli jsme nezapomenutelnou Modru.

---

*) O Karlovi Štúrovi viz staré „Pohlady," 1851, str. 111—120.

Asi za hodinu vystoupili jsme na nádraží hlohovsko-leopoldovském. Našim očím zjevilo se pěkné město Hlohovec, táhnoucí se po břehu Váhu, a nad ním trůnící pyšný zámek, jehož pata halí se v hustou lesní zeleň, obrůstající návrší zámecké.

Hlohovec sám je vzdálen od nádraží asi 20 minut. Čilé toto město děkuje průmysl a obchod svůj jediné synům Abrahamovým, kteří také pospíšili sobě z nádraží co nejvíce, aby zaujali v čas všecky dostavníky, do Hlohovce jedoucí. Byla nám k smíchu ta židovská majestátnosť, s jakou pohlíželi na nás s výsosti dostavníků, kteří jsme nuceni byli pěšky v neobyčejném prachu cestu konati. —

Abychom nemusili kráčeti prachem silnice, odbočili jsme poněkud v levo směrem k nedaleké pevnůstce Leopoldovu, do pastvin a polí, kdež jsme se pastýřů doptávali na hrob popravených slovenských junáků Holubyho a Šuleka. Byla nám naznačena, ovšem jen přibližně, místa, na nichž vzpomenutí již mučedníci mladý svůj život dokonali. Jak jsem již pověděl, neoznačuje místa ona ani sebe menší památník nebo růvek. S jistotou tedy ani říci nemohu, stál-li jsem nad kostmi těch dvou junáků slovenských, anebo jen opodál toho místa, kdež stála jejich šibenice. Po marném pátrání, uvidíme-li přece někde nějaký pozapadlý rov, vrátili jsme se k silnici, vedoucí do proslaveného svým náhlým soudem Fraštáku.

Došli jsme k Váhu, přes nějž položen značně dlouhý most, a dlouhým stromořadím topolovým zaměřili jsme přímo k městu. Lze sice hned od mostu odchýliti se od cesty a krásným anglickým parkem pustit se k zámku fraštáckému, ale již nebylo dlouho do soumraku, a my obstarati jsme si musili ještě hospůdku, kterou jsme posléze nalezli v židovském hostinci „u jelena.“

Na Váhu samém i v městě pozorovati lze činnosť židovstva, jemuž učiniti musil místo i sám purkmistr fraštácký, Mik. Valášek, slovenský národovec a dobrovolník z roku 1848/49.

Hlohovec má nepravidelné náměstí se starým kostelem, druhdy evangelickým, nyní již katolickým, františkánský klášter, který 2/11. r. 1576. kázal evang. pán fraštáckého zámku Adam Ungnad z Čech zapálit. Zevnějšek města neposkytuje příjemný pohled, jakž se ovšem při židovském městě samo sebou rozumí. Obyvatelů má Frašták 6000. Hlohovec, jejž Maďaři změnili na Galgóc a Němci na Freistadtel, je vzdálen od Trnavy dvě hodiny, a rovněž tolik od historicky památné, bohužel však již valně zmaďařené Nitry. Že v okolí zdejším sídlívali Maďaři, kteří se patrně záhy do jižnějších a úrodnějších krajin Uher utáhli, dosvědčují mnohá jména blízkých obcí, hor, vinic atd., ba i některá maďarská slova, v řeči Slováků zdejších dosud se vyskytující.

Frašták založili prý ale Němci, které Geyza okolo r. 972. do země povolal, a jimž i král Štěpán sv. hovíval. — Zámek fraštácký náležel pak rozličným slavným rodům uherským, totiž: rodu Aby, Ujlakich, Thurzů, Forgachů a Erdödych, kterýž rod dosud jím vládne. Nechci unavovati zevrubnými dáty historickými, koho zajímají, nalezne je při spise „Trnava“ atd. od Št. Ručky (V Skalici, 1868.) Připomínám jen, že všichni Thurzové byli horlivými evangeliky a podle všeho dobrými Slovany, jakž svědčí historie opět i zde, udávajíc, že „s luteranstvem zmáhalo se i slavizirování ve Fraštáku“, kdež i kostel evangelikům byl odevzdán a do roku 1660. ponechán. (Ručka, 78.) Oni zakládali školy, ba i knihtiskárnu ve Fraštáku zřídili, ve které tisknul se již r. 1581. anebo 1583. evang. katechismus v české řeči. (Vydal jej tamní učitel Jan Pruno.) Po Thurzech přišel však k vládě opět vášnivý rod katolický — Forgachů. Klášter františkánský byl znova (r. 1637.) stavěn a bohatě nadán. Za vojen tureckých, které házely vlny až k Fraštáku (jak lid obecný město toto nazývá), postavena i blízká pevnosť Leopoldov (r. 1665.).

Zle bylo prý tehdy v okolí Fraštáku, kdež na 14.000 lidí zajato a kdež napořád pleněno. „Jeden súc všeho zbavený“ popisuje (viz Zpěv. Koll. II. 424.) řádění Turků,

kterak zajatcům na provazech voděným chleba nedávali, ale koňskou krev, kterak panen a matek nešetřili, sirotám na cestach hrdla podřezávali, ba i ty, v kostelích pochované svlékali, potom z města s posměchem vodili, je roztloukali, do vody metali atd.

Nynější Leopoldov je menší pevnůstkou na čiré rovině, podobající se pravidelnému šestiúhelníku. —

Po Turcích plenili Frašták a okolí domácí voje Rákoczyho a Tökölyho, konečně vzpomněl si na ně r. 1705.—1708. i mor, pohltiv ve Fraštáku 3.300 lidí. V blízkém sv. Petru zůstali prý po moru r. 1739. jen tři gazdové na živu. Po moru přistěhovali se sem Češi a Moravané. —

Na zámek fraštácký chystal jsem se již proto, že jsem se domníval nalézti v jeho archivu akta soudu paní Čachtické. Archiv byl však nepřístupen, a co jsem hledal, nalezl jsem záhy jinak.

Zámek fraštácký pyšní se bohatým sklenníkem, jehož skvostné exempláry jsou známy daleko široko. Hned při stoupání na levo od stromořadí stojí více než 100 pomerančových stromů, z nichž je 20 pravých obrů. Na pravo rozestřen je vonný koberec květinový. Zámek sám překvapuje svou rozsáhlostí.

V zámecké kapli spatřiti lze několik památných předmětů, totiž „Modlitbu pastýřů“, pestrou to práci na dřevě, kterou Matyáš Korvín zámku daroval, pak kalich a zlatý koberec arcibiskupa Bakáče, východní kříž z r. 1387. arcibiskupa Kanizsaye z Ostřihomu atd.

Se zámeckého vrchu otvírá se oku krásná vyhlídka na trnavskou rovinu, za níž mračí se dlouhý pás Malých Karpat. —

Ve Fraštáku zdrželi jsme se sotva do druhého dne. Bylo nám těsno v jeho zděch, a ulevilo se nám teprve, když ocitli jsme se zase v úrodných polích mezi pilným lidem slovenským.

Po dráze považské jeli jsme pak dále ke Kostolanům a odtud k známým Pišťanům, kamž také od nás co rok dojiždí mnoho hostcem trpících, aby hledali v sírnatých

vodách zdejších na čas úlevy. Nám se do těchto starých, již r. 1551. připomínaných lázní nechtělo. Krajina tamní je známa svou — fádností, a společnosť pišťanská je židovská. *)

Z Píšťan, anebo z následující stanice Brunovců podnikají lázenští a jiní hosté výlety na pověstné trosky čachtické, které my jsme navštívili však až z Nového Města nad Váhem, kamž jsme ještě téhož dne před večerem dorazili, a za hlavní byt si je vyvolili.

*) O Píšťanech otiskují právě naše „Květy" obšírnou a důkladnou práci z péra zvěčnělého Otakara Jedličky.

V.

Nové Město nad Váhem a jeho okolí.

(Nové Město. Tematýn. Čachtice. Paní Čachtická. Dědina Višňov. Bzince. Volba ev. seniora. Uherská kuchyně vůbec a slovenská zvlášť.)

K městům venkovského rázu náleží bez odporu i Nové Město nad Váhem. Domy jsou namnoze nečisty, ulice nepravidelny a ruch v nich židovský. Máť toto město 6000 obyv., mezi nimiž jsou celé dvě třetiny čistě židovské. Obchod, řemesla i rolnictví provozují zde židé, ba i veřejní posluhové náležejí k tomuto — výnosnému vyznání. Že se o zavazadla cestujících hned na nádraží perou, netřeba ani dokládati. A že jsou při tom prohnaní, rozumí se samo sebou. Obyčejně bývají smluveni s tím kterým židem krčmářem, aby mu cizince přiváděli, začež tito dobře takovému židovskému posluhovi zaplatiti musejí. Jak umějí cizince vykořistit, posouditi lze z následujícího případu. Žid vnutil se cizinci, že mu za slušnou odměnu doveze na trakaři kufr z nádraží do hostince. Cizinec šel opodál zvolna za židem a nevšímal si ho příliš. Žid prohýbal hřbet a kroutil sebou, hekal a vzdychal, jako by pod tíží trakaře a jeho obsahu již již musil klesnouti. Vida však, že nedochází povšimnutí, odhodlal se k činu. Dovezl právě kufr na úzkou lávku nad potok, který Nové Město protéká, a na oko nejvýš zemdlen svrhl kufr s trakaře do vody. S vytahováním pak strávil hojně času, ba přijednal si ještě pomocníky k tomu, a — ubohý cizinec musil chtěj

nechtěj zaplatit a spokojit se tím, že mu kufr v potoce nenechali. —

Také nás zavésti chtěl žid do „své“ krčmy hned blízko nádraží, ačkoli jsme ho najali až do středu města. Poněvadž jsme však nepovolili, byl nucen dopraviti naše zavazadla do většího hostince na náměstí, rozumí se, též židovského, jak už firma „u jelena“ svědčí. Nastalo pak obvyklé dodatečné naříkání, které skončilo ovšem tím, že jsme museli židovi jednou tolik zaplatit, nežli si zprvu vyjednal.

V Novém Městě byli jsme sice zváni na hospůdku do domů některých slovenských národovců, poněvadž jsme však byli čtyři, a chtěli jsme zůstati pospolu, odhodlali jsme se přetrpěti několik dní v krčmě židovské, či — pardon! v hôtelu „u jelena“. Ostatně přičinili jsme se, abychom své židovsko-německé hostitele, které jsme musili teprve nutit k slovenčině, příliš neobtěžovali. Podnikali jsme celodenní výlety a byli jsme tu i tam hosty při společných večeřích, slovenskými národovci k vůli nám pořádaných.

Nové Město má starožitný katolický kostelík, kostel evangelický a novou velikou synagogu. Katolický kostelík s farou, anebo probošství, je obehnáno dosud zdí, pocházející z dob husitských. Odtud otvírá se oku rozkošná vyhlídka do malebného okolí.

Krásně spatřiti lze Červený Kámen, Trenčín, Beckov, Tematýn, Čachtice, pak vysokou Javorinu (severovýchodně od Nového Města), s níž viděti prý je za jasného dne i Vídeň, dále hory Bobot a Jinovec východně od Beckova. Jediný pohled však na divokrásné trosky Beckova, vznášející se na pestrobarvém skalním kuželi, odměňuje hosta jinak nepěkného města dokonale.

Probošství samo je pozoruhodnou budovou, pamatující již Ctibora (1432). Má několik gotických síní a prostranné večeřadlo, ověšené velkými obrazy dřívějších proboštů. Některé řezbářské práce v kostele, rozličné vzácné knihy atd. zasluhují povšimnutí.

Do Nového Města dojíždí turista obyčejně proto, aby odtud podnikal výlety na připomenuté hrady a hory. Nejčastěji navštěvovány bývají majestátní Javorina a překrásný Beckov, pak trosky hradu Tematýna v Nitranském pohoří, a ovšem i blízké pověstné Čachtice.

K Tematýnu hledí slovenský lid, jako k Čachticím s postrachem.« V něm totiž také prolévala paní Čachtická krev uherských děvčat, v níž se koupala. U paty hory stojí „kaštel" Luka, od něhož za půl druhé hodiny lze dostoupiti hradu. Hrad tento zničen byl r. 1710. vojskem rakouským, které ho dobylo. Hrabě Bercsényi byl totiž spojencem Rákóczyho. V století 14. byl Tematýn zemskou pevností; vládl jím někdy též Ujlaki, pozdější král Bosny, a brzy po něm i bohatý palatin Thurzo.

V Čachticích byli jsme z Nového Města nad Váhem ve zvláštním povoze za půl hodiny.

Čachtice, maď. Csejté, mají přes 3.000 obyvatelů, většinou katolíků, menšinou židů, kteří mají zde synagogu. Obyvatelé živí se rolnictvím, zahradnictvím a hlavně vinařstvím. Zastavili jsme vůz u památného gotického chrámu čachtického, jindy husitského, jenž je dosud otočen múry. Nad ním stával starý zámek, po němž není téměř ani stopy; v jeho sklepení zahubila prý paní Čachtická mnoho dívčích životů.

My pominuli jsme zatím tato místa a kráčeli vozovou cestou od kostela ku troskám čachtického hradu, k nimž jsme došli za půl hodiny. Hrad ten leží na vysokém strmém vrchu mezi několika vrchy jinými, většinou holými, Plešivcem, Višňovským vrchem, Draplákem, Hravutnicí, za níž zvedají se Nedze a Bakalár; kolem Bakaláru táhne se vozová cesta k hradu a odtud do dědiny Višňova, rozprostřené v hluboké dolině mezi vrchem Čachtickým a Višňovem, dále pak do Staré Turé. Nad Višňovem viděti kostelík Hrachoviště. Hrad čachtický je ve zříceninách, které svědčí o jeho někdejší rozsáhlosti a přepychu. Jednotlivé zdi a zbytky hlavní věže vzdorují dosud ostrým změnám počasí. Na hlavní věži jsou dosud kvádry červeně a bíle (zevně) natřeny. Několik zasypaných sklepův a —

dle pověsti — podzemních chodeb směrem k městysu Čachticím, hromady rumu a mezi nimi sem tam nějaká jáma, v níž prý lidé kopali kosti, toť vnitřek pustého hradu. Zvláštní vyhlídky odtud není, překážejí sousední vrchy, které jako stráž obstupují čachtický hrad. Nejkrásnější pohled poskytuje na východě pohoří nitranské, vlastně jen jeho jižní cíp, ze kteréhož zvedá se malebně vzpomenutý hrad Tematýn. Ze vzácného již díla: Malerische Reise am Waagflusse od Aloisa svob. p. Medňanského dozvídáme se, že „za časů Matyáše Korvína pověstný loupežník Švehla na hradě tomto v tmavé věži střežen byl,“ čímž hrad stal se památným.

Podle téhož spisu daroval král Zikmund hrad a panství zdejší rodině Országovské, po jejímž vymření připadly pokladně královĕ. Maxmilian II. vyměnil pak Čachtice za hrad Kanižu od Uršuly Kanižayové. Tato vdala se za Nádasdyho, a syn jejich František Nádasdy pojal za choť Alžbětu Báthoryovou (z královského rodu)*), která stala se pověstnou svými krvavými lázněmi a jmenována je dosud prostě paní Čachtickou.

O tomto upíru vypravuje se pověsť, která ve světle historickém nabývá ještě více příšernosti. Paní Čachtická byla marnivá žena, která ještě za života svého chotě pokoušela se nadpřirozenými prostředky zvýšiti svou krásu. Jednou česala prý ji před zrcadlem komorná a škrábla ji trochu hřebenem. Hněvivá paní udeřila pro to dívku v líce, z něhož vystříkla paní krev do tváře. Krev tu rozestřela prý paní po tváři a když ji smyla a v zrcadlo opět nahlédla, zdálo se jí prý, že pleť její na tom místě, kde rozestřela krev, stala se jemnější a mladistvější. Zlý duch šeptal prý jí hned, aby se koupala v dívčí krvi, že se stane spanilejší. (Bylať to pověra tehdejšího věku, která si do rozličných lékařských knih proklestila cestu a platila

---

*) Kollár pokládá Báthoryovou za Maďarku, již asi byla skutečně (neboť měla služebnictvo maďarské), třebá výklad slova maďar. bátory na smělý, opovážlivý není pro domněnku tu ještě důvodem.

za pravdu.*) Na hradě žil od dětství sluha Ficko; ten musil prý opatřovati paní děvčata, jež zvláště babice Helena a Dorota rozličným způsobem vraždily. Počet takto ubitých děvčat udává se nestejně; jisto je však, že vzrostl do set, a obyčejně, jak i ze zápisů soudního líčení uvidíme, myslí se, že bylo povražděno asi 650 dívek. Zrazena byla prý pak ukrutnice Čachtická jedním otcem, který šel hledat svou dceru Milušku na hrad a slyšel ji vzdychat ze sklepa a volat jeho jméno. Paní Čachtická vydána byla potom soudu, kterýž odsoudil ji, aby byla po hlavu zahrabána do země a tak — při jídle — vězněna až do smrti. Trestu tomuto učinila smrť konec teprve po třech letech (1614). Spoluvinníci její byli však mučeni a usmrceni hned.**) Dívky vraždila prý paní Čachtická zejména na starém zámku čachtickém ve sklepě, kdež prý se dosud spatřuje jamka, v níž leží kosti povražděných některých děvčat. Ve sklepech „starého kaštělu“ má nyní majetník Čachtic, hrabě Breuner, víno a klíče od domu, kterým se vchází do sklepů, chová jeho úředník. My neměli jsme ani času ani chuti opatřiti si vstup do tohoto krvavého podsvětí, jež druhdy p. Medňanský navštívil. Podle soudních akt nelze sice tvrditi, že by byla Bátoryčka vraždila Slovenky, aspoň ne jen Slovenky, ba říci lze spíše, že dávala oběti své sbírati v krajinách jižnějších, tedy maďarských a chorvátských.

Ale soudní akta udávají sotva několik jmen (a z těch jsou některá slovanská), i dosvědčují, že postrach v okolí Čachtic byl všeobecný. Ba v Kollárových Zpěvankách (II. 433—437.) čteme tuto píseň:

Brodil se kôň sivý podla panskej nivy,
na ňom seděl Janko všecek žalostivý:

---

*) Viz Belae not. T. IV. pag. 469. Srovnej Andreas Baccius Elpidianus De Thermiset balneis in sanguine L. 7.

**) Viz J. Čaploviče, Gemälde von Ungern I. S. 267., Medňanského Mal Reise am Waagflusse, 1826. S. 95, a téhož: Sammlung Aberlgäub. Meinungen und Gebräuche des gem. (slavischen) Volkes u. s. w., Hormayer, Taschenbuch, 1829. Nr. 48.

že mu jeho milú do Čachtic zaviedli,
na tom panskom zámku v svetlici zavreli.

„Něplač, Janko, něplač, černojoký Janko,
něnariekaj velmo, môj drahý šuhajko!
Pôjděme na zámok, kým započně svítat,
pôjděme do gróřky, buděme ju pýtat."

Jakbych ja něplakal, sivojoký Janko,
jakbych něnariekal, môj drahý šuhajko,
Javorina plače aj (i) Vršoček zlatý:
už sa moja milá viacej něnavráti!

„Něplač, Janko, něplač, černojoký Janko,
něbanuj (nelituj) posluchnúť, môj drahý šuhajko:
pôjděme na zámok, otvoríme brány,
ani panský vartár sa nám něobráni."

Jakbych ja něplakal, sivojoký Janko?
Jakbych něnariekal, môj drahý šuhajko:
aj mesiačik plače, aj ty Hory Biele*)
už je mojej milej není viac na žive.

Mňa koníček sivý do vojny poněse,
ale ma (mne) nikda viac (víc) domov nědoněse.
A keď (když) budú Turci Belgrad dobývati,
zabijem Jančára, vezmem mu pás zlatý.

A keď budú Turci Budín dobývati,
zabijem ja bašu, vezmem paloš zlatý.
A keď budú Turci Vídňu dobývati,
zajmem jim zástavu aj ten mesiac zlatý.

A keď budú Turci Nitru dobývati,
buděm sa rúbati, až ma smrt zachváti.
Rúbajtě sa, chlapci, ja sa už něbuděm,
ja vedla mej milej v hrobe ležat buděm.**)

Belius (jenž měl dosud toliko pověsť našeho kronikáře Hájka) uvádí***) slova očitého svědka vykonaného soudu na paní Čachtické, jménem Závodského, „aby nikdo maně

*) T. j. Tatry nitranské. Koll. Zpěv. II. 433—437. Domníváme se, že Kollár nitranskými Tatrami myslí si Malé Karpaty čili Bílou Horu a nikoli pohoří nitranské.

**) O nalezení této písně viz Koll. Zpěv. II. 433—437.

***) Belii Not. Hung. T. IV. p. l. 469.

víry slovům jeho neodepřel.“ Bylť pan Jiří Závodský tajemníkem palatina*) král. Uherského, Juraje Thurzy, a do denníku jeho zapsal: „Ke konci r. 1610. Jeho Výsosť palatin znaje věc z vyšetřování již dříve konaného o strašlivém mučení a katování slovutnou paní Alžbětou Báthoryovou, vdovou po znamenitém a slovutném pánu knížeti Nádasdy, které divným a krutým způsobem na ženském pokolení a svých komorných po dlouhý čas prováděla, a jich skoro 600 povraždila, vzal s sebou jisté služebníky znamenitých a slovutných pánů Mikuláše Zrinského a Jiřího Homonnaye, zeťů to nahoře jmenované vdovy, a též urozeného pána Megyeriho (čti Meděryho) a tu paní právě při zločinu postiženou (neboť právě jednu dívku pod biči a pálením zemřelou nalezli) ve tvrzi, v městě Čachticích postavené, chovati určil a odevzdal v doživotním vězení na hradě Čachticích; Jana Ficka, sluhu, k smrti odsouzeného, a Helenu i Dorotu, pomocnice při tak velikém vraždění, dle práva a zásluhy v Bytči ze zločinův usvědčené a na hranici odsouzené, dle práva dne 7. ledna 1612. potrestati dal.“

Novější spisovatel Ladislav Thuróczi líčí události tyto ve svém spise Hungaria cum suis Regibus (P. I. str. 139) a vypisuje počátky krvavých lázní paní Čachtické asi tak, jak je podává pověsť, dříve již zde vypravovaná. Končí pak: „Praví se, že Alžběta v zuřivosti své tak pokročila, že i maso zavražděných pojídala a nic chutnějším nad tuto lahůdku nepokládala. — Snadno lze si domysliti, že po smrti manžela Františka Nádasdyho r. 1604. i zločiny její vzrostly; neboť tato lásky nenasytná žena chtěla si spíše zjednati ženichy. Zatím řídla její ženská komnata a mnohé vznešené dívky postrádaly se. Bylť obyčej tehdy,

*) Palatin býval do roku 1853. nejvyšší zemský úředník v Uhrách, pův. správce paláce král., jako druhdy v říši francké major domus, jehož moc průběhem času rozšířila se na celou zem. Palatin býval náměstkem královým a prostředníkem mezi panovníkem a zemí. (Maď. nádorispán, t. j. slov. nádvorní župan.) — Palatin Thurzo držel zámek Oravský od r. 1606—1617., kterážto doba náleží k nejslavnějším dobám Oravy. V kapli zámku oravského jest pochován. (D. Lichard: Čer. Čít. I. 190—191.)

že šlechtické dvory syny i dcery šlechty menší (prostřední) vychovávaly a vzdělávaly. Když tyto (dcery) rodiče (od paní Čachtické) zpět žádali, pravilo se, že pomřely a pochovány byly. A z počátku se sice tomu věřilo; když se však úmrtí opětovala, aniž by rodiče o nemocích či nehodách svých dcer zprávy byli dostali, ponoukala některé starosť o dítky k bedlivějšímu pátrání. Tázali se tedy: jakou nemocí dcera jejich zemřela, jaký čas stonala, jaké měla léky. Když odpovídalo se k těmto otázkám vyhýbavě (semo tamo), žádali posléze, aby jim byl hrob dceřin otevřen. A když byly žádosti jejich odmrštěny, zmocnilo se jich neliché podezření, že v tom vězí lesť a podvod. Pátrali tudíž u dvorního služebnictva po dcerách a mnoho se vyptávali, i dary a sliby jednali. I vylákali z některých, ale vraždění neznalých, jen to, že viděli, kterak dívky zdravé a neporušené vcházely do sklepu vinného, a potom že již nikdy jich neviděli. I nastalo teprve všeobecné podezření a zmatek největší. — — Tak dostala se věc na vědomí místokráli (palatinovi) a konečně i králi. Tito jmenovali vyšetřovatele a rozkázali, aby se co nejtajněji všeho chopili, vše vyzvěděli a vypátrali."

Dodáváme ještě jiný variant. Pan Medňanský píše totiž ve jmenovaném již díle: „Náhodou stalo se, že když na podivný způsob zmizela jistá dívčina, její milenec vypátral jaksi strašný zločin, pospíšil do Prešpurku, kde právě r. 1611. zemský sněm zasedal, a Jurajovi Thurzovi, na ten čas zemskému palatinovi, celý zločin a nahosť bestiálné Bátorky odkryl."

Abych opatřil si výpisy ze soudních akt o této věci, zajel jsem si, jak jsem již napřed podotkl, do Hlohovce, kdež prý se na zámku chovají. Také v Nov. Městě n. V. a nedalekém odtud Beckově uschovány prý jsou opisy. Prve než se mi podařilo dosíci z míst těchto potřebných výpisů, zvěděl jsem odjinud, že pan Sasinek, do nedávna vydavatel Slovenského Letopisu v Uherské Skalici, t. č. v Praze, chová tato akta a jím samým dopsáno mi laskavě, že otištěny budou ve Slov. Let. v původním znění, což se též v roč. IV. seš. 4. stalo. Celé přelíčení

vypsáno je latinou, která na maďarčinu dosti postonává, výpovědi svědkův a obžalovaných podány jsou však maďarsky. Nemíním unavovati čtenáře otištěním překladu, dostačí snad jen zajímavější ukázky.

Rozsudek vynešen byl dne 7. ledna r. 1611. pod předsednictvím Theodosia Sirmského ze Súlova, jakožto přísedícího „tabule veleposvátné“ (t. j. nejvyššího soudu) královského Majestátu; pak jiných přísedících, jako: Kašpara hrab. Ordódyho Trenčanského a Jana Davida ze Sv. Petra oravského komitátu — místožupanů; Jiřího Lehotského, Jana Záturechého, Mikuláše Hrabovského, Jana Boršického — soudců a mn. j., kteří dí: „Když jsme dne 7. ledna r. 1611. u přítomnosti J. O. hrab. a pána Jiřího Thurzy z Betlehemfalvy, královského uherského palatina, soudce Kumanův a rovněž i dědice Oravy, téhož komitátu oravského nejvyššího a stálého župana, rádce jeho posvát. Vel. krále (atd.), v městě J. O. nazvaném Bytči ke přehlédnutí a soudnému rozhodnutí jistých záležitostí shromážděni byli: tu tam ve jménu a v osobě J. O, slovutný Jiří Závodský (palat. tajemník) proti vinníkům Janu Fickovi a rovněž i Heleně, Dorotě a Kateřině, ženám šarvárským, takovouto vznesl obžalobu. Poněvadž zřejmo jest, že nejprve Pán Bůh, potom jeho Vel. královské, Pán náš nejmilostivější, dle zvykův obyvatelstva a přání a hlasů velmožů vlasti naší uherské, k tomuto vrcholu úřadů a vznešenosti palatinské J. O. ustanovil, tak aby J. O. dle povinnosti svého úřadu, beze zření k osobám, dobré a nevinné chránil, vinníky však trestal; takovému závazku on dostáti chtěje, mimo jiné až posud řádně a užitečně vykonané a šťastně provedené veřejné věci království, slyše a znamenaje o neslýchané od počátku světa, na pohlaví ženském, na krvi křesťanské, tak ničemné a satanské krutosti vznešené paní Alžběty Bátoryové, vdově po druhdy znamenitém a vznešeném pánu Františkovi Nádasdym (Titt. de Regno), o toto království a vlasť naši jinak — zbožné paměti! — dobře zasloužilém; kteréžto ukrutenství již od mnohých uplynulých let velice zvláštním a krutým způsobem na svých služkách, ženách

a nevinných osobách páchala a mnoho jich, počtu téměř neuvěřitelného, z tohoto světa bídně sprovodila; tak těžkého zločinu slepýma, jak praví, očima a hluchýma ušima nejméně pominouti chtěje, po zavedení vážného vyšetřování, že týž zločin, z něhož ovdovělá paní Nádasdyová viněna, dle přiznání vlastních jejích sloužících spáchala, zřejmě postižena byla; seznav tu věc J. O. za svého návratu z Prešpurku a vzav s sebou znamenité a vznešené pány Mikuláše hraběte ze Zrinských a Jiřího Drugetha z Homonnayů, i obeslav k tomu účelu věrné sluhy jmenované vdovy, a Emerika Megyeriho, poručníka Pavla Nádasdyho (nejspíše syna jejího), jakož i ne nepatrný zástup sluhův a vojínův k hradu Čachticím poslav, brzy po vkročení do tvrze úplně seznal, že skutečně pravda jest, co svědky objeveno; neb pannu jednu, jménem Dorici, která bičováním a mučením bídně zahynula, a dvě jiné, rovněž až k smrti ukatované a v téže tvrzi zemřelé, spolu s uvedenou paní Nádasdyovou zastihli; touto pak nelidskou a více než zvířecí divokostí a krutostí pohnut jsa J. O. vzal s sebou sbor jmenovaných na pomoc, touž ovdovělou Nádasdyovou, jakožto krvežíznivou a velebezbožnou ženu při samém zločinu postiženou, k doživotnímu vězení na hradě Čachticích určil a odevzdal; tyto pak, Jana Ficka a Helenu, Dorotu i Kateřinu, jakožto pomocníky a vrahy nebohých osob (atd.), k čemuž již dobrovolně se přiznali, před pány soudce ustanovuje a za tak přílišné jich zločiny, aby práva a odměny se jim udělilo, žádá, a to i pro příklad jiným, podobné věci zamýšlejícím anebo páchajícím — —“

Roku 1611. 2. ledna provedeno bylo vyslýchání spoluvinníkův a svědků, z něhož jen vyjímáme:

1. Jan Ujváry čili Ficko vyznal, že byl u paní Čachtické 16 let, ne-li víc. Kolik žen kázala povražditi, neví, ale ubitých děvčat bylo prý 37, kromě jiných, na různých místech pochovaných. Obžalovaný neví, odkud a čí všecka děvčata byla, ale přiznává se, že byl sám šestkrát s Dorotou hledati děvčata do obchodu nebo do služby. Udává jednotlivá jména. Trýznění děvčat dálo se

rozličně. Tak na př. svazovali jim ruce na zad, že byly černy jako uhel, a bičovali je potud, pokud jim kůže na těle nepopraskala; stalo se, že až 500krát šlehli je do šlapadel a do dlaní, než nešťastnice skonaly. Když byly ještě na živu, Dorota rozkrajovala jim ruce nůžkami atd. Kromě dříve jmenovaných tří babizen mučívala děvčata i jistá paní Ilona, žena kočího z Čachtic. Paní Čachtická je sama píchala jehlou a jinak trýznila. Příčiny vyhledávala k tomu nepatrné: nebyly-li dívky s prací v ustanovené době hotovy, propadaly již smrti a mučeny bývaly i desetkrát za jediný den. Paní Čachtická jim často svými nehty maso z obličeje a z těla rvala a pak dávala zmučená děvčata na nahá těla venku ledovou vodou potud polévati, pokud nezmrzla. V Beckově mučívala je uvnitř kamen, rovněž i na Čachticích, v Šarváru ve vnitřní tvrzi, v Kerestúru na záchodě, ba i na cestě ve voze je bila, štípala a jehlou píchala. Mrtvoly jejich pochovávaly na Čachticích, v Lezetci, Kerestúru i Šarváru. Podle výpovědí Fickových zasvěceno bylo do zločinů těchto více žen i mužů. Trýznění toto započala paní Čachtická ještě za života svého muže, který jí často nadarmo domlouval; čím dál, stávala se ukrutnější, při čemž měla jakousi zásluhu nějaká Darvuliová. Ficko tvrdí, že se paní často až dvě hodiny před zrcadlem modlívala (?). Jednou připravovaly s jakousi paní Majorovou z Myjavy otrávené koláče, kterými chtěla prý otráviti samého krále i palatina i Megyeriho. Páni však z bolestí žaludečních v čas vše zpozorovali a na paní udeřili (jen?); potom prý se už neopovážila více podobné koláče péci.

2. Helena Jó, provdaná za Štěpána Nagye, vyznala, že byla ve službě paní Čachtické po deset let, odkojila tři děvčata a Pavla Nádasdyho. Sama povraždila dosti dívek, ale neví, kolik, snad asi 50, i více. Udává jednotlivá jména. Připomíná opět způsoby muk a uvádí kromě těch, které již Ficko vypověděl, i jiná. Tak na př. dala prý paní Čachtická v Šarváru mladší sestru zemřelého pána vysvléci, medem natříti a broukům na pospas vystaviti. I nože házela dívkám do hrdel atd. Obžalovaná tvrdí, že

sám pán díval se na řádění panino, že radil jí, když dívky ztrýzněné omdlévaly, aby jim papír, olejem napuštěný, dala mezi prsty u nohou a zapálila. To prý vstane i mrtvý. Dále jmenuje několik žen, které přiváděly dívky do hradu, začež jim paní po sukni neb kabátci dávala. V Šarváru paní pohřbívala mrtvoly dívčí za dne a se zpěvem, v Kerestúru pomáhali jí při tom studenti (maďarští). Kam paní přišla, tam hledala místo příhodné ku trýznění děvčat; tak stalo se v Prešpurku i ve Vídni, kdež řeholníci do oken jim házeli hrnce, když slyšeli z nich bědování nešťastnic. Přiznává, že paní svící pálila i cudné části těla nahých děvčat. Kdy paní tyto ukrutnosti páchati začala, neví, ale stalo se tak ještě dříve, než k ní přišla (tedy před 10ti léty!).

3. Dorota Sentešová byla u paní 5 let. Napočítala asi 34 povražděných, které pocházely z rozličných míst. Dodávalo je na Čachtice několik žen. Byla-li paní nemocna, musila obžalovaná k jejímu loži přivléci děvče a paní mu z tváří a plecí maso hryzala i jinak je mučila. Jednou prý za půl druhé neděle 5 děvčat na Čachticích ubily. Co ostatní obžalovaní vyznali, vyznává též Dorota.

4. Kateřina Benická byla u paní 5 let; nepočítala (neboť byla prý jen pradlenou), kolik děvčat pohubily, domnívá se však, že jich za těch pět let bylo asi 50. Doznává dřívější výpovědi obžalovaných a dodává, že když Darvuliová oslepla a předešlé dvě ženy mučiti se naučily, i ji (Kateřinu) přinutily, aby trýznila dívky. Helena ji samu odvlekla a sbila. — Jednou sama za měsíc nemocná ležela po sbití takovém. Praví, že také hladem Dorota nechala jednou šest děvčat pomříti, což paní litovala. Těla pobitých hodily jednou do jámy na obilí, jinou Dorota hodila do stoky, odkudž ji psi vytáhli, po čemž byla též v jámě s ostatními pochována.

Po tomto výslechu pokračuje se v zápisníku opět latinsky: „Po přečtení těchto věcí obžalovaní — — — nic z téhož vyznání nezapřeli, aniž čeho změnili, ale to připojili, že, jak patrno, cokoli spáchali, k tomu násilím a hrozbami paní donuceni byli.“ — Mimo to udali svědkové:

Jiří Kubanověch, obyvatel čachtický, odpřisáhl, že viděl na hradě čachtickém vyskytovati se mrtvolu dívky posléze zavražděné, kterážto sesinalá, šlehy a pálením utrýzněná, ze studny byla právě vynešena, když paní Nádasdyovou věznili.

Několik svědků dále vypovědělo (jména a výpovědi, méně důležité, stručně zapsány), co věděli o trýznění děvčat.

Desátý svědek, dívka Zuzana udala a přísahou stvrdila, že hrozná byla muka, která paní Čachtická páchala služkám, a že pomocnicemi v katování tom byly paní Helena, Dorota i Anna Darvuliová; dále že Ficko býval posýlán, aby uchvacoval a přiváděl dívky na hrad. Kateřina že však byla mírnější a oblomitelnější, neboť prý dívkám před smrtí dosti ran uprosila; ba byla prý tak soucitna, že dívkám, na smrť určeným, i pokrmy tajně poskytovala. Z doslechu mimo to udává, že Jakub Silvášy v Čisté nalezl seznam paní zavražděných dívek až do počtu *650* jdoucí, kterýžto počet paní vdova Nádasdyová stvrdila vlastní rukou. — Svědek jedenáctý, Sára Barannayová udala vše tak jako předešlá, i doložila, že za 4 léta, která na hradě sloužila, více než 80 dívek povražděno bylo. Dvanáctý svědek, Helena, vdova po Štěpánovi Kočím, dotvrzuje mimo to, že paní Čachtická uměla připravovati čáry a jedy strojiti, jimiž jednou ohrozila život i J. V. krále a palatina, Emerika Megyeryho a j. Konečně svědkyně Anna, vdova po Štěpánu Güntzim dosvědčila též, co vypověděli svědci před ní, a dodala, že paní Čachtická utratila život i její desítileté dcerušky, k níž ji, svědkyni, ani nepřipustila.

Dále čteme: „Poněvadž zřejmým vyznáním obžalovaných i před soudem přítomným, těmitéž stvrzeným, jakož i z výpovědí svědků, dříve uvedených, zcela je na jevě, především pak z vyznání Doroty, jakožto první účastnice tolikerých ukrutných zločinů na nevinné krvi ženského pohlaví paní a velitelkou před očima jejíma spáchaných, že i sama Kateřina i Helena i Jan Ficko netoliko bezděční pomocnicí, nýbrž i spoluČinní vykona-

vatelé těchto neřestí byli, tedy aby pro zřejmé podezření a pro podstatu podezření dosti jasnou a patrnou, dobrovolně od týchž obžalovaných učiněnou, by též ostatní tajné neřesti ve známosť vešly a se vyzradily, uznalo se: předně, aby táž Dorota, jakož i Helena a posléze i Jan Ficko mučení podrobeni byli; když pak podrobeni byvše, nic z toho, co o přelíčení zaznamenáno a k čemu před tím dobrovolně se přiznali, jakož i co svědkové potvrdili, nezapřeli, ani nezmenšili, ba mnoho o způsobu a vykonávání onoho hrozného trýznění a katování, páchaného ovdovělou p. Nádasdyovou, vyznali, konečně platný rozsudek od nás vynešen a prohlášen takto:

Jak z vyznání obžalovaného a obžalovaných, dobrovolně před soudem i v tortuře učiněných, pak i z vyšetřování svědků velmi patrné jsou zločiny obžalovaných, a to takové, které všecku míru nelidskosti a ukrutnosti převyšují, mnohonásobné totiž vraždy a trýznění a katování způsoby nejhledanějšími, a poněvadž kruté zločiny mají býti potrestány i krutými tresty, nechť nejprve Heleně a Dorotě, jakožto předním pomocnicím tolikerých a tak velikých zločinů, kat kleštěmi články prstův obou rukou odtrhne, jakožto nástroje tak krutého katování, spáchaného na krvi křesťanské, potom ať vyvedeny jsou ku spálení ohněm. Co se týče Jana Ficka, jehož vinu poněkud věk a méně četné zločiny zmenšují, ať je sťat a potom ať krve prostá jeho mrtvola na hranici je položena a společně s ostatníma dvěma obžalovanýma ženama spálena. Poněvadž ostatně Kateřina těmato dvěma ženama, jakož i některými svědky jest omlouvána a pouhým doznáním Jana Ficka odsouzena býti nemůže, proto aby ve vazbě zatím držena byla, pokud by snad patrněji dokázáno nebylo o její vině. Tak za dobré uznáno. — Když tento rozsudek od nás obžalovaným byl prohlášen, následovalo vykonání jeho brzy a skutečně.

Na zřejmé svědectví toho všeho a pro budoucí jistotu spisy tyto, podpisy a pečetěmi našimi stvrzené, témuž Osv. panu hrab. palatinovi dáti a přepustiti za dobré jsme uznali. Stalo se ve městě řečeném Bytči dne 7. m. ledna

leta Páně 1611." (Následují podpisy osob dříve vyjmenovaných.)

Patrno tudíž, že trest mnohem hroznější stihl služebníky ukrutné paní Čachtické, než urozenou tygřici samu.

Že paní Čachtická není postavou ani pro román ani pro epos, ani pro drama, netřeba podotýkati; proto ani zmínky nečiním o „truchlohře" (!) Jonáše Záborského, v níž je čachtický upír — hlavní osobou.

Na konec vzpomínám si ještě na jinou pověsť o Batoryčce na troskách Čachtických nám vyprávěnou. Paní tato pyká prý za své zločiny a zjevuje se časem obyčejně černě oděna (podle Medňanského i na zámku Zay-Uhrovci). Jednou usnul prý u Čachtic juhás (ovčák). Přišla k němu bílá paní a žádala jej, aby šel do hradu, tam že nalezne hada se zlatými klíči. Klíče ty aby vzal ústy od hada, a že had povede ho k pokladu. Pastýř nevěřil snu, ba ani když se mu paní druhý den znova zjevila, neposlechl. Po třetí, když tu opět usnul, zjevila prý se mu již v černém šatě a pravila, proč jí dříve neposlechl; nyní prý už bude poklad jen toho, kdo odkolébán bude v kolébce zhotovené ze třešně, která jednou vyroste na pustém tomto hradě.

Jámu, v níž prý byla paní Čachtická po hlavu zasypána, ukázala nám naše slovenská průvodkyně u prostřed hlavní věže.

Než jsme nastoupili zpáteční cestu k „starému kaštelu," sešli vlastně sběhli jsme s hradního vrchu dolů do hluboké doliny, v níž leží dědina Višňov. Domky zdejší nejsou ovšem pravidelně rozestaveny jako na rovině. V celku jsou rázu slovenského vůbec a nitranského zvlášť. Charakteristické kapličky přede vchody i zde všady lze spatřiti. Vešli jsme do jednoho domku. Pitvor s ohništem, jizba s pecí a kamny, almárka v koutě na lavicích, taněrky (talířky) pestře rozvěšené po stěnách, strop trámový, půda bez podlahy, to nalezli jsme též v této slovenské jizbě.

Doma zastihli jsme tehdy jen stařenku, která měla z počátku k nám jakousi nedůvěru; neboť žádali jsme ji, aby nám ukázala, má-li, nějaké staré sváteční obleky. Stařenka patrně domnívala se, že jsme „páni od úřadu,“ a že jdeme na zvědy, abychom pak zámožnějším gazdům novou daň uštědřili. Ale když ji naše průvodkyně z Čachtic nepřestávala ujišťovati, „že jsme veru statoční (poctiví) pánovia,“ odvážila se konečně vésti nás do komory a ukázati nám v truhle uložených několik kusů různých oděvů. Shledali jsme, že muži nosí také tu modré, portami „cifrované“ nohavičky, vysoké „štyfle“ (čižmy), bílé košile s úzkými rukávy (dříve prý nosívaly i široké rukávy), černé lajblíky (vesty), poseté gombičkami (knoflíky) olověnými, ve svátek a v zimě kožichy, nebo mladí z bílého sukna závěsno kabanice, plášti podobné, a portami červenými i modrými ozdobené. Za to neviděti zde malých kulatých kloboučkův, ale slovenštější širáky, ne příliš značné velikosti, jichž okolky zahnuty jsou vzhůru, tak že svršek téměř zakrývají. V neděli berou muži ovšem lepší a čistší širáky, které jsou černy a bez galoníků (stuh či port). Nedaleko odtud nosí muži barančiny, které jsou v Trenčíně domovem.

Ženy nosí jako všady čižmy, vyšívané rukávce (oplecko), přes ně od pasu bílé kasaničky (sukně) a květované pestré lajblíčky (živůtky). Vlasy zdobí pestrými hedvábnými stuhami. Party zde již vymizely. Dlouhé košile na rozdíl od rukávců jmenují rubáče. V neděli a v zimě nosí rovněž kožichy, sahající až pod pás, které jsou napřed pestře „cifrovány“; šosy těchto přehrnují se vzhůru a připevňují u boků.

Vyptávali jsme se také na vohlady, jakž Slováci říkají večerním záletům zamilované mládeže, avšak naše stařenka pochopitelně mnoho již o nich nevěděla. O zasnoubených si lidech říkají tu, že „šli spolu na ručník, že se srukovali.“

Hluboko pod hradem skrytá tato dědina má hřbitůvek na protější stráni, tedy asi na takovém vrchu, jakým je

vrch zámecký. Jaký div, že tu potom lidé neradi umírají, když mají na hřbitov tak vysoko!...

Rozloučivše se se stařenou, vraceli jsme se pohodlnější již cestou úvozovou k „starému kaštělu," kdež jsme si prohlédli ještě otvory, vycházející prý z pověstného sklepa, načež jsme u starobylého kostela čachtického vsedli opět do svého vozu, který nás za krátko dovezl zpět do Nového Města nad Váhem. —

Druhý den ráno vybrali jsme se v opáčnou stranu. Cílem naším byla veliká dědina Bzince, kdež ten den odbývala se volba ev. seniora, k čemuž sjela a sešla se kromě ev. kněžstva nitranského i značná část okolní slovenské inteligence.

Cesta, dlouhá asi hodinu, vedla nás pěknými poli směrem k známé již naší Javorině. V levo zjevila se nám záhy Veselá hora, veselá proto, že bývá obsypána třešněmi do červena.

Bzince leží již nedaleko Javoriny, jejíž místy lysé temeno oživeno bývá přečasto plesy i písněmi výletníků slovenských i moravských. V dědině samé, o zámožnosti svých obyvatelů svědčící, bylo tehdy hned po ránu živo. Pár veských, neobyčejně slušných krčem, obsazeno bylo přespolními hosty i domácím lidem. Všichni čekali na obřad církevní, který konečně v ev. kostele započal kázaním vzpomenutého již faráře Mocka z Čáčova. Seniorem byl volen místo odstupujícího kmeta Trokana, známého z jeho pře pro „pobuřující" cír. okružník, pro nějž byl asi na rok do vězení odsouzen, bzinecký ctihodný farář Jan Leška.

Volby seniorů ev. církví dějí se nyní velmi jednoduše. Hlasy (vota) zasýlají se od jednotlivých církví, farářem a inspektorem církevním podepsané, komisi, která byla k tomu zvolena. Při volbě rozhoduje absolutní většina hlasů, jinak ovšem nastává i užší volba. A jako seniorát seniora, tak celý distrikt volí svého superintendenta. Uherští Luteráni, tito potomci vyznavačů podobojí, mají superintendenty čtyry. Záležitosti jejich spravuje generální konvent, jemuž předsedá v Pešti gener. církevní a školský inspektor (t. č. baron Pronay), spolu s nej-

starším superintendentem. V tomto generálním konventě zasedají všichni superintendenti, inspektoři a zástupci seniorátů.

Když třeba, svolává superintendent distriktuální konvent, jemuž předsedá zároveň s distriktualním inspektorem. A podobně svolávány bývají konventy seniorální, v nichž mají slovo ve věcech církevních a školských všecky do seniorátu náležející obce.

Také dnes poskytoval kostelík bzinecký pestrý pohled. V malebné směsici rozmanitých nár. krojů viděti bylo černá roucha ev. kněží, jichž sešlo se ke konventu, vlastně k instalaci Leškově, tuším, 25. Jmenovitě byli tu přítomni kromě vzpomenutých kněží dr. Hurban, proslulý botanik a sběratel nár. obyčejův atd. Joz. L. Holuby*), z novin nejnověji známý Boor, který byl odsouzen na rok do vězení, že radil rychtáři, aby užíval obecní pečetě slovenské, hudební skladatel Fajnor, a j. v Sotva dva z přítomných kněží náleželi k počestnému cechu maďaronskému; ostatní všichni jsou upřímnými a poctivými pastýři svého slovenského lidu.

Bzinecký farář a senior Leška, teď na Březové, požívá úcty svých druhů i svého lidu. Důstojný tento muž napsal také český katechismus, „jakožto výklad katech. Luterova,“ který se dočkal do r. 1878 trojího vydání. (V Turč. Sv. Martině.)

U evang. kněžstva slovenského vždy jsem se potěšil z energie, kterou vyznamenává se naproti utištěnějšímu kněžstvu katolickému, jež s biskupem Moysesem ztratilo posledního snad svého zastance. Avšak jako 1¼ mil. katolíků slovenských úpí v jařmu maďarisace, tak počíná se připozdívati i sloven. evangelíkům, jichž je ½ milionu. (Ovšem jen podle posl. maď. sčítání. Já jsem přesvědčen, že Slováků žije v Uhrách více než 2½ mil.) Maďaři vnucují svůj drsný jazyk už i do kostelů pravoslavných, evangelických i katolických. (Matriky již dávno musejí

*) Viz na př. jeho „Květenu okolí trenčínského“ v „Pohladech“ (nových), I., 555.

být vedeny po maďarsku. Židé nevedou někde, jak z vyšetřování nejnovějších patrno, žádných!)

Již na počátku let třicátých, kdy ještě byla latina řečí obcovací, počali hlavně katoličtí kněží, jak svědčí Čaplovič, korespondovati po maďarsku. Maďarisování závisí obyčejně na duchovních. Jsou příklady, že kněz zmaďařil celou slovenskou obec, ale jsou také případy opáčné. Bohužel, ony se nyní povážlivě množí. Avšak za Čaploviče bylo ještě jinak. Dosvědčují to slova jeho (Gem. v. Ung. I., 220): „Počet Slováků se denně větší (odtud ten strach vymírajících Maďarů a křečovitý vztek na Slováky!), protože Maďaři i Němci, Rusíni a Srbové rádi si slovenčinu osvojují. Je tedy velmi oprávněna žaloba, kterou Fejér v uher. vyd. Hübnerova „Lexikonu“ (str. 371.) pronáší: „Jaj annak a' magyar és német falunak, hol megfészkelik magokat, mert a' más nemzetbélieket elfojtják“. (Běda maďarské a německé vsi, kdež se oni — Slováci — jednou zahnízdí; neboť jiné národnosti z ní vyškrtí.) To ovšem děje prý se však jen tehdy, když Slováci uhodí někam en masse; jinak zase rádi se samy zmaďařují. —

Netečnosť slovenského kněžstva k věci národní nezdá se nám býti ani větší, než bývala jindy. Horlil však již Kollár proti ní (Zpěvanky, II., 492.), píše: „Každý kněz má býti netoliko kazatelem, ale i vzdělavatelem svého lidu, vychovávatelem svého národu, sloupem a podporou národnosti, zvelebovatelem své řeči, pěstounem národní literatury atd. Roku 1835. počítal Kollár na Slovensku 400 evang. kněží, z nichž prý sotva 20—30 jeho Zpěvanky odbíralo. A dále zajímavě píše: „Hlavní příčina vzniklého a nejvíce proti Slovákům obráceného maďarisování v Uhrách byli sami duchovní vůdcové lidu slovenského, jejich nepoznání a nešetření svého národu, jejich k řeči studenosť a nedbanlivosť, ovšem úplná v ní nezběhlosť.“ A na konec dodává rozhorlen: „Tací kněži nejsou pastýři, ale jen stříhači svých ovec.“

Uvedl jsem slova tato ovšem také proto, poněvadž jsou jako pro naše české poměry zrovna z duše nám mluvena!...

Že duchovní má na svůj lid značný vliv, vědí dobře Maďaři ode dávna, a proto volají dnes do zbroje proti evangelickému kněžstvu slovenskému, zejména v Nitransku.

Za předsednictví pověstného superintendenta Czekuse ustanovil se generální konvent v Pešti letos na následujícím opatření proti evangelickému kněžstvu slovenskému: „1. Úřady církevní podporovati budou co nejvydatněji úřady světské v jich snaze, zamezovati šíření panslavismu. 2. Žáci, jimž dokáže se účastenství v protimaďarských demonstracích a v panslávské propagandě, prohlašují se za neschopné k převzetí nějakého církevního úřadu (duchovní správy, hodnosti inspektorské, učitelské), třeba by měli i dostatečnou vědeckou způsobilosť. 3. Panslavisté nemohou být voleni za duchovní správce a bohoslovci usvědčení z ruchu panslávského nemohou dosíci kněžského vysvěcení. 4. Církevní funkcionáři přející panslavismu nechť pohnáni jsou před konsistoř. 5. Superintendentům se nakazuje, aby usnešení toto prováděli co nejpřísněji a nejsvědomitěji.“

Rozumí se, že usnešení takové na Slovensku již nikoho nepřekvapilo. Vždyť již před lety (viz Kollárův Výklad k Slávy dceři, 239) nutili Maďaři Slováky lajoškomaromské veřejným bitím k pomaďaření jejich bohoslužby!

Boj zahájen letos i proti evangelickému listu „Korouhvi na Sionu“, která bezpochyby bude potlačena. Avšak ani katolický církevní list slovenský nesmí docházeti do seminářů. Jar. Vlček píše o tom (Slovanský sborník, 1883, 26 atd.): „Jediný seminář, kde posud několik mladíkův učí se slovensky čísti a psáti, je ostřihomský, který je proto vykřičen za „panslávské“ hnízdo. V ústředním budínském semináři podobné cvičiště zrušeno, v nitranském a báňskobystřickém pak jednoduše zapověděno chovancům slovensky, tedy jazykem, jímž budou lidu hlásati evangelium, mluviti. Dogmatický článek do „Kat. Novin“, (neb do „Korouhve“) napsaný, učiní hned z kněze „panslávа.““ Takový kněz neobdrží pak faru, leda někde v horách, kde

dávají lišky dobrou noc, a to ještě na „revers“, jímž si musí ruce svázati na vždy . . .

Uvedl jsem letošní usnešení gen. konventu ev. církve v Pešti. Usnešení tomuto předcházelo již více jiných, jmenovitě ustanovil se distriktuální konvent potiský (16. srpna r. 1882.) na tom, aby ev. kněží a učitelé byli povinni zaručiti se ku pěstování zájmu maďarské řeči i v úřední přísaze, a kdo svou národnosť podepře na újmu maďarského státu, aby prohlášen byl zároveň za hříšníka proti luteránské církvi, čímž se dopustí kanonické viny a zbaven býti má proto úřadu.“

Jako superintendent Czekus, tak báňsko-bystřický biskup Ipolyi — Stummer vynasnažuje se horlivě, aby udusil národnosť v slovenském lidu pomocí kněží. Počká si na faru, kdo se odváží prohlásiti se za Slováka! Byli jsme návštěvou u jednoho takého katolického kněze, bývalého slovenského spisovatele, jemuž se na revers (reversy podobné přicházejí v Uhrách teď do módy!), že se vší práce slovenské odříká, dostalo konečně jedné z nejbídnějších horských far gazdovských. Ubohý, je nyní odsouzen, nechce-li zajít hlady i se svou matkou, kterou má u sebe, — v pravém slova smyslu nádeničit!

O Stummrovi a jeho ctihodném kolegovi Czekusovi koluje na Slovensku tento popěvek:

„Dva slovenští biskupové,
oba služebníci boží,
jeden němý (Stummer), druhý slepý (Czekus),
pochytili na slovenský národ cepy . . . .“

Tak zvoní se umíráčkem i samotné církvi luteránské.

V Nitransku jevila se dosud býti nejsilnější. Proto tam namířena děla maďarské svobody, tam v staré Methodově a Svatoplukově Nitře založen „kulturní (!) spolek hornouherský“, který má za účel zmaďařiti slovenský lid do posledního pastýře, do posledního drotára. Letos, právě co toto píšu, odbyla se v Nitře zřizovací hromada spolku tohoto, k níž sehnáni lidé z Trenčína i Těkova, z Hontu

i Zvolena, z Turce i Liptova, z Oravy i z Novohradu' z Prešpurku atd. Při banketě toastováno, rozumí se, na brzké, uplné zmaďaření celého Slovenska od Prešpurku po Košice, od Myjavy po Vácov. Současně postaveno nákladem 30.000 zl. v Nitře maďarské divadlo — výborem župním, tedy z peněz slovenského lidu, chudého jako kostelní myš; neboť o Maďarech v Nitransku mluvit nelze, vzdor tomu, že jich poslední maďarské sčítání (dle letošního „Nemzetu") mezi 370.651 obyv. 54.564 nalezlo! „Vlastenecký" (rozuměj po maďarsku!) stoličný výbor nitranský věnoval dále jistinu 10.000 zl. na podporu učitelům, kteří nejúspěšněji rozšiřují maďarštinu mezi nemaďarskými dětmi! Týž „Nemzet" naříká ještě nad malým úspěchem maďarisace v Nitransku! Na území stolice jest prý 447 obecných škol a z nich je pouze 97 (!) s maďarskou řečí vyučovací, v 111 panuje maďarština vedle slovenčiny a němčiny a v 239 -- čerti neviděli! — učí se ještě a ještě po slovensku nebo po německu! A teď hleďme: do těch škol povinných je dětí maďarských 6181, německých 9140, ale slovenských 40.175 ....

Že takovéto vyučování, jehož nejvyšším požadavkem je (podle slov jednoho z hlavních maďarisátorů) udržeti lid ve tmě, ubíjí opravdu duševní sílu národa slovenského, netřeba podotýkati. Vyjádřilť se zmíněný pán sám: „Veškerá naše síla musí se soustřeďovati v tom, aby slovenský lid nedomohl se vzdělání. Proto jest nám úsilně maďařiti a dospěti potud, aby slovensky mluvící člověk byl duševním otrokem, a každý Slovák chtějící vymaniti se z tohoto otroctva, aspoň smýšlením a řečí Maďarem, jakkoli ethnograficky nebude ho lze v Maďara přetvořiti. Byť bychom lid i nezmaďařili docela, nevadí: slovenčina na hnoji a za pluhem nám neškodí. Co však sáhá nad pluh, nad motyku, to nesmí míti slovenského rázu. Běda nám, kdyby slovenský lid se vzdělal. On má veliké schopnosti, on by svým nadáním právě tak se pozvedl, jako se rozmnožuje svou plodností. To nesmíme dopustiti, nebo jinak slavismus zarazí své mohútné osnovy v Pešťbudíně, a maďarský živel upadne do podruží."

K smíchu mi — a přítomní bratří slovenští se také smáli! — když v slavnostních dnech otevření našeho národního divadla sděloval nám jeden vynikající náš politický zástupce, že mu Maďaři slíbili, že obecné školy slovenské Slovákům ponechají! Vizme jen „Nemzetův" výkaz o školách nitranských!

Uherský episkopát ve svém nejnovějším rozvrhu určuje 9 hodin týdně pro maďarštinu a toliko 1 hodinu pro mateřskou řeč v obecné škole. Kromě toho přejí si nynější biskupové, aby maďarština ve škole byla nejen pěstována, ale aby učitelstvo se zvláštní horlivostí pro ni pracovalo. Dějepis uherský a počty mají se přednášeti výhradně jen po maďarsku!

Že se konečně snaha, udržeti lid slovenský v nedospělosti, daří, stačí ještě uvésti (podle Jar. Vlčka) několik úředních číslic o stavu uherského školství r. 1877. (Dnes ovšem jsou poměry mnohem hroznější!) Toho roku bylo v Uhrách a Sedmihradech 15.486 národních škol, většina pouze o jedné třídě, 843 obcí bylo tehdy beze školy. Na 87.000 duší připadá tudíž jedna škola. Dětí, do školy opravdu chodících, bylo 73·10%, jsou však okresy, kde toliko 36·3% děti do školy chodilo. Téhož roku bylo 20.717 učitelů, z nich 15.807 diplomovaných a 4910 beze zkoušky, tedy od prohlášení školního zákona, zapovídajícího dosazování nezkoušených učitelů, vzrostl počet nezkoušených učitelů o 32%. Co do výsledku učení naučilo se r. 1877. čísti 84% školáků, v některých okresích sotva 50%. Kromě nižších škol národních jsou též v Uhrách vyšší školy obecné a občanské. Takové měly by býti dle zákona v každé obci s 5000 obyvately, tedy celkem 335, ale ve skutečnosti je jich jen 123. K tomu klesá ještě počet školáků rok od roku. Roku 1876. měly tyto školy 14.837, r. 1877. jen 12.414 žáků.

Těžko opatřiti si z Uher více podobných číslic, ale ty, které jsem uvedl a uvedu, snad osvětlí dostatečně maďarské „liberální" hospodářství. — —

Daleko dostal jsem se z kostela bzineckého, kdež zatím nastal čilý ruch. Projednávalyť se také rozličné

církevní a školské záležitosti, a jednání to nedělo se zrovna parlamentárně. Ostatně líbilo se mi velice zařízení evangelíků, kteří mají ještě jakousi samosprávu. Zde má každá obec hlas, který bývá vlídně slyšán, třeba vycházel z úst prostého rolníka, jenž obec zastupuje.

Zatím, co páni faráři rokovali, poohlédl jsem se také po kroji zdejšího obyvatelstva. Muži nosí jasněmodré nohavice do čižem, modré vesty s hojnými knoflíčky, veliké širáky a gurtku z bílého sukna, černě nebo modře portami pošitou. Místo této nosí také širicu (šiřici), těžký bílý soukenný plášť. — Ženy oblékají se jako pod Čachticemi. Bílé sukně, modré fěrtušky, pestré lajblíky, rukávce, šátky zavinují si hlavy asi jako naše Plzeňačky. Starší ženy nosí kasanice též modré nebo zelené.

Po skončeném konventě byli jsme pozváni k společnému obědu na faru. Při obědě dosti bohatém, a při vzácném burgundském řečnilo se jako obyčejně a připíjelo do vůle. Dr. Hurban připil v naší přítomnosti vzájemnosti československé a Fajnor nám hostům z Čech. Odpověděl jsem, ovšem ne tak plynně, neboť u nás zanedbává se vůbec řečnictví, a já jsem umění toho nejednou na Slovensku postrádal.

Když už dotknul jsem se hostiny v Bzincích, a ještě k tomu hostiny na faře, naskytá se mi arci vhodná příležitosť všimnouti si uherské kuchyně vůbec a slovenské zvlášť.

Zmínil jsem se již o rozličných vínech, počnu tedy s nimi: co by bylo do kuchyně bez dobrého sklepa!

Nejproslavenější uherské víno jest bez odporu tokajské, které se daří výhradně jenom v zemplínské župě. Tokajské stolní víno nazývají Slováci a po nich Maďaři, Němci i Francouzové samorodným. Na svých cestách po Slovensku pil jsem dobré pivo v Nitransku, v Prešpurku i ve Zvolenu.

Avšak pivo je v Uhersku přece jen hostem; aspoň pozoroval jsem, že při pivě nedobře zábava proudí a že hovor vázne. Ale sotva je víno na stole, počínají Slováci hovořit, každému leží něco na srdci, každý by

rád pronesl přípitek. Na konec obyčejně skončí rozjaření při cymbálu cigánově, za nímž, sotva ho uslyší, přihrne se do vinárny celá cigánská banda; neboť ví předobře, že bude míti zase hojnou žeň. Na cymbál složil by mnohý celý svůj majetek, a kdyby věděl, že druhý den bude na suchu ... Cigáni také po takových žních odpočívají potud, pokud jim peníze stačí.

Jako všady na světě, ani v Uhrách není kuchyně u všech stavů stejná. Jinak jí magnát, jinak měšťan a opět jinak rolník a pastýř.

Uvedu napřed některá národní jídla uherská, ostatně, ne výhradně maďarská.

Jídlem národním nazvati lze kyselé zelí a gulyás-hús, pak rybářské jídlo halázs-lév. Jídla tato, v cizině připravovaná, nikdy prý nejsou té jakosti, jako když je uchystá pravá Uherka. O guláši osmělil bych se to sám tvrdit. Kyselé zelí žádá ovšem masa a jíšky, a polévá se na míse smetanou. Připravuje se též töltött káposzta, totiž zelné listy naplní se masitou sekaninou, anebo kaší (v Trenčínsku „krúč"), což prý není zlou pochoutkou. Uherský guláš dělá se na slanině z hovězího nebo skopového, často i z několikerého masa. Před dovařením přileje se na pekáč trochu vody, aby se utvořil sauce. Mezi tím přidává se soli, papriky, trochu kmínu a cibule. Slováci vaří guláš hned s brambory, připravujíce jej s polévkou. Napřed ovšem dávají ho jako Maďaři na pekáč na slaninu. Guláš, jak se asi u nás připravuje, jmenují v Uhrách „pörkölt".

Halász-lév je rybářská polévka. Rybáři rozřežou ryby na hrubé kusy, dávají je na pekáč, nalejí vody, přidají brzy soli, papriky a cibule. V omáčce této se pak ryby dusí či smaží.

Polévka tato připravuje se hlavně v Potisí, neboť Tisa má prý více ryb než vody. — Z hovězích kostí připravují Maďarky též kocsonyu, huspeninu náležitě paprikovanou. Okurky Maďaři jedí k masu, ale salát se smetanou jedí jen Slováci. Za to jedí Maďaři zvláštním způsobem dušený salát zelný, tak zvanou hajdú-káposztu.

Maďaři rádi se posmívají Slovákům, že jedí kaši, říkajíce: „kaše není jídlo, Slovák není člověk". Co se mé zkušenosti týče, mohu říci, že jsem cestuje po dvakrát na Slovensku, kaši nikde na stole neviděl. Patrně ochabuje již láska Slováků k ní, a pravdou zrovna není, že patří

„Němcom zelina,
Uhrom slanina
a Slovákom
kaša s mliekom.

Co by ti Maďaři na Slováky nevěděli! A přece jen když přišli do Uher, ani stolu neznali a proto musili si jej od Slováků vypůjčiti (asztal). Ba ani jíst neuměli! Frištikovat (snídat) naučili se od Němců (fülöstökölni), obědvat a večeřet od Slováků (ebédelni, vacsorálni). — Kdekoli jsme byli hostmi, ať v chýži rolníkově, nebo na statku bohatšího slovenského hospodáře, či na faře, vždy byli jsme uctěni kromě jiných jídel i slovenskými národními haluškami (nikoliv však těmi z našich jídelních lístků). Při obědech a večeřích jedli jsme ovšem často i guláš a paprikáš, pečeně, drůbež i kančí, moučná jídla, z nichž si připomínám na zeleném velikém listě pečené nálesníky (nálistníky); jedli jsme pstruhy, jichž je na Slovensku v mnohých krajinách hojnost, rozličné houby, melouny, kukuřice, slovenské chutné ovčí sýry atd. V hostincích jako v domech soukromých zásobeni jsou v letě malinami, ostružinami a jahodami (smokvicemi, truskavicemi), které jsou velmi oblíbeny, takže při hostinách nikdy na stole nescházejí. Borůvky Slováci jmenují čučoriedky nebo hafury.

Oběd či večeře začaly obyčejně polévkou gulášovou, ale někdy také (v Gemeru) bílou kávou. V městech, v hostincích jí se ovšem podle „jedlopisu," jako u nás, jen že poněkud dráže.

Avšak pohleďme do slovenské kuchyně, aspoň zběžně, než nás švarná Slovenka spozoruje a nemilosrdně ven vystrnadí. Připravuje totiž něco ke křestným hodům; neboť

gazdince „připlavalo potokem“ malé jezulátko, které se ten týden vrátilo již z kostela, a proto, podle zvyku musejí býti kmotřičky a tetičky, sem tam také některý srdnatější strýček, pozváni k hostině. Přišla neděle a s ní nahrnulo se do světnice k šestinedělce množství kmoter, příbuzných a známých krstěniček (anebo kmetic). Každá přinesla něco s sebou, jedna páleného, druhá vína, jiné bolestníky a koláče.*) Hostina začala hovězí polévkou, kroupovou nebo rýžovou s masem, po ní následuje zelí s masem, pak druhá polévka, horká, se zavařeným těstem, a to s gágoríky, t. j. do růžků upravenými kousky těsta, (magronky) anebo s řezanci (nudle). Potom přichází moučné suché jídlo, (nejčastěji halušky), a po něm pečinka se zavařeným ovocem. Když byly hody u konce a ženy se i dosti nazpívaly, rozcházejí se s výslužkami domů. Výslužky takové jmenují se i pošajdesem.

Podobně jako po křtinách strojí se též obědy v prvý a čtvrtý den svadební; hlavní oběd svadební bývá ovšem nejbohatší. Poslední svadební oběd končívá žlutou kaší, t. j. jahelníkem, který připravují kuchařky, aby při něm dostaly něco na „vařečku“. Po žluté kaši rozkrajuje se i radostník, obložený po vrchu různým pečivem a jablky a dělí se hostům stejným dílem. Radostník peče se k svadbám, zvláště v Turci, tak veliký, že člověka zakryje. Těsto takového koláče klade se do pece velikou, u spodu kolečkami opatřenou lopatou. Upečený koláč musejí na sochoře v plachtě dva i více lidí z komory do jizby k hostům nésti, kde obyčejně od staršího na stole rozkrájen bývá na tolik kusů, kolik hostí je při svadbě.

O vánocích (kračúnu) jídají se na štědrý večer napřed oplatky, medem potřené. Po nich následují polívky, z nichž je nejoblíbenější zaprávaná kyselou smetanou; pak přináší se na stůl zelí, hrách, kaše, opekance, koláče, někdy i pirohy a krúč (v zelných listech zakroutěná prosná kaše pečená v smetaně, do níž se přidává — mimo

*) Viz Dobšinského: Obyčaje, povery a hry slovenské.

půst — sekanina rozličného masa). Buchty s mákem a medem rozumějí se samy sebou. U chudých horalů trenčínských jedí púčky (slejšky, jakými se husy krmí, ale z bílé mouky s medem a mákem). U evangelíků následují i masitá jídla; na konec pak dává se na stůl smíšenina sušeného vařeného ovoce.

Slováci jedí obyčejně dvakrát za den; ráno mezi 7. a 9. hodinou raňajkují (mají hrubý fruštik) a v poledne obědvají. Při jídle mívá hospodář na znamení své důstojnosti sám jediný hlavu pokrytou. Při polních pracích v letě mají Slováci též menší raňajky (menší fruštik) před hrubým, obědvají pak hned v poledne, odpoledne olevrantují čili svačí (svačina též: užívna, užona, havránka) a večer konečně večeří. Každé jídlo začíná se nápojem, neboť „nejenom do žaludku, nýbrž také do hlavy něco!“ Kdo nemá piva, napije se pálenky, a kdo ani této nemá, spokojí se s dobrou vodou, jíž je na Slovensku všady dostatek. Ba jsou na Slovensku kyselé vody, šťávničky, medokýše, a to v takové hojnosti, že ve vinárnách stojí obyčejně na stolích k volnému přilévání do vína. A i kde se za ně platí, nežádá se ani čtvrtina co u nás za podobné vody minerální. Na Slovensku připravuje se také hriato z medu a lihu, které se pije ohřáté, hlavně dopoledne. — Při společném stole jídá se i ze společné mísy. Hospodář sedává v čele stolu, okolo pak rodina a čeleď. Dětem dává se ovšem na talířky (taněrky); ale dospělý má umět jíst pěkně rovně, z mísy. Jídla a pečivo obstarává gazdina. Oblíbená jídla národní jsou: Polévka masná nebo zapražená, v níž je zavařeno těsto atd., jako u nás. Demikát je chlebová polévka s brindzou (sýrem) a s nakrájenou cibulí. Jucha nebo kapustňárka je polévka načerpaná z naloženého v sudě zelí a zasmažená, do níž pak zavařeny jsou sušené hřibky (pencuráky, komprdy). Parovec, parový kysel s chlebovým kvasem, procezuje se pak a podlévá mlékem; někdy na podvaření dávají do něho „žlutou kaši“ a přidávají vejce, anebo jedí ho s chlebem i podplamky anebo suchary při chlebě pečenými. Kysel je polévka octová, s mlékem nebo

se syrovátkou. Mrvenička, sekanička, čír, stěranka (a pod. jmenované) jsou polévky mléčné anebo vodové, do nichž je těsto obrindzované zavařeno, a to často s přídavkem kopru. Polévek připravuje se na Slovensku mnoho a podivných. Připomínám na př. „vyskočkuru“ nebo rascovou polévku. Hustá jídla jsou: strova, t. j. hrách (v studených krajích), boby a fizule (v teplejších), čočovice (šušovica), žlutá kaše (jahlová i z pohanky), bramborová a moučná kaše (fučka, chamula), kontramarš (boby s kroupami), zelí s vejci na slanině nebo na sádle a konečně masa všech druhů. Zelí vařívá se vždy v neděli, ale i ve čtvrtek. V horských krajinách obyčejným v neděli bývá též hrách.

Suchá jídla jsou dále: halušky, rozválené těsto, na kousky trhané (trhané halušky), anebo krájené, uvařené, procezené, brindzou (nebo tvarohem) prosypané a slaninou omastěné; pirohy jsou podobně připravené závitky z těsta, brindzou nebo tvarohem a jinak naplněné; gulky, naše knedlíky; pečeně z hovězíny, beraniny, hidiny (z kuřat), diviny (kančí), vepřů; z těchto klobásy, jadernice či hurky (jelita). Vypočísti jména všech p e č i v ani nelze. (Opekance, sliže, lokše, zuzáky, mrváně atd.)

Zbojnickou pečení jmenují Slováci na rožni upečené kusy masa, potírané solí a česnekem. Mezi kažký kus masa nabodne se plátek slaniny, která se spolu peče. Podobně na rožních pekli jsme si na výletech v horách i selata nad uhlím, která nabývají tímto způsobem mnohem lepší chuti, než by ji byla na pekáči dostala. — Ze zelenin jedli jsme často kromě zelí, jež Slováci jmenujou kapustou, kaleráb (kedlubny), uhorky (okurky), kel (kapustu), špinát (lobodu) a chřesť; z hub hříby (doubravníky, křemenáče), pečěrky (žampiony), rýdziky (ryzce), kozáky, pstrěny, smrčky, strapce a hlivy. (Pro jednotlivé druhy jedovatých hub mají Slováci pojmenování: muchárky, rovné houby, zbojnické houby, pomerančové houby, zemanky, hříby koloděje, mlěče, prstíčky nebo bílá kuřátka, březovky, červené nohy a j. v.)

Chléb nepekou Slováci v tak ohromných bochnících jako Maďaři, aby jich nemohli obemknouti. Chléb požívá

na Slovensku velké úcty. Na stůl, na němž bývá, nesmějí se klásti malé děti, tím méně smí se na něj sedati. Maďaři nazývají Slováka pro jeho zalíbení v chlebu „kenyeres Tót“, t. j. chlebový Slovák. —

Sýry dělají pastýři ovcí na salaších, bačové s valachy, užívajíce k tomu klagy či rincky, totiž žaludku z telete anebo i octu a jiných kyselin. Sýry tyto jsou rozmanité chuti i podoby. Oštěpky vtlačují se do formy, v níž nabývají podoby velikých okurek. V malém Hontě připravují syrec, v Liptově radovec a velice uměle ozdobený opletanec, v Březně parenicu. Velmi chutný sýr je klenovský (z Gemeru), mající podobu zelených turků. A brindza známa je i u nás chvalně. Brindzáři dodávají ji z tatranských salašů i k nám. Oštěpky jsou nejoblíbenější z Oravy. Na 10 liber sýra potřeba prý 100 liber mléka.

Hostince na Slovensku mají v rukou, jak již praveno, židé; slušnější hostince jsou pouze ve větších městech, v dědinách ovšem ani u nás za mnoho nestojí.

Na Slovensku bývaly však vrchnosti, které nechtěly jen proto trpěti hostincův, aby vzdělanější cestovatel byl nucen hledati u nich pohostinství. Krčmy mají prostřední pijácké jizby, v nichž krčmář žid šenkuje za svou dřevěnou ohradou: „kavetlou“. V takových vesnických krčmách bývá k večeru velmi živo. Slováci uzavírají tu své obchody, koupě, rodinné svazky, přetřásají to a ono, ovšem někde oddávají se také jen pálence. „Korhelství“ toto bývá zvláště v chudších krajinách. Při tom vzpomínám si ještě na trenčínskou borovičku (ze zrnek jalovcových připravovanou), která má i v cizině dosti přátel, ačkoli možno ji píti spíše jen za lék.

Uctívají-li si vzdělanější Slováci hosta, prokazují mu všecku pozornosť. Nejen že mu pronášejí ohnivé zdravice slovy i písněmi, ale nevidíš nikoho, aby se ze svého poháru napil dříve, aniž by do tvého, jinak třeba klidně stojícího, neťuknul. Rozumí se, že ťukání toto přichází ze všech stran a že nejednou musíš i svůj pohár při tom k ústům pozvednouti.

Samorodné víno je však čtverácké — dej, brachu, pozor! Ťuknutí všech sklenic dohromady nazývá se touche, jmenovitě u Maďarů, kteří po každém přípitku křičí: Vivat! anebo: Éljen! Aspoň v Trenčíně vyhnali nás tím v pravé poledne z hospody. —

Večer rozjížděli se hosté páně Leškovi na všecky strany. Odjeli již naši přátelé seničtí (dr. Hurban, Fajnor, zvěčnělý Štěpita), a my posléze také vraceli jsme se do Nového Města nad Váhem, kdež očekávala nás paní pravotárová Hrušovská (dcera Paulinyho-Tótha) s chutnou večeří!

Byla to poslední, ne snadná práce pod milými nezapomenutelnými Malými Karpatami, vlastně již na prahu trenčínského Pováží.

Druhý den z rána překročili jsme již Váh.

TRENČÍNSKÝM POVÁŽÍM.

I.

Pohled na Považí.

Nové Město nad Váhem leží, jak již praveno, při samém Váhu na rozhraní stolic nitranské a trenčínské, a odtud, překročivše Váh, octli jsme se u brány trenčínského Považí, v Beckově, jehož zámek lze dobře nazvati považskou stráží, jako hrad následující, snad největší a někdy nejskvělejší ze zámkův uherských, hrad Trenčín směle pojmenovati můžeme královským hradem Považí. Z Trenčína k Žilině, ba až do samé turčanské stolice rozestaveny jsou na skalách a vrších ostatní hrady považské, jichž se počítá celkem 14. Kromě dvou vzpomenutých stojí na levém břehu Ilava, Košeca, Hričov, Lietava a Strečno; na pravém břehu Súča, Vršatec (Červený anebo Lví Kámen), Lednice, Bystřice považská (Podhradí), Bytča, Budatín a Starohrad. K těmto hradům druží se na levém břehu Váhu ještě 15. hrad Súlov, jinak Roháč (mezi Hričovem a Košecou), z něhož však zbyly již jen skrovné zbytky. Za to ale Súlovské skály, na nichž Roháč stál, budí obdiv všech cestovatelův a známy jsou cizincům, odkudkoli na Považí přicházejícím. Abychom již vyjmenovali všecky hrady Trenčínska, připomínáme ještě Bánovce a Uhrovec, konečně zmizelý již hrad s povrchu země v horách Zemansko-Podhradských.

Již toto jednoduché vyčtení považských hradů postačí, aby čtenář utvořil si obrázek o romantičnosti Považí, vedle něhož Rýn se svými troskami je téměř jen stínem. Ale což kdy teprv přimyslíme si k těm hradům dlouhou řadu vrchů považských a Váh sám, bystrý, jasný Váh!

Slovenský Váh vzniká ze dvou pramenů: na hoře Králova Hola v Liptovsku (5400 stop nad mořem), kdež jmenován Bílým Váhem; pak v Tatrách samých, kdež nazván Váhem Černým. Oba spojují se nedaleko vsi Vážec (pod Tatrami) ve Váh, který pod Hrádkem prudkou Bělou, od Kriváně tekoucí, sesílen, razí si dráhu Liptovem od východu rovně k západu, a přibíraje stále mnoho řek a potoků od severu a jihu, spěchá k Ružomberku, kdež se spájí s Revúcou a sesílen rozráží mocné skalní stěny, které mu při Hrboltově, Sossově a Gombáši východ z Liptova úží. U Královan přidává se k němu Orava, přinášejíc mu posilu od Babí gury. Od Královan spouští se Váh do skalnatých úžin, v nichž se pod Sutovem zatáčí sem tam, bloudí a v Turci, blíže Sučan, neví si už dokonce rady. Vypravuje se o něm, že přišel pozdě, když tvůrce pořádal vody, a proto byl odsouzen bloudit. (Srovn. Vagus — bloudící.)

V Turci ujímá se ho však u Vrutek Turec a převádí ho průsmykem Strečňanským okolo pověstných skal Besné a Margity, u nichž už nejeden pltník (plavec dřeva) našel ve vlnách Váhu hrob, pod Starohrad a Strečno do stolice trenčínské. Od Strečna spěchá spojen s Varinkou rovně k Žilině, kdež přijímá ještě z levé strany Žilinku a z pravé Kysucu (při Budatíně), načež teče ještě kus cesty rovně na západ, v kraji Hričovském u Bytče a Predmieru však obrací svůj běh k jihozápadu a směr ten zachovává až po Nové Město nad Váhem. Nehledíme-li tedy k tomu, že pod špičatým vrchem Manínem u považ. Bystřice (od Orlového pod Púchov) několikrát opět „bloudí“, což se i nad Trenčínem u Skalky opětuje, můžeme říci, že Váh teče pravidelně od severovýchodu k jihozápadu

a že počínaje od Tater až po Komárno, opisuje veliký, na severozápad vydutý polokruh.

Váh je stálým horským společníkem; teprve pod Sredou dostává se na rovinu a u Guty, dvě hodiny nad Komárnem, vlévá se do ramena Dunaje, odkudž jmenuje se Váh-Dunaj (Vagduna), načež u Komárna, v hlavním řečišti Dunaje, vykonav cestu 53 mil, i tu zbylou půlku svého jmena tratí.

Plavcům Váh nejednou zle se mstí. Nejen že má na ně několikeré osudné nástrahy, na nichž se pltě jako hříčka třískají, Váh má ještě také něco jiného. V něm žije nesmírný drak, který často vyplyne nahoru, zasmýká chvostem a vlnami z koryta Váhu bije do pevných mostů, skal, hor, polí, chat, béře vše napořád, co mu na blízku. Jiný variant vypravuje, že drak Váhu žije na hradě Bytči. Hlavu má v studni a chvost konec Váhu. Když bylo mu 7 let, chtěl ho nějaký černokněžník vycitovat, ale páni nechtěli ho dát, že prý je pěkný. Šarkan narostl, chvost se mu už do studně nevešel, rostl víc a víc, dolů až do Váhu a dolů Váhem až k samému Dunaji. — Běda také, podráždí-li některý neopatrný plavec pískáním vítr! Avšak pokojný Váh rád nosí pltě a dobře se cítí v rudé záři ohňů na vorech pod večer zapalovaných při písních slovenských, za tlukotu horských slavíků pod Trenčínem u Bohuslavic a za plesů víl pod Strečnem...

Avšak nyní již pohleďme také na horstvo považské.

Považské hory jmenují se v Trenčínsku Beskydami. Jednotlivé výšiny jejich o sobě nejsou tak divokrásny, jako holy (Alpe) tatranské, ale přece oko krásy jejich dosti nasytiti se nemůže, přece člověk zas a zas vzpomíná na ty skaliny ladnické, které „jako hradby báječných zámků a tvrzí ven ze zeleného lesa Beskyd vyběhly“, na oba Maniny při Bystřici považské, lákající cestovatele k sobě od prvého spatření — s vysoké věže trenčínského zámku.

Slovenský učenec Dionýz Štúr nazývá toto pásmo Větrné hole (podle jedné jejich výšiny). V obecné

mluvě nazývá se také Nitranským pohořím. Čím dál k severu, tím výše vystupují hory považské. Tu vidíme Jinovec, 3324 stop nad mořem, odloučený průsmykem z Bánovce do Trenčína od řady vrchů, po levé straně Váhu malebně nakupených.

Již nad Píšťany, rozloženými pod horami nitranskými, v nichž jako skvost nad temeny skal Sokolových visí hrad Tematín, rádo oko tkví na Jinovci. Tam, kde se tento blíží k Nedzím horám nejvíce, tam nedaleko divokrásné skály „Turecka“ stojí na strmém hřbetě ostrých skal památný Beckov. Celé pásmo považské dělí pak dva průsmyky na tři části: z jižní zvedají se do oblačné výše Strážov u Zlichova, Vápec nad Porubou a Baske (3039 stop) nad Mišínem a trenčanskými Teplicemi; ze střední, kterou lid „na Klatě“ jmenuje, vystupuje do výše 4248 stop Klak; ze severní, strečňanské, žulové části hrdě vypínají svá čela vzhůru Minčov (4476 stop) a Velká Lúka (4668 stop).

Od těchto Větrných hol odlučuje se u Strážova ohromný Rohatín, který rozkládá pohoří své až po Belušu. Tu připojují se k němu přívěsky Manínu (2814 stop) nad Bystřicí považskou a Teplou tamtéž. Oba tito obři obklopují malebně skalnaté kraje, z kterých postačí vzpomenouti opět jen divokrásný Súlov.

A což kdy staneme před velebou, letními červánky ozářené Fatry, která se jako mocná hráze či stěna malebně rozervaná, plná věží a bašt, od půdy zemské až po ten blankyt nebes zvedá! Pohled ze Žiliny na Fatru je stejně úchvatný, jako na vysoké Tatry z jezera Štrbského.

Ze Žiliny do Turce průsmykem Strečna, to byla naše poslední partie Považím. Báječně krásné Strečno dělí Větrné hole od Oravské Magury (Malé Fatry), která se táhne po hranicích Trenčína a Turce až ku Žďáru, jenž spájí ji s řetězem Velké Fatry, po východní hranici Turce sbíhající. Nejvyšším vrcholem Magury je Malý Kriváň (5274 stop). A tam, kde je řetěz tento

téměř nejvyšši, přeťal jej bouřlivý Váh v podobě průsmyku, následkem čehož povstala pověstná úžina Strečňanská s nebezpečnou Margitou.

Tak jsme i s tímto nejstručnějším přehledem hor povážských u konce. Vracíme se opět k povážské bráně, k Beckovu.

Chceme si hleděti krás povážské přírody, avšak na její lid a jeho bědy nemíníme zapomenouti.

II.

Beckov.

(Historie a pověsti jeho. Na faře.)

Z Nového Města doprovázeli nás do Beckova nezapomenutelní přátelé ev. farář Erdhelský a pravotár Hrušovský. Úrodnými polemi dolního Trenčínska vedla nás hradská (silnice) k dědince Nešicům, odkudž záhy došli jsme k prvnímu ramenu Váhu a konečně k řečišti hlavnímu. Beckov stál před námi v záři ranního slunce v plné své nádheře na skalách malebných, k Váhu příkře sestupujících. Viděli jsme zříceniny tyto poprvé a několikrát ještě později, ale kdybychom zakleti byli na Beckov po celý život hleděti, kdo ví, zda bychom se toho pohledu ještě nasytili! Nepřeháním. Lid okolní s touž zálibou, s týmž obdivem patří k svému Beckovu jako my, o čemž svědčí i pověsť o původu hradu tohoto.

Stáli jsme drahnou chvíli před majestátem jeho, než přibyla pro nás od druhého břehu Váhu „komba“, vor to na dvou lodích sbitý, na němž jsme se rychle na protější břeh dostali. K Beckovu vede od břehu Váhu přímá pěšina. Za nějakou chvíli byli jsme v městečku pod samým hradem. Laskavého přijetí dostalo se nám na katolické faře p. M. Medňanského, kdež nás i jeden Štúrovec

s učitelem R. z Bošácké Doliny očekávali. Pan Medňanský je také literátem. Básně své vydal pod pseudonymem Dušan Sava Pepkin. Také učitel R. náleží k pilným sběratelům slovenských písní, pověstí, zvykův atd. Rozumí se tudíž, že tím spíše byli jsme přijati v pravém slova smyslu s otevřenou náručí. Milo bylo nám poseděti při slovenském stole ve společnosti dvou duchovních rozličných vyznání. — Po obědě vyšli jsme si prohlédnout městečko a zámek.

Městečko Beckov má asi 2000 obyvatelů, katolíků i evangelíků, a je rodištěm dosavadního vůdce Slováků, dra. Hurbana. Avšak také židé nasoukali se sem přes Váh z Nového města, kdež tvoří bezmála dvě třetiny obyvatelstva! Trenčínsko vůbec židy nad potřebu oplývá. V Beckově vybrali si i mrtví židé pro sebe jedno z nejhezčích míst: založili si hřbitov hned pod zámek na romantickou stráň. —

K malebným troskám Beckova pojí se kus slovenské historie. Nejsem přítelem suchého historického vypočítávání, obmezím se tudíž jen na vzpomínky zvláštní. Hrad Beckov zdá se být původu kvado-markomanského. Stál již totiž „Bolondocz“ za příchodu Maďarů, neboť vzpomíná se mezi tvrzemi považskými, které Maďary byly vzaty Slovanům. Lid zase klade v ty rumy kus poesie a vypravuje, že Beckov postavil (okolo r. 1412.) mocný a slavný Ctibor ze Stibořic, který se nazýval pánem Váhu, jako Matouš Trenčanský, o němž se nám bude při popisu Trenčína zmíniti. Tento Ctibor měl prý oblíbeného šaška Bucka a když jednou na honě byl žerty a šprýmy jeho hojně rozveselen, slíbil mu, že každému jeho přání vyhoví, budiž jakékoli.

Byli právě u divokých, ostrých skal. Bucko žádal si, aby Ctibor vystavěl mu na nich zámek. Smělému tomuto přání pán vyhověl plnou měrou. Tisíce rukou vzchopilo se do práce a kdokoliv šel kolem, byl zadržen a musil po osm dní buď sám, buď čeledí a koňmi svými pomáhati na stavbě. Rozumí se, že pyšný zámek byl brzy hotov.

Za jediný rok budil úžas a obdiv celé krajiny. Ale Ctiborovi zalíbil se zámek tak, že dal místo něho svému šaškovi jiný hrad — a nový zámek nazvav po svém šaškovi Beckovem, učinil svým sídlem. A tak stojí tu jako ze skály vyrostlý na kuželi skalním, pod nitranským pohořím.

Historie je zlá paní. Udělá někdy přes nejkrásnější báseň poetům prosaickou čáru. O Beckově víme, že stál dávno a dávno před Ctiborem. V 13. století vládl jím mocný pán Váhu, Matouš Chák (Trenčanský), který sídlel na blízkém Trenčíně a byl postrachem uherským biskupům i králům. Po smrti tohoto slovenského pána a vládce dostal se Beckov do rukou králův uherských, a r. 1386. dostal ho pan Ctibor ze Stibořic darem od Marie I. a chotě jejího Zikmunda z Luxemburku spolu s jinými statky za věrné služby své. Tento Ctibor byl přítomen sjezdu kostnickému. Zemřel r. 1424. následkem vosího bodnutí. Nechme o tom opět mluviti básnický lid slovenský.

Hrdý a jako pravý aristokrat divoký tento pán nesešel smrtí přirozenou. Záhy po veselce jeho syna s Kateřinou, dcerou mocného Franka v. Zechen, kterážto svatba po celý rok trvala — neboť Ctibor nedopustil, aby hosté odešli dříve, než by se státi mohli kmotry, i krátil jim čas ustavičnými hony, hostinami a hrami — stalo se, že někdo z čeledi Ctiborovy roztříštil jeho zamilovanému psu nohu, byv tímto přepaden. Rozvzteklen poručil Ctibor sluhu svrhnouti s nejpříkřejšího skaliska do propasti. Nepomohl pláč a prosby nešťastníka a lidí Ctiborových — sluha zahynul. Ale před svou smrtí volal prý tyrana do roka před soud nebes. Právě za rok v týž den slavil Ctibor na Beckově opět velikou slavnosť. Po obědě vínem rozehřát chtěl si odpočinouti v zahradě. Ulehl do trávy, a tu ho stihl trest. Zmije prý štípla ho do tváře, čímž přišel o zrak a děsnou bolestí sešílel. Zdálo se mu, že ho zmije stíhají, i prchal, prchal z místa na místo, chtěje jim utéci, až dostal se tam, odkud před rokem dal svrhnouti svého služebníka do propasti. A do

propasti té vrhl se střemhlav i — jeho pán. Pověsť tuto pěkně zbásnil Sládkovič (Spisy básn. V Praze. Str. 511), uživ k zvětšení dojmu místo nešťastného sluhy Ctiborova — ubohého k Beckovu bídou zahnaného žebráka.

Dědicem otcovských panství stal se syn jeho Ctibor III., jenž byl r. 1428. hlavním říšským kapitánem proti Husitům. Téhož roku navštívil totiž Slovensko náš Prokop Veliký. Ale Uhři neodvážili se postaviti se mu na odpor. Nedaleké okolí bylo pak několikráte našimi předky navštíveno, a česká krev zrosila tu slovenskou půdu. — Po vymření rodu Ctiborova r. 1437. byl Beckov darován králem rodině Bánffy, jež vládla jím do r. 1646. Turci dobývali Beckova nadarmo r. 1599. Napadli tehdy lázně Píšťany a sebravše z okolí 13.000 zajatců, plenili vše mečem a ohněm až po Trenčín. Památným stal se Beckov také uherským protestantům; neboť odtud šířila se reformace po Uhrách. Psalť totiž na Beckově kazatel Bornemissa v podobném stavu jako Luther na Wartburku (1584.) onu postillu, která byla na útraty hr. Balassyho na hradě Detrekö tištěna a rozšíření protestantismu v Uhrách způsobila. Po vymření rodu Bánffých byl Beckov zřídka obydlen, až konečně spustnul docela po strašném požáru, který v městečku r. 1729. vypukl a zámek v zříceniny obrátil.

Dlouho hleděli jsme v tiché dumce k malebným troskám těmto. Ve své slávě býval postrachem nepřátel, ve svých zříceninách je slávou Považí, jako ten Trenčín, Čachtice a Tematín, jeho blízcí druhové, k nimž oko rádo s Beckova zabloudí.

Zaryl se nám v paměť. Ale k jiným veselejším myšlénkám pobídla nás rodinka statečného slovenského junáka z let 1848.—1849., který znal tak mířit, že netrefit neuměl, bodrého Bodríka, v jehož domě musili jsme ještě před svým odjezdem pobesedovati a beckovského vína okusiti.

Srdečně loučili jsme se odtud i se staršími přátely novoměstskými a novými — beckovskými. Spěchali jsme

k stanici bohuslavické, půl hodiny vzdálené. Přes Váh dostali jsme se na lodici a za chvíli unášel nás vlak ku předu, ku královskému hradu Pováží Trenčínu.

Koho by zajímalo, tomu povím ještě, že v Beckově pochovány jsou žena a děti Morice Beňovského, jenž zemřel na Madagaskaru.

III.

Trenčínské Teplice.

(Teplice a jejich okolí. Oblek zdejšího lidu. Pověsť o původu Teplic trenčínských a jejich historie. Trenčínská župa. Vycházky z Teplic.)

Loudavě pohyboval se s námi z nádraží trenčínského dostavník k dlouhému dřevěnému mostu, přes Váh položenému, za nímž vjel do delší ještě ulice trenčínské. Rozhodli jsme se, že pojedeme s dostavníkem zrovna do lázní teplických a pak že se opět do Trenčína vrátíme, abychom si zámek jeho prohlédli a Povážím až k Strečnu další cestu nastoupili. Nemusím ani připomínati, že jízda dostavníkem není příjemna. Uvnitř složilo své kosti několik obchodem zemdlených synů Mojžíšových, k čemuž jim dostavník sotva stačil. Proto sedl jeden z naší malé družiny na kozlík, kdež se mu však tím hůře vedlo. Kočiš, plnokrevný a lhostejný Maďar, švihal do koní jako posedlý, ale proto přece přijeli jsme do Teplic místo za 1½ hodiny teprve za tři. Každé švihnutí zasáhlo zároveň obličej našeho kamaráda, který darmo napomínal kočiše, aby dal pozor. Konečně když napomínání nespomohlo, musil si jinak pomoci. Vytáhl z kapsy revolvér, dal mu k němu přivonět a — výstraha tato zjednala mu rázem pokoj. Však co také člověk může žádati za 60 krejcarů!?

Zámek trenčínský mizel nám pomalu s očí. Jeli jsme směrem severozápadním. Brzy zjevil se nám nad Váhem

na skalní stěně opuštěný klášter „na Skalce“, který později ještě seznáme. Ruiny jeho zvedají se romanticky z malebných skal, kterýžto krásný obrázek doplněn je asi o sto kroků dále ze zeleně vystupujícími troskami kostela. Opatství „na Skalce“ náležela dědina Opatová, do níž jsme právě dojeli. Od hory Trnovce pěknou, lesem porostlou a skalami štědře obdařenou dolinou zvučel nám v ústrety potok Opatová. Za nedlouho dostihli jsme i dědiny Dobré, odkud vjeli jsme již záhy do vsi Teplé, rozložené na dvou dolinách, z nichž jedna jest z obou stran uzavřena malebným pásmem hor, své štíty na 3000 stop vznášejících. Zabočili jsme po silnici řadami topolů v pravém úhlu do prava a před námi otvíralo se jedno z nejkrásnějších panoramat podtatranských. Údolí jeho, od levého břehu Váhu odvětvené, leží 800 stop nad mořem. Kol do kola obstupují je hory Malých Karpat v malebném skupení. Údolí toto není široké; táhne se od západu k východu, až k hoře Žihlavě (3000 stop), odkud nabývá směru severovýchodního, načež 2 hodiny za Teplicemi končí. Bujná zeleň pokrývá všecky hory, dole zurčí bystřiny a nádherné zahrady obklopují budovy lázeňské a bílé villy, jichž je tu dostatek. Skvostný park rozprostřen po levém boku doliny, z něhož pyšně vystupuje hojně navštěvovaný Klepáč (1842 stop). Okouzlující pohled je z toho parku. V mlžném závoji vystupuje do výsosti oblak Žihlava, nad námi vznáší se Klepáč a naproti němu pyšní se soupeř Hřeben. Tu vidíme na boku vrchu odpočívadla s nápisy: „Maxmilianshöhe“, dále „Emma-Ruhe“, „Herzog Edmunds Jagdsitz“ a nejvýše vížku dřevěnou, s níž vlaje uherský prapor.

A zvolna kladl se večerní soumrak nad krajinu, v níž se valně ochladilo. Měli jsme čas poohlédnouti se, kde bychom přespali. Podařilo se nám nalézti salónek v hôtelu teplickém, který byl hosty jak se patří naplněn. Vystřídaloť se t. r. do konce července v Teplicích již 1500 hostů, v kterémžto čísle nejsou pojati četní výletníci, na krátko za krásou a zábavou do Teplic přicházející. Večeřeli jsme v saloně hôtelu, v němž bylo v dobu tu

velmi živo. Ale nadarmo namáhali jsme se, abychom tu zaslechli český hovor. „Obcovací“ řeč v Teplicích je němčina a jen u jednotlivých stolů zaznívá hlahol maďarský anebo polský. Poláci vůbec četně navštěvují lázně teplické jako Češi a Slováci; ale Čechům není dáno, aby za Pardubicemi neodkládali svou národnosť . . . A hle! přece tu jeden Čech, professor X. z Moravy, který jevil náramnou radosť, když se s námi před tím kdesi ve voze železničním seznámil. Jako známí přisedli jsme k němu. Seděl tu ve společnosti německého párku z Prahy a rozumí se, že švandronili všichni německy. K otázce naší, proč páni nemluví po česku, dáno nám v odpověď, že by se v Teplicích stali směšnými, neboť prý by je Němci škádlili příbuzností k slovenskému rolnickému lidu, který tu ovšem neoplývá bohatstvím jako jím neoplývá jeho vlastní krásná krajina.

Nevěděli bychom, pánové! Do práce nechodí rolník nikde v rukavičkách a kroj trenčínského lidu mimo práci, v neděli, není zrovna neúhledný. Hrubou bílou košili zaměnuje Slovák jemnější, sněhobílou, pěkně žlutě na rukávech vyšívanou, místo bílých volných gatí obléká úzké slovenské nohavice z bílého sukna, splývající do bílých, černě vyšívaných souk-nných bot. Hlavu pokrývá čapkou, barančinou, s červenou uprostřed stříškou, kterou jmenuje „pochválený“, snad proto, že snímá ji s hlavy při známém křesťanském pozdravu. Přes košelku obléká temně modrý, pěkně červené cifrovaný (portičkami pošívaný) lajblíček. Starší muži nosí dlouhé bílé haleny, pod bradou přaskou spjaté, v nichž se také hoši ve svátek aneb v nepohodách ukazují. Barančiny své (jinde širáčky) zdobí kvítím anebo peřím, které zastupuje obyčejně peřnatá tráva (stipa pennata), nazývaná kohilie. (Naše vousy sv. Ivana.) — Slovenky nosí sukně bílé a zástěrky modré. Sněhobílé košilky spatřit lze zlatem i stříbrem vyšívané. Avšak nebyl bych s popisováním slovenských oděvů hned tak hotov, kdybych vypočítávati měl všecky ty odchylky, které člověk takořka píď za dědinou spatří. Jeť to jako se slovenčinou; všady má své zvláštnosti, ale

všady je přec jen slovenčinou. Za nějakou dolinou spatřujeme již v Trenčínsku haleny černé, jinde opět **hnědé** (drotárské), tu malé kulaté kloboučky, tam široky, u hochů vesty **černé**, červeně cifrované, u žen rozličné šátky na hlavě, kabáty všech barev, tu krpce, tam čižmy atd.

Čas již, abychom se vrátili k Teplicím. Léčivých lázní není na Slovensku nedostatek. počítáť se jich v Horních Uhrách, jak jsem již pověděl, 25. Teplé sirnaté vody jako v Teplicích jsou i v Pišťanech, v Štubni, v nichž jsem se před rokem velmi příjemně osvěžil, ve Výhních, Sklenně a j. Nejvíce navštěvovány jsou však v Uhrách lázně v Starém Budíně, „turecké“, „kdě“ — prý — „voda vre živým ohňom“, dále oblibeny jsou lázně Sliač ve Zvolensku, Korytnice, lázně Bardějovské, Libavské ve Spiši, Smokovec (Schmeks), Paradské v Hevešské stolici v Matrách atd.

Pramen teplický zvlášť je hojný. Dodáváť za hodinu až i 2000 věder vody, jíž zásobuje pět bassinů. Voda obsahuje těkavý sírný lih, síru, sůl, uhelnokysličnatý natron a vápenitou zem. Teploťa její dostupuje v tak zvané panské koupeli 29 ½, v důstojnické 30 ¼, v měšťanské 29 ⅓, v nové 30 ½, v židovské 28 ¾, v koupeli chudých 28 ½, v studené 27 ½ a konečně v studánce 32 stupňů Réaumura. **Hostec** léčí výborně; proto přicházejí někteří hosté co rok, hledajíce tu úlevy, jiní opět odcházejí prý zcela zdrávi.

Sézona zdejší trvá od 1. května do konce září. Roční návštěva činí průměrně 1650 osob, pro něž připraveno je v hôtelech a v domech teplických 700 pokojů

Nad pěti zřídly zdejšími vytvořeny již bassiny a nad nimi postaveny sály s koupelemi; po stranách je hojnosť šaten. Do koupelí chodí se společně, muži se ženami. V bassinách možno se volně procházeti, neboť bassin první má na př. 40′ délky a 18′ šířky a pojme 20—50 osob. Dámy, které se s muži koupati nechtějí, mají pro sebe určenou denně jednu hodinu. Kdo zamýšlí v lázních ztráviti nejméně osm dní, je povinen zaplatit léčebné 8 zl. Ve vodě zdržeti se může na poprvé jen 15 minut

a pak vždy déle o 5 minut, až třeba do hodiny. Také vany a tuše jsou v Teplicích zařízeny. Židé musejí míti vždy něco extra. Postavili si zvláštní lázeň za potokem Teplou již r. 1866. (Do Teplic nasoukalo se jich už asi sto.)

Nejstarší zřídlo Prvotné objeveno bylo asi před 500 lety. Pastýř ze vsi Teplé dostal prý se, jda za svým stádem, ke kouřícímu bahnisku. Vykoupav v něm svou zraněnou nohu, pocítil ulevení bolestí, i přicházel „kuru" tuto opětovat, až — po několikerém koupání — byl úplně zdráv. Div tento rozhlásil se po okolí, lidé chodili k divotvornému zřídlu odevšad a počátek lázní byl učiněn. Připomínají se pak lázně tyto r. 1488. Dlouho však bydleli tu hosté jen v stanech a chudší v prostých boudách, z větví a chvojí zhotovených.

Teprv r. 1725. zřízeny pro cizince jeden zděný a dva dřevěné domy, a to ještě jen pro vrchnosti; jiní bydlívali v chudých domcích rolnických. Konečně dal hrabě Jozef Illyésházy teplé prameny do nádržek chytati, stokami odvodními opatřiti a pro hosty domů nastavěti. Po něm stavěl hrabě Štěpán Illyésházy dále, jmenovitě založil tu park. Po něm ujal se Teplic nový majetník baron Jiří Sina, který vystavěl dvě lázeňské budovy, arénu atd. Dílo dovršil Šimon Sina novými stavbami hôtelů, koupelen, rozšířením skvostného parku a zařízením pohodlných procházek. V upravování těchto pokračovalo se čile i za našeho pobytu v Teplicích, které mají nyní asi 100 domů a asi 1000 obyvatelů, nejvíce Slovákův, majících tu od r. 1752. i katolický kostel.

Ke konci r. 1883. dostaly Trenčínské Teplice nového pána. Koupil je od knížete de Castrio za dva miliony zlatých dr. Jan N. Heinrich, známý majetník srbských koupelí v Budíně a římských ve Vídni. Tento hodlá prý lázně trenčínské zvelebit a na stupeň nejelegantnějších koupelí povznésti.

Židů, jak již podotčeno, usadilo se tu zatím 10%. Synagoga v Teplicích, rozumí se, neschází. Poláci mají tu svého lékaře a svou restauraci se svými sklepníky.

Češi spokojují se jako všady s lékařem a sklepníky Němci.

Také českých listů — aspoň r. 1880. — marně bys tu hledal.

V aréně hraje se po německu. Největší oblibě těší se Offenbach. Souhra obyčejně kulhá; neboť kočující společnosť teplická je jedna z těch nešťastných. Do divadla svolává asi o 4. hodině odpoledne dvojí výstřel z hmoždířů. Hudba je tu cigánská a hraje velmi pilně čardaše, dvakrát totiž denně, v parku před hôtelem. Konečně žádostiví tance mohou si jednou za týden skočit v hôtelu teplickém.

V Teplicích je patrný babylon jazyků. Přijíždějí sem Poláci i Rusové, tiší Čechové a podobní jim Slováci, vřískaví Němci a hřmotící Maďaři; ba slyšíš tu již i anglicky a francouzsky. „Panujícím“, ale nevládnoucím jazykem je ovšem slovenský. Úředníci úřadují maďarsky a mluví také německy, v kterýchžto dvou řečích jsou i nápisy v koupelnách. —

Z Trenčínských Teplic podnikají se výlety po divokrásném okolí, po župě trenčínské. Všimněme si jí také — aspoň jediným pohledem.

Trenčínská župa je největší stolicí slovenskou; zaujímá 75.38 □ m. a má 237.702 obyvatelů slovenských a jen 24.579 jiných národností. Z těchto je (podle Šembery) židů 13.465, ostatní jsou úředníci maďarští, Poláci atd. Největší tato župa slovenská je zároveň župou nejchudší, nejneúrodnější. Sevřena je horami nebetyčnými se všech stran, ba i středem jejím táhne se pohoří, podle něhož razí si cestu bystrý Váh. Odtud nejvíce lidí chodí do světa za výživou (drotáři), a kdo není drotárem, spěchá v letě na dolní zem, za prací polní a jinou.

Dědin má Tenčínsko podle Čaploviče 390, dále 19 měst menších a jedno královské svobodné: Trenčín. Dědiny trenčínské jsou nesmírně chudy a výstavny podle toho. Malé nízké domky s očazenými okénky velkosti místy sotva lidské hlavy, bez komínů, nečisté okolí, sku-

peny v ladném nepořádku k sobě, pokud jich silnice, hradská, trochu nesrovnala, na záhrobních hejno roztomilých světlovlasých dítek v idylických oblecích — toť obraz trenčínské dědiny, pyšnící se pouze svým kostelíkem a soustrasť budící svým hřbitůvkem (cintorinem), prostým a chudým, jako byl od počátku až do smrti ten, kdo na něm odpočívá.

Statků v Trenčínsku Slováci nemají. Náležejí většinou pánům, od nichž pronajímají je židé. Těmto, kdo do světa neodejde, pracovati musí do úpadu, začež platí mu žid denně 30 až 40 kr.

Nechci však tvrdit, že v Trenčínsku není nikde úrodnější půdy a šťastnějšího lidu.

Jako kroj a jazyk, tak i klimatické poměry v Trenčínsku jsou rozmanity. V dolejším pěstuje se víno (nejlepší bývá Srňanské) i kukuřice, v hořejším daří se asi tytéž plodiny jako u nás. Vyjma vyšší pohoří pěstuje se ovoce všady a je výborné. Třešní a ořechů tu hojnosť. Jediná Bošaca prý vyvezla letos ovoce nejméně za 6000 zl. — Teplota je také rozdílná. V horním Trenčínsku bývají žně tak o čtyři neděle později než tady. Proti severním větrům chráněny jsou Teplice vrchy 600 m. nad mořem se zvedajícími; za letních paren bývá tu příjemně. Po větších nepohodách nastupují obyčejně chladné dni. —

Nejkrásnější menší vycházkou z Teplic je výlet na zmíněný již Klepáč. Cesta nastupuje se od studánky v parku. Je klikata, stíněna krásnou bučinou a opatřena odpočívadly. Napřed dovádí nás k tak zvanému Templu, staré to stavbě, s níž je pěkný pohled do údolí. Tu jsou prameny, které zásobují studánku a dolů do hôtelu chutnou pitnou vodu dodávají. Asi na polovici cesty docházíme k zbojnické jeskyni (ve vápenné skále), rozšířené prý v třicítiletých válkách. Nad ní otvírá se již rozkošná vyhlídka. Slovensko je na jeskyně vůbec bohato. Známa je ohromná jeskyně Baradla u vsi Aggteleku, jakož i jeskyně Děmanovská a jiné.

Na Slovensku setkáš se všady s památkami po zbojnících, junácích to po spůsobu srbských hajduků, z nichž

jeden, zvláště oblíbený, Jánošík, mstil pány utlačovaný slovenský lid. Tu vypravují ti o pokladech jeho, tam je Jánošíkův chodník, a snad také teplická jeskyně zbojnická má svůj původ a své jméno z doby tohoto slovenského národního hrdiny. — S vrcholu Klepáče otvírá se oku lidskému teprv divokrásný pohled, a to ze tří bodů. Z prvého vidíme k východu na skalnatý vznešený vrch Žihlavu, porostlý bučinou, na horu Starý Háj a Bábu u vsi Mšené, o níž se povídá, že chová své dítě, totiž skalisko, z daleka dětské hlavě podobné. A dole vidíme údolí za Baráčkou, oblíbenou to kavárničkou teplickou, založenou na konci skvostného parku. Konečně v pozadí vystupuje okrouhlá Homolka v pásmu Karpat. — Z druhého bodu přehlédnouti lze malebné údolí Teplé a protější vrch Hřeben. Na západě vrchy Psí nohu, Trnovec a Svirigovec, za nimiž tají se v mlze zříceniny zámku trenčínského. Za těmi horami leží, hle, Pováží, od Nového Města po Horoc. Stranou vznášejí se hory, dělící Moravu od Uher a z jejich pásma vystupují Velký Lopaník, Javorina, Zelená Hora a konečně opět čarokrásný Červený kámen, jehož naše oči na několik mil cesty Povážím neopouštěly. Z třetího bodu vidíme na jihu pohoří Nitranské, trosky zámku Zaj-Uhrovec a město Báň. A rozkošné této zábavy, obdivovati se divům přírody, dopřáno nám bez namahání, za nepatrného stoupání $1^1/_2$ hod.

Z Teplic podnikají se výlety na všecky strany; krásy je všady až marnivě rozházeno. Jedni vystupují na Trnovec, jiní na Svirigovec, opět jiní na Žihlavu, na jejíž ztečení třeba však 8 hodin času. Za to však je prý tato partie divoko-romantická, zejmena návrat přes Královec. Nu, a o výlety na Červený Kámen, na Trenčín, na Skalku není teprvé nouze.

My pustili jsme se ještě vzdor nepříznivému počasi po nově dělaných a pískem ještě neposypaných stezkách vzhůru na Hřeben. Tam nahoře zapsali jsme noži do dřeva svá hesla, své tužby, své sny.

A což jste se tam ani nevykoupali? zeptá se snad někdo. Opravdu ne. Vrazili jsme sice s tím úmyslem do

jedněch lázní, avšak když pak viděli jsme v síni čekati na své pány dvě hrozné řady vozicích stolic a když jsem si vzpomněl, jak vloni vlezla v Štubni za mnou do bassinu stará kolozubá židovka, ztratil jsem já i moji kamarádi ke koupání chuť. Ostatně pospíchali jsme zpět do královského Trenčína. . . .

IV.

Trenčín.

(Historie a pověsti jeho. Město. Matúš Trenčanský. Slovensko starodávné. Štěpán Zápola).

Ubytovali jsme se „u hvězdy“ hned pod skalami vrchu, na němž stojí někdy nejpyšnější zámek uherský, nyní spustlý Trenčín. Po městě provodil nás slovenský národovec advokát p. D. Město Trenčín vzniklo zprvu jen nahoře, později přibývalo i pod hradem (na levém břehu Váhu,) a obtočeno bylo hradbami, v nichž byly dvě brány. Dosud jedna stojí. Hradby jsou buď již sbořeny, buď jsou k nim a na ně nastaveny domy, takže v nich skoro zcela mizí. Stísněno jsouc kr. sv. město Trenčín zámeckým vrchem z jedné a Váhem z druhé strany, sestává vlastně toliko z jedné široké ulice. V poslední době rozšiřuje se však značně na jih a na západ po samý Váh, přes nějž položen dlouhý dřevěný most.

Trenčín je jedním z uher. měst, která již ve středověku šířila světlo vědy; mělť Trenčín již r. 1580. gymnasium a r. 1660. knihtiskárnu. Ještě větší význam měl Trenčín jakožto město obchodní; neboť v něm křižovaly se obchodní cesty XVI. století, totiž z Gdaňska Toruní, Hnězdnem, Poznaní, Vratislaví, Krňovem, Opavou, Jablunkovem a Kubínem do Trenčína; pak z Kyjeva skrz Halič a Krakov rovněž do Trenčína; z Trenčína dále Štýrským Hradcem, Lublaní do Benátek a do Dubrovníka.

Obchodní tento význam v novější době Trenčín ztratil na dobro; připravila jej oň — pára, která obchodu razila cesty nové, přímé.

Nad severní branou stojí župní budova; v sále jejím pověšeny jsou obrazy dávných držitelů Trenčína, Illyésházych. Na náměstí stojí kostel s gymnasiem v němž jsou Slováci systematicky odnárodňováni. — Kostel náleží piaristům a vystavěn byl v 17. století v slohu jezovitském. Trenčín má přes 5000 obyvatelů národnosti slovenské; úředníci jsou ovšem Maďaři. Židé jsou tu hojně rozplemeněni. Mají tu svou židovskou školu, ba i své židovské realné gymnasium s vyučovací řečí německou. Gymnasia taková odchovávají Uhersku inteligenci čistě semitskou. Všimněme si jen uherských universit. Jak již jsem pověděl, vykazují Uhry (mezi 15 mil. obyv.) 600.000 židů. Na pešťbudínské právnické fakultě bylo roku 1882/3 zapsáno 1466 posluchačů, mezi nimi jen 626 řím. katolíků, 204 kalvínů, 163 evangelíků, 62 pravoslavných, 30 řec. katolíků a *376 židů.* Na lékařské fakultě bylo ale zapsáno 1017 posluchačů a sice 268 řím. katolíků, 133 kalvínů, 105 evangelíků, 9 řec. katolíků a *483 židů* — těchto tedy skoro polovice.

K farnímu kostelu došli jsme uličkami z náměstí po krytých schodech, neboť kostel ten postaven jest na vysoké terasse, asi u prostřed města a zámku, na vrchu. Zbudován byl již v 14. stol. v nečisté gotice.

Uvnitř kostela spatřiti lze pěknou sochu Kašpara Illyésházyho, zemř. r. 1648. Pod kostelem v kryptě náleží 21 rakví členům této rodiny. V zákristii ukázali nám zlatou monstranci s dvěma kalichy, kterou daroval císař Karel IV. Ludvíkovi, králi uherskému a polskému, na památku smíru, uzavřeného na zámku trenčínském r. 1362.

Od kostela kráčeli jsme cestou po stěně skalní vzhůru k staré věži, jejíž branou vchází se teď do zámku trenčínského. (Vchod starý byl na straně východní, od města odvrácené.) U brány bydlí stařena, klíčnice těchto opuštěných zdí, která navštěvovatelům několika pověstmi poslouží. Od brány zahnuli jsme v levo, k malému stavení

se střechou, věži podobnou. Uvnitř tohoto stavení je pověstná trenčínská „studna milenců“, jejíž hloubka udává se nestejně. Někteří „znalci“ tvrdí, že obnáší jen 40 sáhů, jiní však přibásnili jí až 95 sáhů hloubky; pravda bude asi uprostřed. O studni této se vypravuje: Štěpán Zápola, někdejší pán Trenčína, vrátiv se z vojny turecké, přivedl své paní Hedvice za otrokyni spanilou Fatmu. Po uzavření míru s Turky přišel na zámek mladý turecký kupec Omar, milenec Fatmin, a žádal bohatého a pyšného pána o vydání Fatmy. Nabízel za ni báječné prý dary, ale Zápola byl neoblomným. Daroval Fatmu jednou své paní a nechtěl tudíž ani za tři světy daru toho jí vyrvati. Darmo vrhl se Omar před ním na kolena, Zápola jej zatvrzele odbyl: „Z trenčínské skály vody a z mého oka slzy nedobudeš!“ Toho chopil se Omar. „Trváš při těch slovech?“ ptal se Zápoly. Když Zápola přisvědčil a Fatmu vydati mu přislíbil, dobude-li ze skály hradní vody, odešel Omar, sebral své lidi a dal se chutě do práce. Tři leta však pracovali na studni a voda se ještě neukázala.

Konečně, když už Omar ztrácel naději, že svou Fatmu vykoupí, podařilo se mu, dostati se až k bohatému pramenu, který potom celý hrad zásoboval. Zápola dostál slovu a Omar odvedl si šťastnou Fatmu z hradu.

Toť ovšem jen pověsť. Původ studny je patrně zcela přirozený. (Pověsť tu sbásnil Mikuláš Dohnaný. Lípa II. 319.)

Ačkoli studna trenčínská je už valně zanešena, dopadl náš kámen na dno teprve za 8 vteřin. U této studně stojí bašta, na jejímž dně bývali prý trýzněni turečtí zajatci. Od studny v pravo táhla se pod horou řada stavení pro čeleď a posádku. Zbyly z nich sotva hlavní zdi, tak jako z té hlavní budovy zámecké na samém vrcholu hory. Okna této budovy obrácena byla k východu. Dvoupatrová budova tato zdá se pocházeti podle znaku na façadě od císařovny Barbory Cilly, která tu nějaký čas svého vdovství ztrávila. K této stavbě přiléhá jiná, prastará, snad ještě od Matouše Trenčínského (Čaka) pocházející část zámku. Západně od ní zvedají se trosky budovy králem Ludvíkem I. postavené a majestátní, dosud zachovalá věž zámecká,

105′ vysoká. K budově posléze jmenované pojí se dále ještě na jižní straně Zápolou přistavený díl zámku. Ale jak již praveno, všecky tyto budovy (vyjma věž) rozpadávají se rychle a za nějaký čas zbudou snad po nich jen hromady rumu. Na některých oknech viděli jsme zbytky maleb a německé nápisy: Anna Gräfin zu Arch, Piro Graf zu Arch a j. v.

Průvodkyně naše vysvětluje, kde bydlívalo vojsko, kde byly kuchyně, stáje, vězení, sklepy a zámecká svatyně. Poněkud ještě zachovalé jsou hradní zdi na jihu a východě, jakož i prachárny a jednotlivé bašty. Brána, kterou se do palácového oddělení zámku vjíždělo, je rovněž celá. Pod ní vine se pěšina podél zdí dolů nad propastí. Vystoupili jsme na věž. Stoupá se po schůdkách do jednotlivých oddělení. Hned v prvém je v podlaze otvor do lidomorny, z něhož vycházel nesnesitelný zápach. Podivné gusto. Když jsme se již ze Slovenska vrátili, dočetli jsme se v slovenských novinách, že do lidomorny této vrhl se párek nešťastných milenců . . . Úchvatný dojem zmocnil se nás, když jsme dostoupili nahoru do 6. patra. Trosky trenčínského zámku leží před námi jako otevřená kniha, člověk čte z nich bývalou tu slávu, která se nevrátí nikdy více. Okolí do nedozírna je velmi malebné. Na západě vystupuje Javorina, na sever vidět v barvách se smáti Červený Kámeň, který je okolí tohoto do široka daleka skvostnou ozdobou.

Zvedá se jako dva skalní jehlance vzhůru, za nimiž a po boku jim stojí okrouhlé skály. Se strany není-liž to podoba mocného lva, odskočivšího do polí z hor považských? Proto nazývají ho také Lvím kamenem. A na severu i na jihu to divokrásné Považí! Tam vidět opět Beckov na malebných skalách, Nové město, hory nad hory, dědiny za dědinami, pod námi město Trenčín a v dalekém severu dvě vysoké hory, vystupující z považského pohoří, Velký a Malý Manín u Bystřice, k nimž jsme již v touze napřed spěli. Tu opět zeleň a z ní vystupuje Machnáč, vrch drotárského loučení s domovem... Nezapomenutelný je ten pohled s věže trenčínské a darmo

by se namáhal, kdo by ho perem nebo štětcem chtěl nakresliti.

O věži samé vypravuje stařena tuto legendu. Když končily bouře rákóczské, vypukl na Slovensku mor, zejmena v Trenčíně zle řádil. Lid utíkal se tehdy (r. 1710.) do kostelů, ale modlitby nepomáhaly. V domech ležely nepohřbené mrtvoly a kdo mohl, zalezl do sklepův a tam — čekal již jen smrt. Tehdy stál žoldnéř v zámecké věži nahoře na stráži. Náhle spozoroval prý nad hlavou zář. Nad zámek snesl se světlý oblak. Když se rozevřel, spatřil prý v něm žoldnéř sv. Františka Xav. lidu žehnati. Ihned prý žoldnéř zazvonil, jako se zvonilo, když se blíží generál . . . Posádka zámecká vyběhla ven a důstojník uvítal prý svatého šavlí, udělav ve vzduchu kříž a slíbiv sv. Františku, že den zjevení jeho bude po všecky věky v Trenčíně svátkem. Od té doby mor ulevil a sv. František považován za ochránce Trenčína. Památka jeho v Trenčíně dosud se slaví.

Krátce ještě třeba dodati historii tohoto zámku. Podle podání založil ho za panování Marka Aurelia okolo r. 176. po Kr. jistý Terencius, vůdce římských legií proti Kvádům a Markomanům, totiž aspoň nejvyšší baštu. Pravděpodobno je, že Trenčín zakládali Slované, na což i jméno Tri-týn ukazuje; ostatně, že římští císaři u paty skály jeho nad Markomany zvítězili a okolí jeho ve své moci měli, dokazuje nápis, vytesaný na severozápadní straně do skály zámku, blíž hostince Sternova: „Victoriae Augustorum exercit“ atd. Trenčín-Trisson vzpomíná již v 2. stol. po Kristu Ptolomaeus. Na Trenčíně vystřídali se po Římanech Hunové, Gepidové, Avaři, Marahané a Maďaři. R. 1067. navštívil okolí jeho kníže Břetislav a odvedl mnoho zajatců do Čech. R. 1108. navštívil Pováží také Svatopluk. Od. r. 1275.—1319. vládl tu mocný, hrdinný Matouš Trenčínský (Čák), kterýž po smrti krále Ondřeje III., když část uherských magnátů zvolila králem Karla Roberta, rozhodl se pro krále Václava českého, jehož syn byl do Uher přiveden, větší díl země proň dobyt a on v Stol. Bělehradě korunován. Matouš stal se

brzy pak pánem Váhu, zařídiv takořka celé horní Uhry jako samostatnou svou državu slovenskou. Matouš dával peníze razit se svým jmenem, vyměřoval svým poddaným daně, zavedl zvláštní míry a váhy, opevnil pevnosti a města, zřídil si ve Vídni dvůr, vůbec počínal si po královsku.

Matouš byl také posledním vládcem Slovenska, které po jeho pádu nevzpamatovalo se více.

Nebude na škodu, předešlu-li několik slov o dějinách Slovenska vůbec. Musím ovšem šetřiti s místem a podati jen stručný nástin toho, co vybádali Záborský, Hostinský, Sasinek, Zoch, Križko a j., nejnověji pak také náš dr. J. L. Píč, od něhož Slovensko jestě mnoho očekává.

Že Uhry jsou od nepaměti zemí lidem slovanským obývanou, bylo již dokázáno historicky nejednou. Maďaři sami nemají v Uhrách přirozeného domovského práva, nýbrž jen — jak sám Štěpán Széchényi hovoří („A kelet népe") — práva promlčení. Věc tato vysvitne nejjasněji z toho, co stručně tuto uvedu.

Za slavných dob Veliké Moravy sídlela slovenská knížata v Nitře, podřízena byvše panovníkům velkomoravským. Za Sama tvořilo Slovensko spolu s Čechy, Moravou, Dol. Rakousy, Štýrskem, Korutanskem. Krajinou a částí pannonského Uherska a Tyrolska jednu jedinou mocnou říš. Jak Samo uměl honiti Avary a Franky, je s dostatek známo. Po Samovi, který panoval asi do r. 662., nastala v historii celé střední Evropy více než stoletá tma. Sasinek uvádí v té době na základě různých zpráv, z části nespolehlivých, jména Marotha, Svatoše, Samoslava a Hormidora, kteří panovali tehdejší říši slovanské a s Avary časté boje sváděli. Když tyto pokořil Karel Veliký, zřídil nynější Rakousko a uherské Zadunají podle obyčeje svého, totiž poručil vrchní správu svému markrabovi, a země ty Slovanům a Avarům ponechal, ovšem s tou podmínkou, aby knížata jejich markrabovi německému poddána a císaři k dani a vojenské službě zavázána byla. (Šafařík.) Nedlouho po tom vystoupil na dějiště Mojmír, který založil dvojí biskupství, v Olomúci a v Nitře (okolo r. 826.). On byl zakladatelem mohutné

říše moravské, jejíž sláva a konečný pád jsou jakž takž historií osvětleny. Maďaři (896) odtrhli od mor. říše Pannonii, Němci po prešpurské bitvě (907) jednu část, Poláci část druhou (Slovensko a Moravu na vých. břehu řeky Moravy) a třetí část (Moravu na záp. břehu řeky Moravy) podrobili si Češi. Mojmír zahynul před bitvou prešpurskou, a Maďaři okolo r. 899. stali se sice pány nad Pannonií, ale říši velkomoravskou sami nestroskotali, jak se mylně učí, neboť nevládli jí dlouho ještě po tom. Slováci měli za času Gejzy značný vliv na veřejné věci v Uhrách. Kníže tento dal pokřestit svého syna Vajka od biskupa Vojtěcha, načež se Vajk stal prvým uher. králem, známým pod jmenem sv. Štěpána. U Slováků byla krajina již ode dávna rozdělena na župy; Štěpán podle vzoru toho rozdělil celou zem na stolice (vármegye). Z rukou Poláků dobyl Štěpán údělného slovenského knížectví r. 1009., r. 1013. však opět je ztratil. V nastalých bojích měli i Češi účastenství, konečně však sv. Štěpán na jedné straně zvítězil, Prokuje, nad Slovenskem Boleslavem ustanoveného vypudil a syna svého Imricha úděl. knížetem Slovenska učinil a jemu moudré rady udělil, na př., aby šetřil rozličných jazykův a obyčejů národův uherských, poněvadž „království jednoho jazyka a jednoho obyčeje slabé a křehké jest.“ Imrich zemřel však ještě za života otcova, a Štěpán vyhledal Slovensku za knížete Petra, syna své sestry. Tento přál Němcům i stal se záhy také neoblíbeným králem velmožův uherských, takže Štěpán sám hledal brzy nástupce jiného. Zatím však zemřel v Budině r. 1038. Tehdy pokoušel se také náš Břetislav o založení z Čech, Moravy, Slovenska, Slezska a Polska církevně i politicky samostatné západoevropské državy, ale Petr plány jeho zničil, učiniv Ottu-Bezprema úděl. knížetem slovenským a proklestiv cestu do Polska zpět Kazimírovi. Otto Bezprem brzy stal se i králem uherským (pod jmenem Samuel). Petr znova byl pomocí Němců na trůn dosazen, avšak konečně po novém vzbouření neškodným učiněn. Na trůn povolán Ondřej Vladislavič a úděl. knížetem slovenským stal se bratr jeho Beloslav,

který opanoval i korunu uherskou. Po smrti Beloslavově (1063) obdržel Slovensko syn jeho Jesaslav a Salamon znova stal se s pomocí cís. Henrika králem uherským. Beloslavičové vládli a zápasili spolu v Uhrách bezmála až do časů Matuše Trenčanského. Údělné knížecí slovenské bylo tehdy jakousi průpravnou k trůnu uherskému, či jak Sasinek praví, země uherská byla jako by farou, Slovensko však pouze kaplánkou. Uherský král byl jako farář, slovenský kníže jako kaplan. A třebas bylo toto na onom závislým, přece mělo jakousi samostatnost, ba i svého palatina, své soudné stolice a své vojsko. Ba často stalo se, že slovenský „menší král“ svrhl uherského „staršího krále“ s trůnu a posadil se naň sám.

Říše uherská povstala tedy za sv. Štěpána, který s územím, nebo vlastně již (r. 1000.) královstvím uherským spojil Slovensko (po r. 1025.) a i krajiny východní na území dnešního království uherského, jež patřívaly k říši bulharské, za jeho doby právě od Reků vyvrácené. (Píč, „Květy.“ Z dějin a politiky národností v Uhrách.) Území Slovany a Romány obydlená nebyla podmaněna, nýbrž připojena ke království uherskému. Národnost maďarská byla by dávno uprostřed moře slovanského vymizela, kdyby byli Maďaři nezaujímali zvláštního území, dělíce se i jinak od nejbližších sousedů svých.

Pozoruhodno je, co dr. Píč dále píše o rozvoji Uher.

„Dějiny starodávné říše uherské končí bitvou u Moháče (r. 1526.). Avšak spíše než turecké vítězství dala podnět k rozdělení Uher nejprve na dvě, pak i na tři části nesmiřitelnost stran. Když pak téměř po dvou stoletích spojeno bylo zase království uherské v jeden celek šťastnými válkami císaře Leopolda s Turky, vzniklo ústrojí státní podstatně různé od někdejšího; neboť během té dlouhé doby turecké zaniklo jednak vědomí starodávných poměrů mezi národnostmi, jednak, a to hlavně, zaváděna v zemi centralisace podle způsobu západoevropského tak dlouho, až poměry uherské až na nepatrné zbytky na nových základech byly upraveny. Revoluční ústava r. 1848., obnovená r. 1867., jest jen dovršením toho, o čem habs-

burští panovníci tak dlouho byli tvořili a co podle svých plánův a potřeb pak přetvořili vlastenci maďarští. Čeho nedosáhla maďarská národnosť v době předturecké, ani s mečem v ruce proti ostatním národnostem, toho dosáhla tím, že chytře využitkovala politiky rakouské v Uhrách."

Příchod Maďarů na střední Dunaj nepovažuje dr. Pič za katastrofu, neboť velkomoravský kníže Mojmír, nedbaje nových sousedů, s úspěchem mohl bojovati s Franky až do r. 901., tedy celých 7 let po příchodu Maďarů.

Slovanský ráz Moravy a Slovenska v X. věku setřen nebyl, a spojení s Uhry nebylo ještě tak tuhé. Až do doby pozdějších Arpadoviců bylo slovanské zřízení v Uhrách v plné síle. Prvý důležitější pokus toto změniti spočíval jednak v privilegované kolonisaci německé, zvláště však v tvoření nové šlechty, podřízené pouze králi, nadané statky a povinné k službě vojenské, tedy jakési šlechty feudální, říšské. Prve nežli však změny ty mohly se dokonce ustáliti, vymřel rod Arpadovicův, a v době delšího zápasu o trůn uherský (1301.—1309.) nastala rozhodná reakce proti novotám se vzmáhajícím, jejíž vůdcové byli u Slováků palatinové Matúš Trenčanský a Omoděj z rodu Abovců.

S Ondřejem III. přestalo býti Slovensko údělným knížetstvím, král Karel Robert Anjouský zaváděl v Uhrách soustavu dle vzoru západních království. Tomuto Karlovi nepřála jedna strana velmožů, která byla toho mínění, že po vymření Arpadoviců mají velmožové právo volit si krále po své vůli a chuti. V čelo strany této postavil se statečný palatin Matouš Chák, který stal se i samostatným knížetem Slovenska. Matouš přál potaji, jak píše Sasinek, zvolení jednou částí uherského stavu českého Vácslava za uherského krále, který dal mu i hrad trenčanský, podle něhož psal se potom Matoušem Trenčanským. Avšak Vácslav musil z Uher odejít, a Matouš konečně s některými podmínkami uznal Karla za krále. Tomuto měl ale vrátit zároveň zabrané statky královské a slovenské knížectví, což Matouš zpečoval se učinit, pročež byla (1309) vyslovena nad ním církevní klatba. Klatba tato popudila Ma-

touše tak, že chopil se zbraně a počal pronásledovat přívržence Karlovy. Sám kardinál a biskupové necítili se býti bezpečnými v Budíně a prchli do Prešpurku, kdež proklínali Matouše do vůle dále. Když pak Matouš i korunování Karlovo v Stol. Bělehradě zavrhl, byl r. 1311. z církve vyobcován. Matouš obořil se za to s vojskem na biskupy. Vítězství Karlovo u Rozhanovec (1312.) nad Matoušem a syny Omodějovými nezlomilo ještě moc Matoušovu. Ba Karel neodvážil se ani pronásledovati ho do Slovenska vlastního, jímž Matouš volně až do své smrti (1321.) vládl. Ba ani po smrti statečného Matouše nepodařilo se Karlovi zlomiti spojitosť jednotlivých území, tedy i Slovenska. Ještě dlouho po smrti Matoušově jmenovalo se Slovensko „zemí Matúšovou", „okolím Matúša."

Po jeho smrtí byl také Trenčín (1321.) královskými dobyt. Trenčín Matouš dobře opevnil a zámek rozšířil. Měšťané trenčínští dali také poprsí Matoušovo z kovu ulíti a opatrovali je po 5 století, až konečně vzato bylo do musea v Pešti. Zámek a župa dostaly po smrti Matoušově hraběte-kastelána, jemuž však město, které se brzy stalo slavným střediskem obchodním, podřízeno nebylo.

V jednotlivých územích Uherska zavedeny pak byly t. zv. komory královské. Každé komoře přidělen byl jistý počet žup, ve kterých pak hrabě komorní vybíral berně. Tak náležely k slovenské komoře v Kremnici (podle dr. Píče) župy: zvolenská, hontská, novohradská, borsodská, nitranská, prešpurská, severní časť komárenské, trenčínská a liptovská, tedy celé vlastní Slovensko. Z finančního zřízení tohoto je patrno, že byla každá župa malou šlechtickou republikou, a spojené tyto malé republiky že tvořily stát uherský.

Nejstarším zřízením administrativním i politickým — píše dr. Píč — byly hrady královské, ku kterým náleželo pak celé území, obyčejně několik pozdějších žup. Celé takovéto území spravoval královský kastelán, „kastelán-hrabě". Stalo-li se, že někdo spojil ve svých rukou přední hrady slovenské, totiž: Zvolen, Prešpurk, Nitru, a Trenčín, jako na př. Matouš Trenčanský, bylo tím celé

vlastní Slovensko administrativně spojeno a mohlo svou národně-politickou individualitu snadně hájiti proti ostatnímu Uhersku. Matouš měl jakožto správce Slovenska titul palatina, kterýžto úřad byl v poslední době Arpadovicû jakýmsi úřadem místodržitelským. Po Matoušovi vznikly místo toho úřady generálních kapitánů, z nichž obyčejně jeden ustanoven býval pro Slovensko. Z těchto vyniká v XV. věku (1440.—1462.) náš veliký Jan Jiskra z Brandýsa, který spravoval celé Slovensko (i s krajinou šárysskou). Dobře praví Herm. Jireček, že Jiskra byl rodem Moravan, duchem Čech, působením však Slovák. Za něho vymanilo se Slovensko z poslušenství koruny uherské. S „Tábority“ svými způsobil Jiskra Turkům nesmírnou porážku v krajině srěmské, načež Alžběta svěřila mu hájení práva Ladislava Pohrobka v Uhrách. Když část uherských pánův povolala na trůn krále polského Vladislava, bili se Jiskra a Slováci za dům habsburský se skvělým výsledkem.

Když byly r. 1447. na sněmě zemském zrušeny kapitanáty a nařízena poslušnosť Janu Huňádymu, nedbal Jiskra toho a spravoval své župy slovenské podle své chuti. Sváděl šarvátky se soupeřem svým, správcem země, Huňádym a vyplatil ho r. 1451. u Lučence tak krutě, že Huňády ledva vyvázl s holým životem. Po malých nových bitkách uznal Huňády za dobré, žádati Jiskru o mír, kterýž byl také smluven, ovšem se značnými ztrátami pokořeného gubernátora. Po smrti Jana Huňádyho osnoval pikle proti králi Ladislavovi mladý Ladislav Huňády, který byl na rozkaz králův zajat a popraven. Poprava tato způsobila nové bouře, které musil Jiskra tišit. O smrti Ladislavově v Praze (1457.) netřeba se šířit. Proti vůli Jiskrově zvolen r. 1458. bratr popraveného Lad. Huňádyho, Matyáš Korvín za krále uherského. Tohoto podporoval i nový král český Jiřík z Poděbrad. Jiskra sebral se ještě proti Matyášovi, ale konečně proti slušné náhradě vydal dobrovolně hrady slovenské. Ze žoldnéřův Jiskrových povstal potom pověstný „černý pluk,“ který válčil proti Turkům, a společnosť „Bratrův.“ —

Slovensko vydal Jiskra Matyášovi za poměrů poněkud změněných (Pič); neboť voje české přinesly na Slovensko i učení Husovo a vlivem českým probuzeno tu i národní vědomí v té míře, že jazyk latinský ustupovati musil písemnému jazyku českému. Matyáš Korvín byl vychován v Čechách a jakožto vzdělaný panovník úřadoval pro Slovensko jazykem českým, jímž jeho nástupce Vladislav II. zahajoval i uherské sněmy (r. 1492.).

Po smrti Matyášově rozhodlo Slovensko totiž o volbě krále českého Vladislava v Uhrách a po smrti syna jeho Ludvíka prohlásilo se i pro Ferdinanda, tehdy již krále českého. Když království uherské se rozpadlo, Slovensko zůstalo ve spojení s královstvím českým. Za Ferdinanda a jeho nástupcův ustupovaly starodávné řády slovenské šlechtickým zřízením uherského státního práva, a ze staré samosprávy zbyl konečně pouhý název kraje předdunajského. V lidu slovenském zachovalo se již jen temné vědomí, že Slovensko a Uhersko jsou zcela rozdílné státoprávní pojmy.

Po době Jiskrově nehraje více Slovensko samostatné role v dějinách Uherska, jest ale stále ještě půdou, na níž se odbývají nesčetné další boje.

Po r. 1620. bylo útulkem našich českých vystěhovalců, ba přijalo pohostinně i našeho Amosa Komenského.

A jako Slovensko trpělo nesčíslněkrát vpády tureckými, tak zkusilo v 17. a 18. století za bouří knížat sedmihradských a za let 1848. a 1849., jak jsem již ukázal.

Emerich Tököli povstal r. 1681. a asi za čtvrt století po něm vztýčil prapor odboje František Rákóczy II.

Kdož by neznal ohnivého, divokého „pochodu Rákóczyho?“ *) Snědý cigán uherský všady tluče ho do cymbálu, z jehož strun zdá se vystupovati před nás odvážný hrdina sedmihradský. Viděti ho lámati pouta svého vězení varšavského a stavěti se v čelo selského lidu, který r. 1703. povstává proti Rakousku. Vítězný prapor jeho šumí celým uherským královstvím, věje Moravou, Štýrskem,

---

*) Skladatel je neznámý, pochod upravil však teprve Čech kapelník Růžička r. 1824.

a duje i před samou Vídní. Sto tisíc vojska stojí za tím praporem a bije se za volnost Uherska, francouzské ruce nabíjí děla v jeho voji, francouzské peníze podporují jeho pochod. Jeho vůdci jsou slepý Bottyány, Bercsényi, Forgách, Károlyi a divoký Ocskay, na sta hradech čtete jejich parolu: „pro patria et libertate“ („P. P. L.“) Ale všecko darmo. Zádumčivě rozhučel se teď „pochod Rákóczyho“ — vítězný rek v malém boji podlehl r. 1708. — u Trenčína a dvě léta po tom opouští na vždy vlasť . . . *)

A tak z celé té vlastní historie nezbylo Slovensku nic více než česká bratrská bible, než učení Husovo, které vzalo na se později plášť reformace Lutherovy.

Chudo je dnes Slovensko jako ty trosky hradu trenčínského, z nichž vládnul někdy slavný Matúš župam prešpurské i komárenské, trenčanské i nitranské, boršodské, honťanské, novohradské, zvolenské, liptovské i oravské, t. j. od Dunaje až k Tatrám; Matúš, před nímž třáslo se i několik panovníků z boží milosti! . . .

Po tomto stručném rozhledu historickém po Slovensku vracím se opět k Trenčínu samému, jejž opustili jsme při vzpomínce na smrť Matúšovu. Ostatní jeho dějiny krátce dopovím.

Po skončených bojích, které propukly po smrti krále Ludvíka, jmenován byl od nového krále Ctibor, o němž jsem psal již při Beckově, hrabětem Prešpurku, Nitry a Trenčína (r. 1396.). O něm vypravuje se tu ještě, že po bitvě u Nikopole v plné zbrani a zbroji přeploval Dunaj a založil pak Nové město nad Váhem. — R. 1430 25. máje přitrhli k Trenčínu ze Slezska Husité, spustošili město, zámku však nedobyli. Nedaleko bylo svedeno vůbec několik bojů s Husity. Roku 1439. rozšířil zámek trenčínský náš Jan Jiskra. Doba největšího lesku nastala Trenčínu r. 1475., kdy král Matyáš Korvín zastavil jej Štěpánu Zápolovi, jemuž Trenčín později, Vladislavem II. daro-

*) Frant. Rákóczy II. zemřel r. 1735. na zámku Rodostě u moře Marmorského. Tam sepsal své „Mermoires sur les revolutions de Hongrie“, které vyšly v Hagu r. 1738.

ván zcela. Zápola stal se palatínem a vládl 72 hrady a panstvími. Vedle takové moci byla moc uherského krále sotva stínem. Trenčínský zámek obmyšlen byl nyní báječnou nádherou. Zahrady a vodotrysky, kaskady, jeskyně táhly se z tvrze, jejíž vnitřek lesk paláců budínského a vyšehradského skvěle překonal. Dcera Zápolova stala se později polskou královnou, vdavši se za krále Zikmunda. Svatbu tuto sestrojil král Vladislav II., český, z vděčnosti k Zápolovi, který ho povolal na uherský trůn. Barbora byla odvezena z Trenčína se skvělým průvodem 800 jezdců do Krakova.

Po smrti Zápolově (r. 1499) syn jeho Jan dal se r. 1526. svými přívrženci v Stol. Bělehradě zvolit za krále. Ale konečně byl nucen prchnouti do Polska. Jemu připisuje se, že volal do Uher Turky na pomoc. Soliman přišel opravdu a Jan Zápola holdoval mu na poli Mohačském, přijímaje z rukou jeho korunu sv. Štěpána a líbaje ty ruce za to! Zemřel r. 1540. a se synem jeho vymřel r. 1571. slavný rod Zápolů tak rychle, jak se zjevil. (Štěpán Zápola byl totiž pouhým stoličným kapitánem hajduchů, uherských to žandarmů.)

R. 1528. oblehl zámek trenčínský generál Katzianer, který dal po 30 dní z děl do něho střílet, až posléze jedna kule zámek zapálila, načež posádka Zápolova vzdavši se, volně odešla. Od té doby se ani město více k dřívější slávě nepovzneslo. Z ostatních pánů Trenčína jmenuji jen hr. Štěpána Illésházyho. Turci i Rákóczy II. dobývali pevný zámek trenčínský r. 1663. a 1703. nadarmo. R. 1742. dala Marie Terezie zámek znova opevniti a zámeckou věž, sešlou, znova postaviti. Byla v něm nyní jen císařská posádka. Ta však r. 1782. po 112letém pobytu zámek opustila. R 1790. zničil tento královský zámek Pováži, tuto nedobytnou baštu Slovenska — požár, zároveň s části města. A teprv pak, ohněm přemožen, klesl zámek, plný uherské historie, v rumy.

Toť nejstručnější nárys jeho dějin.

Se vzpomínkami na někdejší jeho slávu sestupovali jsme s věže dolů a vraceli se do města. Ještě před od-

chodem ukázala nám průvodkyně na připomenutou již krkolómnou stezičku, vedoucí od brány nad propasti dolů. Jeden pán pokutoval prý po smrti na té stezce mnohá leta. Bylo jej vidět vyjížděti z brány na bílém vranci. Oděn byl po rytířsku v pancéř, meč visel mu po boku, ale na krku neměl hlavy. Nosil ji totiž pod pravým pažím. Pod levým měl velikou knihu, nejspíš bibli. Přejel tak co den stezku a zanikl vždy v dolejší bráně. Neublížil nikomu, a lidé zámečtí tak mu přivykli, že se ho ani nelekali, když ho na stezce potkali. Kdo to byl, nikdo neví. —

V městé přinesl nám židovský fotograf tu oběť, že nám o šábesu prodal fotografie hradů povážských . . .

Laskavosti p. D. děkujeme, že se nám v době žatvy podařilo zjednati fiakr do Žiliny. Letos ovšem jezdí se už parou.

V.

Na Skalce.

(Zříceniny klášterní a kostelní. Sv. Zvorad a sv. Benedikt.)

opisuje partii z Trenčína do trenč. Teplic, zmínil jsem se o troskách kostela a kláštera na Skalce, které vypínají se v svěží horské zeleni nad pravým břehem Váhu.

Dříve než z Trenčína vydáme se vzhůru Považím, odskočíme si ještě na Skalku. Překročíme dřevěný trenčínský most a bereme se k dědinám Jistebníku, Ořechovu a Samarocím, usmívajícím se nám v ústrety pěknými zahradami. Brzy vidíme horu Čechovku, od níž táhne se malé horské pásmo, končící příkrou skalou nad pravým břehem Váhu. Tam dole pod skalou bouří a víří vlny do kola a nad nimi stojí rozpadlé stěny, již asi sto let opuštěného kostela. Dvě věže zvedají se ještě vzhůru, ale pod nimi na podlaze chrámu roste tráva a v oknech křoviska. Místo zvuku varhan hučí tu vítr své divoké melodie. Pár set kroků od tohoto kostela stojí na skále zříceniny kláštera Skalky s jeskyní. Na vysoké skále zapomněl čas ještě rozervat malou čtyrhrannou kapli a nějaký hon od kláštera zbyla ještě zvonice.

U paty hory v nízké chatě najati lze průvodce. Uvádí nás branou do středu zřícenin. Na nádvoří pod starou lipou stojí kazatelna, s níž prý někdy ještě káže z blízké

fary kněz shromážděným poutníkům z okolí. Z nádvoří vchází se do kaple sv. Benedikta, na jejímž oltáři spatřujeme obraz smrti toho zdejšího poustevníka. — Se svící sestupujeme pak z kaple do dlouhé jeskyně poustevnické. Na konci této sedí postava svatého (Benedikta), ne příliš umělecká. Kapky z vápencové skály ji tu zvlažují. Pod zemí je ještě jiná kaple Matky boží a o patro níže třetí s Kristem na kříži a s modlitbou slovenskou, napsanou bílými, hrubými literami na černé tabuli.

Pohled shora, jakož i z trosek kostela na Pováží a na zámek trenčínský je spanilý. Také řetěz hor na levém břehu doliny poutá oko cizincovo.

K troskám těchto svatých míst pojí se opět legendy, jimž přizvukují zprávy historické. Sasinek píše v „Slov. Let.“ (IV. sešit 1., str. 2.) asi:

„Sv. Zvorad přišel do Uher okolo r. 1018. z Krakovska a přijav poustevnické roucho od Filipa, opata nitranského soboru, utáhl se na Skalku nad Trenčínem. K němu se při tom připojili i jiní, jmenovitě sv. Benedikt. Zvorad zemřel roku 1025. Po jeho smrti zůstal na Skalce jeho učedník sv. Benedikt. Chodil odtud často na Panenský vrch, kdež sděloval biskupu Maurovi zprávy o životě a smrti svého duševního otce Zvorada. Po třech letech, r. 1028. byl zavražděn a r. 1029. v nitranském chrámě sv. Emmerama pochován v hrobě Zvoradově.“

Podle pověsti pokusili se již dříve tři pohané zavražditi pobožného poustevníka. Přepadli jej v jeskyni jeho při modlení. Sv. Benedikt poručil skále, aby ho vzala v ochranu. Skála se otevřela, jak se jí dotkl, a on zmizel v ní očím vrahů. Pět kulatých děr a dvě šlepěje v kameně pocházejí prý odtud.

Nějaký čas potom žil Benedikt v jeskyni své pokojně; neboť se do ní nikdo neodvážil. Ale jednou přepadli ho vrahové na cestě a svrhli ho do vln Váhu. Na břehu Váhu u toho místa sedal prý pak po celý rok orel a křikem svým hleděl vzbuditi pozornost okolojdoucích lidí. To se mu podařilo; tělo Benediktovo bylo z vody vyneseno a pochováno, později pak do Nitry převeženo.

Oběma poustevníkům připisuje se několik divů. Zvorad vzkřísil prý tu jednoho zbojníka, který zůstal pak do své smrti v poustevně. Po smrti Zvoradově nalezen na jeho těle měděný, do těla vřezaný řetěz.

Polovici toho řetězu daroval biskup Maurus asi roku 1073. vojvodovi Jesovi. Biskup ten napsal též životopisy obou poustevníků. Pověsť o nalezení těla Benediktova také zaznamenává.

R. 1222. dal biskup nitranský vystavěti nad jeskyní klášter benediktinský a tam, kde byl podle pověsti Benedikt do Váhu svržen a opět nalezen, zbudoval hrabě Jiří Thurzo r. 1520. kostel, který byl dlouho poutníky navštěvován. Opuštěn byl za Jozefa II. a od té doby rozpadává se v rum jako klášter.

Divný pocit zmocňuje se nás, když rozhoupaný zvonek klášterní rozleje melancholický zvuk, který někdy svolával mnichy, tichým okolím.

Obrázek obou ruin na příkrých skalách z hloubi tmavé zeleně buků vystupující zapamatuje si dojista každý návštěvovatel lázní teplických. —

VI.

Slovenský lid.

(Slovenská chudoba, touha po volnosti, slovenská opuštěnosť, zpěvnosť, řeč. Podřečí trenčínská. Slovenské kroje. Průmysl a obchod na Slovensku. Drotáři. Pltníci atd.)

„Slováci, Slováci, vyberaní chlapci!
hoc stě i chudobní, ale stě slobodní.
A hoc i svet celý, šíry od vás bočí:
predsa něsmie pozreť smelo vám do očí!"

Ke karakteristickým těmto veršům pojí se i tyto:

„Slováci, Slováci! všeci stě jednací;
akoby vás mala všetkých jedna maci.
Slováci, Slováci! všeci stě speváci:
akobi stě boli slavíci spanilí.
Reč slovenská hladká a jako mäd sladká,
Slováku pre těbä, jak by spadla s něba!"

Chudobný je z velké části lid slovenský a přes to, že obývá místy krajiny dosti úrodné, není všeobecný blahobyt na Slovensku veliký. Nejchudší stolice Slovenska jsou ty, ve kterých naleznete nejvíce židů. Trenčínsko, Šáryš, Spiš a Orava, odkudž valem stěhuje se schudlý, od židů i o to poslední připravený lid slovenský i do daleké Ameriky. Uvážíme-li s jakou láskou Slovák lne k otcovské půdě, k rodné chatě, dovedeme si představiti žalostné poměry, které ho do ciziny ženou.

Darmo namáhá se vláda Tiszova pomocí pandurů zadržeti tento odliv slovenského moře; vlny jeho zbraň pandurů nezadrží. Dejte tomu lidu továrny, v nichž by mohl pracovati, netrpte zlo kořalky, které kráčí na Slovensku ruku v ruce s lichvou, přestaňte mu vnucovati maďarčinu do úřadů, do škol, do bohoslužby, přestaňte jej považovati za druh lidí nižších: a bohdá, Slovák neopustí své domoviny a kdyby byla ještě méně úrodna a kdyby nebyla tak spanila, jako vskutku je. Ale vzdor své chudobě jeví slovenský lid lásku k svobodě, která za dob „panštiny“ pudila mnohé statečné „chlapce“ jeho na hory, která blaží v širém světě drotára a šefraníka a která činí šťastným pastýře na vysokých holách. Míval Slovák, jak jsem již ukázal, také svou svobodu politickou; — ten čas minul! Dnes zanotuje si jen teskný syn Tater se svým Jánošíkem:

„Volnosti, volnosti, mával som ťa dosti,
a teraz ťa nĕmám ani za dve hrsti ...“

A přece ty ruce, pouty nepřátel Slovenska sevřené, volně zvedají svou valašku, a ty nohy svobodně „odbíjejí se od země“, když si při dudách Slovák „zahajduchuje“. Lehko zapomíná na své útrapy, ba což ví taková prostá Slovačina na holách vysokých o své porobě politické! Jeť volna jako orel, kroužící nad ní a o svět se nestará.

Celý svět odvrací se od Slováka! Maďar praví, že „Slovák není člověk,“ Slovák, od něhož naučil se vzdělávati pole, od něhož přijal snad polovic řeči, písně, oděv, tance; neboť do Uher přišel v kůži dravce a z té se podnes nesvlekl! A mám vzpomínati, jak ostatní Slovanstvo hledí na Slováka? Musil bych začíti u nás. My navykli jsme si odsuzovati Slováky pro t. zv. rozkol literární z r. 1846. Odsuzujeme je do dnes, zapomínajíce, že jim darem češtiny nemůžeme dáti ani politické samostatnosti, ani českých škol (vždyť už vlastně ani slovenských není a nebude!), ani blahobytu. A pak — když z různých pohnůtek — někteří přece přišli a chápali tu podávanou jim ruku od nás, zazněl od Pešti výsměch maďarské žur-

nalistiky: „Bláhovci! neklamejte se, vždyť vůdce Čechů vydal vás Maďarům......“ Bylo mi tehdy na mnohé a mnohé odpovídati dotazy, vymlouvati, přesvědčovati, že lid český slovanské své vědomí, své svaté povinnosti k ostatním Slovanům v sobě nikým a nikým ubiti si nenechá: události jinde usvědčily mne ze sladkého klamu... A co mám řici o návštěvě letošní našeho jinak zasloužilého dra. Riegra u p. Maxa Falka a spol.? O tom zamlouvání se našem u židovského srdce redaktora „Pester Loydu“? Kdyby Slovensko nebylo našim pánům politikům španělskou vesnicí, kdyby znali — a seznati je lehce mohou — uherské hospodářství, uherského páva na šeredných nohou, pochybuji, že by se tak rozehřívali pro Maďary. Uhersko je dnes zemí defraudací, zemí soubojův a vražd, zemí duševního zmrzačování národností nemaďarských, zkrátka, zemí úpadku, která nemá v budoucnosti žádného místa mezi zeměmi osvícenými, jestli ovšem může se mluvit o budoucnosti vymírající národnosti maďarské, která není o mnoho četnější než 3 mil. duší. Počítajíť se Maďaři sic na 5,874.500, ale jaké to jejich sčítání! Předně obsaženo v čísle tomto 700.000 židů, za druhé všichni časoví Maďaroni, hlavně úřadníci, za třetí vojsko a za čtvrté konečně nejryzejší lidé národností jiných. Postačí jediný doklad. Čába, ta čistě slovenská Čába má prý 30.000 plnokrevných Maďarů! Kde se tam vzali, to ani pan Max Falk dru. Riegrovi nevysvětlí!

Že Maďaři sami cítí svou slabosť, dokázali nejnověji při nepokojích chorvátských, které, kdyby byly potrvaly, byly by s to, aby způsobily uherské vládě hotovou porážku. Nelze ostatně pochybovati, že si jednou nemaďarské národnosti podají ruce, aby překazily konečně barbarské počínání panovačné rasy asiatské. Však již i toho se tato obává, a proto posýlá parlamentáře k Sasíkům sedmihradským, propouštějíc jim trochu volnosti k životní existenci, aby zatím mohla zadáviti Slováky, Srby, pak Rumuny a konečně — znova se vrhnouti na Sasíky a — na Chorváty...

Jako český politik uvažoval bych jednu věc. Je-li

nám totiž prospěšnější věcí za okamžitou neutralitu Maďarův za nynější „smiřovací“ a „slovanské“ (!) éry připraviti se dobrovolně o větev svou 2½ milionů duší čítající, anebo je-li věci prospěšnější nezraditi solidaritu slovanskou vůbec a neprodávati Slováky Maďarům za čočovici, ale spojeně s těmito vyspívati v národ osmimilionový, v národ, který by se už o svou existenci v obou částech říše vlastní silou postarati dovedl!

A čeho vlastně dokázal p. dr. Rieger u Falka tím, když ho ubezpečil, že my Češi nepobouřili jsme (!) Chorváty a že s námi jdou i židé (!)? „Függentlenség“ odpovídá takto: „Češi mají svá historická práva, a maďarský národ neprotiví se tomu, aby se ona stala skutkem; leč otázka tato leží mimo hranice naší země, a my proto nepokládáme za své povolání, abychom působili k tomu“ . . . „Egyetértés“ pak dodává: „My mnoho neočekáváme od přátelství Čechů. Pravda, s Němci stále třeba nám zápasit, ale s Čechy zápas stane se nemožným, jakmile oni uskuteční své snahy. Kdo z Maďarů podporuje národnostní politiku, je buď zlomyslník, buď neví, co činí. Dům sousedův nebezpečno je podpálit, když náš stojí vedle něho a je slamou krytý. (Děkujeme za toto přiznání, ale věděli jsme již o tom.) Nám národnosti způsobují také nešvary jako rakouským Němcům, ano ještě větší. My, kteří snažíme se pojistiti neodvislosť Uherska, máme zájem v tom, aby Austria byla co nejslabší. Tím snáze se jí sprostíme!“ . . Kdo čteš, rozuměj! —

Bratři Slováci přijeli nás navštívit nedávno při našich divadelních slavnostech, a naši páni politici uvítali je tím, že prý jim nemůžeme a nemůžeme pomoci, poněvadž oni jsou „trans“ a my „cis“. Dobře odpověděno jim, že umělých hranic Beustových dbáti nehodno, že národ nelze děliti vymyšlenou hranicí, kterou jsme my ještě vlastně ani neschválili, a co učinil někdo bez nás, tomu my se ještě kořiti nemusíme. Ja pokládám za špatného politika toho, kdo prohlásiv, že Slovákům pomoci nemůžeme, strká honem ruce do kapes a myslí si, že je věc tím odbyta.

Naší snahou býti musí, pomáhati Slovákům stůj co stůj; neboť pomáháme tím jen sobě. Nechte zmaďařiti napřed Slovensko, potom zněmčiti Slezsko, však o odtržení Moravy a roztrhání Čech už se Němci pokusí. Bohužel, s Havlíčkem zemřel nám náš nejlepší politik. Havlíček cítil a napsal, že jedinou garancií míru v Uhrách je samostatnost Slovenska. V „Duchu Národ. Novin“ 20. října 1849 (str. 189) čteme pozoruhodná slova Havlíčkova, jichž dnes není schopen ani jeden náš politik: „Což tobě, ty ubohý, od věkův utlačený, tichý, holubičí rode z matky slovanské, zabránilo zasednouti za stůl, mezi rovné tobě korunní národy rakouské? Což tě učinilo nehodným osudu maličké Bukoviny? Což tě odstrčilo, třímilionový kmene, ze společnosti ostatních?“ A trpce žaluje Havlíček na to, že byli Slováci a Rusíni spojeni s Maďarstvem proto, proč byli od něho Chorváti odděleni: aby neutrpěla celistvost koruny! I volá ohnivě: „Ani jedno srdce maďarské si nezískáte touto koncessí, nýbrž jen sesílíte svého nepřítele a odvrátíte si tisíce tisíců srdcí těch Slováků, kteří očekávali od vás za svou věrnost lepší stav, samostatnost a zklamáni budou ve svých tak dlouho již chovaných nadějích!“

Havlíček nepodceňoval ani to, aby Slovensko zůstalo s námi ve svazku, píše (Spisy Havl., 198—200): „Jak důležité jest, aby Slovensko s námi ve spojení zůstalo, ani snad posavad mnozí oceniti nedovedou, ale za několik let se teprv ukáže. Až se u nás v Čechách a na Moravě probudí všude národní duch český, až budeme všichni o své jen dbáti, zanechavše němčiny Němcům: pak se teprve s bolestí ohlížeti budeme okolo sebe, počet náš bude se nám zdáti skrovničký při tak mocných a nepříznivých sousedech a pak budeme toužebně otvírati ramena svá po Slovensku, ale bude snad již pozdě.“

A tak se stane. Naše vědecká literatura nebude se moci rozvinouti; neboť je nás — bez Slováků — přece jen málo . . .

Dnes se ovšem Havlíčkové nerodí, a my Češi zejména, jakož i bratři Poláci, „kochánkové Maďarů do šably i do sklanky“, první sklopiti musíme zrak, zpívá-li si

Slovák: „A hoc i svet celý, širý od nás bočí: predsa něsmie pozreť smelo nám do očí!“ Vzdor pronásledování zachovali jste si své slovanské vědomí, vy bratři slovenští, neporušené, nekupčili jste jím — vy se strachovati o sebe nemusíte ... A kdyby i stokrát prohlásili v Pešti „existenci Vaši za urážku maďarského státu“, vy budete státi pevně jako múry hradné!

R. 1878. psal mi starý dr. Hurban: „Kdybyste na mém místě stál, ani snad tolik byste nepsal o věcech našich, co přec já ještě píšu sem a tam. Věřte mi, že naprosto jest mi už nemožno zanítit se pro tento přítomný ruch český. Být státníkem českým, vtrhl bych na Tatry vším geniem a uměním svým; ale jim schází naprosto vědomí o tom, čím mohou býti Tatry Slovanstvu ....“ Jindy (r. 1877.) psal mi tento slovenský vůdce: „Čechové hrají teď velkou úlohu. Ku všeslovanskému sjednocení oni jsou povoláni. Žurnalistika jejich neměla by toho s očí spouštět.“

Bohužel, neměla! Ta naše dobrá „národní“ žurnalistika! Ta nedovede existovat bez biče. Nešvihá-li ji Herbst nebo Giskra, uplete si bič na sebe sama a dá ho do ruky někomu třetímu. Ta naše žurnalistika slovanská! Bije-li se někdo za svou volnosť, jako my jsme to činívávali, je bandyta, lupič, vrah! Opováží-li se někdo pronésti veřejně svůj náhled, na šibenici s ním, ať nám neruší naši poctivou, šlechetnou, slovanskou akci!

Přicházím opět k věci.

Slovák Slováku podobá se jako vejce vejci, „jakoby všecky měla jedna matka“. Slovenčina, oděv, průmysl drobný, rozmanitý, který své zboží po drotárech, krajkářích, šefranících, olejkářích atd. do světa posýlá, slovenská povaha, vzrůst, podoba, způsob života, mravy, zvyky, ba i slabosti; všecko to na Slovensku vytvořilo jeden typ národní vzdor tomu, že každá krajina snáší na něj trochu svých vlastních, zvláštních barev.

Slováci všichni zpívají. Zpívá dívka při žati trávy své dojemné „trávnice," zpívá mládež při svých hrách a tancích do zemdlení, zpívá o žatvě pracující lid na polích a lukách, o vinobraní v Tokaji a jinde, zpívá rozohněný Slovák k cigánovu cymbálu a zpívá i ten slovenský zeman, stydící se před světem za svůj vlastní jazyk.

Slováka nelze si ani mysliti bez písně. Vždyť, jak praví Heyduk:

„písní je tu světlo, písní je tu vzduch,
písní je tu víra, písní je tu Bůh,
písní jemné srdce, písní sladká řeč,
všecko písní, všecko — škoda, že i meč!" ...

Jaký dojem činí na cizince, když o žatvě písněmi ozývají se slovenská pole, o oberačkách vinice, při pasení ovcí vysoké holy, když slyší zpěv při hodech křestních, při sobášich, a i „vykládání" při slovenských pohřbech. Ba ani ty zábavy, ty plesy slovenské inteligence nejsou beze zpěvů; neboť popěvek již hovoří: „Kde Slovenka, tam zpěv." Takové jsou už Slovenky ať zemanky nebo prosté dcery chatrče, které si zpívají:

„Radčej máme pána, ktorý meněj platí,
len něch nám dovolí slobodně spievati."

A přijď prostou Slovenku žádat o ruku mlčelivý pán — košík ho nemine, není-li zpěvákem. Vyběravá Slovenka nevolí si nikoho kromě sedláka, neboť „sedliak spieva v poli." —

Musí to býti dobrý lid, který vše počíná a končí s písní; vždyť i Schiller praví:

„Wo man singt, da lass dich ruhig nieder:
Böse Menschen haben keine Lieder."

Řeč slovenská zní v slovenských ústech, zvláště dívčích, jako hra stříbrných zvonků; v ní ozývá se lahoda srbsko-horvatštiny, sladkosť polštiny a češtiny, síla ruštiny. Slovenčině rozumí jiný Slovan lépe, než kterémukoli jinému slovanskému jazyku, vždyť — kdyby to ani pravda

nebylo, že pod Tatrami podle Nestora byla kolébka Slovanů — soustřeďuje se v slovenčině dosud živel český (Nitransko, Bílé Hory), polský (Orava, Trenčínsko, Tatry), ruský (Šáryš, Zemplín), chorvátský (za Dunajem) atd. A slovenčinu svou miluje Slovák opravdu, „jakoby pro něho s nebe spadla.“ Nedovede odpuditi ji od sebe ani ten renegát, dělající násilí svému jazyku. Slovenčina srostla s bytostí Slovákovou, měkka a jemna je jako on sám; ale dovede také hřímat, káže-li potřeba, což již nejednou dokázala.

Učiním malý cestopisný skok.

Přijíždějíce pod Fatru, k starému městu Žilině, potkali jsme Slováčka, který se — vzdor tomu, že okolí Žiliny bylo plno zbožných katolických poutníčků, dobře cítil.

Zpíval si:

„Kdze si, Janko,
kdze si bou?
kdze si telo
umokou?
Bou som v mestě
Žilině,
pri mej milej
na vině.“

Patrně z doliny Kysuci! Jako podle zvláštnosti v kroji, tak podle různořečí uhodneš na Slovensku, odkud kdo pochází. Však jsou též případy, že jednotlivé rodiny v jedné dědině po dráhná leta uchovají svá podřečí domovská, takže mluva, na př. v krčmě, je velmi strakatá.

Jak velice se výslovnosť na Slovensku různí, uvádím jen známý příklad vyslovování našeho co. Na západě totiž vyslovují čo (a toto přijato do spisovné slovenčiny). V Oravě slyšíme če a čuo, v středním Slovensku čvo a čuo, v Hontě švo, v Gemeru šva, v krajině humenské so. — A podobně naše nic vyslovuje se v Bí-

lých Horách nič, u Trnavy nyč, v horním Trenčínsku niš, ve Zvolensku a Gemersku ništ. (Více příkladů viz v Šemb. „Dialektologii.") Horní Trenčínci přizvukují obyč. slabiku předposlední jako Poláci; **d** a **ď** vyslovují dz, **t** a **ť** jako **ć**, **k** jako **h** (hdo místo kdo), **d** před **n** vysouvají (žány = žádný). Jiných růzností je síla (chojic = chodit, šadze = všade, šeci = všetcí, scia = chtějí, hím = jim atd.) Široké l vyslovuje se nejen zde, ale i v Nitransku, Prešpurku, Zvolensku, Liptově a j. jako **u** (byu, bou). Vliv polštiny na slovenčinu je tu pochopitelný. Okolo hornotrenčínské Čáci je 13 polských osad.

Nemůže škodit kratičký příklad, i jinak charakteristický. Trenčínský Slovák si takto (v „Černokňaž.") stýská: „Něviem, či v každěj krajině sú štyry čiastky roka, ale v uherskej krajině je jar, dze chudoba po dzedzinách hladuje; v lece zase musíme mozolovac na ty neščasné porcie; na jesen, ke ci už pánboh požehnal trochu teho šmatláku na chlieb a ovsa na pampušky, prídze erzekútor a orabuje ca o šecko; potom prídze zima a chudoba mrzně; lebo židzi šecko drevo do árendy zali — —"

V dolním Trenčínsku je různořečí zvučnější, slovenštější, tak jako v Nitransku. Tu neslyšíš nepěkného dz místo **ď**, (keď, ne kedz); místo našeho **ů** vyslovuje se tu jedním dechem uo, což se mi velmi líbilo (puojděm = pôjděm); místo **e** slyšeti je (našjeho); místo **k** opět **ch** (chto = kto); **u** po **l** se vysouvá, ale **l** vyslovuje se samo skoro jako **u** (slnko = sunko, dlhý = duhý). Že v každé slovenské krajině existuje mnoho a mnoho slov, v jiné krajině neužívaných a neznámých, netřeba ani podotýkati. Důležito by bylo, jazykovou tuto látku jednou sebrati a z ní hojně a rozumně spisovné nářečí osvěžovati. Sáhať slovenčina až do středu Moravy, a kdybychom stůj co stůj zažehnávali ji do Uher, vše nadarmo; máme ji doma, má u nás již domovské právo. —

Zajímavější než jazyková různosť je na Slovensku rozmanitosť jednoho a téhož kroje. Představme si jen, že Slováci rozšířeni jsou po 36 župách (o sobě bydlejí jen ve čtyřech: v Oravě, Liptově, Trenčíně a Zvolenu;

ve většině v devíti: v Nitře, Turci, Těkově, Hontě, Spiši, Gemeru, Šáryši, Zemplíně, Abauji; jinde v menšině. Za to Maďaři nebydlejí v žádné župě o sobě; leda v krajině Kumanův, Jazygův a Hajdukův). Avšak nejen v těch rozličných stolicích, nýbrž v každé snad dolině liší se Slováci — aspoň poněkud — svým krojem! Kéž by našel se malíř, aby šel tu bohatosť zachovat budoucnosti!

Pouštěti se do obšírných popisů různých slovenských krásných obleků, zde nemohu. Obmezuji se tudíž na hlavní popis. —

Přecházíť oblek slovenský jako jazyk od moravského až k polskému pod Bábí Horou, nad Dunajcem a ve Spiši.

Hlavní různění je v barvě sukna. Podle barvy bílé, hnědé, modré a černé, částečně i podle šířky okolků na kloboucích určiti lze, odkud který člověk asi pochází. Barva slovenská je bílá; a tak i ženy nosí nejvíce bílý oděv, od něhož dostalo se jim názvu „bílého pohlaví.“ Nejstarší barvy slovenského oděvu, dosud velmi oblíbené, jsou: bílá, modrá a červená. (Sasinek. „Der Slovak.“) Ženy nosí bílé, na širokých rukávech a límečkách uměle zlatem a stříbrem anebo černým hedbávím vyšívané košilky, rovněž často zlatem nebo stříbrem vyšívané modré, červené, černé, žluté i pestré živůtky a modré, bílé, zelené nebo pestré perkálové sukně, kasanice, letničky. Vyšívané bílé zástěrky (záponky, fěrtušky) rovněž budí obdiv. Dřík přepasují někde Slovenky červenými i jiných barev pasy, jejichž konce splývají dolů. U mužů jeví se barvy tyto řídčeji (na vestách červená, na nohavicích modrá). Ženy pokrývají hlavy čepečky a přes ně nosívají ještě šátky červené i bílé, děvčata nosí do kostelů obyč. party, stuhové ozdoby vlasů, s nichž jim po šíji splývají dlouhé, barevné pentle až k patám. Vlasy zapletají obyčejně v jeden široký vrkoč, který nechávají volně splývat po šíji, a jejž proplétají stuhami. V zimě nosívají ženy místo bílých šátků beranní kožíšky. Mužskou pokrývkou hlavy je černý „širák“; méně rozšířeny zdají se býti kloboučky s úzkými okolky a ještě méně čapky s okoly z beránčí kožešiny, t. zv. barančiny, které mají dýnka

(„pochválený“) barevná. Nohavice nosí Slováci ze sukna nejčastěji bílého, ale i modrého a černého. Výpustky na švech jsou obyčejně téže barvy jako šňůrky nahoře při kapsách. „Cifry“ ty bývají na bílých nohavicích z červených, černých, modrých, ba i zelených portiček ve formách listů a květů provedeny. Do práce nosí Slováci ovšem jen plátěné široké gatě. Čižmy (boty) nosí muži i ženy; tyto někde červené anebo žluté. Nejužívanější obuví jsou však řemínkové opánky, „krpce“, a to hlavně v horách.

V nepohodách, v zimě, pak do kostela nosí se na místě krpců, jak jsem již podotkl, soukenné boty, černými portami na holeních *ozdobené* a těmitéž na chodidlách *opevněné*. Jmenují je „pančuhy“ neb „kapce“. Nerozlučným je Slovákovi široký „opasok“, posetý knoflíčky a cetkami blyskotavými, *vybíjený*, a napřed na několik přasek upjatý. Do opasku ukládá Slovák nůž ke krájení chleba, troud a krátkou dýmku, *zapekačku*, kožený váček na tabák, peníze atd. Pásem tím přidržuje se krátká košile k tělu. Maďaři nosí košile jen pod ramena sahající. Také *košelku* mívá Slovák na ramenách a na rukávech pěkně *cifrovanou*. Na košili obleká *lajbličok* (vestu), modrou neb černou, hezky cifrovanou a hustě *gombičkami* (knoflíky) posetou. Ba i červené vesty viděti.

Pastýři mívají okolo svých širáků koženou stuhu, ozdobenou mnohými na tenké dráty navlečenými porcelánovými hrášky. Stuha okolo klobouku jmenuje se místy galoník. Mimo to poznáš pastýře po jeho torbě, *cedidle*, a po *valašce*, holi to nahoře sekyrkou opatřené. Také kožichy, jež starší lidé nosí i v létě, bývají cifrovány. Závěsno přes ramena nosí muži kabanice, pláště to, které pod hrdlem spínají, anebo haleny, zvané místy *širicami*, gurtkami, které bývají nejčastěji z bílého sukna, černě „cifrované“ a na rukávech červeně vyložené. Okolo Trenčína obvyklá jsou huniska s límci v podobě přímoúhlové. Límce viděti též v okolí Tater. Na pomezí východním, kde se Slováci stýkají s Rusíny, ozdobeny bývají límce (převěsky) dlouhým třepením. Zřídka oblékají se huniska

na ruce, obyčejně se nosí závěsno přes ramena a pod hrdlem spínají na přasku. Hoši jen v nepohodě a ve svátek ukazují se v huniskách, ale staří nosí je i v letě v horku a bez nich do kostela nechodí. Že Slováci nenosí ani na bradě ani nade rty vousů, za to však dlouhé vlasy, které si druhdy místy i kadeřili, t. j. na noc zaplétali a ráno rozpouštěli, je známo. Rovněž je známo, že Dětvané nosí napřed zapletené vrkoče, jež nazývají kečkami (káčky).

Je to už tak v povaze slovenské, že Slovák touží poznat svět, „zkusit světa." Slovenský šefraník, čipkár (krajkář), olejkár, drotár a j. podobní jim kupčíci putují se svým drobným zbožím na východ až k Černému moři a odtud na sever až k Volze, Uralu a Petrohradu, na jih k Cařihradu, do Malé Asie až po Egypt, na západ Moravou, Čechy, Slezskem, Polskem, na Berlín až po Paříž, ba i v Americe jich nalezneš. Své členy, do světa se ubírající, vyprovází rodina až na konec svého chotaru (okrsku), často i dále. Drotáři trenčanští zvykli jsou loučiti se na vrchu Machnáči, odkud naposledy obzírají si krásný svůj kraj a kdež těší se už napřed na šťastný návrat s pěkným „zárobkem". „Na zárobky" rozletuje se lid neúrodnějších krajin tatranských na dol, či jak praví: „svetom za novým letom". Jde „dolňákům" konat hospodářské služby, počna — jak píše Dobšinský — od prvého jarního kopání až do nejpozdnějšího lámaní kukuřice a vinobraní na Podhoře (Hegyallje). Zvláštní jsou kosci slovenští, putující s kosou na pleci, s „oslicí" a „čachorem" za pasem, s „nákovadlem" a „mlatkem" (hámrikem) v cedidle, k zeleným dolinám a rovinám koncem máje a vracející se po sv. Janě na své holy, lazy, kopanice a horské stránité lučiny i košařiště. Za nimi chodí na dolní zem houfně žatviari a žatviarky. Tito pracují hlavně „na výžinek", totiž za dvanáctý díl vydobyté úrody. — Za řemeslem chodí do světa, hlavně drotáři z Trenčínska (z Rovného, Korálovic), ze spišské Magury i z ostatních vysokých Tater. Putují od útlého

věku do staroby světem, a to hlavně po Rakousku, Německu, ba docházejí až do Paříže. V hlavních městech svých poutnických zemí mívají své hospody, kdež se společně zdržují pod správou vyvolených svých starších a správců, kteří bdí nad pořádkem a provinilce přísně trestávají.

Domov drotárů není tak rozsáhlý, jakby se zdálo podle hojnosti těch slovenských poutníků.

U nás vídáme nejvíce drotáry a proto mnohým i vzdělanějším (!) našincům je Slovák — drátařem a slovenčina drátařštinou . . . Však ani na drotárech neztrácí se národní charaktér. Ba život jejich sám není bez poesie. Drotár rád vzpomíná na svou krásnou domovinu, na svou rodinu a milenku. Podávám tu v jeho různořečí dvě dojemné písně.

Milenka vyzvídá na drotárovi, kam půjde do světa, v kterou stranu.

„Povedzže mi, povedz,
kterými (pojdzeš) horami?“ —
„„A já ci něpoviem,
išla bys za nami.““

Drotári, drotári!
ako dzivé husy:
po tom šírom svece
potukac (potloukat) sa musí.

Kapsu si poscele,
vrecom sa odzeje,
ešče sa mu, ešče
o frajerce sněje . . .

V cizině drotár umíraje smutně prosí své druhy:

„Kamaráci moji,
tu ma (mne) něněchajce:
pod zelenú lipku,
tam ma pochovajce.
Kamaráci moji,
pomáhajce plakac:
už ma něbudzece
medzi sebú čakac!“

Řekl jsem již, že drotáři jsou domovem hlavně ve veliké dědině v Rovném, nedaleko Trenčína. Dědina tato má 900 domků a 7000 obyvatelů. Úhledné domky její zaujímají celé pozadí romantického údolí a roztroušeny jsou bezmála na míli cesty. V Rovném živí se všecko — vyjma trochu ovocnářů — drotařinou. Mistři zdejší mají po několika tovaryších a učních, kteří roznášejí po krajině zboží. U některého takového mistra spatřiti lze i pěkný bohatý sklad rozličného zboží z plechu a drátu, od nejjemnějších dámských košíčků na pletení nebo košíčků na ovoce až po obyčejné pastě na myši. Ba také slušné komptoiry lze tu místy nalézti.

Než — doma by se neuživili svou prací, když není postaráno o slušný vývoz za hranice. Odcházejí tedy mladí i staří, mnozí hned po svatbě do světa, aby se po čase jednoho, dvou roků vrátili zpět s nastřádaným jměním, někdy až 1000 zl. a zařídili si z toho malé hospodářstvíčko. V cizině mívají drotáři své vyvolené sekretáře, u nichž si peníze ukládají a kteří jim korrespondenci s domovem obstarávají. Jeden takový sekretář pražský vyprávěl mi, kterak drotáři posýlají své skrovné úspory domů rodinám. Manipulace je poněkud složitá. Psaní s penězi dojde n. p. k rychtáři obce, který si za podpis na podací lístek účtuje prý 10 kr.; tolikéž dostati musí obecní notář za přitlačení pečetě a na konec i posliček činí nároky na odměnu za dodání listu. Pošle-li drotár ženě tedy 1 zl., dostane tato sotva 70 kr. Dopisy žen a příbuzných obstarává doma obyčejně žid krčmář. Tyto jsou z pravidla asi následující formy: Já Anna X. a tvoje děti Jožko, Jáno a Ondrejko, pozdravujeme Tě, Janko X., atd. Často vrací se drotár domů, aby ujal se otcova hospodářství, které žid přivedl zatím do dražby. Podle uher. zákonů sejde s dražby, když syn uvolí se dostáti povinnostem otcovým a když ovšem je s tím věřitel spokojen. Pochopitelno, že jinak dobré toto zařízení nemívá vždy dobrého výsledku. Prodluženou usedlosť neudrží obyčejně ani syn dlouho, zvláště, když musí platit z chalupy asi 25 zl. porcie (daně); neboť platí zároveň porcii z hlavy své a své ženy i svých dospělých

dětí. Často vrací se drotár do světa, aby opět střádal a opět toužil po domově.

Zmíněný „sekretář“ zaměstnává jednoho, někdy i několik drotárů. Starý Janko je od srdce dobrý chlap. Jen když se roztouží po Korálovicích, nelze s ním obstáti. Dává obyčejně na 14 dní výpověď. Sotva však Janko dal výpověd, stává se nepokojným, nemluvným, začne pít a druhý den už přichází a prosí, aby mohl aspoň za týden odejít, že se mu už věru stýská. Ještě však týž den rozmyslí si to, a přichází znova: „Ej veru, pán velkomožný, puojdzem hněď . . .“ A jde. Za nějaký čas vrací se omládlý zpět, pracuje jako dřív, než to zase na něj „sedne“.

Ve velkých městech stává se, že drotáři, ovšem ne z pravidla, oddávají se pití lihovin, v čemž už mají školu z domova. Učiteli byli jim židé, kteří vyrábí v Uhrách ročně maličkosť — 500.000 centů lihovin v 8000 lihovarech. V jedné obci, v Markušovcích ve Špiši je 5 vinopalen. Marno jest proti chráněnému tomuto otravování lidí lihem bojovati bez pomoci zákonné. Slováci ode dávna zakládají sice spolky střídmosti, ale židé umějí si pomáhati. Získají úřednictvo, ba sama vláda uherská — mlčí. Jediný Hodža založil druhdy spolek střídmosti, který čítal asi 70.000 členů, zkusil však za to mnohé a mnohé nepříjemnosti; neboť poštval na se židovstvo.

Trenčínsko je domovem borovičky, která se vyrábí z jalovcových zrnek (borievča). Napadlo mi jednou objednati si soudeček tohoto zvláštního likéru. Rozumí se, že jsem ho nemohl píti; jeť borovička „prituhá“, a našinec není jí navyklý. Vzal jsem jednou plnou láhev a podal ji asi 8letému Jankovi, drotaříkovi, který ke mně ob čas pro krejcárky docházel. Janko měl už pro borovičku vyvinutý smysl. Ale překvapil jsem ho přece. „Nu, vem si tu borovičku, Janko,“ povídám. Janko vzal láhev, podíval se na mě zpytavě a tázal se: „Aj s flašou?“ Prostosrdečný syn Rovného myslil, že musí borovičku vypít na ráz a pak cenil nejspíše láhev (5 kr.) mnohem výše než borovičku!

O poctivosti drotárů ještě dnes psáti, bylo by trochu pozdě a zbytečno. Jsouť drotáři v celém světě pro poctivosť svou lidem velice oblíbeným.

Zmínil jsem se již, že ze Slovenska vychází do světa mnoho různého zboží. Továren na Slovensku mnoho není; leda trochu papíren, skláren, cukrovarů, lihovarů. Slovensko má však více bohatých bání na stříbro, zlato a jiné kovy, v nichž zaměstnaní horníci jsou převahou čistí Slováci. Obchod dřevařský po Váhu i po Hroně mají v rukou snad již úplně židé. Slováci jsou při tom jen plavci — pltníky.

Obchod dřevařský na Slovensku jest velice hojný. Nejen po Váhu, ale i po Hroně ubírají se celé karavany plti (vorů) tiše ku předu. Po březích obou těchto řek viděti sklady dřeva a šindele. Z jara ubírají se pltníci k zřídlům Váhu, sbijí 10 až 12 smrčin na hrubších a tenčích koncích k sobě, uprostřed takovéto pltě postaví si kolibu (budku) a ze země upraví ohniště. Na větší vodě svazují dvě takové pltě širšími konci k sobě, ve svazek. Na každém „svazku" jeden z předu kermeňuje, druhý od zadu vesluje širokými vesly. Správce pltí jmenuje se faktor. Tento má pod svým dozorem několik „svazků" a více pltníků. Na noc pltníci přibijí houžvemi „svazky" své k sloupům na břehu k tomu účelu do země vraženým. Plavba pltníků není na Váhu bez nebezpečí.

V Pohroní tvoří dřevorubci zvláštní cech handělců. Tito nepodlehají žádné vrchnosti, jak píše naše Božena Němcová, jediné komoře a úřadu hornicko-lesnickému. Handělci rozděleni jsou na osm tříd podle lidského věku a podle práce, kterou obstarávají. Na rubání chodí v spolcích po osmi počátkem máje. Volí si své vůdce a gazdy; tito pečují o jejich žaludky. První jejich prací v lese je ovšem Slovákům nezbytné kladení ohně a stavění bud. Domů chodí jen pro potravu jednou za týden anebo ještě řídčeji. Hodinami jest jim slunce a některé hvězdy. Kdy je poledne, poví jim na př. stín slunce, v pravo jim padající. Když náhle vyjde zornička, vycházejí v pravo

nad ní kuřátka a kosci. Když vyjde přímo nad ně něbožiec (Sirius), je půlnoc atd. —

Překvapila nás často práce prostého pastýře slovenského, kterou si krátí čas, vyřezávaje pěkné čerpáky (dřevěné hrnečky) a jiné předměty. Slovenský lid je vůbec pro řemesla, ba i rozličná umění velice způsobilý. Podivno! ten „lid, který ovce pase", jak umí také pracovati v průmyslu, ba i v obchodě.

Ve Zvolensku — druhdy ve 14 obcích — zdomácnělo podivuhodně umělecké čipkářství (krajkářství). Krajkářství dostalo se zejména do okolí báňských měst slovenských s rodinami českých horníků. Za čas rozmohlo se tak, že povstali zvláštní prodavači krajek, známí zvolenští čipkári, kteří roznášeli své zboží i po dolních Uhrách, do Polska i do Ruska. Ale v novější době slovenské krajkářství kleslo; čipkáři kupčí již i se střižným a drobným zbožím, s kterým chodí až i k Balkánu. Zboží své berou čipkáři nyní od továrníků vídeňských, u kterých jsou velice oblíbeni. V Radvani (u Báňské Bystřice) žijou prý mnozí mistři také jen od čipkářův, od nichž dostávají na práci i zálohy. Čipkáři jmenují se též kapsiari, poněvadž nosí své zboží na zádech v sakách. Hůl slouží jim zároveň za loket. Jako pastýři napouštějí též tito obchodníci prádlo své mastnotou, aby byli chráněni před hmyzem. —

Na Slovensku je veliká výroba sukna a plátna, neboť odívá se jimi všecken lid. Sukno vyrábí se zejména v Uherské Skalici, v Báňské Bystřici, v Radvani, v Myjavě, v Topolčanech atd. Největší trhy bývají na ně v Trnavě. Prodává se dosud snad na sáhy. Pověstný Jánošík měříval ho v hoře (v lesnatých horách) sirotám „od buka do buka." —

S továrem chodí dále do světa obrazári (obrazníci) z Gemerské župy. Z pohanských časův uchoval se u nich ještě výraz, že „predávajú bohov". Brdári hotoví v zimě brda a hned z jara prodávají je tkadlcům. Sotva svůj továr odbyli, chopí se voštinářství. O voštinárech gemerských a novohradských píše P. Dobšinský:

„Náš voštinár obuje pevné, hrubé, vysoké boty z hovězí kůže, škorně, obleče širokou košili a široké konopné gatě, někdy i plátěné bílé nebo stávkové černé nohavice, přepáše se řemenem i zástěrou, na prsou má stávkovou vestu (prsliak), na hlavě širák nebo beranici, přes plece kabanici a přes to na zádech převázaný sak, na boku koženou torbu (kapsu), v ruce dřínovou palici (hůl) a tak chodí po světě." Chodí dva i tři v jednom kamarádství čili tovaryšství. Každé tovaryšstvo má svůj určený, už po otcích zděděný okres, z něhož do cizího zaběhnout není dovoleno. Od Tatry a Fatry po Matru, odtud za Tisu až k sedmihradským a srbským hranicím, za Dunajem až po Drávu vyhledají každý včelinec a každého včelaře dvakrát do roka, na jaře a na jeseň. Maďar úplně svěřuje jim své včelince, ba voštináři mívají tu i své vlastní včely. V jeseni naberou nejen voštin, ale i naplní větší zásoby medu do sudů, které si dávají odvážet na Michalský trh do Debrecína, kdež med prodávají velkokupcům. „Súš" ale a voštiny dováženy bývají do dědin voštinářů. Při každé dědině stojí tu záboje, t. j. domek a lis k vytlačování vosku. V zábojích je po straně pecka a kotál na vyvařování voštin, uprostřed veliká kláda z hrubého dubiska, vydlabaná do okrouhlosti sudu a osekanými konci zasazená na obou stranách do dubových sloupů, hluboko do země vražených. Všecko je obito železnými obručemi. Do „klády" této, kterou postelou slamou, lejou vyvařené voštiny a když je plna, položí na to hrubý dřevěný čtverhran, řečený tanier (talíř); nad tím protáhnou křížem brvno až přes výdlaby v sloupech sáhající; do výdlabů těch vrážejí teď dřevěné klíny pomocí beranů, na vrchu sloupů na řetězích zavěšených. Tím způsobí veliký tlak na křížové brvno a na tanier pod ním, který vniká hlouběji a hlouběji do lůžka klády a voštin, z nichžto dírkami, do boku klády vyvrtanými, vytéká vosk a voda do kádě. Z plné kádě seberou pak s vrchu velikou měděnou nebo i dřevěnou varechou (vařečkou) vosk a ze spodu vypustí vodu. Vosk sbírají do „šaflů", v nichž ustydne a kruhovitou podobu „šaflů" dostane. Vosk pro-

dávají potom kupcům domácím, kteří dovážejí ho na veletrhy do Pešti. Vosk tento míval kdysi světovou pověsť pod jménem „rožňavského vosku“, nyní ji už však ztratil. —

V Rájci (v Trenčínsku) vyrábí kordováníci žlutou a červenou kůži do vnitř čižem, z níž děvčata slovenská i maďarská mívají „sváteční“ čižmy. Kožiari brezovští (Nitranci) rozvážejí kůže až na patnácti karách pospolu. Koželuzi (také garbiari, obuvníci) nosí své zboží, krpce, čižmy atd. z Ratkové, V. Revúce a Jelšavy v Gemeru, z Lipt. Sv. Mikuláše a ze vzpomenuté již Březové po světě. —

V Nitransku osazeni jsou také sedláři, nevím však, dodávají-li posud sedla pro jízdectvo jako druhdy.

Obločiari chodí spravovat a dělat okna po dědinách celých Uher, nejraději v blízkosti skelných hutí a skladů. Dále chodí po světě sytári a riečičkári (řešetáři), hotovíce sýta a řešeta, z měst knihári, obstarávající vazbu knih, papierníci a papierničky (z Gemera) roznášejí papír po odlehlých dědinách, ložičkári a prasličkári prodávají vysoustruhované lžíce, talíře atd., pak přeslice, vřetena, které vozí až na dolní zem. Košiarníci a metliari rozvážejí a roznášejí košíky všeho druhu, košťata, ale i stolíky a jiné domácí potřeby. Sklári a sklárky kupčí s levným a pěkným zbožím ze skla, grznári (kušnieri) s kožešinou, hrnčiari továrem z hlíny. Tito rozvážejí na nesčetných vozech své zboží zvláště z Gemera až za Tisu; neboť železnice nedopravují zboží jejich, které se vyrábí hlavně v Gemeru v okolí Maštince a města Rožňavy, v Nitře v Dobré Vodě a v Holiči, v Prešpursku v Modre, ve Spiši na hranici Haliče a j. — Drevenári vyrábějí kádě, džbery, putny, jiní zase kola, krosna, skříně atd., a kupčí s tímto zbožím. Vozári jako u nás naši staří „formani“ už mizí, poněvadž není více třeba dovážeti zboží kupcům z velikých měst na vozech, jako jindy. S nimi tratí se i zemiari, kteří vozili z dolní země na Slovensko nápoje a plodiny polní, slaninu, uzeniny atd. Bryndziari zásobují dosud ze salašů bryndzou (známým sýrem) Pešť i Vídeň, rozvážejíce liptovskou a

brezňanskou bryndzu, oravské chutné oštěpky a klenovské jemné syrce. S výrobky těmito kupčí však již také mnozí větší obchodníci, a jest si přáti, aby se obchod se slovenským sýrem ovčím ještě více rozvinul. U nás na př. známe jen „liptovský sýr“, ale jak vyhlíží a chutná na př. syrec klenovský, neví nikdo. — Z ostatních malých kupčíků a řemeslníků slovenských jmenuju ještě radvaňské prachářе, myjavské a sobotišťské pytlikáře, kteří zásobují továrem svým mlýny celých Uher, dále kováře, kamnáře (z Těkova), prodavače kvíčal (z Hornotrenčínska), borovičkáře (z Trenčínska), pláteníky, kteří sídlí hlavně v Oravě — a rozcházejí se do světa širého, zásobujíce plátnem a rozličným tkanivem i veletrhy ve Vacově, v Pešti atd.

Ale více ještě snad než drotáři známi jsou ve světě slovenští šefraníci a olejkári. Domovem jich je hlavně krásný Turec, odkudž svůj drobný továr snad až na kraj světa zanášejí. Šefraníci schodí, jak píše Dobšinský, Uhersko, Sedmihrady, Rumunsko, Halič, Polsko i Rusko až za Urál a snad i Amur.

Zvláště Rusko je jim známo; odtud přinášejí domů dobrý čaj a j. věci, ba i také — ruský přízvuk, jakž jsem se přesvědčil v Turci ve Sklabině, a ruskou výslovnosť. V Uhrách, praví Dobšinský, není dědiny, do které by s malými, ale těžko naloženými vozíky nezašli; není trhu bez šefraníka a pláteníka. Šefraník rozumí kupci každému, buďsi Slovák, Maďar, Srb, Polák, Rus anebo Rumun a každému v jeho vlastní řeči nabízí své drobné zboží. Čtenář již ví, že šefraník není nikdo jiný než náš český kramář, bez něhož by ani nebylo v našich venkovských městech „jarmarku“. Dříve prodával šefraník především šafrán, který se už nikde snad nepěstuje. — Olejkári zase nabízí po světě léčivé masti, oleje a tinktury na všecky možné i nemožné nemoci. Domovem jich je v Turci okolí Zniova, kdež v klášteře učívali je někdy Jezuité „lékařskému umění“. Cestují dvě až tři léta světem, zanechávajíce ženy doma.

Tím jsem se stručným vypočtením slovenského drob-

ného průmyslu a obchodu u konce. Větší mají v rukou židé, jimž Slováci často musí nádeničit. Hornictví náleží vládě, která v Slovácích má pracovité a spolehlivé báníky a hutníky. — Ale nemysli si nikdo, že řemesel jiných Slováci neznají. Slovák, a to pastýř nebo rolník zcela prostý, dovede býti, hlavně pro svou potřebu, zedníkem i stavitelem, řezbářem, hotoví si sám pluh i vůz, stoly, staví si dům ze dřeva, ba i někdy zděný. Syn lidu slovenského, „čo raz okom zavidí, to už dovtípuje“.*) Slovenský samouk hotoví obrazy, sochy, hudební nástroje, ba staví i chrámy, jakých lze na Slovensku dosti ještě spatřiti, tesá pomníky náhrobní, které opatřuje hned svou poesií, ba pouští se i do zhotovení varhan a pian, jako prostý stolář Heres na dolině Muráňské dokazuje.

Slovenky předou a tkají plátna, šijí a vyšívají uměle a pěkně své obleky, které budí obdiv i na samých výstavách velkoměstských. —

Vracím se již k našemu vozíku, ponechávaje si dokresliti obraz slovenského lidu pokud možno při další příležitosti.

Zapřaženo již, vůz čeká: hore Považím!

*) Viz Dobšinského „Obyčaje“ atd., 62—63, 95—105, bez jehož výtečného díla bych se byl zde sotva obešel.

VII.

Z Trenčína do Žiliny.

(Ilava. Vršatec. Považská Bystřice. Súlovské skály. Hríčov.)

odav hned z prvu pohled na Považí, obmezuji se nyní již jen na vybírání z těch nekonečných krás přírody považské zjevů zvláště zajímavých.

Myslete si nepřetržité pásmo zelených vysokých hor, z nichž každá má jinou podobu, jiný tvar; myslete si nejrozmanitější skupiny skal, z nichž skály Súlovské jsou pravým divem přírody; myslete si po obou březích šumného, junáckého Váhu na těch skalách v závratných výších malebné trosky četných hradův a pod nimi slovenská města a dědiny, v nich pěkný lid v národním krásném obleku, lid s písněmí na rtech: to je Považí.

Jeli jsme tryskem. Za půl druhé hodiny přibyli jsme z Trenčína do Ilavy (dříve Jílavy), odkudž lze podniknouti větší výlet na několikrát již připomenuté skály Lví, na Červený Kámeň, na němž stojí trosky hradu Vršatce. Nad Ilavou leží totiž západně Pruská a nad touto ten smavobarvý Červený Kámeň. Ilava měla svůj hrad, ten ale zmizel a místo něho chlubí se toto město nyní velikým bílým palácem — zemskou trestnicí... V malebném tom okolí vyrušen je nějak člověk z poetické nálady pohledem na vězení, v němž společnost lidská uzamkla provinilé své spolučleny na řady let, ba na celý život; neboť

kdo přijde do vězení ilavského, nevyjde z něho do desíti let! A věznice tato zřízena jest pro 1000 lidí.

Zajímavo je, že mezi vězni málo tu nalezneš Slováků. Většinou přemýšlejí zde o pomíjejícnosti světa ohniví synové puszty.

Věc tuto lze vysvětliti již z povahy obojího tohoto lidu. Dvě vtipná porovnání učinil Čaplovič: „Slovák nekrade, neboť cítí, že je krádež zločinem; Rusín nekrade, že se bojí trestu; Maďar, že nemá chuti; Němec, že nemá příležitosti." — Kolik zločinů spácháno již v nepříčetnosti! A i zde jeví se dobrá vlastnosť slovenské povahy; neboť po velké pitce bývá prý „Maďar těžkomyslný a připravený, obětovat i život" (často pro malichernou věc!). Slovák hraje si jen na rozšafného; Němec mnoho blábolí a je „těžkopádný"; Vlach bývá naladěn — rovněž jako Maďar — k prolévání krve; Rusín bručí pro sebe zádumčivě a pomstychtivě (?)." Dobšinský píše o obvyklých přestupcích a zločinech Slováků asi tolik: „Když si sporné strany byly asi do syta pověděly, co si říci chtěly, bývá opět ticho. Pomstu ponechávají bohu. K bitce sotva přijde a to ještě nejspíše v domě mezi těmi, kteří se potom objímají. Škody v polích a lesích spíše se přiházejí. Krádeže jsou ale mnohem řidší, a ještě řidší zločiny větší." Loupežníků v horních Uhrách není; za to na dolní zemi dosavad řádí. Na Slovensku povstali sice svého času slovenští „dobří chlapci," kteří bohatým brali a chudým dávali, ale se zrušením roboty zaniklo zbojničení samo sebou. Proto lid o Jánošíkovi písně zpívá a všady vypravuje, obraz družiny jeho, na skle malovaný, ve svých chatách hostí a že ještě jednou se vrátí, doufá.

Tresty vykonávaly se ostatně zkrátka. Před každým rychtářským domem v dědině ležela kláda s pěti děrami, do nichž bylo možno sevřít nohy, ruce a hrdlo skrčeného odsouzence. Na kládě bylo vyřezáno nebo napsáno na př.: „Pokuta za hřích!" A na druhé straně: „Beda těbe aj (i) tvojej koži, kto dostaněš sa do mojej loži!" U klády spočíval obyčejně děreš, na kterém byli vinníci vyplá-

ceni hotovými. Byla to lavice na krátkých, hrubých nohách nebo na silných kolích, se železnou obručí k přitáhnutí nohou vinníkových.

Oba tyto nástroje mučící spravedlnosti zničil lid r. 1848. ovšem radostně. — Zloděje trestávali připevněním za vlasy k sloupům, které stávaly na veřejných místech a ve výši od 4 do 6 stop měly díry. Do jedné z nich (podle výšky zlodějovy) vtáhly se vlasy jeho tak, aby se země jen špičkami chodidel dotýkal. —

Avšak rozhlédněme se již po Ilavě. Nízké domky jako asi na dědinách, mezi nimi trochu výstavnějších, hlavně židovských. Židů je v celém Trenčínsku mnoho. Hostinec, v němž jsme posnídali, není sice krčmou, do jaké slušný člověk nerad vchází, ale valně se neodporučuje. —

O zámku ilavském nelze pověděti mnoho zvlášť zajímavého. Koncem XII. a na začátku XIII. stol. vládli jím Templáři. R. 1312. po zrušení těchto stala se Ilava majetkem královským. Pro nás Čechy je smutně památna. R. 1431. 9. listopadu porazil tu Mikuláš Rozgoň naše Husity, které vedl Prokůpek. Boj strhl se u Bánovec a trval po deset dní. Pět tisíc Sirotků zůstalo na bojišti; ostatní ustoupili a překročivše Váh u Ilavy, odtáhli k Uherskému Brodu. Za rok po tom vrátili se však znova a opanovali Trnavu, kdež měli do r. 1435. své hlavní sídlo uherské. Po ústupu Prokůpkově dal Zikmund r. 1432. Ilavu, co „hnízdo Husitů", rozbořit a neškodnou učinit. Patrně tedy s Husity sympatisovala. Však již roku 1437. byla Ilava znova vystavena. „Kaštiel" zdejší a klášter Trinitářů koupil erár r. 1855. Tak vznikla zdejší trestnice.

Z pahorku ilavského je vidět městečko Pruskou, v níž má zámek Němec Königsegg-Aulendorf. V okolí tomto může cestovatel navštíviti více zámků, jmenovitě v Horovcích a v Rovném, kdež je slavný park, a seznati při tom domov drotárů. Z Prusky trvá partie na jeden skalní štít Červeného Kamena několik hodin. Na skále vršatecké sídlil prý jednou šarkan (drak), dle jiných po-

věstí křídlatý lev. Proto prý Němci nazývají Vršatec Löwensteinem, což Maďaři přeložili na Oroszlánykö. Pochopitelno je, že k pojmenování tomu podnět dán byl opravdovou lví podobou vršateckých skal. Báječného lva zabil prý tu jeden rytíř a na tom místě vystavěl si hrad. Kůži z toho lva vyvěsil prý pod branou. A ta prý tam potom mnohá leta visela. Ostatně znak vršateckých pánů má v červeném poli okřídleného lva. Pravé to znázornění červeného, či také — abych už všecka jmena uvedl — Krvavého Kamena.

Červenavé bralo (vys. skála), na níž Vršatec lze spatřiti, vypíná se do výše 3000 stop. Odtud lze dalekohledem dohlednouti až do Haliče, do Turce, k Velehradu a k Trnavě. Ale hrad tento, o němž se předpokládá, že náleží k nejstarším hradům Považí, nemá pitné vody, leda nachytanou dešťovou. Již proto neměl strategické důležitosti a historie jeho nevyniká nad obyčejnosť. Pauliny-Tóth užil k své povídce pověsti, kterou vypravuje i Ziegler („Vaterländ. Immortellen"). Když r. 1241. blížily se hordy tatarské k Budínu, vyzval prý král Bello IV. tehdejšího pána na Vršatci Imricha, aby se snažil s četami svými co nejrychleji přirazit ke královskému vojsku. S bolestí loučil se tento s mladou žinkou. Když hrad již opouštěl, vrhl se mu k nohám starý kastellán hradu Andrej Budiač a prosil pána, by ho vzal s sebou proti Tatarům. Na mnohé prosby svolil pán k tomu, a stařec pak statně bojoval po jeho boku. V bitvě u Šajavy však upadli pan Imrich i jeho kastellán do tatarského zajetí a stali se majetkem tatarského vojvody Kadána. Náhodou byli oba otroci uvázáni na jednom řetěze. Andrej Budiač od té chvíle nemyslil na nic jiného, než kterak by pána vysvobodil. Na útěk nebylo lze pro četné stráže ani pomysliti. Jednou zavřeni byli do nějaké podzemní díry, kdež Andrej spatřil ležeti sekeru. Hned ji chytil a pokusil se přetíti řetěz, jímž byl k němu pan Imrich připoután. Avšak darmo se po několik hodin namáhal; řetěz byl příliš hrubý. Tu nevida pomoci, napřábl věrný sluha sekeru k zoufalé ráně. Uťal si nohu, která byla řetězem

sevřena. Imrich šťastně prchnul a dostal se na Vršatec. Kadán, ráno našed krvácejícího sluhu, užasl nad jeho věrností a dal ho vyléčit. Potom, když se mu rána zacelila, obdarovav jej, propustil ho na svobodu. Andrej šťastně dobelhal se na Vršatec. Sám král Bello obdaroval prý potom věrného kastellána dědinou Mikušovce a povýšiv ho do zemanského stavu, udělil mu do znaku vršateckého lva a uťatou nohu řetězem spjatou. Znak ten prý v jmenované dědině Budiačovci podnes podrželi. — Toť ovšem jen pověsť.

Čas ubíhá, pospěšme dále Povážím. Z Ilavy dojeli jsme do Povážské Bystřice za $2^1/_2$ hod. Nad městečkem tímto zvedají se do výsosti oba Manínové, Velký (2814 st.) a Malý; prvý vybíhá do špice, druhý je na temeni okrouhlý. Svěží zelený les zahaluje oba ve vonnou řízu. Hle, obři, k nimž nás zanášela touha již při pohledu s věže trenčínské! Čarokrásný tento kraj ozdoben je na protějším levém břehu Váhu troskami bystřického hradu, strmícími osaměle na příkré, nahoře úžící se skále, jejíž je špicí. Zdi jeho, spustlé, provalené, beze střech, shlížejí dolů přes Váh jako král, jejž poddaní vysvlekli do naha.

Pod hradem na pravém břehu Váhu usmívá se veselé městečko Bystřice, jíž hrad dal jméno. Leží u paty Manínu. Domky její jsou nevysoky, nejvýš vypíná se bílý kostelík, v němž je náhrobek r. 1558. zemřelého tu pána hradu Bystřice Rafaela Podmanína. Náhrobek ten má československý nápis: „Leta pane 1558. prvnu středu v puste umrel jest urodzeni pan Raphael Podmanickij v Bistrici“ atd.

Městečko Bystřice vyvinuje prý čilý obchod, je čistě slovenské, až na 2100 židů, z nichž o celou hlavu vyniká baron Leopold Popper, který koupil r. 1859. i dědinu půl hod. odtud vzdálenou, Podhradí, a jenž — jak jsem již pověděl — hubí krásné uherské lesy od Bystřice až do Slezska a ještě leckde jinde. Maďary jsou jen úředníci. V jednom židovském hôtelu mají své kasino, jehož místnosť jsme také navštívili. V levo nad řekou v svěží zeleni spatřiti lze zdi velikého magnátského dvorce Orlova, zvaného zámkem.

Do zámku Bystřického Podhradí (tak ho lid nazývá) nejlépe možno se dostati od dědiny téhož jména. Na „kombě“ třeba přeraziti přes Váh na druhý břeh k patě zámecké hory, ze tří stran nedostupné. Od západu vede nahoru ne příliš pohodlná cesta. Historie tohoto rovněž není zajímava. Nejslavnější doba zámků Považských byla za Matouše Trenčínského, Ctibora a Zápoly, ale lesk ostatních hradů tratí se v záři zámku trenčínského a rovněž tak historie tohoto je historií jejich. Ctibor dostal hrad Bystřici r. 1410. Od r. 1483. vládl jí rod Podmanínův, který zde vymřel pánem výše jmenovaným. — Že vyhlídka se všech hradů považských je čarokrásna, ba velkolepější snad než s věže trenčínské, každý si domyslí. Ba krásy tu tolik, že na ni lidské nohy nestačí. Neboť jak rád by člověk dostoupil jen vrcholu Velkého Manína, k němuž zve pohodlná horská cesta od dědiny Plevníku, asi hodinu cesty od Bystřice vzdálené.

Po silnici vzhůru Považím bylo nám pospíšiti dále, k Předmíru (Predmier). Tam nechali jsme povoz před hospodou; neboť stáli jsme před samými divokrásnými skalami Súlova, k nimž odtud lze doraziti za hodinku. Zde v Předmíru zastavuje obyčejně každý cestovatel, aby navštívil báječné ty skupiny skal v dolině Hradné. (Předmír leží na potoku Hradný.)

Zde je však ý popis nedostatečný. Větší řady do nebes navěžených mohutných olbřímů skalních spatřiti lze často; ale súlovské divuplné útvary skalní, 3—400 m. vysoké — píše Medňanský — do nejjemnějších obrysů jako rukou umělcovou vytesané, převyšují každou tuchu a představu nejsmělejší obraznosti. Antidiluviální město se svými chrámy, paláci, pomníky a živými obyvateli vidíš tu — zkamenělé čekati na hlas probouzejících k novému životu trub.

Tam vytvořena je budova, před níž jakoby stálo poprsí vojevůdcovo, jehož hlava pokryta je přilbicí. Budovu tu zdobí volně asi do 4 sáhů se zvedající pilíře, jichž průměr má sotva několik stop. A ty tři špičaté kužele, zvedající se z rovné travnaté půdy daleko od těch věží

skalního města, zdají se pokrývati královské hroby zaniklého rodu. Tam opět vidíš jako z menších chýží vytvořený palác a do oken jeho vmyslíš si snadno krásné oči, hledící v touze po cimbuří onoho hradu, který hostí milence... Jinde opět vidíš pravou kazatelnu s kazatelem a přibásníš mu do úst hlas, kterým hřímá v tvář těm blízkým třem hráčům, kteří jsou tu rozloženi kolem kulatého stolu, holdujíce slepě své náruživosti. Nedaleko od nich odvrací se malý mnich. Jako by se byl vrhl před nízký oltář a prosil pro ně o smilování . . .

A opět jinde zvedá se v půlkruhu staré Amfiteatrum, jehož polovici země již pohltila. Z něho snad uprchl ten zkamenělý lev a tam ten vlk a ještě dále pes, chystající se běžeti za zkamenělým tím člověkem, který k své obraně pozvedá kyj. Toť jen nejstručnější popisek; skalní postavy a skupiny súlovské mění se za léta a vytvořují opět a opět podoby nové. Hrad Súlov sám, zvaný též Roháčem, stál tu na jedné vysoké skále. Původ jeho sáhal prý do nejdávnějších časů pěstního práva. Pod Arpádovci a pozdějšími králi uherskými (od r. 1193.) náležel rodině pánů ze Súlova.

V husitských vojnách býval ohroženým sousedům útulkem a útočištěm, neb vzdoroval statečně každému nepříteli. Mělť jediný vchod, velmi vysoký, pohyblivý most. R. 1682. začala obnovovati hrad svůj Kateřina Bossániová, ale smrť jí to bohužel překazila. Ještě r. 1710. odrážel od Súlova nepatrnou posádkou Gašpar I. Srěmský útok Rákóczovcův. Brzy potom Súlov byl opuštěn a dnes je po něm sotva památka. V dolině pod Roháčem spatřujeme opět dědinu Súlov, velmi utěšený obrázek svými čistými domky, svým kostelíkem poskytující. V kostelíku súlovském uchoval se vzácný obraz neznámého umělce, modlící se sv. Petr. Obraz ten budí obdiv cestovatelů.

Od Předmíru viděti již jsou trosky opět jiného považského hradu, Hríčova (Hríčovského Podhradí). K velmi romantickým těmto troskám vede cesta ze silnice považské stejnojmennou vesnicí. Na vysoké malebné

skále stojí opuštěny trosky hradu tohoto, jejž podle pověsti postavil Jan Kilián z dědiny Hrićova, která stojí v záhybu doliny považské, točící se odtud na východ. Dolina je zde velmi zúžena, za to však nedaleko Žiliny za Střasovem velmi se rozšiřuje, neboť tam slučují se s ní dvě jiné doliny, jimiž plynou od severu Kysuca a od jihu Žilinka.

Zámek Hríčov darován byl uher. králi několikrát rozličným pánům. V 16. stol. vládli jím Podmanínovci, pak Thurzovci, tedy dva z nejslavnějších rodů slovenských. Naproti tomuto hradu na pravém břehu Váhu stojí starobylé městečko Bytča se starým zámkem, který někdy náležel i rodu Žerotínův.

O Hríčově uvádím ještě jeho pověsť. Po zakladateli Hríčova, Kiliánovi, který byl kastellánem a majetníkem protějšího hradu bytčanského, vládl na Hríčově Lahar, loupežný rytíř. Hríčov byl pak dlouho hnízdem této rodiny. Po posledním Laharovi, který zemřel bezdětný, zůstala na Hríčově vdova. O její ruku počal se ucházeti pán sousedního hradu Lietavy, Franko Thurzo, ovšem jen ze ziskuchtivosti, neboť toužil panství hríčovské spojit se svým. Letná vdova nepřijala však nabídnutí Thurzovo, za to však adoptovala prý ho za vlastního syna a učinila ho dědičným majetníkem Hríčova.

Nevděčnou kukačku přijala to do hnízda! Thurzu omrzelo čekati na smrť své dobroditelky. Jednou v noci vešel se sluhy do ložnice vdoviny, odvlekl ji do sklepení věžního, odkudž její pláč, k sluchu živých nedozníval. Ráno pak prohlásil na hradě, že se zbláznila. Avšak uvězněním jejím stal se sám bezvolným vězněm na zámku, neboť musil pak ustavičně být na stráži, aby zločin jeho nevyšel na jevo.

Mnoho let ztrávila ubohá paní ve vězení. Jednou v noci za hrozné nepohody přišel prý k zámecké bráně nějaký mnich a prosil o nocleh. Leč darmo klepal. Thurzo surově odbýval ho. Tu mnich pohrozil trestem Thurzovi za spáchaný zločin, jejž mu vytýkal. Popuzený Thurzo dal mnicha sluhy od brány zahnat. Však co ráno uviděl!

U brány stál zkamenělý mnich. Thurzo dal ho roztlouci kladivy, leč druhé ráno stál prý tu kamenný mnich znova. A to se opětovalo několikrát. Strach a zoufalství zmocnily se Thurzy i sluhů. Zločin nebylo možno více utajit. Nezbývalo Thurzovi nic jiného, než propustit vdovu Laharovu z vězení a napravit své těžké provinění. Když však vešli do věže, nalezli ji už mrtvou. Thurzo i lid jeho opustili hrad, který spustl a brzy stal se zříceninou. Ale kamenný mnich stojí u brány dosud....

Jako Bystřici tak i Hríčov prodala rodina Eszterházych baronovi Leopoldovi Popprovi, který spojil ho i s bytčanským a strečňanským panstvím. Ejhle, osud několika slavných zámků slovenských!

Od romantických trosek Hríčova jeli jsme dále k Žilině. Před naše zraky vystupuje nový hrad Lietava a velekrásný prales hor, nebetyčná, Malá Fatra.

VIII.

Žilina. Budatín. Lietava.

ivokrásná Malá Fatra, rozkládá se před námi.

Mnoho krásy užili jsme Povážím, mnohý obraz již vybledl mi v duši, ale na Fatru nezapomenu nikdy. Tam na její Kriváň dostoupit a po Slovensku, na Pováží na Pohroní a na krásný Turec moci se podívati s té výše oblačné, vznešené — stálo by za několik let života.

Náš vůz náhle zastavil na náměstí žilinském. Chtěli jsme se ubytovati v hostinci některého dobrého Slováka; kočí, neznaje patrně žádného, zastavil před „Herrenhausem", poněvadž tam byl hostinský aspoň Chorvát; avšak — také maďaron. Hezká sklepnice, jíž se nám dostalo k obsluze, byla docela už Maďarka! Aspoň první den! Druhý den byla už jen z Hontu (kdež je hojnosť Slováků), ale třetí den přiznala se našim hochům, že je vlastně Slovenka, což beztoho bylo na ní patrno. —

Rozhlédli jsme se s pomocí několika národovců slovenských po městě. Ztrávili jsme tu několik dní, neboť odtud chtěli jsme buď pěšky, buď vozem konati další cestu až k sjezdu paní a dívek slovenských, „Živeny",

která slovenskou inteligenci v posledních letech do Turč. Sv. Martina svolává.

A k tomu zbylo nám ještě několik dní.

Žilina má, jak již řečeno, divokrásné okolí. Postavena je na třech dolinách, uzavřených pásmy divokých hor. Město toto má jen asi přes 3000 obyv. ze $^1/_4$ židovských. Jel-li by někdo z Trenčína Povážím do Žiliny zvláštním povozem, potřeboval by nejméně 7 hodin cesty. Avšak na partie vypsané při tom by mu času nezbylo. Trenčín se Žilinou však jsou již, jak jsem pověděl, spojeny parou.

Žilina nabyla tím právě značné důležitosti obchodní, neboť je tak spojena i s Prešpurkem a s Peští samou. Město toto stalo se tedy hlavním bodem Slovenska. Křižují se v něm rozličné dráhy, jako ke Kysuci a odtud do Němec, pak ke Košicím a vzpomenutá již k Prešpurku. Snad rozvine se nyní také v Žilině průmysl a obchod, který stál tu dosud na nízkém stupni.

V Žilině vyhledali jsme advokáta p. Lombardiniho, který nás obdaroval svým „Stručným dějepisem svob. města Žiliny.“

Ze spisu toho a z poznání vlastního dovolte mi ještě o Žilině několik slov.

Žilina se připomíná pod jmény Sylna, Zelená, Selná i Solná. Byla opevněna, čehož stopy jsou ještě patrny. Zajímavo je, že od r. 1431, kdy čeští Husité Žilinu zaujali, nepřichází více němčina v jejich městských protokolech. Židé byli i zde od jakživa nenáviděni. Tak r. 1798. byla potvrzena Žilině stará výsada, že v ní jen dvě židovské rodiny smějí bydleti. Výsada tato měla platnosť do nejnovějších časů. — Bohužel, v krásném tomto městě (jako v Trenčíně, Trnavě atd.) zuřil častokrát mor a jiné nemoci. Darmo se namáhají někteří uherští spisovatelé, aby vyvrátili domnění, že krásné, úrodné, bohaté Uhry nejsou zemí častých nemocí: historie kárá jich z klamu a opravuje.

Cholera zejména v našem století proputovala Uhry. Roku 1831. navštívila Slovensko, zvláště však roku 1855.

a 1856. usadila se v něm zatvrzele. R. 1866. bylo dle úředních zpráv zastiženo v Uhrách cholerou 2062 měst, městeček a dědin, z jejichž obyvatelstva do 5. prosince r. 1866. ochuravělo 147.211 osob a zemřelo 66.999. Na Slovensku samém řádila nejhůře v Likavce a v Stankovanech, pak v Liskové, Ružomberku, Bobrovci a Bešenové. V Báňské Bystřici a v nejbližším okolí onemocnělo cholerou 500 lidí a zemřelo jich přes 200, v Březně onemocnělo 50, zemřelo 26, v okolí Března onemocnělo 105, zemřelo 20; v ostatních krajích zvolenské župy onemocnělo 1000, zemřelo přes 500. V Liptově za dva měsíce onemocnělo 889, zemřelo 350. V Oravě onemocnělo 66, zemřelo 29. V Trenčíně za $2^1/_2$ měsíce zemřelo 641 lidí. V Nitransku řádila cholera v 326 obcích s 319.765 obyvateli, z nichž onemocnělo 25.778, zemřelo 13.274. V samé Skalici zem. přes 400 lidí. Jediný den bylo tam 31 pohřbů. V Kremnici onemocnělo asi za měsíc 476, zemřelo 133 lidí. V Novohradě onemocnělo 1639, zemřelo 701 osob. Dále zuřila cholera v Prešpurku, ve Spiši atd. (Nár. kal. 1867.)

Po r. 1831. zůslalo i v Žilině mnoho sirot; 40 z nich uvedeno bylo ještě r. 1833. do nového žilinského sirotčince, jejž založil lidumil Jozef Vurum. V bouřích r. 1848. zachvátil celé město divoký požár. Tehdy nejen že se rozlily na věži kostelní zvony, ale i kříž s věže spadl a probiv sklepení farního kostela, sletěl do kryteb, v nichž i rakve chytaly... O deset let později (1858.) navštívil Žilinu i podzemní host — velké zemětřesení.

Žilina bývala evangelická. R. 1673. nadarmo poctili ji svou návštěvou otcové z tovaryšstva Ježíšova. Taktéž r. 1672. (3. května) marně rozkazoval hrabě Jiří Illyesházy, hlavní župan, magistrátu žilinskému, aby katolíkům vydal kostel. Teprve rozkazu komory r. 1684. bylo uposlechnuto. R. 1685. přihrnuli se sem jezovité z Trnavy znova, byli však tak hrozivě přijati, že se utáhli na byt do zámku budatínského. R. 1705. nastal znova mezi luterány a jezovity zápas o kostel farní. Luteráni toho roku vyhráli, avšak již r. 1708. byl katolíkům vrácen.

Když pak jezovité r. 1773. (20. října) byli odtud král. komisary zahnáni, katolíci kostel farní již podrželi. Kostel tento opevněn byl r. 1548., čehož stopy jsou dosud viděti. Také kostel sv. Pavla náležel dříve jezovitům. Po pádu jezovitů usadil v Žilině Eszterházy řád sv. Františka, který si vystavěl na místě starého luter. kostela (dřevěného) nový. V klašteře tom žije nyní jen 6 mnichů. Podle toho zdá se, že Žilina je nyní městem katolickým. Na konec podotýkám, že i staré obřady pohanské nevymizely lidu zdejšímu a okolnímu z paměti; tak na příklad topení Mořeny v Žilince řece; svátek zrození slunce (25. prosince), kdy se domy vodou vykropovaly (což prý se jmenovalo koledou) a hostiny odbývaly. Turice o sv. Duše, o nichž se děvčatům „máje" stavěly, a slavnosti svatojanské, „kupidla," při nichž se hořící ohně přeskakovaly. V řeči zdejšího lidu, jakož i jinde na Slovensku, uchovali se dosud Parom, Škrátek, Vlkodlak, Zmek, Rarášek, Mátoha, Víly a Pikulík.

Patrony Žilinců byli náš sv. Vojtěch a polský sv. Stanislav. —

Na nižině u Žiliny, tam kde se vlévá Kysuca do Váhu, stojí hrádek Budatín, památný dvěma srážkami slovenských dobrovolníkův a císařského vojska s povstalci maďarskými. Navštívili jsme ho také, těšíce se odtud pohledem na trosky velikého zámku Lietavy. R. 1849. byl Budatín zapálen, při čemž shořel v něm hradní velmi cenný archiv. Bašta, v níž jsme stáli, připomíná se již r. 1250. Ale tehdy ještě jiných budov okolo nebylo. O slovenském povstání prvním (1848.), které skončilo po několika bojích na Bílých Horách v Nitransku, zmínil jsem se již. Zde budiž dopřáno místa několika slovům o bitkách při Budatíně, tak jak je sám Hurban ve svých „Pohladech" z r. 1851. líčí.

Prvá bitka při Budatíně strhla se 11. prosince 1848. Maďaři stříleli na Slováky a na císařské vojsko ze zámku. Pod velením plukovníka Frischeisna hnali dobrovolníci útokem na tři děla maďarská, před Budatínem na zvýšené

cestě postavená, která ihned střelbu zastavila a na útěk se dala. Dobrovolníci s vojskem hnali pak Maďary, kteří však rychle most na Váhu za sebou strhli, a z druhé strany puškám děly odpovídali, ale pak až do Předmíru prchali. Avšak 800 mužů počítající sbor slovenský a císařský, nemaje ani děl, byl nucen ustoupiti na Čácu, neboť povstalců bylo na blízku a před ním asi 7000 mužů se 6 děly. —

Druhá bitka byla svedena u Budatína 2. ledna roku 1849. pod velením generála Götza. Vojsko mělo tenkrát děla, která stačila umlčet děla maďarská. Dobrovolníci slovenští vrhli se nepříteli v bok. Prchající honvedi chtěli opět mostnice za sebou shodit, ale Slováci byli jim v patách, takže sotva 10—15 desek z mostu za sebou strhli. Most byl ihned Slováky opraven, načež hnali se dobrovolníci do Žiliny, kde na soše sv. Trojice vztýčili svou zástavu, a nechavše tu malou posádku, pospíchali za prchajícími ke Strečnu Maďary. Po rozkaze Götzově ustáli pak v pronásledování nepřátel. Budatín byl při tom jakožto hnízdo maďarských povstalcův spálen a odbojná, košutovská Žilina odzbrojena. Prapor slovenský vlál v Žilině po 7 dní.

Ze Žiliny navštívili jsme také dědinu Bytčici, půl hod. vzdálenou, kdež je kat. farářem Rom. Zaymus, red. „Obzoru“ a spisovatel, který vystavěl tu r. 1844. nový kostel, v němž nalezli jsme pěkný oltářní obraz a vkusnou sošku P. Marie. Hospodářství p. Zaymusovo svědčí o zvláštní přičinlivosti a opatrnosti svého pána. Odtud dostati se možno na Lietavu, kdež je farářem bratr p. Zaymusův, za hodinu. Ale poněvadž právě sprchlo a k silným dešťům horským, které nás na další cestě ze Želiny do Turce zle vyplatily, již nějak se připravovalo, musili jsme se spokojiti toliko pohledem na malebné zříceniny tohoto, po Trenčíně prý největšího uhersk. hradu, jenž na svých romantických skalách stojí již od časů Kvádův a Markomanův. Lietava byla v 11. a 12. stol. majetkem královským. R. 1241. dobyli jí Tataři.

V 15. stol. náležela Lietava Zápolovcům, od 16. věku pak Thurzovcům, jichž potomci podnes jejími pozemky vládnou. Jan Kollár poznamenává Lietavu jako Děvín a Nitru mezi místa bájeslovná, L a d ě zasvěcená.

IX.

Na rozhraní Trenčínska a Turce.

(Milkův hrob. Strečno a Starohrad. Margita a Besná.)

Ze Žiliny nejeli jsme schválně po železnici, ale najali jsme si vůz (za 4. zl.), který nás a několik přátel Žilinců dovézti měl údolím strečňanským do Turč. Sv. Martina. V dědině Strečně byli jsme dříve, než jsme se nadáli. Naproti na druhém břehu Váhu leží městečko Varín; t. č. smutně vyhlížely zříceniny jeho po krutém požáru, který spálil krby i zásoby a jen jako na posměch očaděné komíny v spáleništích osaměle trčeti nechal. Pod Varínem (na pravém břehu Váhu) je nevysoký, pěkný, obkrouhlý vršek; pod ním leží Milko, syn pověstného Pankráce ze Starohradu, a Marěnka rychtářova ze Žiliny. Pověsť jejich spracoval novelisticky „malíř slovenských zemanů“ Jan Kalinčák. Milek Pankrác byl přívržencem krále Matyáše proti němuž jeho otec spiknutí osnoval. S Marěnkou byl již skoro zasnouben, když dozvěděl se, že ji vášnivě miluje pan Vladimír ze Strečna, který stál rovněž na straně Matyášovi nepřejné. Aby pána tohoto vlastenecké věci získal, rozhodl se Milko po bolestném duševním zápase, ustoupiti od Marěnky a pohnouti ji k šňatku s Vladimírem. Marěnka byla obětována; avšak na Milka zapomenouti nemohla, což Vladimíra roztrpčilo tak, že nastrojil Milkovi, když se ze Žiliny do Starohradu

vracel, tam kde dosud pochován je, lečku. Milko byl úkladně zavražděn. Nepřirozeným způsobem pokoušel se pak Vladimír, nakloniti si Marěnku. Přiměv ji k tomu — na polo šílenou — čekal na ni podle úmluvy za noci u Váhu, ale když přijížděla na koni, domníval se, zlým svědomím štván, že to stíhatelé za ním kvapí a vrhnuv se Marěnce, za zbrojnoše oděné, v ústrety, rozpoltil jí mečem pod přilbou hlavu. V tom okamžení poznal svůj omyl. Avšak potrestán prý byl na místě — bleskem . . .

Lid si vypravuje, že se u kopečku Milkova oba milenci za noci zjevují a že nezapomenutelný Milko chodí i po smrti lidem pomáhat.

V dědině Strečně okřáli jsme trochu douškem rujného slovenského vína, potom pak, kráčejíce pěšky za svým vozem, dostali jsme se pod samé zříceniny Strečna, které malebně shlížejí dolů s převysoké hory skalní, od pásma horského odervané, do propastné doliny, jejíž obě stráně, zejména ona na pravém břehu Váhu, porostlé jsou svěží olšovou a sosnovou zelení, rozmanitě se prostupující a tu tam bílým tažným mrakem jako průhlednou stuhou okrášlenou. Pod vysokým Strečnem je rozhraní župy trenčínské a šumné „zahrádky Slovenska,“ Turce, jejž na východě obejímá pásmo hor Fatra a na západě hory nitranské. Asi čtvrť hodiny dále chmuří se na pravém břehu Váhu na svých skalách Starohrad, který je hned viděti, jakmile dostihneme záhybu doliny. Dolinou touto a to po hrázi prostředkem Váhu vedena je kolej železniční. Pod Strečnem přechází přes hráz na Váhu a vjíždí pak v průkop, za nímž zahýbá podle řeky dolinou a dále k Vrutkám postupuje. Nedaleko odtud zvedají se z Váhu skaliska Margita a na protějším břehu (pravém) jiná, Běsná (Besná). Pltníci, kteří tudy své vory řídí, umějí o těchto místech vypravovati! Margita pozůstává z více ostrých skalisk na příč řekou rozběhlých, které při menší vodě vystupují nad hladinu. Mezi nimi jsou jen dvě ulice. Jimi provésti vory — toť umění pltníků, které se dosti často osvědčilo nicotným. Běsná Skála je ohromný skalní balvan, který se tu v mělčině staví proudům Váhu naproti

skoro v přímém úhlu. Odražený proud o Běsnou před Margitou točí se vírem a pak se strašnou rychlostí řítí se oběma dráhami. Nejsou-li pltníci zruční a silní, roztříská se plť sebe pevnější na kusy. Zde jest pravá Scylla a Charybdis. Mnoho plavců již nalezlo tu náhlý hrob. (Rovněž nebezpečné místo je na vtoku Kysuce do Váhu; tam jako u Margity poroučí pltník duši bohu, letě do Váhu na voru celý promočen.) Místa tato oplývají bájemi a pověstmi. Tam prý, kde nyní asi Starohrad stojí, kdysi mezi Turcem a Trenčínem vypínala se nebetyčná brala, v kterých bydlel divoký Túr, a tam v paláci, pod vlnami Váhu vystavěném, střežil krásnou kněžnu Margitu. Tehdy prý ještě doliny Oravy, Liptova, ba celý Turec byly hlubokými vodami, konečně nalezl prý se rytíř, jenž býka Túra přemohl a Margitu osvobodil. Přes rozvaliny jeho paláců stekla prý pak voda do sladkého moře. Jméno býka Túra zachovalo prý se jen v jméně Turce a jméno kněžny Margity v názvu skal Margity na věčné časy.

Toť pověsť, kterou podal Pauliny-Tóth. Ostatní pověsti jsou rozšířenější. Vypravuje se totiž, že v dědině Strečně žila mladá vdova, selka, která měla krásnou pastorkyni Margitu. Selka zamilovala se do svého čeledína, jenž však láskou její povrhl, neboť miloval již 16letou Margitu. Aby se vdova nenáviděné pastorkyně zbavila, poslala ji jednou s nějakým vzkazem k své rodině do Vrutek. Když se Margita večer domů vracela, a došla tam, kde je chodník nad Váhem na hřebeně hor nejužší, a pod chodníkem v pravo hrozná propasť, vyskočila za stromem ukrytá macocha a strčila Margitu dolů do propasti, do vln Váhu. Odtud pochází prý jmeno Margity, okolo jejíchž skal dlouhý čas milenec Margitin bloudíval. — Když člověk na plti přichází z Turce do Trenčínska, nemálo je překvapen, když náhle na prvé plti vůdce vorů, faktor, a za ním všichni plavci, klobouk strhnou s hlavy, kleknou, pomodlí se a přežehnají.

„Co jest? Co se děje?“

„Tu je Besná a Margita.“

Skutečně zdá se, jakoby se ten divoký Váh pod

Starohradem jen tak násilně byl do Trenčínska prodral, neboť koryto jeho tak je úzké, křivé, nebezpečné, a tam, kde se Váh nejprudčeji dolů valí, obrací se řečiště náhle mezi převysokými skalami v levo, a voda Váhu, od pravého brala v levo odražená vlny hází vysoko.

Skálu tuto, rovnou jako stěna, lid jmenuje Besná, neboť komu se nezdaří plť aspoň na sáh vzdálenosti od ní zadržet, ten se běsnoty její obětí státi musí. Níže této skály kroutí se Váh opět na pravo, a tam v prostřed řeky, takořka hrábě ze skal utvořené na příč trčí a do jejich uzounkých průchodů musí plavec plť dostati, chce-li se uchrániti zkázy. A skalní tyto hrábě pojmenoval lid Margitou. Hned u Margity na levo stojí rumy Starohradu na vysokých skaliskách, který býval kdysi mýtem zemanstva. Kdo totiž pltě dolů plavil, toho pán hradu dříve nepropustil, pokud si volný průchod nevykoupil. Po pádu Matouše Trenčanského připadl hrad tento koruně.

Poněvadž hrad tento i nejstarší listiny zovou starým, má se za to, že stál už před příchodem Maďarů. V 13. století náležely Starohrad a Strečno již k sobě. Vladislav I. zastavil Starohrad Pankrácovi ze sv. Mikuláše, který r. 1441. uzavřel s Janem Huňádym smlouvu na obranu a odboj, ale později stal se přívržencem Jiskry z Brandýsa. Pankrác tento, o jehož synu Milkovi pověsť napřed jsme podali, byl r. 1444. vyhlášen uherským sněmem za buřiče; jat byl v Budíně a král Ladislav odsoudil ho k doživotnímu žaláři, soudruhy jeho dal však pověsit. Ale za několik dní byl Pankrác propuštěn. Pak hrál ještě značnou roli v Uhrách. Rodina jeho dlouho prý Starohradem vládla. R. 1750. vydržován býval na Starohradě ještě kastellán s hajdúchy od panstva.

Na pár set sáhů níže na levé straně Váhu vypínají se vzhůru na vrchu Bieda rumy Strečna. Praví se, že Strečno stavěl Matouš Trenčanský. Roku 1440. dobyl je Jiskra pro Ladislava Pohrobka. R. 1446. opanoval je však v noční době Pankrác Starohradský. Později stal se hrad Strečno majetkem rodiny Vešelíných. R. 1620. — podle pověsti — vdala se tu za Frant. Vešelína krásná Žofie

Bosňáková. Štěstí rodinné nekalilo prý nic, jen tu a tam samota, když totiž choté volaly povinnosti vlastenecké ze Strečna.

Jednou vrátil prý se však Vešelin všecek proměněn. V ústrety mu spěchající paní přijal mrazivě, zavřel se do svých pokojů, anebo celé dni ztrávil na honech, a i když doma byl, zvlášť pro sebe stůl strojiti si dával. Tak to trvalo asi 3 neděle, které Žofie ztrávila v samém pláči.

Po té době seznala, že se na hradě konají opět přípravy k odjezdu, určenému na úterek velikonoční. V noc před odchodem dostala Žofie list od sestry, z něhož se dověděla, že se její choť zamiloval do jednoho děvčete, jemuž prý k vůli hodlá se Žofií se rozejít. — Při úzké cestě, která vedla se Strečna dolů, stála strmá skála s malou, úhlednou jeskyní, v níž byl oltář matky boží. Po přečtení sestřina listu vydala se zoufalá Žofie do této kapličky, v nočním obleku, prostovlasá. Když ráno muž její bral se kolem se svým průvodem, a ženu zmořenou tu našel, pohnulo se v něm srdce, i seskočil s koně, objal ji a o odpuštění prosil. Toho se mu ovšem dostalo. Na poděkování putovala prý pak Žofie co rok v úterý velikonoční bosa do té kapličky. Zemřela pak r. 1644. Tělo její je podnes neporušené. Když r. 1678. čety Tökölyho Strečno vypálily a hrad vyrabovaly, tak že více z rumu nepovstal, nedaly prý pokoje ani mrtvole Žofiině. Násilně vedraly se do zámecké kapličky, vyrvaly mrtvolu z rakve, a když na ní kromě prstenu na prstě žádného jiného skvostu nenalezly, uťaly prst s prstenem a tělo hodily do vřelého vápna, aby prý jeho neporušitelnosť zkoušely. Ale tělo zůstalo tak jak bylo, pouze červenobílá barva trochu zhnědla. Když pak Leopold I. r. 1698. Strečno dal zničit na vždy, byla mrtvola Žofiina přenešena odtud do farního kostela v Tepličce, kamž prý často po ledě a sněhu za živa bosa přes zamrzlý Váh chodila a tam v loretánské kapličce od r. 1729. je mrtvola její vystavena. Nad rakví visí její podobizna, aby s ní mohl každý mrtvou Žofie porovnati. Ačkoliv prý je na světě dosti ještě bohatých příbuzných, je mrtvola oděna již jen v cáry, neboť se o ni nikdo nestará. Lid žilinský

ctí Žofii podnes jako matku vdov a sirotků. — Manžel její zemřel r. 1667. — Toť pověsti zdejší.

Ale Strečno obmyslila ještě poesie národní Vílami. Kdož nezná písně:

„Tam okolo Strečna
cesta něbezpečná:
pod zámkom sa skryly
v bielych plachtách Víly.

Na lúkach vo Váhu
často sa kúpajú;
po poli širokom
tancúvajú skokom.

Koho raz pochytia,
tak ho dlúho vrtia,
až pokial v ich hrsti
dušu něvypustí.“

Víly jsou jen v Trenčínsku pod tím jménem známy; ostatním Slovákům jsou Vílami častěji Biele (bílé paní). Slováci v Trenčíně a v Nitře znají Víly, rozumějí však jimi duchy před svatbou zemřelých nevěst. Víly tancují na křižovatkách hlavně o nových měsících, a přiblíží-li se jim hoch, utancují ho do smrti.

Darmo namáhali jsme se, abychom někde nějakou hezkou spatřili. Skryli se patrně před deštěm, neboť „ženky začaly právě snášet v geletkách (dřevených nádobách) Paromovi vodu.“ „Slunko začalo rozpouštět vlasy: budě dažděť, budě padať . . .“ Běda bylo nám na konec této považské partie! Na odkrytém voze pod širou oblohou promokli jsme na kůži. Teprve ve Vrutkách sušili jsme pláště a sebe.

Ze Žiliny do Vrutek trvala nám cesta 4 hodiny. V Turč. Sv. Martině nás již ani nečekali. Byvše totiž zpraveni, že přijedeme, vyjeli nám po železnici někteří s přítelem Hurbanem-Vajanským do Vrutek naproti, odkudž

se však bez nás vrátili. Ale vidět pod vrcholy hor stahovati se mračna, užiti trochu těch také romantických plískanic, není zrovna zbytečno. Ovšem, když pak trvaly v Martině několik dní a pokazily z polovice program „Živeně" — bručeli jsme také na ně.

TUREC.

I.

Slovenská zahrádka.

(Turec. Turovo. Různořečí. Turčanské krásné pohlaví. Lid.)

Viděl jsem ji z rozličných bodů, tu krásnou „zahrádku Slovenska“, to „tiché údolí Tater, kolem hradbou chlumů věnčené, chlumů, jejichž zelená hlava míchá se v cesty oblakův a hvězd“, jak pěje Kollár. Ze všech stran připadala mi stejně spanilou ta „zahrádka“, v níž prý mnozí hledali do opravdy ztracený ráj. Tak asi představoval jsem si v letech dětských zlaté údolí z pohádky. Taký dojem činil by na nás obraz mistrův v rámu skvostně řezaném, kdyby mohlo umění postihnouti přírodu cele a cele. Úrodná rovina, plna života, plna ruchu, plna pěkných dědin, tu a tam městečko a troska hradu, háj; rovina, již probíhá bystrý Váh i prudký Turec, již obklopují malebně seskupené hory kol do kola, uzavírajíce ji jako malé království. Královnou je tu nejkrásnější slovenčina, zrovna tak „pasující“ do „zahrádky Slovenska“, poddanými jsou tu nejroztomilejší typy slovenské, hostmi jsou tu jen Němci v několika málo osadách, a jestli přece něco nepěkného našemu královstvíčku vytknouti lze, nuže, je to maďarské úřednictvo, jež vypudit královna dosavad nestačila. Nu, a že bez židů není za nynější doby ani jednoho království na světě, rozumí se samo sebou. Žádná růže bez trní, ani Turec není ho prost.

Navštívil jsem ho několikkrát, a vždy mně připadal spanilejším. Tentokrát přijel jsem do Turce od Strečna; obzříme si tedy jeho „múry hradné“, počnouce odtud. Na sever od průsmyku Strečna, které dělí Nitranské pohoří (Větrné holy) od Magury, táhne se tato na pravém břehu Váhu až po Náměstovo do Oravy. Prvá její část, žulová, po Zázrivu řeku jmenuje se Magura Turčanská (Malá Fatra); vyšinuta je nad Turany a Sučany. Vrcholem tohoto velice malebného pohoří, zvláště se strany druhé, je Malý Kriváň (5274′). V sousedství jeho vypíná se na severní trenčínské straně druh jeho, vápenoskalný Rozsudec (Rozsutec), 5046′ n. m.

Po severovýchodní hranici Turce táhne se župa oravská. Celou tuto do Trenčína a Oravy vydutou hranici střeží Magura Turčanská, od níž, pak od hor Šípu a Hrdošína dělí Váh Fatru, táhnoucí se po celé východní hranici turčansko-liptovské. Pohoří toto oplývá mnohými vysokými horami vápenými, počínajícími od průvalu Fatry (z Lubochny do Krpelian) a Královan. Tu vidíme nad Sklabinou Klak, pak Štefanovou, Ploskou a Suchou. U paty Fater leží Štubňanské Teplice, Blatnický a Sklabinský zámek. Silnice z Báňské Bystřice přes vrch Šturec (asi 3000′) a Revúcu do Ružomberku dělí tyto holy na východ od Magurky. Na jih Turec hraničí s župami zvolenskou a těkovskou. Po hranici jižní táhne se (podle Dionýsa Štúra) Kremnická báňská hora (3222′), která sahá na sever až po Harmaněc a až po Stubňanské Teplice v Turci. Nad průvalem z Harmańce do Turce vyšinuje se na severozápad příkrá Krížná hora, vys. 4974′ n. m. Odvětví Kremnické báňské hory spojuje se s pohořím Žiarem (nazvaném tak po jedné své hoře), které dělí na jihozápadní straně Nitru od Turce. Od Žiaru konečně po západní hranici trenčínsko-turčanské táhne se pohoří Nitranské, jmenované lidem prostě Martinské holy. V nich leží známé Osikovo nad Turč. Sv. Martinem a z nich vystupuje nejjižněji vysoký Klak, pak dále k severovýchodu Uplas, Koppa, Krísný a blíž Strečna vzpomenutý již Minčov a Velká Lúka. Tím nejsem však ani s vypočtením jednotlivých

hlavních hor u konce. Bylo by třeba vzpomenouti ještě vysoký vrch Lisec, Budiš, Žlabník, Vrícku a j. hory, které doplňují rozkošné panorama turčanské. A což teprve, když se rozhledneme okolo sebe s některé výšiny, na př. z Osikova. Odtud vidíme už majestátní Choč, od Štubně opět bílý vrch Praženou atd. — „Slovenská zahrádka“ tato, rozumí se, musí býti také dobře zavlažována. Od východu na západ pod Turčanskou Magurou protéká ji Váh, do něhož se u Vrutek vlévá prudký Turec, tekoucí od jihu k severu. O říčkách menších a hojných bystřinách ani nemluvím. „Zahrádka“ tato je jednou z nejmenších žup slovenských, proto snad je člověku již tak milou. Zaujímá pouze 20·89 □ mil a čítá nyní asi 50.000 obyvatelů slovenských, vyjma asi 4.000 Němců. Obcí napočteno celkem 106, z nichž je šest měst, ostatní dědiny. Z těchto bydlejí Němci pouze v pěti. Soudy jsou v Turč. Sv. Martině a v Klášteře pod Zniovem. —

Mluvíme stále o Turci. Jak již jméno toto ukazuje, stojíme na staré půdě slovanské (Tur, Turice, Turec), chovající dosud ve svých geografických jménech kus naší dávnověkosti.*) Zajímavě o tom pojednal slovenský spisovatel Pavel Križko (v Letop. Mat. Slov., 1867, II., 39).

Turec jižní je prý jedním z nejintresantnějších míst na celém Slovensku; neboť za starodávna leželo tu, jmenovitě mezi Štubní, Mošovci, Hájem a Slovenským Pravnem veliké město Turovo, po němž zůstaly nejen některé pověsti a jména, nýbrž i na mnohých místech mohutné jeho základy. Turovo vzpomíná již dějepisec Jan Bolský, odvolávaje se na svědectví německých kronikářů Freitegalda a Witemara, ve svém díle „Memorabilia septem montanarum civitatum.“ Podle něho založil Turovo marahanský (moravanský) kníže Taur nebo Tur, a bylo sídlem Koňězovým, jehož jméno bylo Ban. Obě tato jména nepokládá Križko za rodná, osobní, ale za hodnostná.

*) Se stejnou oblibou také v době křesťanské přidáván Turci jakýsi posvátný ráz. Všecko tu opět svaté, na př. osady: Sv. Martin, Sv. Michal, Sv. Petr, Sv. Ďúr, Sv. Mara, Sv. Helena, Sv. Ondřej (Sebeslavce). Botto nazývá Turec „údolím sedmi svatých míst.“

Konězem míněn prý tedy kněz, kníže, a Banem panovník anebo vůbec pán. Slovo Koněz udrželo se podnes ve jméně Konězháj, vesnice to asi hodinu od Kremnice vzdálené. Bolský dále soudí, že Turovo bylo městem bohatým, mocným a že sbořeno bylo okolo r. 280. po Kr. Silingy. Kremnice byla prý jeho předhradím a baštou, bránící Turovo proti útokům národů zahronských, a s pádem Turova padla i ona. Pověsti o tom jsou již temné a řídké. Lid povídá sice, že nedaleko Štubně bylo kdysi velké město, ve kterém býval král, více však neví! Děje ty zůstanou již zastřeny na věky. I jména jednotlivých částí Turova jsou již řídka. Vzmínky zasluhuje především kus pole nedaleko Dolní Štubně, Kralov-Hradem jmenovaného, dále na severozápadu odtud pole a dvorce Požehy. Križko sám kopal tu r. 1865. na některých místech a nalezl střepy z popelnic, kousky polovypálené hlíny a na nich zkamenělý popel atd. V okolí Slovenského Pravna vyskytují se pozůstatky starých hradů a tvrzí dosti zhusta. Od Požehů k východu mezi dědinami Dubovým a Čepčinami je jakási pláň, zvaná Paromisko. I Slovenské Pravno zdá se ukazovat k tomu, že se tu děla kdysi pocta Paromovi či Provovi. Konečně nynější dědina Rakša přichází v některých starobylých, v kremnickém městském archivu uložených listinách pod jménem Villa Radegiscia. Križko má za to, že toto jméno, latinkou trochu zkomolené, znamená dědinu Radegastovu, Radhošťovu. Jméno sousední dědiny Háje také snad poukazuje k tomu, že tu býval háj k poctě bohům posvěcený.

Podzemní základy Turova vyskytují se na celé, mezi Štubní, Mošovci, Hájem a Slovenským Pravnem rozložené rovině. Při kopání a orání často se přichází na zdě. Ba nalezly se již i některé věci, jako střela, zelenou rezí pokrytá (snad měděná), koňské podkovy neobyčejné velikosti a j. Všecky objevené zdě jsou prý ohromně dlouhé, jedna na př. v bodorovských polích asi 100 sáhů. Okolo roviny této hned v sousedství nalezají se částečně již jen jména hradův a tvrzí nosící kopce a valy. (Tak mezi dědinami Rudnem a Sklennem kopec Vlčí Hrad, anebo Hradisko.)

U Rakši vykopali před několika léty více starých mečů střel, podkov atd. Bývaly tam dva hrádky. V sousedství blatnického zámku stály prý ještě čtyři tvrze, dvě na vrchu Plešovici. Z množství těch tvrzí lze soudit, že sloužily k ochraně městu Turovu. Všecky jsou prastarého původu, vyjma blatnický zámek, který pochází z dob křesťanských. Také na severním konci turčanské župy vyskytující se pozůstatky starodávných hrádků, jako Zniev a Sklabina, mohly míti týž účel, neboť i kremnické doliny byly pevnými hradbami opatřeny. Při tom třeba míti na zřeteli, že tehdy byl přístup do Turce toliko od jihu a severu, neboť od západu a východu sotva bylo přes široko rozložené vrchy cest. —

Mínění Križkovo co do původu „Turova" mění Záborský (v Letop. Mat. Slovenské, 1867, I., 10 atd.), který považuje Zniev i Sklabinu za hrady z doby předmaďarské a píše: „V sousedství znievského zámeckého chlumu viděti jiný chlum se základy jiného zámku, který se pokládá za římský." Byly prý tam též vykopány římské peníze z časů Claudia I. († r. 54. po Kr.), Valeriana a Galliena (r. 261.—268.). Římský původ zámku dokazuje Móric Krasněc rozvalinami římské kolonie Eburum při nynější Štubni. Možná, že při Štubni stálo starodávné Eburum, a že Římané stáli aspoň jistý čas pevnou nohou v Tatrách, mezi Kvády. —

Poněvadž pak dosud má se za to, že Slováci teprve po odchodu Rugův, Herulův a Gepidův, t. j. v V. stol. po Kr. nynější svá místa zaujali, není lze starému Turovu, sbořenému prý již okolo r. 280. po Kr., podkládati původ slovanský, ačkoli dosud nic určitého historie v té věci nepronesla, neboť doby tyto ještě neosvětlila. Na každý způsob však považovati nutno slovenský lid v Turci za nejryzejší, abych tak řekl, za vzornou Slovač, a to z mnohých důvodů. Nechci tím říci, že bys jinde na Slovensku nespatřil typů stejně ryze slovenských, ale posuzuji-li vše celkově, zdá se mi, že Turec je nejslovenštější; sem nezasahal vliv ruštiny jako na východě (nehledíme-li ovšem k tomu, že zrovna z Turce putují šefraníci a olejkári na

venského, literárního i politického. Tím dostáváme se v Turci na pole nové, poseté zlatým zrním idealního národního snažení, sdupané však v prvém vzrostu kopyty maďarské „liberálnosti“, která se dnes veřejně chvastá, že chce plány svého chauvinismu rozestříti od Tater až po — Cařihrad!...

II.

V Turč. Sv. Martině.

(Město. Živena. Slovenka. Slavnosti sv. martinské. Cigánská hudba. Jan Kadavý. Jan Francisci-Rimavský. Osikovo.)

Záplava na Tatrách nadělala r. 1813., jak se dočítáme u Medňanského, na Slovensku škody jen asi za 5 mil. zlatých. Tehdy zmizela prý s povrchu země i dědina Ratková v Turci. Když jsme ze Žiliny přijeli do Turč. Sv. Martina, topili jsme se také v uherském pověstném blátě, jehož vzpomíná už naše B. Němcová. Důkaz, že v Uhrách bylo a je bláta vždy dost. Tomu však těžko je zabránit. Taková horská pliskanice — u nás by se jí říkalo průtrž mračen — dovedla nás, jak jsem již pověděl, do Turč. Sv. Martina a připravila nás o mnohý veselý letní požitek. Rok před tím byla obloha mnohem milosrdnější: aspoň bez krásného pohlaví mohli jsme si vyletět podle programu slavnostních dnů Živeny na pěkné Osikovo a ve volné boží přírodě pokochati se krasami přírody i radostmi slovanské vzájemnosti. (Neříkám: československé — té už nikdo ani u nás, ani na Slovensku nevěří!)

Proč jsme navštívili několikrát Turec, domyslí se laskavý čtenář už z předešlé kapitoly. Proč jsme však několikrát zastavili v Turč. Sv. Martině, dovolím si teprve vyložit.

Od té doby, co zavřena totiž Slovenská Matice v Turč. Sv. Martině, která pořádala sem každý rok pravé národní poutě, svolává inteligenci slovenskou, zejména v posledních letech, pravidelně do Martina spolek žen slovenských „Živena," která si obrala za svůj účel, zřídit pro slovenské dívky vyšší školu.

Dříve než Vás s činností tohoto spolku seznámím, dovolte, abych Vás provedl jeho sídlem samým, známým Turč. Sv. Martinem, který mezi uvědomělými městy slovenskými dojista zaujímá přední místo.

Slováci nemají, bohužel, své velké Prahy, ba ani svého Brna, a takž venkovské město se *2000* obyvateli zastávati u nich musí národní metropoli. Máť sice Slovensko města mnohem větší, výstavnější a bohatší, jako: Košice, B. Bystřici, Trnavu a j., avšak ve všech těchto městech národní vědomí spíše co rok klesá, než aby zkvétalo a města jmenovaná cele zaujalo. —

Z menších měst slovenských stal se spůsobilým pro středisko duševního života Slovače zvláště Turč. Sv. Martin, jehož měšťanstvu dlužno učiniti za národní jeho uvědomělosť, — se zřetelem k neblahým poměrům na Slovensku — upřímnou poklonu. Probudilé toto měšťanstvo hostilo již tisíce a tisíce věrných synů a dcer Slovenska, a to je věru víc než povinnosť.

Turč. Sv. Martin chlubiti se může, že viděl z měst slovenských nejvíc mužův o národ zasloužilých; z něho vycházela hesla pro novou činnosť politickou, — které však v poslední době jest pramálo, — z něho do dnes osvěžováno je Slovensko literaturou dobrou a obsluhováno žurnalistikou čilou. Jen více organisační práce, více konání z Turč. Sv. Martina, a stane se pro Slovensko městem královským. Bylť již sice Sv. Martin za starodávna městem „královským", obdařeným rozličnými výsadami. Král Karel daroval mu r. 1340. svobody, jakýchž požívali Krupinci. V listině kláštera turčanského z r. 1359. nazývá se už „civitas regalis." Svobod svých požívali Martinci dosti dlouho. R. 1410. musil jim je Zikmund obnovit, neboť jim je naši Husité zároveň s městem spálili.

Později byli ale privilejí svých přec jen zbaveni. (Záborský. Letop. Mat. Sloven.) Nyní je Sv. Martin sídlem župy a soudu. Do r. 1875. byl tu sborový soud, který přesídlil do B. Bystřice. Do nedávna byl Sv. Martin také sídlem evangelického slovenského gymnasia; dnes obdařen je pouze dívčími a chlapeckými „polgárkami“ (měšťan. školami maďarskými), ačkoliv bys tu Maďara musil hledati ve dne s lucernou! V Sv. Martině mají Slováci dobrou knihtiskárnu akciovou, jejíž kapitál letos obnášel 22.940 zl. — Je to jediná slušná knihtiskárna slovenská. Dříve vydávány knihy a časopisy i v Uher. Skalici a j., dnes, až na nepatrné výjimky, vycházejí vesměs ve Sv. Martině. Těšíme se srdečně, že bratři Slováci aspoň jedinou tiskárnu slušně udržeti mohou, a nebojíme se, že slovenské obecenstvo nedovede ocenit „její práci a výrobky“ a že „se dá mýliť kadějakým ephemerným špinavým špekuláciam,“ jak se leká jeden pan „účastinár“ v „Národ. Novinách“ dne 12. února r. 1884!

Sv. Martin má také výbornou spořitelnu, čilý „spevokol,“ spolek hasičský atd. Město toto rozloženo je hlavně podél silnice na dosti dlouhé prostoře. V starší jeho části jest starobylý kostel katolický — neshořel-li ovšem před nedávnem při strašném požáru, který z nepochopitelného původu toto město slovenské krutě zachvátil, — v novější i kostel luteránský. V levo nad kostelem katolickým zvedá se malý vršek se slovenským společným cintorínem (hřbitovem), kdež odpočívají někteří buditelé slovenského lidu. U prostřed hřbitova stojí malé mausoleum zvěč. Karla Kuzmányho, dr. theologie, superintendenta církve evang. v okolí prešpurském, hl. faráře ev. církve ve Sv. Martině, rytíře cis. rus. řádu sv. Anny atd. (nar. 1806., † 1866). Stranou od jeho hrobu odpočívá dosud nedostížitelný „malíř slovenských zemanů,“ Jan Kalinčák (nar. 1822., † 1871.). Na jednoduchém pomníku lze čísti: „Hranica života, ale nie lásky. — Věčnaja pamjať!“ Několik krokův od hrobu Kalinčákova zastavili jsme se nad hrobem muže, o němž, když se otevřel, statečný Pavel Mudroň pověděl: „Stojíme nad hrobom velikého muža,

velikého ráznosťou, nězlomnou vytrvalosťou, bezzištnosťou, velikého umom, velikého blahonosným účinkovaním —", zastavili jsme se nad hrobem Viléma Paulínyho-Tótha (nar. 1826. — † 1877.). Od té doby naseto více do této „zahrady zelené drahých semen." Odešli již někteří, kteří ještě nám na Slovensku ruce tiskli a objetím nás vítávali, odešel Mik. St. Ferienčík, jeden z nejpilnějších publicistův slovenských (nar. 1825. — † 1881.) a za ním náš krajan Jan Kadavý, spisovatel a skladatel hudební (nar. 1810. — † 1883.). Bodrý stařeček tento prožil téměř celý svůj život na Slovensku, posvětil ho práci za ně (ještě nedlouho před smrtí pořádal „Slovenské Spevy"), uložil konečně ustaralou svou hlavu šedivou do té půdy, již tolik miloval. —

Ze hřbitova mám se vrátit k Živeně. Tam pochovávají, zde burcují k životu ospalé, zmrtvělé. Dvakrát súčastnil jsem se sjezdů Živeny, musil bych se však opakovat, kdybych líčil slavnostné ty dni obou roků.

Co je Živena?

Živena je dobročinný spolek slovenských žen, jehož účelem: účinkovati k tomu, „aby slovenské dcéry, ktorejkolvek vrstvy vlasti uherskej vzdělaly sa za mravné, súce, pilné hospodině a za horlivé dcéry vlasti a národa." Úlohou Živeny je tedy zakládati dívčí vychovávací ústavy, opatrovny, ústavy pro zaměstnání chudých žen atd. Krásný tento účel zasluhuje bez odporu všestranné slovanské podpory*), aby Živena v brzku aspoň jednu školu otevříti mohla. Byla by již bezpochyby tak učinila, ale starostlivá (!) vláda Tiszova žádá dle doslechu doklady, že Živena je s to, aby úroky z kapitálu svého ústav takový vzdržovala. Obětavosti slovenské nesmí býti konce! Při valném shromáždění Živeny byli jsme svědky toho, kterak ve svatém zápalu jedna Slovenka strhla se sebe šperky, aby je obětovala — to jediné své jmění! — Živeně. Slovenská spi-

*) Zakládající člen první třídy platí najednou 50 zl., anebo po 10 let ročně po 6 zl.; druhé třídy najednou 25 zl., anebo po 10 let ročně po 3 zl. — Příspěvky přijme redakce „Národních Novin" v Turč. Sv. Martině (Turócz Szt. Márton), Uhry.

sovatelka Elena Šoltesová napsala do „Sloven. Pohladů“ (II. roč., 433) pozoruhodné dozvuky ku posled. shromáždění Živeny, pozoruhodné i pro nás. Z duchaplné stati její možno nám zde uvěsti jen několik slov. „My, bohužial!“ volá spisovatelka, „už akosi tak navyknutí sme, taxovať vzdělanosť ženy podla známosti cudzích rečí. My spokojeni, ba přešťastni jsme, když naše dcera, přišedši domů z výchovy, umí se dosť směle pohybovat ve společnosti, a nade vše když sto je, aby se produkovala plynnou němčinou nebo maďarčinou, což ona v povědomí své „vzdělanosti“ činí hodně ostentativně, neboť vidí, jak září při tom radostí a hrdostí tváře jejích rodičů. Celé toto mylné dětinské pojímání tak důležité věci vyplývá zase jen z nepříznivých poměrů, v nichž žijeme; ženy jiných zemí a národů ani netuší, jak je to dáti si celé svoje vzdělání pohltit cizím řečím.“ A dále praví: „Když odnárodní se muž, učiní to ve většině případů ze spekulace, chce tím dosíci jisté výhody, ale jeho osobní bytosť aspoň předběžně neutrpí žádné změny. Žena však odnárodní se tehdy, když nejprve nassaje cizím duchem a bezvolně i svou bytosť přetvoří podle něho.“

Vzácná to slova! Přáli bychom tak statečným Slovenkám, aby se dočkali již jednou první své dívčí školy! Odpadne-li konečně nesnáze finanční, není třeba — po našem zdání — čekati s otevřením ústavu dotud, dokud nevyrostou mu z domácí půdy spolehlivé učitelské síly; vždyť možno si vypomoci po spůsobu bratří Bulharů a Srbův. A rovněž tak lze si vypomoci učebnými knihami. Tak asi dělo se na celém světě: vyspělejší pomáhal bratru mladšímu.

Dívčích ústavů vzdělávacích má Slovensko opravdu zapotřebí; tím spíše, čím chabější je pohlaví mužské. Nedostatek národního vědomí, lásku k cizotě nikdy bych nevyčítal ženám; probuzení a vypěstění jeho v ženském srdci závisí od muže. Příklad máme na Polkách i na Maďarkách; opáčný na Češkách a na Slovenkách. Prostá Slovenka sama na muže žaluje. Pauliny ve svých „Vo-

lebných rozpomienkách" zaznamenává výrok takové ženy slovenské, který zde možno vhodně uvésti. „Ej, pán moj, keby my (ženy) maly vota (hlasy)!" — slyšel jsem v nejedné obci naše slovenské ženy vzdychnout, při čem se každé oko zajiskřilo a její pravice v pěsť zaťala, — „potom by to len (jen) boly volby!" . .

Sveze-li se výčitka národního bezvědomí intel. žen — u prostých nelze o něm mluvit — na hlavy mužů, nevím už, čeho bych ještě Slovence vyčítal. Dobrota srdce slovenského je známa. Opět tane mi na mysli Schillerův výrok: „Lidé zlí nemají žádných písní." My jsme se však přesvědčili, že:

„Kdě Slovenka, tam je spev.

Další pěkné vlastnosti Slovenčiny udává nám stručně píseň A. H. Krčméryho:

„Matka moja, Slovenka,
keď ma kojila,
šest mi darov do mladých
prsú vštěpila:
spevavú reč, dobrotu,
mravov rýdzu čistotu,
stydlivosť, pracovitosť,
živú veselosť."

O zpěvnosti Slovenek dosti již pověděno. Dobré srdce jejich nezná jiného hříchu, než přílišné lásky a oddannosti k vyvolenci, která však vyplývá z čistoty srdce samého. Ani z jiného nemůže se Slovenka zpovídat: „milovala jen šuhaje do rána bílého, devětkrát ho pobozkala (políbila)." Jaké tu rozhřešení? Chytrý pop ví si rady: ukládá „hříšnici," aby po desáté pobozkala jeho.

„Kedz už mušim, ta už mušim,
já biedna dzivčina;

šak to i tak prináleži
popom dzešacina."
(*Šáryšská.*)

Když jsem již u těchto věcí, všimněme si jich lépe. Národní písně slovenské odhalují vohlady (zálety, milování) slovenské mládeže, aniž by v nich se jevilo, že zakořeněný zvyk tento je přestupkem proti čistotě panenské, tedy nějakou vinou vůbec. Náleží to již k lásce, navštěvovat v sobotu a v neděli večer své děvčo, a rodiče tomu obyčejně nebrání: dělali to také tak.

Způsob tohoto nočního chodění za děvčaty není však pouze na Slovensku domovem. Bož. Němcová svědčí, že panuje i v Čechách, ve vých. Moravě a v jiných zemích. Liší se arci značně od t. zv. německých „Probenächte," kteréž ovšem jsou výsledkem povahy německé. Nechci tím tvrdit, že slovenské „vohlady" nemívají někdy nepříjemných následků, ale porovnávati je se „zkoušením" děvčat u Němců naprosto nelze. Slovenská láska hledá si cestičku přímou, nestrachuje se hněvu rodičův, pokud tito ze zvláštních příčin jí nezbraňují. Děvče napomíná šuhaje:

Oknom ty nělez,
však si nie Němec;
choď, choď na bráničku,
a popros mamičku,
otvorí dvere.

V chudších krajích Slovenska trvávají vohlady až i několik let; mladí lidé, nemohouce se pro chudobu vzíti, čekají, až tak budou moci učinit, a zřídka se stane, že se děvče prespí. U Němkyň je tomu právě však naopak. Němečtí chasníci vystřídají obyčejně více děvčat, nežli si konečně tu, která se jim nejvíce zalíbila, vezmou. Prespanka nesmí na Slovensku choditi si více v pártě ale s hlavou zavitou, musí snášet v domácnosti ponižování, ústrky a vdá-li se, neohlašuje ji kněz z kazatelny co poctivou, ale co uctivou pannu. Němkyně nepozbývá jako děvče vážnosti, kdyby měla i dětí několikero s roz-

ličnými záletníky, a vdává se ztěžka jen tehdy, když jí už alespoň několik hochů zanechalo, čímž právě teprve upadá v pomluvy. Nejvíce padlých děvčat je u Němců v švábských vesnicích, u Slováků ve větších městech, mezi lidem služebným, který jako všudy ve světě tak i zde žije často v manželstvích neprisahaných. Němec p. Bergner, který také navštívil Slovensko, popírá, že by vohlady neměly škodných účinků. Staré, zlaté časy prý již přešly. Je v tom trocha pravdy. Chasníci stávají se na př. teď vesměs vojáky, a že se na vojně cit nezušlechťuje, netřeba povídat. Ostatně nutno rozeznávat na Slovensku lid dle toho, žije-li pohromadě (v některých župách), aneb podléhá-li již vlivu maďarskému, totiž tam, kde je v menšině. Maďarky, jak známo, nezabývají se rády z přirozené jim smyslnosti vychováváním dětí, u nich je vyhánění plodů zcela beztrestně ještě rozšířeno. Činí tak padlé dívky, ba činí tak i ženy vdané, a od Maďarek ovšem pochytily něco též Slovenky, s nimi spolu žijící. V Hontě svtrdil nám to zcela jeden slovenský duchovní, jenž marně proti tomu pracoval. Prostředky, kterými si Uherky od útěžků pomáhají, jsou rozličné; nejčastěji užívá se i u nás známé klášterské chvojky, kterou na Slovensku jmenují něťata. Ba vznikl i popěvek:

„Na hore rastie něťata:
něboj sa, dievča, dieťata."

Zajímava byla by asi statistika nemanželských porodů v Uhrách — podle národností. Takové spravedlivé nelze však od Maďarů očekávati! Kollár uvádí jen z konce minulého století statistická dáta nemanžel. porodů z dvou stolic maďarsko-slovenských. V Gemeru bylo v 15 letech (1786.—1800.) jen 120 nemanž. porodů. V Malém Hontě (nyní též Gemeru) počítalo se teprve 177. dítě nemanželským.

Více než vohladné statistiky máme po ruce vohladných písní. Již z těchto lze si učiniti o vohladech jasný obrázek.

Řekli jsme již, že na Slovensku děvčata záhy se provdávají. Vohlady nastupují tudíž ve věku nejčistším, prostým ještě obyčejně vášní lidských.

„Eště ťa len (jen) kolimbali,
už ťa za mňa slubovali;
eště si len húsky pásla,
už si v mojom srdci riastla,“

zpívá šuhaj, a jiná píseň udílí matce radu:

„Keď počína dievča po poli krákoriť,
môžeš mu, mamička, periny hotoviť.“

Však někdy nastává mamince starosť ještě dříve, ba — dokonce hned po narození dceruščině. Bož. Němcová píše, že na př. v Chyžném v gemerské župě, jak se děvče narodí, pošle matka do domu, kde synka malého mají, jehož by ráda někdy za zetě měla, pjaro (pierko, kytku). Když je matka parobkova přijme, posýlá jí pak každou neděli pierko čerstvé, červenou pentlí obvázané. Bývá-li pjarko po nějaký čas přijímáno, koupí matka parobkova matce děvčete o jarmarku jarmočno, ručník (šátek), střevíce, fěrtušku, vždy něco jiného. Dokud se dary vyměňují, dotud jsou děti svěřeny, oddaňica a oddanec. Není-li tento poměr rodiči pro nějakou neshodu přerušen, a děvčeti je 14 neb 15 let, sobáší se, mají svadbu. Ba někde vdávána jsou děvčata ještě mladší, když prý totiž rodičům kyne hrdé zaťovstvo (bohatý zeť). V takovém případu spává mladucha (nevěsta) u testiny, dokud není za muž súca. Osťatně nejčastěji vdávají se děvčata okolo patnáctého svého roku (18—20tiletou zovou již „stará diovka“), hoši žení se před rokem dvacátým. (Nyní ovšem mají zapotřebí úředního dovolení.) Je-li muž o mnoho starší než žena, nepokládá se manželství za šťastné, vhodnější zdá se být, „keď (když) je chlap (muž) mladší od ženy, než aby o vela (mnoho) rokov starší bol.“ Příliš časné vdávání se Slovenek způsobuje také, že záhy stárnou.

Láska na Slovensku, jak patrno, nedává na se dlouho čekati. Hoch neodbyl si ještě ve škole ani slabikář — praví se v žertovné písni — a už lipne za děvčetem.

„Moja Hanka mladá,
to je principia (slabikář)!
od ktorej ma něodvedie celá má rodina.“ —

A jiná veselá píseň sděluje nám, že:

„Bolo jedno dievča o děviatom letě,“

které už mělo chuť na vdavky. Matka děvčátku ovšem namlouvá, že je tuze ještě mladé, a takové panenky, že mrou, když jdou brzy za muž, ale děvče odpovídá:

„Jaj, mamička, nič to něosoží,
musí býť pachola do mej bielej loži.
Čo ja buděm s ním spávať,
něbuděm sa lakávať.“

Zvláštní to příčina k sňatku! —

Vohlady odbývají se na Slovensku vždy v sobotu a v neděli večer.

„Sobota, něděla, bodaj priletěla!
ej, že by som mileho čo skorej viděla!
Sobota, něděla, bodaj bola rokom,
ej, abych mohla sedět s milým pod oblokom (oknem).“

Dokud nemá děvče svého frajera (milence), píše Bož. Němcová, chodí k němu více chlapců (vohladčův) v sobotu večer pod okénko; zpívají mu, prosí, aby jim otevřelo a k obločku přistoupilo, a když přijde k oknu, zabavují se s ním, každý chce se mu zalíbit, zvláště je-li děvče hezké. Někdy pískají také na fujary. Jak vyjde měsíc, a děvče okénko zavře, odejdou. Děvče vybere si obyčejně

hocha, který se mu nejlépe líbí, a sezná-li, že je také náviděno, uchystá si na sobotu pěkné pierko (kytku) a když chlapci přijdou, podá je tomu, kterého si oblíbilo. On děvčeti pěkně poděkuje a podávaje mu širáček, prosí, aby mu ho operilo, podperilo. Když žádosti jeho vyhověno a za týden přijít opět mu dovoleno pro čerstvé pierko, je frajerem jejím, a od toho večera nesmí k dívce jeho žádný více přijít na vohlady, nechce-li, aby ho odnesli v „krvavé košielce“. —

Jakmile má děvče svého frajera, nastávají mu doby nejsladšího toužení. Soboty nemůže se dočkati, aby miláčkovi kloboučík podpeřit a s ním se zas poláskat mohlo. Otvírá mu ochotně svou komůrku:

„Ako ho něpustím, keď ma pekně prosí:
Otvor mi, Anička, poviem ti ja čosi!“

Poradila se již s matkou, či ho má bozkati, on prý jí to vrátí. Zkušená máť ovšem odpovídá:

„Dcera moja, dcera,
čo by si váhala?
Aj (i) ja som za mladi
chlapcov bozkávala!“

A proč by také nenechala se vyvolenému zulíbat? „Dam še ci (ti) pobozkac,“ svoluje dívka šáryšská, „šak me to něboli.“ Ba kdyby měla klíče od svítání, nedala by svítat do skonání! Vzdychajíc touhou, pěje si z rána:

„Bože, bože, jak to šumně,
kedz muj mily pridze ku mně:
staně sebe ku posceli,
až se šerco rozvešeli!“

(*Zemplín.*)

Z řídka se ovšem stává, že děvče nechce milence k sobě do světnice pustit. Vrtoch takový dívčí nalezáme v písni, ve které se šuhaj vymlouvá, že mu pod oknem

zima, že zapomněl doma halenu. Děvče mu škádlivě odpovídá:

„Zabol si ju, zabol,
alebo jej němáš;
kedykolvek chodíš,
vždycky tak povedáš.

Keď si si ty zabol
halienočku vzati,
a ja som zabola
dvere otvárati!“

Z toho však ještě nenásleduje, že ubohý frajer musil domů; ba kdož ví, zda-li děvče na konec nepolévalo dvéře „sladkým mliekom, kyselou smotánkou, aby ony něvrzály,“ dokud je panenkou...

Že vohlady nebývají vždy rodičům vhod, netřeba podotýkat. Pak nastává milencům „láska potajomná.“ Frajer takový musí se míti na pozoru:

„Anička, dušička, někašli,
aby ma pri těbe nědašli;
bo ak ma pri těbe očujú,
vezmú mi klobúčik i šubu!“

Ale láska taková je mezi prostým lidem přece jen vzácností.

Snad nejkrásnější milostné písně slovenské opěvají věrnou lásku Janíka (milence) a Aničky (milenky). Ať veselou či smutnou písní, stejně vždy dojemně zvučí tato struna slovenská.

Slovenka miluje hocha svého tak, že by pro něho i Dunaj přeskočila, ba přeskočila by proň i to Černé Moře, a kdyby to býti musilo, „ten svet široký“. Na otázku milencovu, kdy bude jejich lásky konec, odpovídá:

„Potom budě našej lásky koniec,
keď já zomrem a ty buděš vdovec.“

Šáryšské děvče slibuje čekati na milého, až ovdoví:

„Kec ně o rok, kec ně o dva,
o dzešaty (desíti):
vera (věru) on mně, na muj veru,
muši vžati!“

Tklivá je prostá píseň, v níž porovnává Slovenka šuhajovu lásku a svou svobodu s vodou v koši: škoda té lásky, že se tak tratí! Příčinou bývají lidé, bývá rodina. Matku, která neústupností svou „dvě duše zmarnila“, trestá samo nebe: zkamení. Je-li však milenec děvčeti nevěren, a prokleje-li ho zrazená, nemá na světě více štěstí, neboť „pravda je to, čo milá zaklaje: kto sa falošně miluje, že mu bôh něpraje.“ Odtržena od srdce milého netesknila by, kdyby nemusila. Nelituje, že jeho nebude, ale jen lituje, jak na něho zapomene. Co v tom něžnosti, jaký ušlechtilý, hluboký cit! A podobně dojemně loučí se s odvedenou milenkou šuhaj.

„Kto si ju odviedol, něch si ju má;
něch sa len predě mnou něobjímá.

Objímaj, objímaj vo dně, v noci;
něch ťa len něvidia moje oči!...“

Šťastná láska hledá svého dovršení v manželství. Děvče sice ví, že nerádno se brzy vdávati, že lépe mu na svobodě než nevěstě. Na svobodě je jako ta rybička v bystré vodě. Chodí si po poli, veselí se, uvidí svého šuhaje, zasměje se, nasbírá rozličného kvítí, uvije mu pierko. A když to pierko skládá a vije, hoří jí srdečko od lásky — och, mladého děvčete vydat škoda! Ale což to všecko platno. Kouzlo stavu manželského konečně vždy vítězí. Varuje i matka, aby nevěřila šuhajovi; až si ji vezme, bude ji bít. Ale dcera se neleká. „Když vy jste to, mamičko, snesla,“ odpovídá, „mohu také já.“ A sám šuhaj

hrozí dívce, že ji bude bít. Děvče však odevzdává se mu s takovou důvěrou, že celý se rozplývaje volá:

„Jako bych ťa něšanoval,
keď ťa maliar vymaloval;
maliari ťa malovali,
kresači ťa vykresali!“

Není už jiné pomoci, svolit musí matka. Nastává dříve doba před sobášem (sňatkem): svadba. Dříve ovšem třeba ještě vyhověti starodávným zvykům a obyčejům. Nezbývá rodičům ženicha in spe nic jiného než vyslati do domu jeho vyvolenky přítelkyně na prezvedy, na dovedy, nahovárať, na priepačky a jak kde to ještě jmenují. Nesou matce nevěstině dárek, chválí ženicha, a pochodí-li dobře, vrátí se do domů tohoto pripovedať. Jinde chodí pripovedať přítelkyně dívčiny. Námluvy tyto jmenuje Pavel Dobšinský vohlady a ženy tyto vohladníčky. Nám se zdá, že lid zálety a vohlady již stotožňuje, a proto podle Kollára, Němcové a národní písně užíváme vohladů v témž smyslu jako záletů.

Když je dívka šuhajovi už připověděna, jde tento s četnější už společností do jejího domu, obzerať ohnisko. Přináší jí nějaký dárek a ona mu podpeřuje klobouk. Konečně nastávají sdávanky, při nichž působí už dva budoucí starejší. Starejší ženicha (mladého) či pýtač vyžádá mladuchu (nevěstu) dlouhou biblickou u Adama a Evy započatou řečí; starejší nevěstin, oddavač oddá mu ji rovněž tak — a vymění snoubencům prsteny. Tito dávají si také dary. Odkazujíce na podrobné vypsání dalších svadebních obřadův k naší nedostížitelné Boženě Němcové (Sebr. Spisy, 1873, III., str. 300 a násl.), jakož i k „Obyčajům, poverám atd.“ proslulého Pavla Dobšinského, klademe sem podle tohoto jen nejstručnější popis svadby.

Po sdávankách (pýtačkách, prstenkách) jsou mladí lidé svereni, vo vere, srukováni dovedna, (do-

hromady) sdáni, sprstenkováni a začínají ohlášky. Mladý párek povinen jest jíti do chrámu k ohláškám, a to dle zvyku šuhaj se svadebním pierkem za kloboukem, dívka v pártě anebo již v svadebním (sobášném) věnci, zejména při třetí ohlášce. Na katechismus chodí na faru k panu tatíkovi, jemuž se tu vděčí vínem a koláči. Je-li nevěsta chudobna, služebná a najmě sirota, chodí si pýtať na poctivou krásu po příbuzných a známých ve společnosti své křestné matky anebo jiné přítelkyně. Rodičové z obou stran opatřili již družby a zváče. Tito, co mládenci za kloboukem, co ženatí na prsách podperení chodí zvát rodinu a přátele na svadbu. Dívky na svadbu pozvané chodí též volať vo družice, t. j. sbírat k svadbě rozličné ovoce i kvítí pro svadebníky i pro sebe. (Dobšinský.) Svadba (jak vidět, odvozujeme ji od se vaditi, jinak bychom psali správně svatba, svat, svatebníci, v čemž se již posvátnosť stavu manželského zračí) trvá obyčejně čtyry plné dni. Po třetích ohláškách v pondělí před večerem v obou domech svadby je všecko již připraveno. Hudci počnou na přípecku anebo na lešení, postaveném u dveří v koutě jizby, vyhrávat. Zváči shání hosty, svadebníky, kteří své dárky oddávají k rukám svadební matky do komory: Svadební otec uvádí hosty do světnice, kdež už vítá je v čele stolu sedící stárejší a usazuje. Dětí a stařen nahrnulo se zatím hojnosť na pec a přípecky.

V domě ženichově družba a mládenci, v kole majíce mladého, pokřeskávají si podkůvkami, točí se do kola, tleskají rukama: ihrajou topokoný (poslední) mláděnecký taněc. Teprve po něm smějí tančit také ženatí a berou se tanečnice. Zatím v domě nevěstině pod okny družičky zpívají písně vohladné a svadební zdlouhavými, ale pěknými, žalně pronikajícími nápěvy. Oplakávají panenstvo její. Nevěsta sedí v komůrce a pláče... Pak vcházejí do vnitř k ní a ona (nebo její matka), podaruje každou stužkami a šátečky, které za panenství nosila. A brzy i zde začne tanec. Konečně dává se v obou domech oběd na stůl. Jídla nosí družba a zvláště prvé jídlo pri-

povedá. Starejší pak na hlas se modlí. Po *obědě* tomto ustanoví starejší pořádek budoucího dne, poděkuje hospodáři a přeje všem zdraví. Mladší ještě si potancují, ale záhy rozcházejí se, aby ráno nezmeškali. V úterý ráno, v druhý den *svadby* strojí už snoubence k *sobáši* (sňatku). *Mladou* obleká starší svadebnice, *rúšnica* nebo *široká*, spolu s družičkami, prozpěvujícími. Když je nevěsta ustrojena, přijde starejší pomodlit se s ní, načež ji ostatní vítají a pozdravují. V tom přišel již družba z domu ženichova, optati se, jsou-li již hotovi přijati *venčiary* čili pýtače, kteří mají vyžádat nevěstu k svatému sobáši. Obdržev přisvědčující odpověď, vrací se do domu ženichova a sestrojí průvod: napřed kráčí sám se ženichem a s družbou, který nese darem *panu tatíkovi* (faráři) pletenec (koláč jako slunce veliký) a jazyk hovězí nebo pečeni v koši, zavěšeném na konci valašky přes rameno. Za ním jde celá řada pýtačův a pýtaček, hudci vyhrávající a p. t. publikum. Dvéře u domu nevěstina jsou zavřeny; musejí se vprosit do vnitř. Vpustili je — pozdravili se, a pýtač opět dlouhou biblickou řečí žádá *mladuchu* k sobáši. Tato zatím v komoře pláče. *Oddávač* anebo starejší její oddá mu ji také biblickými slovy. Družičky přivádí jim žertem místo nevěsty jiné děvče, ba i starou babku. Pýtači se k ní ale *nepřiznávají*, až na konec nevěsta sama, postaví se před starejší a je pýtačovi a jeho družině oddána.

Za nevěstou přinešen z komory *venečník*, t. j. dary, které ona a její družičky rozdávají přítomným. Když už jsou opatřeni na cestu koláči, vyšlou k faráři posly, zda již mohou přistoupit k sobáši. Dostavše jeho odpověď, dají si zazvonit a už hrnou se ke kostelu. Napřed kráčejí oba starejší se ženichem a s družbou, otočení muži z obou domů a provázeni hudbou ženichovou. Za nimi vedou družice se širokou nevěstu v průvodě žen z obou domů a při její hudbě. Hudba, zpěv žen a střelba mužů ozývá se v šíř i dál. Rozumí se, že svadebníci hází dětem také koláče. Podál kostela hudci se zastaví, ostatní však přihrnou se před kostelní dvéře. Starejší s družbou jdou do

fary, odevzdají tam jazyk i koláč (mrváň) a vykoupí klíč kostelní za několik krejcarů. Kostel je otevřen, vstupují do něho, vyjma některé svadebnice a družice, které se utáhly za úhel chrámu i — s nevěstou. Sem přichází družba, aby vykoupil si mladou od družic za několik stříbrných nebo měděných a jablíček a ořechů. Vykoupenou od družic vede před oltář a postaví k ní ženicha. Družice rozestaví se za nimi v polokruhu. Po sobáši vezmou nevěstu opět družičky a svatky (svadebnice) mezi sebe, ženich jde do svého domu, kdež se obě polovice pobaví a pak po své práci rozcházejí, aby se sešli opět až večer. V domě ženichově strojí se pro nevěstu. Zapřahá se i více vozů, prvý vůz bývá čtyrspřežný — pro nevěstu. Zámožnější ženich a družba krom toho osedlá si koně. Dostavše návěští z domu nevěstina, že jsou tam hotovi už je přijat, posedají na vozy. Jedou s hudbou, zpěvem a střelbou. Dvéře zavřený jim zde opět, musejí se vprosit do vnitř. Uvnitř vítá je domácí starejší a usazuje za stoly. Nevěstu přivedou z komory tím způsobem jako k sobáši a posadí ji mezi ženicha a družbu. Hudci postaví se též před stůl. Zahrají napřed starejším, ženichovi, nevěstě, družbovi atd., každému jeho notu, kterou si rozkáže. Za ostýchavou nevěstu učiní tak obyčejně družba. Hudci mají při tom žeň. Pak mladým manželům a družbovi zazpívají družičky, načež dává se večeře (oběd) na stůl. Zatím již venku pohoniči zapřáhají, malovaná truhla a peřiny nevěstiny jsou již naloženy. Nastává ještě dojemná scéna. Ženich děkuje nyní rodičům za vychování nevěstino, slibuje s ní pěkně nakládat atd. Po něm loučí se mladá. Čte sama, anebo družba za ni veršované loučení provázené pláčem a vzlykáním nevěsty, družiček i rodičů. Sotva rodiče dceru políbili, zvolá družba: „Hudci hrajtě!“ a vede nevěstu ven k prvnímu vozu. Posedali, projeli za zpěvu křížem krážem dědinu a zatočili na konec k ženichovu domu. Vezou-li nevěstu do jiné dědiny, musejí si připravit koláče, anebo peníze na nápoj pro mládež, která jim cestu řetězem uzavírá.

Přivezenou nevěstu skládá s vozu sám ženich, sestupuje na přichystaný stolík, který je pytlem zastřen,

aby prý tak sypaly se jí děti jako z pytle . . . Na prahu domu čekají už rodičové ženichovi. Matka podává jim medu, aby se jim sladce spolu žilo, někde natírá i postel medem. Po sobáši šest neděl trvají medové dni. Aby nevěsta v novém bydle přivykla, ohřeje si ruce na ohnisku. Široká a družičky vedou teď nevěstu do komory k její výbavě. Ostatní hosté hrnou se do jizby, kdež je starejší přijímá a usazuje k hodování.

Družba přivede po chvíli nevěstu a od něho bere ji pohonič do prvého tance. Je to právo těch, kteří ji přivezli; bývají ovšem za kočiše bráni údové rodiny.

Ženich tancuje s nevěstou až teprve po hostině. Napřed tančí muži bez tanečnic.

Ukládání nevěsty na prvou noc děje se opět při žalostném zpěvu družiček. Posadily ji v komoře na stolec; družba požádá ji opět veršem, aby si dala sejmouti pártu a věnec. Pártu odkládá nevěsta „pre dětné děti"; dědila ji beztoho též po matce. Široká rozplétá jí vlasy. Květy z věnečku berou si družice a družba na památku. Potom přivede starejší do komory ženicha, pomodlí se s nimi večerní modlitbu a — druhý den svadby je u konce . . .

Ve středu ráno široká přichází do komory už s vdanými ženami k nevěstě. Posadí ji zase na stolec, podstřihnou jí vlasy a upraví je tak, aby na ně posadit mohli čepeček. Obleknuvše ji krásně, zavolají družbu, aby zavitou nevěstu uvedl do jizby a ji shromážděné už zase svadbě představil. Následuje s nevěstou taneček a snídaně. Když se byli hosté rozešli, vede široká s těmi ženami, které nevěstu zavíjely, (čepčily) tuto za zpěvu na vádky, na úvod do kostela. S nimi jde také družba, neboť nese opět na valašce v koši dar pro pana tatíka. Když tento nevěstě požehnal a ženy ji okolo oltáře na offěru provedly, doprovázejí nevěstu opět domů za zpěvu a hluku. Odpoledne shromažďuje se svadba znova v obou domech. Dům rodiny nevěstiny táhne navštívit dům mladých manželů. V síni očekávají ho tito, a družba po boku nevěstině drží v jedné ruce světlo, v druhé talíř. Rodiče líbají dceru a zetě, přejou oběma a kladou peněžný dar, vlastně věno

dceřino na talíř. Jich pěkného příkladu následují též ostatní. Jmenují to „iděnie na dom,“ „dary na dom.“ Takovýmto věnem hospodaří si nevěsta samostatně.

Hostinou a tancem končí se třetí den svadby. Poslední, t. j. čtvrtý den bývá nejveselejší. Mladí muži oblékají se za pastýře, lovce, medvědy atd.... Největší čtverák ustrojí se za slaměného kněze. Tento s vystrojenou slaměnou babou posazen je na kolo, vzaté od vozu a připevněné vzadu k voji na osu tak, že se jednou stranou vleče po zemi, druhou trčí poněkud vzhůru. Dva zapřáhnou se do jarma a pohnou se z domu. Za nimi a kolem nich švihají pohoniči a jiní opět střílí. Za touto výpravou jde prvý družba s rozsvětlenou lucernou, za ním starý svat a v kole družic a žen nevěsta v bílém čepci. Nese v obou rukách po krčahu (konvici). Hudci a diváci ukončují zástup. Vyjdou až za dědinu, na potok nebo studánku. Ženy zpívají a nevěsta načerpavši vody do krčahu, nese ji v průvodu tom domů. Je to prvá její práce. Při tomto jití pro vodu počali už „obchodiť hejnám, hojnám, hojnal.“ Koleso se točí, jednou slaměný chlap, jednou bába vyskakuje vzhůru. Jdou napřed do domu svadby, je-li v dědině více svadeb, což často v době svadeb bývá, spojí se s ostatními hojnalníky a navštěvují společně domy svadebníků. Všady si potancují, někde — kde je děvče v domě — bývají také počastováni. V tyto dni hospodyňky skrývají kohouty, neboť je zvykem čapnouti někde kohouta, kterého stínají. Večer scházejí se naposledy, veselí se jak vědí a usedají pak k poslednímu obědu, při němž bývá sbírka na hospodára, ovšem chatrná. Ke konci obědu dávají kuchařky na stůl žlutou kaši, při čemž dostávají také na vařečku. Oběd končí se však radostníkem, totiž rozličnými koláči a jablky, a starejší svědomitě ode všeho všecky poděluje, poděkovav dříve pěkně hospodáři.

Tím je svadba skončena. Mladá žena do prvé neděle z domu vycházeti nesmí, až v neděli vede ji některá nevěsta z nové rodiny do kostela, okolo oltáře, na nějž klade něco na offěru, načež se obě usadí mezi sobě rovné

mladé nevěsty. Vrátivší se z chrámu, navštiví potom mladá žena se ženichem, novými rodiči a s tou, která ji do chrámu vedla, vlastní rodiče, kteří čekají je s obědem, aby se utvrdilo nové přátelstvo. Rozumí se, že rodiče ženichovy zvou na vzájem rodinu nevěstinu k nejbližší neděli nebo k svátku.

Při svadbách bývá ještě všady mnoho rozličných pověrečných zvyků. Koho by zajímali, sáhniž ke knize Dobšinského, jakož i k spisům naší Boženy Němcové. (Písní svadebních nalézti lze hojnosť krom toho v Kollárových „Zpěvankách", v „Slovenských Spevech," v „Sborníku sloven nár. písní," vydaném „Maticí," II., str. 56. a násl. a j. Řeči svadební mimo to seznati lze také z I. dílu str. 162. a násl. díla tohoto. Svadbu slovenskou popisuje také Čaplovič ve svém spise „Gemälde von Ungern, II., 288 a Bartholomäides, Com. Göm., 447.)

Šťastné manželství, kde je lásky! Není nad to, praví píseň, jako když žena mladá má muže ráda, to:

„i keď lieha i keď vstáva,
smeje sa i poihráva."

Hůře je ovšem, je-li „stodolečka děravá" a zlá žena k tomu: ty dvě věci vyženou hospodáře z domu!"

„Načo si sa vydávala," peskuje muž svou polovici, která mu do hospodářství málo přinesla, „která málo perin mala"; neboť „trefí-li být velká zima", zamrznou „obidvaja!"

Nejnešťastnější bývá však bez odporu manželství pijácké: někde pije muž, někde žena, někde oba. Nešťastná žena, jíž propil muž korhel (ochlasta) košili i žebřík ze síně! Nešťastný muž, musí-li si zazpívat:

„Už som sa oženil, vzal som si ženu zlú!
Ach, Bože, prebože, šo buděm robiť s ňú!
Boha sa spustila, trunk velice lúbi;
tri holby pálenky každý děň vytrúbi!"

Co pak zbývá ubožáku, než aby jí zas „urobil špás:“ „propil jí koudel i motovidlo i kužel!“ Bohužel, není to jen žert; pálenka na Slovensku dosud zle řádí.

Vadivých manželství je všady dostatek. Zdá se ostatně, že Slovenky nerady se před cizími mazlí a rozplývají, proto však přece milují své muže tak, že nejedna od srdce může mu zazpívat:

„Umreš ty, umrem ja — umreme obidva.
Dáme sa my pochovati do jedného hróba.
Dáme si napísať na jednu daštičku:
túto ležia dvaja ľudia o jednom srdiečku.“ —

Měl bych se po tom všem vrátiti k dalšímu líčení povahy Slovenčiny, ale jsem hned již také hotov.

O pracovitosti ženy slovenské, která místy obstarává takořka samojediná práce polní, když muž se svým drobným továrem putuje po světě, bylo by zbytečno se šířiti. Nu a živá veselosť Slovenek, která často zamilované hochy vyvádí na vrch makovičky, je všeobecně známa.

Kam jsem se až od Živeny dostal! Ale to už je uděláno: vidět Slovenku a myslet na svadbu — jeden okamžik! Věru, švarné jsou to dívky, několikátá z nich mohla by býti sluneční pannou, Mahulenou, dcerou krále ptáků — vždyť ve zpěvu leckterý pták sotva by je přešvitořil! A víte, jak je krásná Mahulena? Ta, když se smála, kvetly jí na ústech růže, když plakala, ronila místo slz perly, když se umývala, zlaté její vlasy jí s hlavy padaly, kam stoupla, tam květy povstávaly. Však Slovenky vědí, jak získati krásu. Vykoupají-li se v lubovníku (devaterníku) devětkrát po sobě, stanou se krásnými a milými, to se rozumí. Dítě, narozené na nový měsíc, je už samo sebou krásné. Ostatně krása padá v noci na Jana v podobě nebeské rosy; před východem slunce vycházejí tedy ženy s čistými plachtami do polí a po osení rosu sbírají a dívkám rozdávají, aby se ní pro krásu natíraly. (Koll. Zpěv. I., 18.) O čočovici tvrdí se, že v každé měřici je jen jedno zrnko dávající krásu. Kdo ho náhodou sní, stane

se sličným. Okrašlovací moc má také živá voda, která pod sklenným (slunečným) zámkem vyvírá. Voda tato též omlazuje. Čerstvá a milá tvář připravuje se také tak: račí oči odvaří se s medem a tím odvarem tvář se umývá. (Sloven. Pohlady, II.. 498.) Tak aspoň zkoušely by to krásy potřebné. Ale ke kráse ještě asi kouzla nepomohla nikde. Krásná Slovenka na otázku šuhajovu:

„Vari (snad) ťa, dievčatko, čerti malovali,
že do tvojích líčok tolko krásy dali?“

odpovídá:

„Maloval ma pán Boh s vysokého něba,
veď (vždyť) on dobre veděl, že mně krása treba.“

Ale co je krásná tvář bez výrazných očí? Ba oko, kterým mluví duše a kterým krvácí duše (Bohdan Záleski, slavík Ukrajiny, nazývá totiž slzy krví duše), činí milou a hezkou dívku, byť jinak ani dost málo krásnou nebyla.

„Keby čierne očičky v kráme predávali,
veru by jich dievčatá chlapcom kupovaly!“

praví dobrá píseň. Ale to je to:

„— čierne očičky v krámoch něpredajú,
lebo (neb) jich tie kramárky samy rady majú!“ . . .

Nemohouc černých oček dostati, spokojiti se musí mnohá tím, že „čierne oči (sice) panské, ale sú cigánske (falešné).“ Za to její jsou sivé, ale spravedlivé. Proto ale přece sivooká ráda má hocha „s čiernyma očima,“ a dost pravdy v tom, že:

„s čiernyma očima keď sa sejdú sivé,
takové manželstva bývajú šťastlivé.“ —

Zatím co si tak prohlížíme Slovenky a jejich život, ejhle! svolávají nás pořádatelé sjezdu Živeny do dvorany, kdež uvidíme dívky slovenské poprvé na jevišti a poprvé uslyšíme cigánův cymbál, na nějž jsme se již těšili. Bývajíť totiž sjezdy Živeny oslavovány divadelním představením sv. martinských ochotníků, společným obědem, plesem, výlety atd. Prodělal jsem celou tu „kampáň cukrovou" dvakráte (r. 1879. a 1880.). Přijelo nás vždy několik z Čech a z Moravy a byli jsme srdečně vítáni.

Kdo chceš po Slovensku se ohlednout, zajeď si do Martina — o hospůdku na celé cestě starati se pak již nemusíš. Nalezneš tu hosty ze všech stolic slovenských, a ti už sami zvou tě, abysi se k nim také přišel podívat. Poprvé svede tě s nimi volná zábava po představení, které právě počíná. Hraje se kus (na př. r. 1879. „Syn Ludu"), který se už svou národní tendencí těší značné oblibě. Diváci často propukávající mezi hrou v jásot a tleskot, při významných místech, svědčí, že rychle porozuměli . . . Ochotníci martinského „Spevokolu" hrají své úlohy s oduševněním, a nesnadno je některé ze zdejších krásných Turčanek přisoudit první cenu: drží se znamenitě téměř všecky. O trémě — nevěděly už nejspíš ani jejich prababičky! — Mezi akty hraje hudba cigánská, kapela to martinská, dobře již slovenským a slovanským písním vycvičená. Její zvučný cymbál, tato duše uherské hudby vůbec, seznamuje nás Čechy poprvé (!) s junáckým pochodem knížete Nikoly: „Onamo, onamo, za brda ona!" který nás pak neopouští po celé další pouti Slovenskem.

Uherský cigán volí si nejraději z dvojího „umění" jedno. Praví se, když se narodí cigáně, že přinese mu bába v jedné ruce peníz, v druhé smyčec (sláčik); sáhne-li dítě po sláčiku, bude z něho muzikant; sáhne-li po penízu — zloděj.

Někde cigáni berou i menší děti k svým produkcím. Partesů tito snědí hudci neznají. Hudba jejich bývá často vlastní fantasií toho kterého „kapelníka," předního houslisty (primáše). Zahrají-li takovou vlastní skladbu, těžko ji ucho, naší hudbě navyklé, stihá. Všecko to zvučí, piští a hučí

jako o překot, živý duch hudby strhuje posluchače náhle k radosti, slabší akkordy plynou harmonicky jedny přes druhé, a v celém přednesu ozývá se hluboký cit. Vyjádřiti veselosť, rozpustilosť, vášeň, nyvou lásku, pláč i zoufalosť — umí cigánovy housle nad mnohé mistry. Však jsou také mezi cigány praví virtuosové. Kdož z navštěvovatelů lázní smokovských (Tátra füred) nezná starého kmeta důstojné postavy, bělobradého Piťu, jemuž již slávou po světě slynoucí jeho housle založily v Lipt. Sv. Mikuláši slušnou villu? Kmet tento, který hrával i při slavnostních sjezdech „Matice Slovenské“ v Martině, s nímž se nedávno přišel, housle pod bradou, rozloučit, zná pravé báječné množství přespanilých trávnic slovenských, částečně již nikomu druhému neznámých.

Jak nám bylo, když nám na Slovensku všady v ústrety zvonil cymbál a zvučely k němu housle, nám, kteří jsme zvyklí na každé cestě poslouchati skuhravý invalidův flašinet, v každé venkovské hospodě — staré sfušované kusy našich šumařů! Když si tak představíme mnohého při foukání klímajícího šumaře a bodrého, očima blýskajícího snědého cigána: jaký to rozdíl, což jiný požitek!

Slovenský zeman jako magnát hází také na ten cymbál, neodolatelnou hudbou jeho uchvácen, poslední bankovku. Ba, když spustí ohnivý, bystrý čárdáš, musil by mít nohy ze dřeva, kdo by se ubránil. Liszt praví, že cigánovi, jenž nemá ani vlasti, ani náboženství, je hudba tím, čímž jsou jiným národům stará podání a básně, národní epos.

Tak těšíce se hudbě cigánské při znamenité souhře ochotníků martinských, upozorněni jsme byli na konec představení, teprve spuštěním opony a hnutím v obecenstvu. Kdož přišli jen na představení, opustili nyní dvoranu, veliký počet hostí zůstal však na místě. Za krátko rozproudil se v dvoraně nový čilý život. Nastala doba ohnivých zdravic a vítání. Bylť přítomen i starý Hurban, o jehož řečnickém daru již jsem se zmínil. Ta junáč slovenská! Ve věku kmetím ještě je sokolí, ještě zvedá kalich (Hurban), jako před věky činíval po žatvě žrec s koláčem, táže se lidu: „Vidíte mne (za ním)?“ A poněvadž ho lid viděl, prosil bohy,

aby úroda budoucí byla hojnější. Tak rovněž starý Hurban modlil se, veliký kalich v rukou, za větší úrodu na poli práce a lásky slovenské. Byla to chvilka, v níž se tlačilo srdce ven . . .

Pěkným přípitkem byl tehdy uvítán náš Heyduk i my ostatní — junáci slovenští, při volání: „hore ho!“ nestačili pozdravené zvedati na svá ramena. Nadšení všeobecné vzplálo konečně ve slovenskou píseň:

„Všetci sme Slovania, tam od sňažnej Tatry,
Rus, Poliak, Ilír, Čech, to sú naši bratri!
Hej, píše nám to Kollár, Šafárik i Mladen,
hej, Slovanstvo nězničí na tom svetě žiaděn!
Něch nás učia tu němčinu handrchovať (maďarčinu mondokovať) ústy:
predsa budě naše srdce len slovensky hústi.
Hej, len ta reč je milá, čo učila matka,
hej, vernému Slovanu v ústach jeho sladká!“

Jediné, co mne při vzpomínce na tuto píseň znepokojuje, jest ona vrozená snad Slovákům a nám Čechům chabosť, vyjádřená (ovšem bez úmyslu) tou útěchou, že budeme mateřskou svou řeč aspoň „srdcem hústi“, když si už němčinu nebo maďarčinu vtisknouti do úst necháme! Kéž by verše tyto náležely už jen minulosti, kéž by Slováci zpívali už jednou:

„Něch nás učia maďarčinu mondokovať ústy;
predsa Slovák po maďarsky slova něvypustí!“

Bylo již hodně pozdě, když jsme se odebrali k spánku do pohostinných domů měšťanů martinských. Z rána navštívili jsme hřbitov; o jeho „drahých semenech“ jsem se již zmínil. Ze hřbitova odebrali jsme se rovnou cestou pod památné lípy svatomartinské, pod nimiž odbývala se valná schůze Živeny. Pod lipami těmito shromáždili se národovci slovenští r. 1861. poprvé po dlouhém spánku národa, odtud vydáno memorandum národní (6. a 7. června), jímž Slováci protestovali proti křivdám na nich páchaným.

O jedné hodině popolední čekal nás společný oběd ve dvoraně Ivánkově. Bylo nás přítomno asi 250. Oběd zahájen po staroslovansku modlitbou, kterou přednesl martinský „Spevokol“ za řízení našeho krajana, poslovenštělého J a n k a K a d a v é h o. Tehdy ještě čile řídil zpěv slovenský, do něhož se tak vžil, že redakci „Slovenských Spevů“ obstarávati mohl. Málo Čechů na Slovensku vydrželo i v dobách krušných, kdy nebylo na ně pohlíženo okem laskavým. Zažil to i náš Kadavý, jak starý Hurban píše, nazývaje zvěčnělého prototypem vzájemnosti československé. Kadavý bral vždy podíl při národních podnicích slovenských; on byl útočištěm po boku Kollárově všem vrstvám mladším v národě slovenském, on byl zasvěcen do všelikých úkonů domácích. Narodil se v Jestřábí u Jilemnice (7. dubna 1810) a zemřel 11. srpna 1883, byv od mládí stále na Slovensku! Touha seznati Kollára přivedla ho na Slovensko, kdež od r. 1839. byl činným jako učitel, spisovatel i hudebník. V letech čtyřicátých, kdy byl veden spor o písemný jazyk, hájil Kadavý potřebu slovenčiny. R. 1848. byl také Maďary pronásledován, i odešel na čas do Prahy. Brzy se však vrátil na Slovensko. Vajanský o jeho práci napsal v „Nár. Novinách“: Kadavý, výtečný znatel theorie hudby, je spolu i tvůrcem a hudebním básníkem. Nejeden nápěv, už všeobecně známý, pochází od něho. Jeho harmonisace jest dle soudu znalcův bezúhonna a originální. Zvláštní obdiv vzbudilo jeho harmonisování písně: „Nitra, milá Nitra.“ I jeho činnosť nakladatelskou nutno připomenouti. Tento chudý muž vydal na svoje útraty mnoho knih; jeho zásluhou a nákladem vyšla Hurbanova „Unia“, která učinila epochu v historii církve evang. slovenské; on vydal Sládkovičovu „Marinu“, vydal „Nitru“, roč. III., Červenákovo „Zrcadlo Slovenska“ a Žellovy básně (r. 1844.). On napomáhal k vydání Hurbanových „Slovenských Pohladů“; bylť všade, kde bylo třeba obětí. Jeho pilná ruka vedla korrekturu Kollárovy „Slávy dcery“, taktéž „Cesty do Italie“, neméně i jeho „Kázaní“. Zachování Žellova „Miliducha“ jest zásluhou Kadavého, u něhož Žello vůbec čerpal povzbuzení k čin-

nosti. — Dnes kryje ho země slovenská, již tolik miloval. — Když jsem byl podruhé v Martině, sedali jsme s dobrým stařečkem již jako přátelé. Potěšil jsem ho nemálo, že jsem mu před tím věnoval ve „Světozoru“ (Měsíc pod Tatrami“) srdečnou vzpomínku. Veselý dědeček Kadavý byl mi často hovorným společníkem.

Kdo jej znal, rozpomene se na něho dojista, až bude zasedati k společnému obědu v Martině a — Kadavého ve „Spěvokolu“ pohřeší. —

Když „Spevokol“ dopěl, počal oběd, při němž obsluhovalo hosty asi 20 dívek martinských, roztomile ustrojených do běloučkých šatů, přes něž napřed splývaly modré hedvábné fěrtušky — také upomínka na šťastné chvíle někdejších výročních poutí matičních. Nápoji obsluhovali martinští hoši v stejnokrojích hasičských. Hašiči nabyli na Slovensku již asi významu našich Sokolů, a jsou vládou maďarskou neradi trpěni.

Řadu přípitků zahájil „starejší“ obědu tohoto, Jan Francisci, muž ze staré gardy slovenské, jenž požívá na Slovensku značné úcty jako jeden z předáků jeho, trpitel a bojovník z let revolučních, spisovatel, žurnalista a sběratel nár. pohádek a obyčejů a bývalý, vládou sesazený nadžupan a nyní ředitel knihtiskárny martinské.

Francisci narodil se r 1822., studoval v Prešpurku a v Levoči.

V Levoči býval náčelníkem mladíků slovenských, kamž přešli též slovenští studující z Prešpurku, když milý jejich ředitel Ludevít Štúr byl z ústavu zapuzen. Záhy již obíral se studiemi nár. písní, obyčejů, pohádek atd. Pohádky (povesti) vydal později tiskem pod pseudonymem Janko Rimavský. R. 1845. oddal se právnictví, z něhož vytržen byl povstáním. Byl se svými přáteli Štefánem Markem Daxnerem a Bakulínym Maďary chycen a na šibenici odsouzen. Národ slovenský zpívá dosud tklivou Francisciho píseň, skládanou v žaláři:

Hoj traja Sokoli! či vám žial za svetom?
„Za svetom nie, ale za svobodným letom.“

Hoj traja Sokoli! žial vám za životom?
„Žial, že sa něskončil v blesku a s hrmotom!"
Hoj traja Sokoli! či vás smrť něděsí?
„Něděsí, něděsí, ale sa nám hnusí.
Lepšie by nám bolo a krajšie (krásněji) pristalo,
mrieť v boji za volnosť, ale nás sklamalo."
Hoj traja Sokoli! či váš hrob hlboký?
„Nie je tak hlboký jako je vysoký!" — Atd.

Na štěstí nedošlo k popravě. Maďaři byvše Jellačičem rozprášeni, zapomněli „odsouzence" ve vězení (v Pešti, v „Novém stavení"), odkudž byli prostřednictvím Paulínyho-Totha propuštěni a 12. ledna 1849. průvodními listy opatřeni, načež se odebrali za dobrovolníky Hurbanovými. Po revoluci vstoupil Francisci opět do služby zemské. Roku 1861. počal vydávati politické „Pešťbudínské Vědomosti" a pracovati k uskutečnění sjezdu slovenského, což se mu ještě téhož roku podařilo (Jar. Vlčka Literatura 156.). Po dvou letech byl zvolen hlavním županem stolice liptovské.

R. 1844. vydal Francisci (Rimavský) též sbírku veršů „Mojim vrstovníkom". Byla to prvá kniha, tištěna Štúrovou slovenčinou. Věnována je obsahem dvaceti druhům Francisciho, kteří s ním opustili r. 1844. Prešpurk. Více Francisci veršem nevydal. Ale také v povídce se zkusil.

Blahodárná činnosť Francisciho není ještě skončena; zasaháť do všech oborů národní práce slovenské. Škoda, že Francisci není nám Čechům opravdovým přítelem, nepovažuje nás Slovákům bližšími, než na př. Rusy, Bulhary, Srby, Poláky a jiné kmeny slovanské. Jinak máme pro něho všecku úctu, a i v té věci, ve které se rozcházíme, chváliti musíme jeho důslednosť a pevnosť přesvědčení. —

Přípitek Francisciho, „úřední", platil císaři, jenž sám byl zakladatelem „Matice Slovenské". Druhým přípitkem byli jsme uvítáni my hosté, roku 1880. zejména z Čechů dr. Servác B. Heller a moje maličkosť. Přípitek tento pronesl nám Ambro Pietor, redaktor „Národ. Novin" slovenských, osvědčený žurnalista a řečník. Odpověděl jsem krátce. Výňatek toho zde podávám: „Drahí bratia Slo-

váci, ctěné sestry Slovenky! Němôžem sladkou slovenčinou tak chytro jäviť svoje myšlienky, ako svojou drahou matěrinskou rečou. No Slovan od Váhu srozumie sa už so Slovanom od Labe, veď sa srozumie aj so Slovanom od Volhy, Visly, Driny, Marice. —

Dějiny odloučily Čecha od Slováka, než naše duše, naše srdce nerozdvojilo a nerozdvojí nic na světě. Čech za Slováka a Slovák za Čecha v malém, Slovan za Slovana ve velkém: toť heslo, které nám dali naši Šafaříkové, Kollárové, Hodžové, Štúrové, Jungmannové. Dlouho nestalo se heslo těchto našich bohatýrů vojenskou parolou; však hodina udeřila, a ze slovanského jihu zalétl k nám hluk válečný: Slovan za Slovana ve velkém! . . .

Na celém tom světě božím pojí se příbuzná srdce, pokrevná páže, bratrské duše. Nuž, kdo nám může zabránit, abychom nehleděli k sobě přes hory? — — Naše drahá Slovač na ten čas, kdy je jí život porobou a krásná vlasť, Slovensko — více žalářem maďarským, žít může toliko duševně, literárně. A jako nás Čechy literatura vzkřísila, jako udržuje mezi živými i mnohé menší národy, tak zachová nám i Slovensko. Podejmež si ruce, pracujme všichni, a Bůh dá očím našim spatřit „zoru, která usmrtí lúčkou svou kletou Kykymoru.“ Bůh dá „srdciam na jedno sto milionov něbeskou slasťou zplesať,“ Bůh dá, že náš stařík překvapen bude tím, co stvoří junácké nadšení omladiny, že sotva uvěří, klekne jen a — pokřižuje se. (Vajanský.)

Básník Váš vzdychá:

„Volnosti, volnosti, mával som ťa dosti,
a teraz ťa němám ani za dve hrsti!“

(Botto.)

Slovenské slunko sedlo za keř malinový, zapadlo . . . Zapadlo, ale nadšení mládeže vyburcuje to slunce, a slovenské hory spojí s Vámi své pluky.“

Slyšeli jsme pak zdravici polskou i ruskou a mnoho jiných.

Při hudbě rozkošných t r á v n i c skončil oběd o půl páté hodině odpolední. Z účastníků jeho r. 1879. vzpo-

mínám kromě jmenovaných Heyduka, Hurbana, zvěčnělého redaktora „Našince“ Černocha, spisovatele, Moravany Fr. Bílého, Fr. Táborského a j. Starších i mladších spisovatelů a předních mužů slovenských bylo roku toho i následujícího hojně přítomno. Poznali jsme tu osobně otce Hurbana, jeho syna Svetozára (Vajanského), Štěpána Daxnera, A. H. Krčméryho, zvěčnělého pěvce Jana Botta, Jana Kadavého, zvěčnělého novelistu a redaktora „Orla“ Mik. Ferienčíka, mladého pěvce Hviezdoslava, rodiny po Sládkoviči, Paulínym, Hodžovi a m. j. Evang. faráři, učitelé a pravotáři byli četně zastoupeni. —

Večer téhož dne uspořádán byl v téže dvoraně ples při hudbě martinské kapely cigánské. Súčastnilo se ho asi 300 lidí. Matkou plesu byla starostka Živeny pí. Anna Pivková. Radosť bylo hledět na ty šumné děvy slovenské, na ty veselé šuhaje, když je svolal do kola slovenský čárdáš, nazývaný také friškým, t. j. bystrým tancem (bystrý čárdáš). Obyčejně začínají ho muži: točí se do kola dle taktu, nadzvedají nohy a po švech čižem dlaněmi udeřují; pak postavíce se na prsty podkovami a patami dohromady pokřesávají. Tanečnice stojí zatím okolo. A ta, kterou do tance zavedou, napřed jen sama tváří k tanečníkovi obrácená, nadzvednouc šaty, anebo podeprouc boky, „cifruje“, t. j. nohy dle taktu hudby nadzvedá, okolo sebe se otáčí, vždy v kruhu před tanečníkem. Brzy však chytí se do páru a zvrtají, vykrúcají anebo natřásají se buď na jednom místě, buď v kole. Při tom rádi hudbu provázejí zpěvem a výkřiky „hajahaj!“ a „ujuju!“ (Dobšinský). Tančí-li tento tanec pár set párů, jako v Martině o plese Živeny, je na ně rozkošné podívání. Tu vidíme točit se pár spolu, tam tanečnice jakoby ubíhala stihajícímu ji v tanci hochu, který ji konečně uchvátí, a ruku okolo šíje jí položí, což ona opětuje, dále anebo na místě se s ní točí, až radosť hledět. My trpíme na svých plesích nudnou dvořanku a ne o mnoho veselejší čtverylku: což by však jinak v té naší mládeži proudila krev při takovém čárdáši! A čárdáš je tanec salonní, který má na plesích nejskvělejších právo.

Kromě čárdáše nepozorovali jsme o plesu martinském žádného jiného tance národního; bylť pořádek ostatní vyplněn čtverylkami a jinými známými kolovými tanci. Lid ovšem má ještě jiné tance. Dobšinský uvádí jich několik. Zmínky zasluhuje však podivný, divoce veselý odzemek, v němž zvláště pastýři jsou mistry.

Když se dostavila o plesu martinském půlnoční přestávka, byli jsme prvý i druhý rok mile překvapeni. Sebraly se totiž děvy slovenské ve sbor, obklíčily si našeho Heyduka, pěvce Tater, a zapěly mu tklivou jeho vlastní píseň, již obdařil pěknou melodií Štěpán Fajnor. („Hle, k břehům Váhu letí čápů sbor“ — viz „Cymbál a husle“.) Po přednesu této písně oslovila ho nejšvarnější Slovenka, tehdy ještě dívka — slč. Ludmila Hurbanova a odevzdala mu skvostný vavřínový, zlatými klasy pšenky provitý slavovínek s nápisem na trojbarevných slovanských stuhách: „Dcery slovenské Adolfovi Heydukovi, milovníkovi národa slovenského.“ Obecenstvo kolem propuklo v jásot, a šťastný pěvec slzel.

Rok na to ověnčen pěvec slovenský, zvěčnělý již bohužel! Jan Botto, jehož „Spevy“ toho roku jsem byl právě v Praze tiskem vydal. Také otužilý životem Botto přijav vínek, slzel a pravil: „Prijímám, ale pre svoje Slovensko, nie pre seba . . .“

Po takovéto oslavě začalo vždy o půlnoci točiti se při-zpěvu roztomilé kolo, jaké se u nás po čtverylkách provádí. Nedal jsem se do kola dvakrát pobízeti. Uprostřed kóla velkého točilo se kolo menší směrem opáčným, děvčata z tohoto chodila si vybírat šuhaje z velkého kola a vyvolivši počala vždy novou píseň a vždy se kola při ní znova roztočila. Mou veselosť odměnily Slovenky zdravicí „Hor Vltavou . . . “, a tak jsem se ocítil v malém kole po boku šumné (krásné) dívčiny. Překvapí naše dámy snad takový nezpůsob: zpívat o plese! Slovenky nejsou však ještě blaseovány, tančí jako srnky, a podivně hleděly by na toho, kdo by mlčel

„— sťa (jak) ti Handěrburci (Němci v Turci),
čo nikdy něspieva, trebas býva v Turci!“

Po půlnočním odpočinku začali hráti cigáni znova, a mládež opět letěla do kola. Ale méně otužilí našinci počali se zvolna z dvorany vytrácet. Na konec i já byl jsem při volence postižen kdesi v koutečku v klímání. Zděšeně utkvěl pohled můj na tanečnici, ale šel jsem s černookou Ilonkou přec . . .

Asi po čtvrté hodině ranní ubíral jsem se k naši „hospůdce.“ Venku začínala právě bouře, která nám toho dne výlet na Osikovo pokazila. Na „Martinských holách“ křižovaly se blesky skrze mračna. Každý zážeh osvěcoval vrcholky hor nad bouři povýšené. Bylo to velebné podívání. —

Ráno pršelo — zdálo se tedy, že z výletu na Osikovo nic nebude. Avšak o polednách vysvitlo znovu slunce nad krajinou, která se podobala velké louži, to však nám silnějšímu pohlaví nevadilo vyletět do hor.

A tak jsme vyjeli ze sv. Martina, však brzy v hoře (lese) nuceni jsme byli strhanou cestou stoupati pěšky. Asi za půl druhé hodinky byli jsme na Osikově.

Leží na svahu horském uprostřed hory, asi 2000′ n. m. Do vrcholu hor zdejších musili bychom ještě asi 3 hod. stoupati. Polohu má Osikovo rozkošnou. Pod ním prostranná lesní mýť či paseka, níže nový les, a v krajince pod ním slovenská zahrádka, Turec, se Sv. Martinem a dále Mošovci, rodištěm Kollárovým, v pravo, se Sučany, volbami proslavenými (!), v levo. Nejkrásnější vyhlídka otvírá se nám přímo před námi na Fatru, z níž vystupuje celá řada vysokých hor, za níž mračí se nebetyčný majestátní Choč (5600′ n. m.). Kdo neviděl hory, když jim mraky ovíjí pásy, nemůže se dosti nadívati. A což tu ty krásné, průhledné dvě duhy, které se zjevily pod námi, na druhém konci paseky, ne v mračnech, ale ve vzduchu, tvořice polooblouky, jichž oba konce před naším zrakem do země jsou zabodlé! —

Osikovo samo je skladištěm rozličných podivných darů tatranské přírody, darů pravých i rukou pána Osi-

kova, starého statečného Jana Lilge-ho zužitkovaných. Bývalý tento dobrovolník oblíbil si volný život na horách, na volnosti, tak, že lásce této celé své jmění v oběť přinesl a život svůj s přírodou, abych tak řekl, oddal. Všecko, co na Osikově vidíme v jeho museu, v jeho pěkné zahradě vyrobil a vypěstoval vlastní rukou. Tu je rozličného nářadí, obrazů, rámů, klecí, nádob, zbrojí, ptactva živého i vycpaného, brouků, kamení, až oko žasne. V přeplněné té malé jízbě a okolo domku osikovského vidíme z haluzek, listí, šišek, kůry, ovoce, mechu, proutí, kaménků, peří, ba i ptačích vajíček uměle zhotovené rozličné předměty. Tu visí čapka z peří skalní sovy, s hlavou její v líci a orlými péry za touto — pravá kuriosita! Zde poutají nás hnízda vosí, ohromné houby stromové (délky až 1/2 m.), bambitky s otvírajícími se bodci (stiskem péra), všecko práce našeho gazdy! V zahradě opět kvetou „vysoko urozené“ růže a hrušně, které tvoří větvemi do šířky napjatými plot, tu vidíte studánky s červenými rybkami, klece s ptáky, z nichž vás poutá krásný slavík virginský „kardinál“ atd. Lilge je také dobrý včelař, má tu v zahradě několik plných úlů, pařezových i slaměných. Otvory jejich chráněny jsou ostrými klinci (hřebíky), aby mackové (medvědi) na včely nemohli. Lilge vypravuje Vám, jak mu nedávno macek chodil na včely, jak se popíchal — skvrny krvavé jsou dosud na úlech patrny. Macek udělal si do plotu otvor, kterým včelník navštěvoval. —

V Tatrách je ještě dosti medvědů. Živí se potravou hlavně rostlinnou: jahodami, malinami a jinými plody. Rádi chodí také do ovsa, do něhož si vyšlapují chodník. Nejraději navštěvují však včelince. Zřídka odváží se medvěd na dobytek; činí prý tak obyčejně z jara, když je vyhladovělý. Lidi nechává na pokoji, ovšem, když mu neubližují. Historek loveckých o medvědech koluje na Slovensku v některých krajinách dostatek. Hony na medvědy spojeny bývají s nebezpečím života, a nejednou smutně skončily. Jinak lapají macka do železných pastí, anebo do jam, vykopaných v ovse, do něhož macko chodí, a při-

krytých roštím a travou. Je-li macko neopatrným, spadne-li dolů, nabodne se na ostré kolíky, a lehko bývá pak usmrcen. Vypravují se také anekdoty veselé o setkání se s bojácným medvědem, a často se ovšem také „práší.“ —

Prohlédnuvše si Lilge-ovo hospodářství, sebrali jsme se v chomáč u paty lesa nad Osikovem do výše vystupujícího. Krápání zatím ustalo, a naši Slováci nakladli ohromnou vatru (oheň), která za chvíli velebně zaplápolala. Nad námi z hory ozvala se dumná slovenská fujara.

Slováci kladou rádi vatry. Pastýři nejsou bez vatry, a prostý Slováček, přes hory a doly putující, nezapomíná vzíti s sebou svou dýmku zapekačku. Na cestách v horách viděli jsme hojnosť vatrisek po zapekání. Slováci totiž navlhčený slinou tabák cpou do svých jednoduchých dýmek, rozdělají oheň a dýmku vstrčí do uhlí na tak dlouho, pokud se kouř troubelem neprovalí. To je dobře zapečeno; kouř napřed vyfouknou zpět, aby prý si jazyk nepopálili, a pak fajčí s velikou chutí.

Hojné kladeni vater upomíná však také na zvláštní úctu Slováka k ohni. Když nechce zapekati, anebo zbojnickou pečeni nad vatrou si připraviti, rozdělává si Slovák, jakmile v přírodě usedne, ohníček.

A naše vatra již vesele blčí, plameny vysoko šlehají, nepřikládá se však již více proto, aby se udělalo uhlí, nad kterým nám bude připravena svačina. Nabodeny již prasce (selata) na rožeň, zaraženy podpěrky nad uhlí, rožeň se točí, selata se pekou. Jeden potírá je při tom pilně slaninou, třetí chystá již chutné oštěpky a víno. Rozumí se, že se naše svačina neskončila bez písní a bez přípitků. Na zbylé uhlí nakladeno teď chvojí, bílý hustý dým za chvilku se provalil a dymník náš zaplavil pak kouřem celou paseku. V tom okamžení zjevila se dole pod horou v Sv. Martině světýlka v oknech, a nad hlavami našimi vyskočily první hvězdy.

Naposledy zahučela horou hymna tatranská:

„Nad Tatrou sa blýska, hromy divo bijú,
zostavme sa, bratia! veď sa ony ztratia,
Slováci ožijú.

To Slovensko naše posial (posud) tvrdo spalo,
ale blesky hromu zbudzujú ho k tomu,
aby sa prebralo.

Už Slovensko vstáva, putá si strháva:
hoj, rodinka milá! hodina odbila,
žije matka Sláva!

Eště jedle rastú na Kriváňskej straně —
kto jak Slovák cíti, něch sa šavle chytí,
a medzi nás staně!“

A pak šlo to pěšky i v kočích dolů. Šťastně dorazili jsme do svatého Martina, kdež nás ještě čekala společná večeře. —

Rok na to navštívil jsem Osikovo ještě dvakráte. Vždy mne vábilo znova. —

III.

Utiskování Slováků.

(Slovenská Matice. Osud slovenských gymnasií. Kulturní stav Slovenska. Literatura. Žurnalistika. Spolky.)

Sjezdy členstva Matice Slovenské od r. 1863. do r. 1875. bývaly hlučnější než nynější schůzky Živeny. Bralit na nich ještě podíl mnozí národovci, kdož odešli již tam, odkud není návratu, měli účastenství při nich i přední církevní hodnostáři katoličtí, vídáváni bývali v Sv. Martině i někteří, kdož dnes, — odstrašeni anebo prospěchem osobním puzeni — stojí opodál národniho snažení slovenského, ba snad i docela v řadách jeho nepřátel.

Slovenská Matice! Kolik pro Slováka pojí se v slovech těch krásných upomínek, jaká ztracená naděje. Jí doufali národovci slovenští domoci se šťastnější existence Slovenska, z ní mělo zářit světlo literatury, světlo vědy a umění po čarokrásných, než bohužel, pro zlobu nepřátel zanedbaných krajích podtatranských. Zkázou tohoto důležitého ústavu zasazena Slovensku nezacelitelná rána.

Zmínil jsem se již, že r. 1861. svoláno bylo měšťany sv. martinskými národní shromáždění slovenské, které pod lipami v městě tom radilo se o potřebách a žádostech národa slovenského. Výsledkem porad těchto bylo také zařízení Matice, jejímž účelem bylo, „v členech slovenského národa mravní a umnou vzdělanosť budit, rozšiřovat a utvrzovat; slovenskou literaturu a krásná umění pěstovat

a podporovat, a tím k hmotnému blahobytu slovenského národa napomáhat, a na jeho zvelebení pracovat.“ (Stanov čl. 1.)

Ústavu toho, pro Slovensko tak důležitého, tak nenahraditelného, povšimněme si zevrubněji. Vše, co o něm dosud napsáno bylo, o jeho vzniku, působení a zničení, prostudovali jsme svědomitě. Dík, práci tu usnadnily nám zápisníky všelikých schůzí výborův a valných shromáždění Matice Slovenské, jichž pečlivé obstarávání po celou řadu let zásluhou jest z počátku tajemníků M. Chrástka, později Fr. V. Sasinka.

Myšlénka, zříditi Matici Slovenskou, projevena M. Hamuljákem, ožila znova v červnu r. 1851. Tehdy žádali již Jan Kollár, dr. K. Kuzmány, M. Šteffko, D. Lichard a J. Záborský c. k. guvernement sídel. města, „aby jim dovoleno bylo rodáky své hlasem veřejným v časopisech k založení Matice Slovenské vyzvat a celou tuto záležitosť prozatím spravovat, až by se přihlásil počet údů k sesbírání kapitálu 5000 zl. stř. potřebný, ve kterémž případě by pak Matice o potvrzení stanov prosila a po dosaženém schválení jejich k volbě správy přikročila.“ Na další rozkaz předložili jmenovaní žadatelé 18. list. r. 1851. „předběžný návrh stanov“ s tím zjevným osvědčením, že návrh ten jen udati má směr hlavní; neboť spolku samému náležeti bude, aby vypracoval stanovy. Se strany úřední žádalo se ještě, aby řádně zaručeno bylo, že se zachová, co na příspěvcích prozatímní výbor sebere. Vídeňský obchodník M. Šteffko ihned osvědčil se, že je hotov kdykoli, jakožto dočasný pokladník, složit v penězích kauci, základnímu fondu 5000 zl. rovnou. Ale tehdy bylo Uhersko ještě „v stavu obležení.“ I c. k. úřady úřadovaly jen dočasně, a proto vlastně ani nepřekvapil výnos c. k. místodržitelství, že „na ten čas“ předloženým prosbám vyhověti nelze. (Letopis Matice Slovenské I.)

Plných deset let uplynulo, než opět vyslovena potřeba, aby zřízena byla Matice Slovenská, což se stalo, jak již připomenuto, při památném sjezdě slovenském v Turč. Sv. Martině v dnech 6. a 7. června r. 1861., jemuž obcovala nejen veškerá probudilá intelligence slovenská,

ale i odrodilá šlechta.*) Shromáždění to zvolilo stálý výbor Matice Slovenské, jemuž v čelo postavilo Jana Francisciho. (Ostatní členové výboru toho byli: opat Jan Gottčár, Vilém Pauliny-Tóth a Jan Palárik.) Výbor ten vypracoval stanovy a předložil je 1. srpna r. 1861. kr. uher. náměst. radě k potvrzení. Stanovy byly vráceny. Zajímavý toho důvod stůjž zde na věčnou památku: kapitál, který se měl sbírat, neměl být pojmenován „Slovenská národná základina," ale jen „Základina" a projektovaný „Slovenský národný dom" jmenován býti měl jen „Dom Matice Slovenské", poněvadž prý národ slovenský v Uhrách nemá zvláštní representace a korporativní ústrojnosti! (Krom toho škrtnuty ještě některé články.)

Za sídelní město Matice vyhlídnuto bylo pěkné město Brezno, ale maďaroni docílili toho, že Matici pohostinství městským zastupitelstvem odepřeno. I nabídlo se tehdy probudilé město Turč. Sv. Martin (o něco později i Lipt. Sv. Mikuláš), v němž se myšlénka, založiti Matici Slov., zrodila, načež sídlo vneseno do stanov, a tyto konečně 21. srpna r. 1862. císařem potvrzeny, při čemž i doloženo, že spolku bude volno později ucházeti se o potřebné snad povolení k rozšíření jeho činnosti... Na zvláštní povolení král. místodržitele vydal dočasný výbor 4. listopadu r. 1862. „Ohlásenie Matice Slovenskej", kterým žádal národ o sbírky peněžité, jež vykazovány v „Pešťbudínských Vedomostích," a kteréž přijímaje Francisci, odevzdával zatímnému pokladníku Jozefu Viktorínovi. Národ slovenský promluvil, vlastně skvěle odpověděl. Do prvého valného shromáždění Matice Slovenské, povoleného na den 4. a násl. měsíce srpna r. 1863., upsáno (zároveň

*) Memorandum tehdy přijaté viz v Osvaldově „Kraťučkem prehladě dějin Slovenska", 60—73, a j. Bylo lze očekávati, že sněm uher. memorandum toto zamítne. Předáci maďarští (Deák, Tisza, Eötvös) přijali žádosť o zřízení „slovenského okolí" nepřátelsky. Národovci slovenští podali tedy své memorandum zvláštní deputací, již vedl biskup Štěpán Moyses, v prosinci r. 1861. císaři. Žádosť jejich neměla sice dobrého výsledku, ale přece probudila na Slovensku vědomí národní.

s odevzdanými sbírkami na pomníky zasloužilým mužům slovenským) 83.901 zl. 95 kr., a z toho hned složeno 29.862 zl. 19 kr., nepočítaje ani vzácných darů jiných, jako na př. dílo „Drevnosti Gosudarstva Russkago“ (asi za 500 rublů v stř.) atd. Uvážíme-li, že do tohoto shromáždění přihlásilo se již 441 zakládajících, 431 stálých řádných a 112 ročních členů (tedy 984), uvážíme-li, že s podporovateli vzrostl počet oduševněných pro Matici lidí na 4000, můžeme — v slovenských poměrech — mluviti o příchodu Matice jak o příchodu slovenského Mesiáše.

Slovenští básníci, Sládkovič, Kuzmány, Botto, Kubáni, Tomášik a j. opěvali založení Matice v radostném rozechvění.

„Vstávaj — něvolná sirota!
Mať kynie prútom života!
Na děň vzkriesenia hučí zvon!
Dněs tisíc rokov pokrstěný si,
dněs tisíc rokov pohrobený si:
dněs z hrobu kliatby vystúp von!“

volá Jan Botto.

A v den ten hrnul se národ slovenský do Turč. Sv. Martina jako do své Mekky, a přišli i cizí hosté slovanští.

V katol. kostele sloužil slavné služby boží biskup-kmet Štěpán Moyses a z kazatelny líčil přítomnému lidu význam Matice opat Jan Gottčár. V evangelickém kostele konal bohoslužbu superintendent dr. Karel Kuzmány, a z kazatelny mluvil A. Brózik. (Obě tyto, slovanským duchem prodchnuté, znamenité řeči viz v „Letopisu Mat. Slov.“ I., 16. atd.)

Z kostelů hrnulo se pak všecko (4 až 5000 osob*) do stanu, na náměstí z prken sbitého a chvojí, kvítím a věnci okrášleného. Zvláštní deputace (jakož vždy i později bylo zvykem) odebrala se pozvat zeměpanského komisaře, kterýž dostaviv se, oslovil shromáždění to nejvlídněji,

*) Na presenční listině podepsáno 542 členů, mezi nimiž shledáváme téměř do jednoho všecky spisovatele a přední muže slovenské.

potom Jan Francisci, předseda dočasného výboru, zahájiv prvé shromáždění Matice Slovenské, oznámil, že sám císař daroval Matici 1000 zl. Stříbrovlasý kmet Moyses povstav pak, složil k darovaným již 200 zl. ještě 2000 zl. v státních úpisech. Biskup Moyses nadšeně provolán předsedou, osvědčil tklivými slovy, že je hotov blahu svého národa vždy se obětovati. Poněvadž pak ani od Turč. Sv. Martina sídlem vzdálení Francisci a Štěpán Daxner místopředsednictví přijati nemohli, zvolen prvým místopředsedou biskup evangelický dr. Karel Kuzmány a druhým archidiakon turčanský Jan Országh.

Aby moji rodáci seznali, jaký podíl mělo na Matici slovenské duchovenstvo, kladu zde pro věčnou paměť jména všech zvolených hodnostářův a výborův jejích.

Tajemníky zvoleni: pravotár Pavel Mudroň a prof. a kons. rada kněz Mich. Chrástek. Pokladníkem zvolen kmet Tomáš Červen, opat a kanovník báňsko-bystřický, který pak téměř až do konce trvání Matice pokladnu její vzorně spravoval.

Za účetní zvoleni: inženýr Fr. Filo a Jozef Škultéty, účetní stolice turčanské.

Pravotáry zvoleni: dr. Michal Mudroň, Fr. Martinovič a Ambro Pivko, advokáti.

Opatrovníkem sbírek zvolen archivář, prof. a kněz Jozef Markus.

Za výbory zvoleni ze zakladatelů:

C. k. dvor. rada v Budíně Adolf Ivanovič Dobrianský.

Podžupan stolice gemerské Štěpán Daxner.

Dvor. rada ve Vídni Fr. Hánrich.

Superintenden. vikář v L. Sv. Mikuláši M. M. Hodža.

Opat a c. k. škol. rada Jan Gottčár.

Kons. rada, senior a ev. farář v Hlubokém dr. Joz. Mil. Hurban. (Hurban vyzdvižen nadšeně na ramena.)

Ředitel kat. vyš. gymnasia v Báňské Bystřici kněz Martin Čulen.

Statkář a měšťan v Brezně Jan Čipkay.

Farář v Kútech dr. Andrej Radlinský.

Kons. rada a professor ev. bohosloví ve Vídni Jan Seberiny.
Kaplan v Budíně Jozef K. Viktorín.
C. k. stol. komisař a redaktor „Sokola“ a „Černokňažníka“ v Uh. Skalici Vilém Pauliny-Tóth.
C. kr. báňský a lesní lékař v Brezně dr. G. Zechenter.
Pravotár v Báň. Bystřici Ludovít Turzo-Nosický.
Hlavní služný v Púchově Alexander Androvič.

Z řádných členů:

Senior a ev. farář v Jasenové Ctiboh Zoch.
Inženýr v Podlužanech Michal Algöver.
Přísedící stolič. soudu v Báň. Bystřici Fr. Blaho.
Kaplan v Púchově Jozef Bielek.
Prof. ev. gymnasia v Báň. Bystřici kněz Bedřich Baltík.
Státní úředník v Trnavě Dan. Bórik.
Měšťan v Lipt. Sv. Mikuláši Jozef Bella.
Prof. kat. gymnasia v B. Bystřici Emil Černý.
Ev. farář v Drienčanech Pavel Dobšinský.
Baron Gregor Friesenhof v Broďanech.
Jan Kadavý, ev. učitel v Něm. Lupči.
Podžupan stolice oravské Andrej Murčič.
Kurát-kaplan v Trenčině Jan Ondrissík.
Andrej Švehla, měšťan v Martině.
Mat. Benko, rychtář v T. Lazanech. *)

---

*) V budoucích valných shromážděních místo zemřelých a odstouplých (vždy třetinou) hodnostářů zvoleni dále r. 1864.: čestným doživot. podpředsedou Jan Francisci, M. Kramár, senior a professor (tajemníkem), kat. farář Štěpán Hýroš, ev. farář Samo Chalupka, Jan Jesenský, ev. farář Andrej Brózik, ev. far. Lud. Hroboň, ev. far. Aug. Hor. Škultéty; r. 1865.: Alex. Pongrácz, děkan, Sam. Novák, ev. farář, Lud. Grossmann, Lud. Lukáč, farář; r. 1866.: kat. kněz Frant. Sasinek (opatrovníkem sbírek, později též tajemníkem), Vilém Pauliny Tóth (prvým místopředsedou po smrti Kuzmányho), děkan Štěpán Závodník (druhým místopředsedou místo odstouplého Jana Országha), kat. farář Jur. Slota, far. J. Kohút, far. J. Gerometta, J. Šimko, J. Šoltés; r. 1867.: S. Šípka (druhým účetním), kněz Jan Palárik, D. Lichard, L. Sartoris, děkan, kněz Max Hudec, kněz Sam. Ormis; r. 1869.: J. Sásik (druhým účetním), Pav. Mác, Jozef Nedobrý, farář; r. 1870: velko-váradský kanovník a opat Jozef Kozáček (předsedou po zemř. biskupu Moy-

Mužové tito, okolo nichž se kupila celá ostatní intelligence slovenská, zejména spisovatelstvo, podporováni byli později ve svých konáních zřízením zvláštních odborů, které posuzovaly docházející práce literární, obstarávaly vydávání spisů matičních, starati se měly o přednášky při valných shromážděních Matice atd.

R. 1868. ustaveny odbory ty nově. Zřízen totiž odbor: Mluvozpytný (M. Hattala, M. M. Hodža, E. Černý, F. Mráz, M. Godra, L. Grossmann, L. Mičátek, H. Lojko, F. Šujanský), slovesný čili belletristický (Sládkovič, dr. Hurban, Kalinčák, S. Chalupka, Dobšinský, Palárik, Viktorín, Slota, S. Tomášik, A. H. Škultéty, Jan Botto, D. Maróthy, D. M. Bachát, J. Graichmann, L. Kubáni, L. Abaffy, J. D. Makovický, B. Novák), dějepisný, a to: archaeologicko-historický (Sasinek, J. Záborský, P. Kellner-Hostinský, F. Červen, F. Súpala, P. Križko) a ethnograficko-historický (J. Gottčár, A. Červenák, A. Hodža, B. Baltík, Št. Hýroš, P. Mudroň, J. Galbavý), právnicko-filosofický (A. J. Dobrianský, Francisci, Št. Daxner, dr. J. Malý, dr. O. Radlinský, J. Gerometta, dr. M. Mudroň, P. Hečko, L. Turzo, F. Blaho, M. Slabey), matematicko-přírodovědecký, a to: matematicko-fysikální (M. Čulen, K. Kuzmány, dr. J. Zoch, G. Kordoš, M. Algöver, A. Heinlein), přírodopisno-geologický (D. Štúr, J. Klemens, dr. G. Zechenter, S. Ormis, R. Zajmus, J. Holub, G. Holub, A. Kmeť), hospodářsko-průmyslový (D. Lichard, A. Penzl, J. Kadavý, L. Orfanides, J. Plošic, J. Čipka, A. Kardoš) a konečně: hudební (L. Vansa, M. Laciak, M. Hudec, A. Krčméry, K. Ruppeldt, F. Riesner, J. Slujka).

Z prostého tohoto vyčtení jmen vynikajících belle-

---

sesovi), Jan Kalinčák, far. ev. Dan. Bachát, kněz Jan Malý, M. Ferienčik; r. 1871.: probošt Andrej Lemeš, Sam. Lányi, ev. farář, Jan Capko, Fr. Hreusík, far., Jozef Kohút, far., Žigmond Melfelber; r. 1872.: Fr. Tagányi, děkan, Jan Kohút, Jozef Horváth, ev. farář, Jan Belička; r. 1874; J. D. Makovický, ev. farář, Jan Rehák, far., Jozef Kajuch, P. Tergina, farář, Ant. Nádašy, Joz. Országh, Ambro Pietor, Joz. Samuely, Andrej Červenák (pokladníkem za odstouplého kmeta T. Červena).

tristů, umělcův a odborníků slovenských lze si utvořiti již úsudek o tehdejším utěšeném stavu umění a věd slovenských.

Literatura za těch dob pěkně se rozvíjela (viz bibliografické seznamy z těch let při „Letopisech“ matičních), ba i na ostatní umění pamatováno.

Vytklať si Matice Slovenská zajisté za účel (stanov čl. 3.) vydávati a rozšiřovati slovenské knihy a umělecké výtvory, pořádati rozhovory o předmětech literárních, uměleckých, vědeckých a mravy vzdělávatelných, zakládati sbírky literární, umělecké, vědecké, přírodozpytné a starožitnické, jakož i podporovati stále nebo dočasně národní učence, umělce (i chudé studující) a vypisovati odměny a ceny za vědecká a umělecká díla. Knihami Maticí vydanými podělováni byli členové každý rok zdarma; nákladnější díla ponechávána jim byla levněji (stanov čl. 27.).

Značná je řada těch spisů, které Matici Slovenské za čas jejího trvání poslány byly k posouzení, mnohé a mnohé připraveny byly k vydání, než, uvízly v zabavených sbírkách. Složeny tu: básně Hollého, přednášky Lud. Štúra z historie Slovanstva a j., prvé psané noviny slovenské z let 1838. a 1839. B. P. Červenákem, rozličné rukopisy a listiny po Hamuljákovi, zápisníky „Tatrína“, příspěvky k slovníku slovenskému, o němž pracováno dlouho spisovateli mnohými, rukopis „Dětvana“ od A. Sládkoviče a jiných jeho básní, kancionálik z r. 1600. s malbami Dan. Kuška, M. Lacjáka „Preveděnie Niemeyerových zásad výchovy“, slovenské verše Petra Benického z r. 1652., životopis Mik. Fejérpatakyho, jím samým psaný a jeho synem doplněný, Karla Štúra rukopisy: Dušeslovia a Zemepis pre počiatočné školy, L. Štúra: O národ. povesťach a piesňach plemien slovanských,*) od téhož řeč „pri karu“ (pohřební slavnosti) Pravoslava Červenáka a Štúrův rukopis nejmenovaný, Moysesův rukopis „Myšlienky o zahradnictve“, Postilla Husova z r. 1564., básně Laučekovy,

*) Vyšlo po česku v Praze r. 1853.

Velký slovár polyglottský a Velký slovár slovensko-německý, Národné pjesme Št. Tomášika, Spevy Sama Chalupky, denník Lud. Šulek-a, historia memoranda národa slovenského z r. 1861., volební písně slovenské z mnohých okresů, básně Karla Kuzmányho, rukopisy Petra Kellnera-Hostinského, mezi nimi básně Janka Krále, básně Mich. Godry a m. j.; rukopisy památné a vzácné, jako: píseň Francisciho, složená roku 1849. ve vězení košutovském „Hoj traja sokoly" atd. Některé z těchto spisů vyšly však již tiskem.

Kolik však větších rukopisů vráceno bylo „Maticí" spisovatelům jediné proto, že jich pro objemnosť díla, anebo přílišnou odbornosť vydati nemohla! Patrno, že počínala si „Matice" hned v prvém desítiletí svého trvání čile a jaře, o čemž svědčí slušný počet jejích členů, jakož i tiskem vydaná díla a spisy drobné. Vydávalať Matice jmenovitě svůj „Letopis", věnovaný hlavně pracím vědeckým (nejvíce historickým), jehož vyšlo od r. 1864. do r. 1874. jedenáct ročníků. Počala sbírati národní písně, pověsti, pořekadla, hry, pověry a obyčeje slovenské do „Sborníku." (Vyšel r. 1870. díl I. celý a r. 1874. dílu II. sv. 1.) Neméně důležitým byl „Archiv starých československých listin, písemností a dějepisných pôvodin", který sestavoval Franko V. Sasinek. (R. 1872. a 1873. po svazku.) Z dalších Maticí vydaných, anebo převzatých spisů jmenovati sluší: Skladbu jazyka slovenského od Mart. Hattaly (1865), spis Jozefa Kovalíka: Slovan mluvou a literaturou (1865), Úvahy o slovenských povesťach od Pavla Dobšinského (1872), učebné, vládou schválené knihy: Em. Černého: Slovenskou Čítanku o dvou dílech (r. 1864. a 1865. Díl prvý musil býti vydán v druhém nákladu!) a Mart. Čulena Počtovedu čili arithmetiku (1866.). R. 1866. vydala Matice „Pamätnik Matice Slovenskej ku tristoročnej oslave Mikuláša Subiča Zrínského", jehož památka téhož roku v Turč. Sv. Martině svěcena. (V památníku tom pracemi básnickými a vědeckými zastoupeni jsou: P. Z. Hostinský, Andrej Sládkovič, Fr. V. Sasinek, dr. J. M. Hurban, P. Križko, M. Chrástek.) R. 1871. vyšla odměnou poctěná truchlohra „Úklad a matka" od Daňa Zab. Laučeka. —

Avšak také na vzdělávání lidu bylo pomýšleno, i vydány spisky: biskupa Štěpána Moysesa „Myšlienky o zahradnictve vôbec a štěpárstve obzvláště“ (1865), Ovocinár na Slovensku od Ant. Penzla (1867). Včelár na Slovensku od Jana Čajdy a Štěp. Závodníka (1871) a v. j. podobných spisů k tisku uchystáno. Sem náleží též vydání Národního kalendáře (r. 1866. a 1867.), Malého nár. kalendáře (r. 1868. a 1869.) a malý spisek Bohdanice a jích učitěl od Andreje Seberinyho (1874). Matici dostalo se darem i více spisů, nákladem jiným vydaných, na př. Hodžových, Jana Hollého, Štěpána Závodníka a j.

Úmrtí svých miláčků biskupa Štěpána Moysesa a Andreje Sládkoviče věnovala Matice tklivé vzpomínky ve spiscích „Vďačnej pamiatke Štěpána Moysesa“ (1869) a „Svätěnie pamiatky sloven. básníka Andreje Sládkoviča“ (1872).

Aby zdárně Matice rozvíjeti se mohla, třeba bylo poučovati lid o jejím významu. Učiněno tak spiskem D. Licharda „Rozhovory o Matici Slovenskej“ (1865) a četnými „přihlasy“ k obecenstvu, které opravdu vzdor všelikému osočování k Matici vřele přilnulo.

Hned po prvém provolání Matice začaly pršet dary do jejího šiťáčku. Štěpán Moyses hodil 2200 zl., opat Juraj Tvrdý přidal (spolu se semeništěm nitranským a normální školou v Žilině) 525 zl., opat a kanovník Jozef Kozáček přihodil 1050 zl., opat a kanov. Tom. Červen složil 1000 zl. a v závěti své Matici učinil dědičkou asi 60.000 zl., kterých se bohužel! již rozpuštěné Matici více nedostalo —, biskup diakovský Joz. Jiří Strossmayer poslal 1000 zl., J. V. císař daroval 1000 zl., město Tisovec 500 zl., kněz Juraj Petian 7631 zl. 27 kr., Horňáčkovci v Trnavě 600 zl. a řada jiných po 300, 200 a 100 zl. A což kdybych teprve vypočítávati měl dary sbírkám matičným, knihovně, která čítala při svém skonfiskování okolo 10.000 spisů, s níž splynuly celé darované a koupené knihovny, na př. Hamuljákova (1198 děl, na mnoze vzácných), knihovna Mich. Rešetky, Aug. Szentpéteryho (411 děl), Kalinčákova (233 knih), množství spisů daro-

vaných vídeňským archijerejem M. F. Rajevským, biskupem Moysesem, Fr. V. Sasinkem, Annou Cechentrovou, Gust. Šefrankou (181 děl), J. L. Kobrem, Fr. A. Urbánkem, českým akad. čtenářským spolkem v Praze, Em. Černým atd.

Sbírky listin obsahovaly vzácné korrespondence Lud. Štúra, Čaploviče, Kollára, Kuzmányho, superint. Seberinyho, Moysesa, množství listin historických česko-slovenských a j.

Rovněž sbírky starožitností a předmětů ethnografických byly bohaty. Tuť uloženi staří bůžkové, staré zbraně a nádoby, popelnice a histor'cké kuriosity, jako: osudná ručnice, kterou se zvěč. L. Štúr postřelil; dřevěná, rybí kostí, mědí a mosazí obitá dýmka prý Jánošíkova, napolo přelomený stříbrný prsten krále Vácslava českého z r. 1300. atd.

Sbírky přírodnin a zkamenělin (rostliny darovaly hlavně L. Holuby a D. Štúr), sbírky mincí a bankovek (tisíce kusů!), map, obrazů,*) musikalií, odlitků, pečetí a jiných přerozmanitých předmětů rozmnožovaly se dary i koupěmi co den.

A všecky tyto krásné sbírky národa slovenského vydány na pospas molům a prachu, ba i hrabivým rukám synů Arpádových!...

Celé prvé a poslední (!) desítiletí Matice slovenské nazvati dlužno přípravným; řekl bych prvým aktem k veliké národní činohře, kdyby zlobou nepřátel nebyla odehrána v desítiletí tom vlastně celá vážná truchlohra.

Vidíme vystupovati na jevišti heroické postavy, seznamujeme se s nimi, vidíme vyrůstat Slovenskou Matici, pozorujeme dále rozličné zápletky, náhlý netušený obrat (dualismus!) a brzy po tom pád Matice, jejíž jedinou

*) K. Bránik, šlechtic a statkář v Sobotišti, namaloval veliký obraz, jehož předmětem známá Chalupkova báseň „Mor ho!“ Dvorana matiční ozdobena byla obrazy císaře a císařovny, biskupa Moysesa, Kuzmányho, Hodže od P. Bohúně, dále obrazy Štúra, Strossmayera; pak Sládkoviče od Klemense, obrazem Jur. Tvrdého a j.

tragickou vinou, že se opovážila být ústavem slovenským, čili po maďarsku „panslávským."

Ze stručného přehledu o činnosti a osudech Matice nejlépe vysvitne, co v ní Slovensko ztratilo a čeho i my právem želeti musíme. Rozumí se, že věcí již vzpomenutých opětovati nebudu. Vím, že přehled ten nezpůsobí každému kratochvíli, myslím však, že je mou povinností, aby pojat byl pro důležitost svou do spisu tohoto.

1. Členové Matice Slovenské.

Zakladatelem byl, kdo dle stanov (čl. 6.) složil Matici Slovenské „základinu" 100 zl. najednou anebo po 10 let přispíval 12 zl. ročně.

Řádným členem stal se, kdo přispěl najednou 50 zl. anebo po 10 let platil po 6 zl. ročně. Řádný člen jednoroční platil 3 zl. (čl. 6.) Dárci sbírek musejních byli za členy jmenováni.

Do prvého valného shromáždění přihlásilo se již, jak pověděno, celkem 984 členů. Menšími dary přispělo 1250 osob a více než 1000 osob súčastnilo se sbírek, pořádaných obcemi, církvemi, cechy atd. Ze členů těch byla většina povoláním duchovních obojího vyznání, úředníků, měšťanů i rolníků. Zemané, vyjma známých několik národovců, Matice se stranili...

Do druhé valné hromady (3. srpna 1864) přibylo asi 100 nových členů. Přítomno bylo 435 členů. Třetímu valnému shromáždění (9. srp. 1865) obcovalo přes 600 osob atd.

Do páté valné hromady (7. srpna 1867) čítala Matice 1112 členů; z nich bylo 501 zakladatelů, 488 řádných a 123 řádných ročních členů. Jednotlivé župy vykazovaly: Abauj 1 člena, Báč 16, Býkeš 7, Byhor 1, Čanád 3, Gemer 79, Hont 22, Krašov 1, Liptov 98, Nitra 139, Novohrad 15, Orava 46, Ostřihom 4, Pešť 20, Požuň 52, Sabolč 2, Spiš 19, Šáryš 4, Těkov 37, Torontál 2, Trenčín 97, *Turec 203*, Zvolen 198 členů. Kromě toho bylo na Moravě 5, v Čechách 12, ve Slezsku 2, v Rakousích 23, v Chorvátsku 2, v Rusku 2 členové.

Podle zaměstnání bylo toho roku (1867) jen 14 rolníků a [illegible] kupců a řemeslníků. Ostatní členové byli vesměs duchovní, učitelé, advokáti atd.

R. 1875 čítala však již Matice členův asi mnohem více, osvědčovali se i tu jednatelé matiční, kteří utvořili síť po celém Slovensku.

Avšak ze starých dělníků na vinici národa odcházel Matici jeden za druhým. Nedočkali se truchlivého skončení ústavu svého básník a superintendent Karel Kuzmány († 14. srpna 1866), obětavý předseda Matice biskup Štěpán Moyses († 5. července 1869), Sládkovič, Kalinčák, Palárik, Viktorin, Ctiboh Zoch, Kellner-Hostinský, Tamaškovič, Tvrdý, M. M. Hodža a j. v.

Po smrti Moysesově stal se biskupem báňsko-bystřickým pověstný maďarisátor Ypolyi-Stummer. Přistoupil sice též za člena Matice a navštívil její museum, avšak za nedlouho pozorovati bylo, že se hodnostáři katoličtí vzdávají v Matici svých hodností, a dnes naprosto jest jim bráněno súčastniti se v jakémkoliv podniku národa slovenského.

2. Jmění Matice Slovenské.

[illegible]

pomoc *cizí*, pokud možná, zbytečnou Ostatně je otázka, zdali by nebylo bývalo lépe, zůstati více při účelu vlastním, vydávati čileji spisy vědecké a odbornické, které se ani jinde u národů šťastnějších bez pomoci podobných ústavů neobejdou. Při dobrém zařízení knihkupeckém mohlať Matice z nejednoho takého spisu vytěžiti konečně i úroky, které se beztoho od dlužníků těžce scházely! Než o tom nám vzdáleným nelze soudit a spokojiti se musíme tím vědomím, že Matici řídily ruce mužů rozšafných a poctivých.

Za druhý rok rozmnožily se příjmy Matice o 11.144 zl. 12 kr., zbylo tedy po všech vydáních t. r. 55.579 zl. 64 kr. kromě vydaných spisů matičních v ceně asi 4500 zl. A tak rostlo utěšeně jmění Matice Slovenské rok od roku, přes to, že i vydání se množila, až r. 1874. dostoupilo výše 73.110 zl. 50 kr. Kromě toho byl tu však již sklad spisů matičních, bohaté sbírky a — vlastní dům Matice se zahradou, koupený ze sbírek zvláštních r. 1869. za 22.000 zl. (nedobudovaný).

Když byla Matice r. 1875. zrušena, činil její majetek bez sbírek musejních úhrnem 95.867 zl. 87 kr. (dle Paulinyho). *)

Rozumí se, že vláda nemeškala vypovědět ihned rozpůjčené peníze, které splynuly *právem silnějšího* do její pokladnice; neboť dle stanov (čl. 12.) „jakékoliv Matici Slovenské věnované příspěvky a dary jsou jejím výlučným, *neodcizitelným* a věčným majetkem a jestli by (čl. 34.) Slovenská Matice z *jakýchkoliv* příčin *přestala*, její celé, jakýmkoli jménem pojmenované jmění zůstane výlučným jměním *slovenského národa* (Tisza prohlásil na to, že slovenského národa není!), které ani rozdělit, ani nikým *odcizit* nelze."

Přistupuji k stručnému vylíčení:

---

*) D. Lichard udává t. č. jmění na 78.647 zl. 3 kr., dům za 24 633 zl. 48 kr., fondy za 3364 zl. 12 kr. kromě sbírek a skladu.

3. činnosti a osudů Matice Slovenské.

Rok prvý (1863—1864). Jakmile se Matice ustavila, zvolilo prvé valné shromáždění biskupa Moysesa vůdcem slovenského poselstva, které mělo žádat pro Matici o zemskou podporu, pak o (ze stanov škrtnuté) povolení krajových shromáždění, jakož i o rozřešení žádostí, přednešených J. V. císaři v prosbě ze dne 12. pros. r. 1861. Moyses přibrav si Francisciho, Mich. Mudroně, Karla Kuzmányho, Gottčára, A. Kardoše a Čipkaye, vykonal úlohu svou nejen u císaře, ale též u král. uher. dvorního kancléře hr. Forgacha. Památná slova J. V., která odpověděl na oslovení Moysesovo, stůjtež zde v doslovném znění: „Těší mne, že vás vidím zase u mne a přijati mohu díky a oddanosť liter. spolku Matice Slovenské. Těší mne to tím více, že prvé shromáždění odbývalo se s tak příkladným pořádkem a opravdovým zápalem, jakož i všeobecným osvědčením věrnosti ke mně. Naději se, že loyalný slovenský národ činným a horlivým osvědčí se při ústavním užším připojení Mého království uherského k celistvé državě. Hotov budu vzít i napotom pod svoji ochranu věrný slovenský národ. Ještě jednou pravím: těšilo mne. Povězte to svým rodákům.“

Památná tato slova císařova přijata byla ovšem druhým valným shromážděním s novou bouří jásotu.

Ale i hr. Forgach na slovenské oslovení poselstva odvětil rovněž krásně a významně po slovensku! —

Hned prvý rok svého trvání Matice začala podporovati chudé slovenské studující a podpory tyto, později hojnější, nevypustila téměř víc z programu, vzdor tomu, že jí i v tom se strany vlády na čas překážky činěny byly. Alumnea kat. gymnasia v Báňské Bystřici a evang. gymnasia ve Velké Revúci těšila se podpoře Matice po celou řadu let. (Ročně věnováno každému 200 zl.)

Prací Matice t. r. bylo dále kromě hospodařiti a rozmnožovati sbírky a peníze i vydávati „Letopis“, připravy k vydávání kalendáře, posuzovati docházející rukopisy,

sbírati a pořádati lexikální materiál, vypsání ceny 300 zl. za nejlepší práci dramatickou, stáhnouti jednotlivé fondy na pomníky slovenských národovců, sblížiti se se všemi slovanskými literárními spolky výměnou spisů a členstvím, zříditi matičný orgán, jímž zvoleny „Pešťbudínské Vedomosti" a které ročně odměňovány 200 zl., zříditi mat. knihkupectví u E. Krčméryho v B. Bystřici, ustáliti spisovnou slovenčinu se zřetelem k nejbližším příbuzným nářečím slovanským, vypsání ceny na životopis Ludevíta Štúra, jejž později uvolil se napsati dr. J. M. Hurban*), přípravy k vydávání spisů pro lid, poskytování půjček z peněz matičných, získání celé knihovny Hamuljákovy a Rešetkovy se sbírkami téhož, podporování vydavatelů spisů slovenských i mimo Matici, přípravy k pořízení knih učebných, z nichž vydány E. Černého Slovenské čítanky, vypsaní ceny 300 dukátů na trojdílný slovník kapesní (slovensko-německo-maďarský), pokračování ve sbírkách na pomníky Hamuljákův, Stúrův, Holubyho a Šuleka, žádosť o zřízení právnické akademie slovenské v B. Bystřici a o zřízení hospodářského ústavu na Slovensku a t. d.

Památná jsou slova a příkladná našim duchovním, kterými zahájil kmet biskup Moyses r. t. (3. srpna 1864) druhé valné shromáždění Matice Slovenské, a jimiž vyhlásil za horšího nevěrců toho, kdo se o svůj národ nestará, a pokračoval: „Nouze našeho ubohého národa je nevyslovna; potřeby jeho jsou nesčíslny; tu tedy mysl upřímná a shodná, účinkování všestranné a napjetí nepřetržité požaduje se, aby se toliká nouze zamezila, aby se toliké bídě odpomohlo, aby jeden celý národ ze sna smrti duševné k cilému, člověka důstojnému životu vzkřísiti se mohl, což kdyby se hrozným osudem státi nemělo, žádoucněji by bylo, aby všemohoucí Bůh bědný náš národ s obličeje země vyhladil, než abychom po tisícileté duševné porobě ještě i budoucně v podobném otroctvě sobě i celému člově-

*) Práci tu otiskují „Slovenské Pohľady" v posledních letech.

čenstvu na potupu živořili!"…. Tak promluvil pravý kněz lidu a řeč jeho letěla od úst k ústům a budila zmrtvělé k vědomí a sebe poznání.*)

V roce druhém (1864—1865) pokračováno čile v pracích započatých, začato dále se sbírkami na „slovenskou svetlici" v budově domu, který stavěl Turč. Sv. Martin, vydány některé spisy a jiné objednány, provedena organisace pomocí povolených vládou jednatelů matičních, dram. práce Grajchmannova „Kto zaplatí kabanicu" poctěna accesitem, převzaty některé spisy do matič. skladu, pořádána lotterie ve prospěch Matice, přijata sbírka z Turce na pomník Kollárův atd.

V roce třetím (1865—1866) podporováni již i spisovatelé slovenští (tak na př. Sládkovič odměněn za sestavení „Akt slovenského národního shromáždění v T. Sv. Martině v dnech 6. a 7. června 1861" 400 zl.), dvorana matiční ozdobena připomenutými již obrazy slovenského malíře P. Bohúně a jiných, vydávány spisy školní, kterým se dostalo úředního schválení, sbírána slovenská pořekadla, přísloví atd., vysláni do Záhřeba k slavnosti Zrínského dr. Hurban a Juraj Slota, zvláštní deputací vyslovena císaři — po válce prusko-rakouské — oddanosť, domáháno se dále podpory zemské, vypisovány ceny atd.

Čtvrtý rok (1866—1867) přesídlil prvý náměstek předsedův Pauliny-Tóth z Uh. Skalice do Turč. Sv. Martina, přejal redakci „Letopisu" a „Nár. kalendára," jakož i obstarával tisk spisů matičních, začež přiřknuta mu odměna 600 zl. Do „Letopisu" pojímány nyní i práce vědecké. Dionýs Štúr vyzván, aby zhotovil mapu Uherska, zejména Horního, a Matici podal pojednání svá o něm, totiž výzkumy geologické, chemické a mineralogické, jakož i sbíral přírodniny pro Matici (za přiměřenou odměnu). Připravováno více spisů k tisku (na př. G. H. Šmídův „Analitický klúč k rostlinopisu") a některé vydány. (Za tři léta poslední věnovala Matice na literaturu přes 10.000 zl.). Roku toho přikročeno i k sbírkám na matiční dům.

*) Celá tato řeč otištěna v II. sv. „Letopisu," str. 7. atd. a kromě toho vydána pro lid v 10.000 výtiscích.

Rok pátý (1867—1868) obdařen sklad knih Matice 542 výt. spisů Hodžových, udělen accesit veselohře „Pravda“ od S. Ormisa, Klemensovi svěřeno obkreslení a odlití do sádry některých starožitností slovenských, vydání na spisy nákladem Matice vydané vzrostla na 20.000 zl., krom toho uděleno na podpory spisovatelů atd. asi 6000 zl. (za posled. pět let). Pokladník T. Červen sám věnoval na dům matiční 1000 zl., dále objednávány spisy školní se zřetelem k nastávající reformě škol, sestaveny literární odbory (jiż připomenuté) a zhotoven pro ně návod, dle něhož se při posuzování rukopisů říditi měly. (Zeměpanský komisař zastavil však činnost jejich, žeť prý jsou doplňováním stanov a ne jich prováděním!)

V roce šestém (1868—1869) zrušen ministerstvem zákaz vládního komisaře, odbory vstoupily tudíž v život. Roku toho — tedy dosti brzy po vydání vlády Maďarům! — počato již s utiskováním Matice. Odbývaly se náhodou v Turč. Sv. Martině volby, a to se ví! v Uhrách se volby bez vojska neobejdou. Dne 13. března 1869 ubytováno bylo v dvoraně Matice 94 mužů, čímž dáno heslo k podezřívání Matice, že koná politické agitace a pěstuje „panslavismus.“ Všecky žádosti, aby vojsko toto odstraněno bylo, zůstaly marny, až konečně k zakročení Paulinyho-Tótha v polanecké sněmovně vojsko odvoláno (29. června 1869)! Ba vláda zakázala tehdy i svolané mimořádné shromáždění, které se raditi mělo o zřízení Musea!

Valné shromáždění toho roku (4. srpna 1869) sešlo se tedy s trpkými pocity; ale nejen s trpkými, nýbrž i s bolestnými, neboť otce Slovenska, biskupa Moysesa nebylo více! V obou kostelích konány smuteční obřady, obraz Moysesův v dvoraně matiční zastřen černým závojem, národ slovenský zakvílel „pohrobní dumou“ Sládkovičovou, truchlořečí Sasinkovou. Ba i Slováci na dolní zemi projevili bolesť svou nad ztrátou šlechetného mecéna slovenského dojemnými slovy . . . Stolec předsednický Matice zůstal rok neobsazen a zastřen jako obraz zvěčnělého.

Roku toho stal se opatrovníkem sbírek matičních a tajemníkem ústavu Fr. V. Sasinek. Pro sbírky hlavně zakoupen městský dům sv. martinský a zahrada sousední.*) Podniknuty nové sbírky (někde dům od domu) a ve valném shromáždění upsáno hned 3852 zlat. Sbírky řídil opět Francisci.

Lid podělen byl některými spisky matičnými.

Jak se poměry změnily, patrno už i z toho, že druhdy chodívalo se pro zeměpanského komisaře s ceremoniemi, tentokráte však valné shromáždění usneslo se, aby vláda požádána byla, by svého komisaře do schůzí matičních neposýlala, poněvadž ustanovení takové je zbytkem absolutismu.

Sedmý rok (1869—1870) je památen i tím, že v Turč. Sv. Martině zřízena akciová knihtiskárna. V našich poměrech nebylo by to ani událostí, ale pro Slovensko měla tato knihtiskárna význam veliký. Až dosud tištěny knihy matičné ve Vídni, v Praze, v B. Bystřici, v Uh. Skalici a jinde, zřízením knihtiskárny v sídle Matice uvedena i činnosť této do hbitějšího proudu. Do Turč. Sv. Martina přesídlily pak „Nár. Noviny,“ „Orol“ a „Hlásnik“.

Tklivým humorem uvítal tuto knihtiskárnu Jan Botto, pěje:

„Tlačiareň?! — Nač tlačiarni viacej tej Slovači?
Jej svet celý tlačiarňou; dosť ju ten natlačí —
a čo ten svet nězdolie, to něbo dotlačí! —
No tlač len svet, tlač i ty vševládny prst boží!
Snáď tak lud ten to rúcho zemeplazov složí
a zmení sa, premení v národ prebuděný!“ . . .

Co se nám při Matici nelíbilo, jest, že měla zásadu nevydávati poesie žijících spisovatelů. Tak sám Sládkovič nedočkal se vydání svých sebraných básní a spokojiti se musil odměnou „za své služby.“ Ale pozdě bycha

*) Biskup Moyses umístil zprvu knihy a sbírky musejní v několika místnostech své residence v B. Bystřici. Po jeho smrti musily býti však místnosti ty vyklizeny.

honit! Mnohými skvosty mohla býti obohacena literatura slovenská, mnohými, kterých již těžko bude sbírat! A jakého povzbuzení k další práci bylo by se dostalo básníkům slovenským!

Téhož roku stihla Matici nová bolestná rána. Zemřel v Těšíně mučedník M. M. Hodža, vyobcovaný ze svého Slovenska!

V těch letech neměla již Matice ustláno na růžích! Než — přes to pracovala nehledíc na pravo na levo dále, zařizovala své museum, vydávala spisky pro lid, accesitem poctila D. Laučekovu smutnohru „Úklad a matka“, jednala o koupi knihovny Hodžovy (což však nedojednala!).

Pronásledování se strany Maďarů se stále množila. Dr. Hurban (r. 1869.) uvězněn.

Žádosť Paulinyho o podporu pro Matici Slovenskou sněmem uherským zamítnuta (101 hlasy proti 87)! Matice prohlašována za spolek buřičský! Uherské ministerstvo vyzvalo ji, aby se vzdala všeho práva na odkázané jí dědictví Moysesovo; když tak Matice neučinila, vedena pře, jíž ovšem Matice prohrála!

Osmý rok (1870—1871) ztratila Matice Jana Palárika a Jana Kalinčáka. Vydány opět některé spisy (viz napřed dotyčný jich seznam!) a jednáno s Michalem Mudroněm o vydání právnického názvosloví, jakož i spisů Kuzmányho a básní Janka Krále, než bohužel! dosud rozptýlených mezi jeho přáteli a známými.

Matici nebyla vládou ani prominuta daň z koupě domu pro museum, jehož sbírky knih dostoupily čísla 5776, mincí 4970.

V devátém roce (1871—1872) přikročeno k vydávání „Archivu starých česko-slovenských listin“ atd. redakcí Sasinkovou. Konány dále přípravy k postavení pomníku Lud. Štúra v Modře. „Skladba jazyka slovenského“ od M. Hattaly rozdána mezi lid. J. K. Viktorínem opatřený pomník básníka Jana Hollého odevzdán v majetek Matice. Postaven pomník M. Hamuljákovi v Námestově. Připraveny do tisku spisky pro lid: Andreje Kmeťa „Hospodár na Slovensku,“ Jana Čajdy a Št. Zá-

vodníka „Včelár na Slovensku“ a j. Zakoupeny (za 500 zl.) od vdovy Sládkovičovy práva na vydání Sládkovičových všelikých spisův a poesií. Listy a rukopisy téhož pečlivě sbírány.

Desáté valné shromáždění sešlo se téhož roku v T. Sv. Martině (7. srpna 1872) za dojmu smrti Andreje Sládkoviče († 20. dubna 1872). Památka jeho oslavena řečí Francisciho, životopisem A. Pietra a básní Bachátovou.

Toho roku ztratila Matice, ne sice smrtí, druhdy činného svého dělníka M. Chrástka.

V Těšíně odhalen Hodžův pomník (8. srpna 1872). Matici zastupoval tam dr. J. M. Hurban. Sbírky na matiční dům dostoupily 15.430 zl. 80 kr. Opatřovány opisy česko-slovenských starých listin z musea v Pešti. Zemřelý bodrý národovec slovenský M. Tamaškovič, měšťan trnavský, učinil Matici svým hlavním dědicem.

Pauliny-Tóth byl přinucen vystoupiti v „Nár. Nov.“ proti osočovatelům Matice Slovenské. — Na žádosť této, aby ministerstvo osvěty darovalo jí z musea v Pešti časem některé duplikáty, odpověděno vyhýbavě.

Uváděna v pořádek knihovna, která dosáhla čísla asi 8000. Téhož roku (1872) bylo uloženo u soukromých dlužníků 60.652 zl. 57 kr., v ústavech a cenných papírech ostatek 21.319 zl. 33 kr.

Řeč Francisciho o Sládkovičovi a báseň Bachátova, témuž věnovaná, vydány tiskem.

Rok desátý a jedenáctý (1872—1874.*) Připraveno k tisku historické dílo Št. Hýroše „Zámok Lykava a jeho páni,“ který však vyšel až po rozpuštění Matice.

Poněvadž v osočování Matice v maďarských listech neustáváno, vypracováno bylo vládě „promemoria.“ Odpověď ministerstva Matici uspokojila.

Na pomník Sládkovičův počaty sbírky. Odbor pro vydávání spisů pro lid zřídil se za předsednictví Mikuláše Ferienčika ze spisovatelů: P. Dobšinského, A. Kmeťa,

*) R. 1873. neodbývalo se valné shromáždění pro šířící se na Slovensku choleru.

Jana Kadavého, Ambra Pietra. Zakročeno o vydání fondu, uloženého r. 1860. J. K. Viktorínem pod jménem „Lipový věnec" v Matici České k tomu účelu, aby vydán byl Matici Slovenské (vznikne-li taková) po desíti letech jejího trvání.

Do Prahy k slavnosti 100leté památky narozenin Jungmannových (1873) vysláni Pauliny-Tóth a Pavel Mudroň. Básně M. Tamaškovičovy dány do tisku. Ucházeno se o rukopisy Lud. Želly a o jeho sbírku numismatickou. Osmdesátiletý kmet Tom. Červen, pokladník Matice Slovenské od jejího vzniku, resignoval pro svůj vysoký věk.

Pro lid vydány dva spisky.

V době té stihlo Matici nové neštěstí. R. 1873. 21. července zemřel J. K. Viktorín a 10. srpna téhož roku Petr Z. Hostinský. — V březnu r. 1874. postížena byla i ztrátou jinou. Museum její, totiž sbírky mincí navštíveny byly krádeží. Zmizelot 94 zlatých mincí, velká záslužná medallie, dva prsteny, 103 stříbrných dvojzlatníků, 22 zlatníků, 7 rublů, 80 pamětních penízů, 15 tolarů a veliký počet rozličných menších peněz atd. Hodnota realná mincí těch páčila se na 2000 zl. Na vypátrání škůdce, dle domnění maďarony najatého, vypsána trojí cena. —

Příští valné shromáždění Matice Slovenské svoláno býti mělo na 4. srpna 1875. Ale nesešlo se více!

Již r. 1874. dne 29. prosince navštívil Matici chef uherské policie Lud. Jekelfalussy a vzal s sebou všecky protokoly a účty do Pešti za příčinou studování, kterak by se měla Matice napadnouti, aby byl důvod na její rozpuštění. Ačkoliv do polovice února r. 1875. inkvisice Matice Slovenské nezačala, bylo již 5. února téhož roku ve schůzi uher. ministerstva zrušení Matice dekretováno. (Schůze zakázány jí teprve 18. února 1875.) Bez všelikého vyšetřování zavřeny sbírky matičné, peníze sebrány do státní pokladny, do budovy Matice usídlen okresní soud a dozor na vše svěřen vládnímu komisaři, jemuž vyměřena roční odměna 600 zl. —

Ostatně zrušení Matice nepřišlo tak náhle, jakby se čtenáři zdálo! Štvanice proti Slovákům dostoupily svého

vrcholu již r. 1873. Zavřena té doby i tři samostatná slovenská gymnasia ve Velké Revúci (dějiny jeho viz v Slovesnosti, red. Sasinkem a Radlinským 1874), 4. září roku 1874. v Klášteře pod Zniovem a 30. ledna r. 1875. v Turč. Sv. Martině.

Kterak se vše to sběhlo? Čím se vlastně ústavy tyto provinily?

Kongregace, dne 15. dubna r. 1874. do Zvolena sbubnovaná, udávala za důvod své žádosti, aby byly slovenské ústavy zrušeny, jich „panslávského, vlastizrádného ducha," obvyklá to kukle Maďarů, pod níž vraždí nemaďarské národnosti za bílého dne! Ministr kultu nařídil superintendentům Gedulymu a Czékusovi, aby „ducha" tohoto vyšetřili a zprávu mu podali. Geduly odepřel tvrdě, že při kanonické visitaci v Turč. Sv. Martině nalezl vše v pořádku. Známý maďaron Czékus pak 15. května šel inkvirovat do Velké Revúce. Po té navrhl distriktuálnímu konventu potiskému, aby odňal podporu tomuto gymnasiu a o jeho zrušení se zasadil. Zatím do Kláštera vyslán opat Bartoň, který se však o gymnasiu vyslovil velmi pochvalně. Ministr Trefort počal tedy vyjednávati s patronátem, aby gymnasium klášterské přešlo do státní správy. Svolán konvent patronů, který chtěl k tomu svoliti za těchto podmínek. 1. aby zůstalo gymnasium katolickým, 2. slovenským, 3. aby nad veškerými fondy rozhodovali patroni a 4. aby celý dosavadní sbor professorský na gymnasiu byl ponechán. —

Sám Ipolyi-Stummer navštíviv klášterské gymnasium, byl pokrokem žactva tak překvapen, že hned v ústavě vyhotoviti dal listinu, jíž se zavázal gymnasium i alumneum ročně 100 zl. podporovati. Současně slíbil vymoci ústavu i právo veřejnosti, kterémuž slibu též dostál. Vláda marně hledala příčinu, pro niž by gymnasium mohla zrušiti. Nevěda si rady, nařídil min. Trefort 21. září, aby gymnasium klášterské bylo proto zavřeno, poněvadž prý budova gymnasijní jest ještě vlhka! Jeden přítel Klášterčan dodává v soukromém listě k nám: „Někteří byli z prázdnin již dorazili, jiných celé družiny byly na cestě, vždyť jen

do alumnea bylo t. r. přijato 108 šuhajců. Zatím šlo všecko jinak; neboť zvěsť o zavření gymnasia rozletěla se rychlostí blesku a vnikla i do té nejodlehlejší dědiny. Zalkala chudoba, zalkal i Klášter! Věčně památna v historii klášterského gymnasia zůstanou slova, která po druhé inkvisici pověděl státní sekretář Trnávky professorskému sboru 11. června: „Těší mě, pánové, že musím vám zalichotit, že takého gymnasia, jako je vaše, není ani v čistě maďarských městech. Povím to i panu ministrovi, a bude-li třeba, též na sněmě budu zastávati toto svoje přesvědčení!“

Asiatismus triumfoval! Bohaté učebné prostředky a rozličné školské náčiní skonfiskovali a před třemi lety (r. 1880.) ve veřejné dražbě prodali! V budově úřaduje okresní soud a žalařují se zločinci a provinilci; než v ústech lidu je ona vždy jen — gymnasiem . . .“

Proti evang. gymnasiu ve Velké Revúci zatím takto pokračováno: Czékusův návrh v distrikt. konventě ev. (30. července), aby tento vymohl zrušení revúckého gymnasia, prošel při rovnosti hlasů rozhodnutím navrhovatele Czékusa! Po té 12. srpna zasedal ev. konvent v Dol. Kubíně, který projevil souhlas s jednáním Gedulyho, ale nad počínáním Czékusovým vyslovil politování. Usnešeno jednohlasně, aby na generálním konventě hlasovalo se proti návrhu potiskému; ale již před generál. konventem uveřejnil vládní „Közlöny“, že na základě nejvyššího rozhodnutí ze dne 20. září rozpouští se vyšší gymnasium a učitelská průpravna ve Velké Revúci! Zakladatelům ponecháno právo, naložiti s fondy po své vůli. Kurátor jmění revúckého gymnasia, nějaký Mihályik, počal v budově strašně řádit; do školních místností dal nasypat bramborů, sklepy pronajal židovi na kořalku a 18. října pořádal pro revúcké Maďary a maďarony ve velké síni gymnasijní slavnou orgii . . .

Generální konvent v Pešti nařídil (od 1.—3. září) i přísné vyšetřování proti evang. gymnasiu v Turč. Sv. Martině. Dne 3. listop. vyslána vládní komise s předsedou Dezsöffym do Martina, ale nenalezši nic závadného, lichotivě se o gymnasii tom vyslovila. Vědouce

však patronové *) gymnasia, co se stane, svolali již 15. listopadu do Martina konvent, jímž mimo jiné ustanoveno, aby bylo všem professorům v případě rozpuštění gymnasia martinského vyplaceno slušné na dvě léta. K tomu účelu složeno ihned 5400 zl. Dne 30. prosince r. 1874. bylo gymnasium martinské opravdu bez udání příčiny zrušeno!

Zničeny tedy libovůlí vlády v t. zv. státě svobody ústavy, které si chudý, ale obětavý lid slovenský sám vydržoval. Rozumí se, že z ostatních ústavů středních, kdež dopřáváno druhdy slovenčině nějakého práva (jako v B. Bystřici, Modře a j.), tato brzy byla vypuzena. A přece zákon o národní rovnoprávnosti (§. 17.—19.) z r. 1868. praví — jaká to ironie! — poněvadž prý též „státu je hlavní úlohou, aby veřejná výučba prospěšnou byla všeobecné vzdělanosti a blahobytu, je povinen ministr kultu a osvěty dle možnosti o to dbáti při státních zemských školách, aby se občané kterékoliv národnosti, tam, kde ve velkém počtě pohromadě sídlí, v blízkosti jimi obývaného okrsku ve své mateřské řeči mohli učiti, až potud, odkud se vyšší akademické učení začíná.“ Ba čl. 18. nařizuje, „aby na takých místech, kde na státních středních nebo vyšších školách více než jedna řeč existuje, pro každou z těch řečí zřídilo se učiliště pro řeč a literaturu“. Konečně čl. 19. výslovně praví: „Na zemské universitě je vyučovací řečí maďarština; naproti tomu však pro řeči v zemi existující a pro jejich literaturu, pokud ještě učiliště neexistují, taková ustálena býti mají.“

Ale na místě toho nasypáno po slovenských dědinách rozličných „polgárek,“ maďarských to „Šulvereinšulí.“

Ale vraťme se již k rozpuštění Matice Slovenské. Není nezajímavo seznati důvody, které přiměly p. Tiszu, t. č. předsedu ministerstva v Uhrách, v té zemi „zúrodňující“ svobody (!), aby ubil tento čistě vědecký, literární ústav. Zde zase poslouží nám Pauliny-Tóth (viz úvod k jeho „Slov. bájeslovi“, 1876), kterýž asi píše:

Císař povolil Matici 21. srpna 1862, předseda mini-

*) Kdo složil 50 zl., stal se patronem ústavu.

sterstva uherského Koloman Tisza 12. listopadu 1875 č. 4873 ji zrušil a dal majetek její sebrat. Sama knihovna ceněna byla výše 20.000 zl., značná to sbírka darů! (Matice na knihovnu svou nevydala více 1000 zl.!) Zrušení Matice stalo se bez všelikého vyšetřovánı́. V „orteli“ se praví:

1. „Poněvadž Matice Slovenská svému v čl. 1. stanov vytknutému cíli, pěstování slovenské literatury a krásných umění, jakž se to z jejích zápisníků valných a výborových shromáždění, z veškerých od ní vydaných spisův a z jejích účtův ukázalo, vůbec neodpovídala, ba ani jen sblížiti se tomuto svému cíli se nevysnažovala!“

Kolik slov, tolik nepravdy. Čtenáři již jsme pověděli, co všecko Matice vydala z literatury, kterak spisovatele podporovala, rukopisy sbírala, accesity udělovala, ba i vydáním díla „Nauka súhlasu“ hudbu pěstovala. (Sem náleží i sbírání a vydávání v „Sborníku“ písní národních s nápěvy). Pěstovalať však i malbu. Sekvestrující komise jen ve dvoraně Matice skonfiskovala 17 olejových obrazů, z nichž asi třetina na útraty Matice objednána byla. I na cestu do Italie pomohla vypraviti chudého malíře (J. Temnáka). V sekvestrovaném museu stojí dále dvě práce chvalně známého pešťského sochaře Dunajevského. Mezi sebranými penězi jest i 3364 zl. 12 kr. určených ku vystavení pomníků výteč. spisovatelům. Mezi konfiskovanými rukopisy (!) jest výborný spis L. Reusův o stavitelství atd.

Pauliny dále píše: „Ostatně pěstování literatury a umění nebylo dle čl. 1. stanov prvým, ale druhým účelem; neboť cílem Matice bylo, budit mravní a umnou vzdělanosť v členech slovenského národa, a napomáhat jeho blahobytu a zvelebení. A co se týče toho, vykonala Matice za krátký čas svého trvání mnoho. (Vlastní vydatná její činnosť počíná teprve r. 1869. a končí r. 1874.) Dále Matice udělila podpor za pět let 1863—1867 studujícím atd. 3920 zl. Vydávala kromě spisů pro lid i prostonárod. knihovnu, již však po dvou svazcích zarazilo rozpuštění Matice. Celkem vydala Matice asi za 10 let 42

rozličných větších menších spisů, z nichž mnohé i za hranicemi došly uznání!" . . .

V „orteli" se dále praví: „poněvadž Matice Slovenská — třebas dle čl. 2. stanov státní záležitosti vyloučeny byly z kruhu jejího působení — přece jménem spolku a pod jeho firmou účinkovala při vlasti protivné slovanské propagandě, jakožto při pobuřující politické straně. Její literární působení bylo prý úplně politickým a namířeným, aby se sfalšoval dějepis vlasti (!), ba ještě i v knihách od ní vydaných rozšiřováno bylo protivlastenecké (rozuměj protimaďarské!) bludné učení."

Toť na pohled hrozná obvina. Těžkých zločinů dopustila se tedy Slovenská Matice! Uvádíme hned do slova některé: K slavnosti uherského hrdiny Mikuláše Zrínského v Záhřebě, k oslavě památky Jungmannovy v Praze a k otevření university císaře Františka Jozefa v Záhřebě vyslala Matice své zástupce! Krom toho opovážila se Matice několikkrát projeviti oddanost k dynastii! To byly ty největší zločiny její! Pauliny-Tóth dále píše: „Maďarům je ovšem i slovenský slabikář protivlasteneckým, oni i slovenský otčenáš vyhlašují za panslavistickou konspiraci! Vláda měla však při všech valných shromážděních své komisaře, kteří nic podobného nepozorovali, dostávala opisy všech zápisníků, které se krom toho tiskem vydávaly, mohla, kdyby byla v nich něco shledala, co se jí nelíbilo, zakázati to, jako zakázala i pouhou výborovou schůzi dne 20. ledna 1875!"

Co se týče toho „falšování" dějepisu, praví Pauliny: „Otázky v spisech Maticí vydaných historiky projednávané jsou kritické, na základě hodnověrných pramenů osnované objasňování událostí, které se děly v Uhrách před 1000 lety. Toť dovoleno v celém civilisovaném světě. Avšak i ty mohla vláda zakázat! Praví se dále, že ve školních knihách Maticí vydaných bylo protivlastenecké bludné učení. Matice vydala všeho všudy tré školních knih: Hattalovu Mluvnici, Čulenovu Počtovedu a Černého dvousvazkovou Čítanku. Tato byla vládou schválena (I. díl 13/11 1864 č. 90.335, II. díl 12/12 1865 č. 94.771) a

na král. uherská gymnasia co učebná kniha zavedena. Do grammatiky a počtovědy zapřísti však protivlastenecké agitace, je přece snad jen nemožno!"

Aby ještě nějakou výtku pan Tisza učiniti mohl, praví ve svém „ortelu", že „i majetek spolku vzhledem na ustanovení stanov a jmenovitě čl. 29. a 32. byl nepravidelně spravován."

Čl. 29. zní: „Na základinu (základní fond) Slovenské Matice obětované peníze vydati se nesmějí; ale má se založiti z nich základina Matice a jen úroky z této a krom toho jiné nepravidelné příspěvky a z prodeje knih a umělec. výtvoru stržené peníze upotřebiti se mohou k zapravení běžných vydání; mimo to ponechává se výboru v tom případě, rozmnoží-li se nepravidelné příjmy, abych z těch jednu část čas po čase přirážel k základině."

Čl. 32. zní: „Dokud se majetek a důchody Matice Slovenské dostatečně nerozmnoží a neustálí, jsou všecky úřady bezplatné."

Obou těchto článků, jakž zápisníky dokázáno, bylo šetřeno. Některé úřady matičné byly sice později honorovány, ale teprve tehdy, když majetek Matice dostatečně vzrostl, zejména když dostoupilo jmění výše 60.000 zl.!

Zdá se jen, že nebylo činěno rozdílu mezi jměním základním, t. j. nevydajným a výdajným (dle čl. 29.), totiž rozdílu formálního; neboť ve skutečnosti nepřekračovalo vydání úroky ze základiny matičné a výtěžek ze spisů Maticí vydaných, chceme-li totiž veškeré Matici věnované peníze považovati za základní fond. O tom však ve stanovách ničeho nestojí, a nebylo-li tedy skládáno příspěvků přímo na základinu Matice, měl výbor právo vydati třebas celé jmění!

Hle, jak vážné důvody pohnuly pana Tiszu k rozpuštění Matice!

Dne 15. prosince r. 1875. odpověděl týž předseda ministerstva k interpellaci Svetozára Miletiče v poslanecké sněmovně, proč byla Matice Slovenská rozpuštěna, památnými těmito důvody:

1. že prý není pravda, že Matice Slovenská až posud bez všeliké výčitky byla účinkovala, poněvadž zvěčnělý baron Eötvös ještě r. 1868. nucen byl z jejího vydání 2 knihy učebné co protivlastenecké ze škol vypudit; r. 1874. však do podobného „položení“ přišel nynější min. výučby.

„Co se týče Eötvöse,“ praví Pauliny, „že ze státních gymnasií vyloučil Čítanku Černého, dříve povolenou, je pravda, ale není pravda, že r. 1874. do podobného „položení“ přišel Trefort; neboť kromě té Čítanky jiná kniha ze škol vyloučena nebyla. A při vyhostění Čítanky Eötvösem ani pokárána, ba ani zpravena Matice nebyla!“

2. „Že tento spolek téměř od svého trvání nic jiného nerobil, než snažil se sloužiti jistému směru, a to politickému, který je po celém širém světě známý jako směr „panslávský“; jeho vydáním vyšly jmenované školské příruční knihy.“

„Tedy hlavním důvodem“, odpovídá Pauliny, „panslávského působení Matice bylo vydání Černého Čítanky, kterou kr. uher. náměstnická rada r. 1861. schválila a baron Eötvös za tři roky pak zakázal. To by tedy ta kr. rada byla musila býti sama panslávskou!“

3. „Že dále figurují dějepisné články, které jsou jen překrucování dějepisu a představováni maďarského živlu v nejhnusnější barvě, z čehož následuje, aby Slované, kteří převyšují maďarský živel, vysvobodit se snažili z maďarského panstva.“

Co se toho týče, učinili by tak po svém přirozeném lidském právu. Že dějepisná pravda Maďarům však nevoní, toť známo již po celém světě!

4. „Že v srpnu r. 1867., když přišli do Matice dva horvatští cestovatelé, přivítáni byli jako tací, kteří přišli pomáhati „panslávské“ agitaci v Uhersku; tak byli otevřeným náručím od Matice přijati!“

I zde je pravda poličkována! Ze Sriemu cestovali dva faráři, stavili se náhodou v Martině, když bylo valné shromáždění Matice, a přihlásili se za členy. Jeden z nich byl docela rodák žilinský!

5. „Roku 1874. při otevření záhřebské university vyslanstvo Matice vyslovilo se, že „pansláví“ universitu záhřebskou i za svou považují a prý nadějí se, že i uherským „panslávům“ svitnou lepší časy, a dále vyslovilo, že uher. „pansláví“ nemohou se chlubit vlastní vlastí, poněvadž zažívati musejí trpké ovoce maďarské svobody.“

„Čulenova řeč, kterou pověděl v Záhřebě, hned potom vyšla v „Nár. Nov.“ (1864) a jak známo, jednala o výučbě mládeže v řeči mateřské“, praví Pauliny. Ostatně kdyby i do slova byla zněla tak, jak Tisza připomíná, byla by oprávněna.

6. „Matice hned z počátku dosti značnou část svého důchodu obrátila na stipendia; kdež prý ti, kdož správě Matice na blízku stáli, nevelmi zapomněli na své děti!“

Pauliny s opovržením odmítá toto podezřívání. Udělování stipendií na základě stanov (§ 31.) bylo i minist. nařízením 14. pros. 1868 schváleno.

8. „Vůbec prý dle listin vyšetřování 14.000 zl. to činí, co z příjmů Matice, mající přes 70 tisíc zl. jmění, proti stanovám se vydalo.“

Opět nepravda. Vyšetřování v té věci zavedeno nebylo, leda jen tiché policejní!

9. „Majetek Matice jest prý částečně pro lehkomyslné uložení v nebezpečí.“

Pauliny odpovídá: „Půjčky povoloval výbor, a Matice žádné škody ještě neutrpěla, což jinde bývá na denním pořádku!“

10. „Mlčel jsem o smlouvách, které uzavírali s těmi, kdož proti stanovám dostávali stipendia, a ve kterých se zavázali, že v celém životě budou se vystříhati spolupůsobení s nepřáteli, čili Maďary.“

Pauliny tvrzení to prohlašuje za čiré osočování. Stipendisté už po 15. prosinci 1875., po řeči Tiszově, nabídli se přísahou z nepravdy ho usvědčit.

11. „Zákaz účinkování Matice, odsouzení „panslávského“ směru, nebolí ten 2milionový lid, který tam bydlí:

to bolí jen ty lidi, kteří pro své ctižádostivé, sobecké a špinavé cíle chtějí lid ten podvésti!“

A tak pan Tisza, jen (!) aby zachránil práva dárcův a členů Matice, za potřebné uznal, tuto rozpustit a majetek skonfiskovat!

Rozumí se, že tím porušil schválené stanovy Matice Slovenské sám nejvíce; neboť nerespektoval čl. 12. a 34., podle kterých jakýmkoliv jménem pojmenované jmění Matice, kdyby tato z jakýchkoli příčin přestala, zůstati má výlučným jměním slovenského národa, které ani rozdělit ani odcizit nelze.

Hle, osud slovenského národa!

V ubité Matici jeho vykoupala se maďarská panovačnosť jako Bátoryčka v krvi děvčete, aby se stala spanilejší. Dobře ještě, že středověké čáry více nespomáhají . . .

Avšak Matice Slovenská není ještě dobita. Ještě zbyly v T. Sv. Martině zapečetěné sbírky její, od nichž před devíti lety odevzdán jeden klíč i zástupci Matice, advokátovi Ambru Pivkovi. Po léta bez vědomí tohoto do musea matičného nikdo nevstoupil, ale když stal se podžupanem L. Lehotský, sebral klíče všecky, tedy i ten, který dosud choval zástupce Matice, svázal je dohromady a opatřil pečetí svou i páně Pivkovou, s tím doložením, že to postačí, aby i na příště museum jen společně otvírati mohli.

Ale co se stalo? V dubnu letoš. roku spozoroval zástupce Matice, že jsou dvéře musea otevřeny. Uvnitř „pracoval“ jakýsi Béla Majláth, kustos Széchenyovské bibliotéky v pěšťském museu, se svolením prý ministerstva. A redakce „Nár. Novin“ dotvrzuje, že jmenovaný pán odnáší pod paží i balíčky z matičného domu, v němž složeny sbírky dosud neinventované a neodebrané.

Jednání toto, které se ostýcháme nazvati pravým jménem, došlo již náležitého odsouzení v listech jinoslovanských, zejména polských a českých. *)

---

*) Předtím věnována již osudům Matice pozornosť i na Rusi. Také Slovinci, ba i Němci zaznamenávají křivdy na Slovácích páchané.

Historii ubití Matice Slovenské a ústavů středních odporučujeme našim pánům poslancům k studování, aby se pro podruhé před celým světem nekompromitovali, vyhlašujíce maďarskou svobodu za „úplnou, opravdovou, konstituční a zúrodňující“, jakž se přihodilo i samému bystrému Eduardu Grégrovi nedávno v parlamentě. „Nár. Noviny“ dodávají k tomu mezi jiným: „Áno, u nás, v tejto vlasti tlačovej svobody, slúžny habe čísla slovenských časopisov, ktoré ani nie sú zakázané, ani nie sú odsúděné, ba ani len zažalované!“ *)

Že za takových asiatských (nelze ani říci: tureckých!) poměrů je kulturní stáv Slovenska dosti žalostný, netřeba ani připomínati.

Pověděno již, jak se zachází se slovenskou mládeží ve školách obecných, kdež se maďarština stala učitelkou; pověděno, kterak slovenští mladíci ze středních škol vyháněni jsou do ciziny, aby za nimi vytaženy byly mosty; pověděno, jak otčímsky stará se vláda maďarská o blahobyt slovenského lidu, o rozvoj jeho obchodní a průmyslný. Maďarisace a jen maďarisace na všech stranách, vzdělání lidu poručeno Bohu!

Přehlédněme si krátce duševní rozvoj Slovenska, nevelkou tu kapitolu kulturní, plnou pronásledování všech, kdož v ní jsou apoštoly slovenské osvěty, kapitolu, jejíž název vlastně zní: Ubíjení slovenského jazyka, utlačování slovenského národa od prvního nastolení maďarštiny na zemský prestol uherský po naše dni, jakž jsme také celý tento oddíl pojmenovali.

Maďarština nebývala, jak známo, považována za jazyk vzdělaný. Práv veřejných nemělať, vzdělanci mluvili la-

*) „Nyitrai Lapok“ doznává, že služný nitranského okresu Imro Janits s assistencí žandarmů prohledával letos byty šalgovských občanův a konfiskoval všecky nezávadné slovenské časopisy, jmenovitě „Národ. Noviny“, „Hlásnika“ a „Černokňažníka“, ba i privátní listy; tyto i jiné na poště ürményské nalezené odnesl do Nitry. Šalgovští občané podají prý protest.

tinsky, úřady úřadovaly latinsky, diplomatickou řečí byla latina, a to již od panování sv. Štěpána, kterýž zavedením latiny do správy zemské hleděl toho dosíci, aby ten nebo onen jazyk nepožíval předností před ostatními jazyky národností uherských. A tak vládla v Uhrách latina asi sedm století. Teprve za Marie Teresie (1747—1780) počala se tlačiti do škol a do úřadů němčina, za císaře Jozefa II. (1780—1790) zaujala téměř zcela místo latiny. V dobách těch nebylo žárlivosti mezi národy uherskými. Uvádím jediný malý příklad. V Prešově na evang. gymnasiu zachovávána byla rovnoprávnosť jazyková ve středověku důsledně. Dne 4. října r. 1669. skončen byl školní rok slavnostním provedením tříaktové hry „Papinianus Tetragonos.“ Po prvém dějství byla mezihra německá, po druhém maďarská, po třetím slovenská. (Sasinkův „Slov. Let.“, IV., 173.) Teprve povznešení němčiny nad ostatní jazyky uherské spůsobilo žárlivosť mezi jednotlivými národnostmi Uherska.

Přišel r. 1790. a s ním počátky maďarisace. Šlechta maďarská zvedla se za nadvládu svého národa v Uhrách. Již r. 1784. učinila král. uherská rada místodržitelská návrh sněmu, aby „říšská řeč“, totiž němčina, prohlášena byla za úřední řeč v Uhrách. Nebudou prý Maďaři aspoň nuceni učiti se rozličným jazykům uherským, a němčina bude prý jim užitečnější latiny. Stavové uherští hájili tehdy ještě latinu. Sněm uherský r. 1790.—1791. uzavřel však již, aby bylo ve školách vyučováno maďarštině a aby záležitosti zemské v cizí řeči se neprojednávaly. (Adámek. Základy vývoje Maďarův.) Místodržitelství opíralo se sice pokusům zavésti úřadování maďarské, ale již r. 1792. uloženo zákonem veškerému obyvatelstvu učiti se maďarské řeči, bez jejíž známosti neměl na příště nikdo dosazen býti k úřadům veřejným. Dekrety tyto stvrdil sněm r. 1805. Avšak ještě r. 1807. magnáti nepřipustili, aby na sněmu uherském jednáno bylo jazykem maďarským, poněvadž prý by pomaďařením Uher zastaven byl kulturní pokrok... R. 1838.—1839. prohlásil však již sněm řeč maďarskou za diplomatickou a úřední a nařídil, by se i v těch místech,

kdež maďarsky dosud kázáno nebylo, do tří let maďarštinou psaly matriky. Ba vnucena řeč tato i Horvatům. Universita, lycea, gymnasia, parlament, správa župní atd., vše od té doby zmaďařeno. Na sněmě r. 1847. a 1848. magnáti a poslanci uherští prohlásili maďarštinu za jazyk vládnoucí, jenž měl býti do šesti let i ve slovanských školách zaveden. Horvaté opustili sněm... Bouřná léta 1848—1849 vyvolala Horvaty, Srby i Slováky proti Maďarům. Než — Maďaři zůstali pány i po katastrofě u Világoše...

Fanatismus, s jakým maďarská šlechta počala prováděti své „kulturní“ poslání v Uhrách, není ani víře podoben. Církev i škola, administrace i soudy, obchod i průmysl, všecko to mělo býti honem zmaďařeno. Jeden radil, aby stolice ex offo prodávaly maďarské knihy; jiný myslil, že by měly v každé obci vrchnosti pořádati veřejné zábavy, kde by dovoleno bylo tancovat jen maďarské tance (!), jen maďarské písně zpívat; jiný opět navrhoval, aby do slovenských měst a dědin vyslány byly husarské pluky, a jiný chtěl uvésti v život zákon, podle něhož směl by míti dům, pole atd. jen ten, kdo se naučí maďarsky, jinak aby platil z každých 100 zl. ročního příjmu 1 zl. na rozšiřování maďarštiny. (B. Pr. Červenák. „Zrcadlo Slovenska“.)

Šlechta maďarská sama postavila se v řady spisovatelstva. Hr. Št. Szechényi obětoval na sněmu r. 1825. na založení národní akademie uherské 60.000 zl., totiž celý roční důchod ze svých statků. Příkladu jeho následovali jiní, takže do r. 1830. vzrostlo jmění akademie na 450.000 zl. Přepychu takému nemohli ovšem čeliti ostatní nemaďarské národnosti. U nich sbíralo se na vzdělávací ústavy mezi lidem po malých dárcích, řádní členové maďarské akademie skládali však roční příspěvky 300—500 zl.! R. 1862.—1864. postavila šlechta maďarská pro svou akademii v Pešti nádherný palác z vlastních peněz. V tomto umístila obrazárnu knížat Eszterházych, kterou odkoupila země za 1,200.000 zl. Akademie doplněna národním museem, jež založil Fr. Szechényi a pro něž postaven palác v r. 1837.—45.

nákladem 700.000 zl. R. 1838. otevřeno i velké maďarské divadlo, velikými oběťmi země i mecenášů vydržované.

Jak rychle vzrůstala síla Maďarů naproti ubohým národnostem ostatním! Neuvěřitelno a přece pravda, že r. 1857. vydáno více než 580 maďarských knih a časopisů, z nichž deset vycházelo denně.

V letech těch starali se emigranti maďarští i v cizině o svou národnosť. Pulszký organisoval r. 1849. v Londýně jednotu anglických přátel Maďarů, jejíž výbor ve 14ti předních listech anglických referoval o poměrech uherských. Týž Pulszký dopisoval ve věci té i do časopisů vlašských, francouzských, německých, ba i amerických. Rovněž Klapka a j. Maďarům v cizině prospívali seč byli. Oba jmenovaní organisovali zároveň lože svobodných zedníků, kterými šířili protirakouskou politiku.

Diplomem říšské rady z 20. října r. 1860. uznána byla práva historických individualit říše rakouské a obnovena uherská ústava, pokud se srovnávala s jednotou říše. Energický maďarisátor bar. Vay ustanoven kr. kancléřem uherským. R. 1861. prohlásil pak sněm pešťský, že uznává pouze osobní unii zemí koruny uherské s ostatními zeměmi říše rakouské. Po konečné opravě a dalším prostřednictví věhlasného státníka Deáka došlo k vítězství Maďarů, kteréž ohlášeno světu korunovací cís. Františka Jozefa za krále uherského r. 1869. (Adámek.) Parlament r. 1868. sestrojil sice jakýsi národnostní zákon, tento je však, jak praví Sasinek, pro nemaďarské národnosti v Uhrách mrtvolou pod přikrývkou konstituce.

Vedle imposantního hnutí maďarského jeví se hnutí slovenské, hledíme-li k poměrům, v jakých Slováci trvali a trvají, dosti utěšeně. Nebylyť sice snešeny miliony slovenským lidem na ústavy vzdělávací, ale to, co složeno na oltář národní osvěty, ten groš vdovin, má větší cenu, než celý lesklý přepych maďarský, jímž potají lomcoval strach před vymřením . . .

Pohlédněme nyní na Slovensko samé.

Na Slovensku počal se duch národní opět hýbati za času husitství, které šířilo se v župách slovenských za Jiskry

z Brandýsa. Za rotami jeho táhli se i čeští osadníci na Slovensko a za nimi přišli i čeští kněží. Vystěhovalci tito rozmnoženi byli později emigranty bratrskými a bělohorskými. Reformace Lutherova měla tu půdu připravenu. Neopanovala jí sice bez boje, ale rozšířila se přec a zachovala dodnes ve svých obřadech český jazyk biblický. Protireformační rozbroje nepůsobily ovšem na rozvoj Slovenska blaze. Bohužel, šlechta slovenská, již jako každou šlechtu vedl prospěch vlastní, ocitla se v táboře maďarském. Ztráta pro národ slovenský ne nepatrná. —

Nový život na Slovensku začal slovenčinou. Idea ta, vyslovená již Dan. Horčičkou, vzbudila na konci min. století na straně katolické Bernoláka, z jehož školy vyšel i Hollý. Evangelíkům nezbylo pak než připojiti se.

R. 1793. založili A. Bernolák a J. Fándly s mnohými jinými Učené slovenské tovaryšstvo, jehož účelem bylo vydávati a odbírati slovenské knihy. Hlavním sídlem jeho byla Trnava, vedlejší sídla byla i jinde, zejména v Nitře, v Rovném, v B. Bystřici, v Jágru a v Rožnavě. Tovaryšstvo to vydalo hned r. 1793. J. Fándlyho „Compendata Historia Gentis Slavae“ a j. v. spisů.

Začátek učiněn. Po příkladě katolíků zamýšleli též evangelíci na počátku tohoto století (Hamuliar, Bartholomaeides, S. Čerňanský, M. Godra st., Tablic a j.) utvořiti Spolek literatury slovenské, který však záhy zanikl pro vnitřní nesrovnalosti. Ale již r. 1803. byla přičiněním jich na ev. lyceu v Prešpurku založena kathedra řeči a literatury československé. Za nedlouho po tom, r. 1812. vznikla v okolí báňských měst snahou evangelíků (A. Lovicha, J. Rybaye, J. Holubyho, B. Tablice, J. Seberinyho a j.) Slovenská literární společnosť báňská, která docílila toho, že jazyk československý přednášen byl i na ev. lyceu v B. Štiavnici. (Letopis, I., M. Chrástek.) Vedle jednoty té povstal přičiněním M. Hamuljáka a A. Ottmayera r. 1834. v Pešťbudíně nový akciový spolek milovníkov reči a literatury slovenskej, který počal vydávati almanach „Zoru“ a j. spisy. Účastníky jednoty této byli dále J. Bernolák, J. Herkel, J. Koiš, J. Kollár a dr. M.

Szuchányi. Kollár zvolen prvým předsedou. Počet členů rostl rok od roku; přistoupilit: T. Červen, A. Dědinský, dr. J. Gombár, Št. Greguška, J. Hollý, A. Knapp, K. Kolkovič, Št. Lukič, dr. A. Miklošica, dr. J. Mozor, J. Plank, J. Režný, dr. K. Rumy, J. Stankovič, J. Trabálik a J. Vadányi, jména to většinou již zapomenutá, ačkoli do kulturní historie národa slovenského náležející. Duchovenstvo vyšší již tehdy ušlechtilé snahy slovenské podporovalo; přispělo jednotě hřivnou svou na příklad devět biskupův a tři kanovníci, zjev ještě dnes u nás ani částečně nemožný. „Zory“ vydány čtyři ročníky, dále vyslány do světa znamenité „Básně Jana Hollého“ (ve 4 sv.) atd. Spolek tento trval přes 10 let a počal se již i starat o vydávání slovenského časopisu, zanikl však, než mohl myšlénku tuto provésti.

Před tím již Hodža, Lud. Štúr, Fejérpataky, Ct. Zoch, Hurban, dr. Guoth, J. Plech, L. Hroboň, J. Bysterský, J. Srenka, Francisci, J. Ondruš a j. starali se o založení „Tatrína,“ jehož účelem mělo býti hlavně vydávati knihy a podporovati studující mládež slovenskou. Stanovy rozeslány (1844), i přihlásili se za členy: P. Jozeffy, J. Seberiny, Kuzmány, J. Matúška, A. Brozík, S. Novák, S. Chalupka, J. Sčasný, J. Tučko, A. Caban, T. Červen, J. Galbavý, J. Hlovich, J. Kadavý, J. Lehocký, H. Škultéty, L. Orfanides, M. Sperlák, A. Andreanský, T. Kovalík, E. Čaplovič, D. Janovic, P. Mazúr, J. Plošic, dr. A. Radlinský, J. Čipka, P. Hostinský, Št. Daxner, S. Reuss, J. Kalinčák, Št. Závodník, J. Holček, E. Gerometta, P. Hýroš, J. Urbanovský, K. a S. Štúrové a m. j., jichž jména jsou dnes pýchou Slovenska.

Shromáždění děla se v L. Sv. Mikuláši a v Čachticích. Dříve než byl však spolek tento vzdor několikerým poselstvím do Vídně a do Budína povolen, přišel rok 1848. a s ním — zaniknul „Tatrín.“ Za čas kratičkého svého trvání vydal tiskem přece několik spisů: r. 1846. v Prešpurku: L. Štúra Nauku reči slovenskej, r. 1847. v Levoči: M. M. Hodžovo „Dobruo slovo Slovákom, súcim na slovo,“ a J. Plecha překlad z H. Zschokkeho „Zlatnica.“ Pomáhal

dále Bohúňovi při vydání obrazů národních krojů slovenských a podporoval studující mládež.

R. 1848. nastala Slovákům práce jiná. Dříve než se chopili meče, nuceni byli pořádati v slovenských městech schůze lidu, které tlumočily císaři a sněmu uherskému „žádosti slovenského národa.“ Dne 10. května r. 1848. přijalo národní shromáždění v L. Sv. Mikuláši tuto žádosť za svou:

Slovenský národ v uherské vlasti procitaje po devítistyletém snu jako pranárod země této, osvědčuje, že svatá země tato, původ a kolébka pověstí o starodávné slávě jeho předků a jeviště, na němž otcové jeho a hrdinové za uherskou zemi krev vylévali, byla mu do nedávna jen macechou, zacházejíc s ním nemilosrdně, poutajíc jeho řeč a národnosť řetězy potupy a zhanobení.

Ale v okamžení svého probuzení chce národ slovenský zapomenouti na století křivdy a hanby své, odpouští svým ujařmitelům, a nic jiného nehýbá jeho rozradovaným srdcem, než svatý zápal lásky a vroucí tužba po zabezpečení svobody, národnosti a země své“ atd. I žádáno: aby se zřídil na základě rovnosti uherských národů jeden všeobecný sněm národů uherských, v němž bude každý národ zastoupen, a zástupce jeho zavázán svojí národní řeči užívati; dále zříditi se mají zvláštní národní sněmy, k tomu cíli třeba vyznačiti meze národopisné, k rokování ve výborech stoličních má býti připuštěna řeč mateřská. Školy buďtež dokonale zřízeny, a to nejen národní, počáteční, ale i realné, měšťanské, dívčí, učitelské a kněžské, jakož i literární vyšší, jmenovitě: gymnasia, lycea, akademie, ústav polytechnický a jedna universita slovenská.

Ústavy vyšší mají opatřeny býti kathedrami řeči národa druhého, totiž slovenské maďarského, maďarské slovenského. Jeden národ nemá panovati druhému; národ slovenský žádá, aby mohl svou národnosť označovati i svou červeno-bílou barvou. Vůdcové gardy slovenské buďtež Slováci, velení buď slovenské. Žádný zrádce slovenského národa nebuď na dále připuštěn anebo ponechán v úřadech slovenských. Svoboda tisku, vydávání časopisů

bez kaucí, svoboda spolčování a osobní bezpečnosť buďtež zaručeny. Lidem, kteří byli o majetek připraveni, budiž tento navrácen. Polákům budiž poskytnuta stejná svoboda jako národům jiným, atd. Žádosti tyto, i jinde opětované — neměly ovšem úspěchu.

Ani po katastrofě világošské nebyla udělena Slovákům rovnoprávnosť. Za úředníky dosazováni cizinci, hlavně Němci, ústavy školské němčeny, zkrátka začalo pracovat opět na čas zastavené jozefinské kolo. Velké Revúci na př. r. 1853. bylo překáženo v založení samostatné slovenské ev. realky. Město toto uzavřelo totiž věnovati na ústav takový základní kapitál 24.000 zl. a okolní obce slíbily ústav krom toho podporovati. Vláda žádala však, aby jí samé, resp. straně katolické, vyhraženo bylo právo ustanoviti professory. Nikdo nebyl v pochybách, jací by to lidé byli! Město ovšem s výminkou touto spokojeno nebylo. I žádáno dále, aby vyučovací řečí na realce té byla — němčina! Rozumí se, že z realky ihned sešlo. Takové jsou kulturní poměry na Slovensku! Maďaři netajili se aspoň se svými plány, ale vláda hladíc Slováky, uštědřila jim němčinu i na gymnasia v Trenčíně, v Nitře a v B. Bystřici! Byla to snad odměna za dobré chování v letech 1848 a 1849!

Ostatně jak Maďaři se školstvím slovenským umějí zacházeti, již jsme pověděli. Osud posledních tří slovenských gymnasií stihl před tím již i gymnasium v Uherské Skalici. Ústav ten měl r. 1860. 118 žáků, vesměs Slováků. Gymnasium nebylo sice zavřeno, ale zmaďařeno proto, že slovenčina nemajíc literatury, nehodí prý se k účelům vyšším. Slovákům třeba prý se spojiti s národem větším, nyní ovšem — s maďarským! . . .

Nejhorší časy ovšem Slovákům nastaly od r. 1874., kdy Tisza zasedl na křeslo ministerské. Nejen že vzdělávací ústavy slovenské zničeny, ale i obecné školy zmaďařeny a nejlepší slovenští studující z Uher vypuzováni pouze a toliko pro pěstování rodného jazyka!*) Od škol-

*) „Tajný spolek“ studentský odkryt i mezi studenty rumunskými v Lugoši; cvičili se ve čtení bible, v zpěvu církevním, četli

ního r. 1879.—80. věnuje se maďarštině v národních školách slovenských plných sedm hodin týdně, ba vyučuje se dokonce i dvěma předmětům maďarsky!

Do Turč. Sv. Martina vražena učitelská přípravna — maďarská, kteréžto cti dostalo se před tím již i sousednímu Klášteru pod Zniovem. Chovanci těch ústavů mají býti rozšiřovateli maďarské „kultury," maďarského ducha. V Turč. Sv. Martině chtěli zřídit po rozpuštění prvého gymnasia národovci slovenští nové vyšší evang. gymnasium a upsán již značný peníz. (Jen v Čechách přes 30.000 zl.) Ale ministerstvo uherské gymnasium takové nepovolilo, prorokujíc (!), že prý by bylo „panslávské" a nevlastenecké! A podobně zachází se s jinými národnostmi nemaďarskými. Jen v obecných školách bylo r. 1877. žactva nemaďarského o 30.000 víc než maďarského, ovšem jen podle známého maďarského úředního sčítání!

Slovenského žactva napočteno jen 228.897, t. j. mnohem méně než německého (271.313), což je nejlepším důkazem maďarské sčítací spolehlivosti! Národnosť třikrát silnější německé posýlá do škol o 42.416 méně žactva!

Zajímavý je také výkaz ministerstva vyučování za r. 1882. a 1883. o návštěvě středních škol uherských. Žactva všeho bylo 38.567, z čehož na gymnasia připadá jich 33.649, na realky jen 4918. Na 417 obyvatelů připadá prý tedy jeden gymnasista a na 2782 obyv. jeden realista. Z každého tisíce žáků přiznali se: 713 k maďarské, 154 k německé, 64 k rumunské, 44 k slovenské, 19 k srbské, 4 k horvatské a 2 k ruské národnosti. Rozumí se, že mezi těmi 713 „Maďary" je aspoň polovice „tichých" členů národností jiných, tedy i slovenské. A nyní počítejme. Kolik mohlo by a mělo míti Slovensko gymnasií, řekněme se 300 žáky, když průměrně na 417 obyvatelů připadá jeden gymnasista? Zrovna tak dvacet!*)

---

rumunské spisy, aby se naučili znáti rumunsky pro své příští, po většině kněžské povolání. Knihy byly těmto rebelům ihned sebrány, vyšetřování je v plném proudě. . . .

*) R. 1877. bylo v Uhrách gymnasií vyšších i nižších 111, krom těch 1 real. gymnasium, 2 soukr. střed. školy, 29 realek; nepočítaje

A tak jako školství zmaďařeny i soudy, přes to, že čl. 22. zákona nár. z r. 1868. výslovně dovoluje, že každý má právo užívati i vůči vládě svého jazyka „protokolového." *)

Než, na tom není dosti. Ani slovenská jména měst, dědin, hor atd. nemají prozrazovati svůj pravý původ; maďarští geografové překřtili je, až radosť poslechnout!

Ba ani spolkové střídmosti, spolkové hasičtí, pěvečtí a jim podobní nedocházejí milosti před očima páně Tiszovýma. Jedni jsou nejspíše „antisemitičtí," druzí a třetí „panslávští;" neboť nechtějí přijati velení a písně maďarské!

Že i proti slovenským časopisům zle se řádí, již pověděno. Výborové stoliční vydávají petice, aby se jim odňala i — poštovní doprava, služní konfiskují je samovolně po soukromých domech a na poštách!

Takovíto služní bývají někdy ještě neplnoletí mladíci, ale Maďaři „čistokrevní!" Ještě častěji zaujímají úřady také osvědčení renegáti. Ba, kdo je „dobrý" Maďar, a je mu Andrassy strýcem nebo tchánem, i na hlavního župana to přivede do 24. roku! **)

Jak úředníci tito s lidem a se svobodou zacházejí, netřeba ani povídati.

„Nár. Nov." uvádějí nejnověji (8. května 1884) jeden příklad. Kdesi v městě dopřál starosta útulku na radnici slovenské vzájemné „pomocnici" (záložně); poněvadž však tato úřaduje po slovensku, byl starosta — suspendován!...

Aby maďarisace ještě rychleji pokračovala, zřídili jí právě také v Pešti veliký „Maďarský spolek" podle

---

Sedmihrady. Při pešťské universitě je 140 professorů a 2239 posluchačů; při kološské 59 professorů a 382 posluchačů. Na pešťské universitě, jak již dříve jsem pověděl, studuje asi polovice židů. Na technice tamtéž je více 67% židovských posluchačů! Přípraven učitelských bylo r. 1877. v Uhrách 61.

*) Vzdor tomu Tisza nařídil, aby obce opatřily si maďarská pečetítka, poněvadž prý ten zákon, co se týče obec. pečetítek, žádného zvláštního práva obcím neposkytuje!!

**) Hlavn. županem stolice rábské a kr. sv. města Rábu jmenován letos hrabě Lud. Batthyány, jemuž nebylo ani 24 let. (Nar. se 24. července 1860.) Ale — je zetěm hr. Julia Andrassyho! „Nár. Nov."

vzoru počestného „Schulvereinu.“ Už tedy Uhrám neschází nic, aby byli dokonalou zemí svobody, než pořádné četnictvo. Chyba lávky! i to již mají a rozumí se „čistě“ maďarské, aby se s nikým smluviti nedovedlo!

A tak bychom mohli vypočítávati všecky maďarské kulturní prostředky do nekonečna!

Lid úpí pod maďarisací a pod lichvou židovskou, která se opatrně skrývá do maďarského pláště. A jde to! Vláda jásajíc nad každým hříšníkem, který činí pokání — stačí zmaďařiti pouze jméno!*) — trpí i kořalku, ba jest jí tato pouze „nutným zlem“ — ku kortešačkám volebním!**)

A jak brání se Slováci? Několik — na prstech bys je spočítal — vytrvalých a obětavých lidí, rozptýlených po Slovensku, toť skoro celá slovenská armáda!

Nuž nechme mluviti jednoho z ní samotného o nynějším neutěšeném stavu, v jakém Slovač trvá.

Svetozár Hurban dí v „Slov. Pohladech“ (I., 483): „Nastává otázka, či my sami dosti mocně opíráme se proti tlumení a ničení svých životních vlastností. Vyznati nutno, že vzdor těžkým poměrům pracuje se přece. Nás nemohli rázem zkrušiti jako uherské Rusy, třebas nepomáhá nám písmo a jednotná církev. S druhé strany netřeba zapírat, že mnoho, co se státi mohlo, nestalo se pro naši „těžkosť“ a nehybnosť. Na spisovném poli nečiní nám přímých překážek dnešní maďarismus, ale daleko bychom zašli v sebeklamě, kdybychom tvrdili, že činíme zadosť své povinnosti — i ti, kdož povoláni jsou účinkovati tvořivě, i ti, kdož starati se mají o konsum. Lidová spisba zastoupena je na př. jedním jediným měsíč-

---

*) Maďarisování jmén začalo již r. 1791. Ačkoliv již kdejaký žid jméno si zmaďařil, přece ještě od 1. ledna do 31. června 1883 podáno k ministerstvu 451 žádostí o změnu jmén. Asi 55% žadatelů bylo židovských.

**) Židé zatím kupují šlechtický majetek za majetkem. Skoro každý den uvádějí uher. listy nového nějakého židovského magnáta! Antisemitismus v Uhrách je tím ovšem jen živen. Ba zakládají se již i mocné spolky o tisících členech, které rozšiřují antisemit. brožury, kočují a zavazují se voliti za poslance jen antisemitu.

níkem a spiskem v neurčitých dobách vycházejícím, zatím co lid náš celé desítitisíce marných a daremných spisů kupuje, importovaných knihaři a kramáři. Vzdělanější vrstva, chce-li čísti, těžko dostává se k slovenskému spisu, ležícímu snad na skladech. O nové, čtenářům příjemné, zábavné a poučné spisy nestará se nikdo. Podobně nikomu nenapadlo přivádět naše obecenstvo ke čtení. I ve velkém a samotném Rusku museli dříve naučit obecenstvo čísti, vzbudit v něm potřebu čísti. Naše závody, které mají činiti s literaturou, nevyvinuly posud žádoucí činnosť, lidé povolaní málo je podporují. Dva kalendáře národního směru vycházejí na Slovensku pro úzký poměrně kruh čtenářstva, kdežto budínské škváry nesmírným počtem rozšiřují blbosť po kraji slovenském. Naše vzdělanstvo však podporuje sobě přiměřenou četbu chvalitebně, a hřích by byl žalovati na ně. Avšak my nejen pro sebe píšeme a čteme, my ne pro sebe vztýčili zástavu slovenskou, ale pro svůj lid! . . .“

A přece na tom uhnětenėm Slovensku, kamž utíkali se čeští bratří, kdež hledal pohostinství sám náš veliký Amos, nebývalo ani nikdy dříve tak trudno. Ba třeba říci: na Slovensku dýchala nejen historie uherská, ale i uherská kultura.

„Na slovenském území,“ píšou „Nár. Nov.“ 8. května 1884, „ležel zárod nynější pešťské university; vysoké školy, dnes čistě maďarské, povstaly na břehu Trnavky a později teprve přeneseny byly tam dolů. Dvě velké slovenské náboženské literatury kvetly, jedna se střediskem Žilinou, kdež vycházelo mnoho nábož. i utilitárních knih ve velké tiskárně Jana Dadana, o němž řekl Krman, že je „lumen et ornamentum reipublicae“; druhá v Trnavě, žel, velmi málo známá, jistě i z literárního ohledu neoceněná. Tamější řehole a řády chtějíce bojovat za svou řeč, nemohly nepsati slovenským jazykem, a tak uznávaly kulturní význam jeho. Pravda, k důkazu, že kraj náš byl krajem kulturním, museli by nám otevříti archivy a knihovny klášterní, zemanské, městské. Mnoho důkazů namáhali se setřít, mnoho leží jich v matičném a pešťském museu...“

Rozumí se, že za vlády Tiszovy nevěnuje se žádoucí péče ani hospodářskému rozvoji Uher *)

A přece ten slovenský lid, ve školách ohlupovaný, doma ožebračený, stojí — vzděláním svým nad lidem maďarským, dík jeho chápavosti přirozené! Při násilí ještě žádný násilník nezmoudřel, ale konečně došlo i na něho. Maďarské národnosti násilí ani v ohledu kulturním dobře neposlouží!

„Maďarská národnosť a kultura“, píšou „Národ. Nov.“ 26. dubna 1884, „sama zápasit musí s mocnými cizími proudy, ona je leda politicky rozvita, jinak stojí v Evropě na velmi skromném stupni. I politický význam maďarské národnosti je velmi problematický, ba znebezpečený samou maďarisací. Na místě, aby hledala si přátel, staví se proti přirozeným snahám celých milionů. Na místě, aby se kristalisovala sama o sobě, chce se silou rozprostírat po širokém teréně jiných národů, a tak potom řídne, mísí se s jinými šťavami, tratí se a slábne. Úspěchy maďarisace jsou velmi liché a zdánlivé. Jen jeden úspěch je positivní: že budí v massách nenávisť . . .“

Žal zmocní se člověka, když sezná duševní schopnosti slovenského zanedbávaného lidu. Ve spisku tomto na některých místech dotekl jsem se již prostonárodních uměleckých výtvorů Slovače, budících obdiv celého vzdělaného světa. Ať se takový výtvor jmenuje národní píseň, přísloví, pohádka anebo melodie písně, ať je to slovenský dům anebo řezba na slovenské nádobě, ať je to slovenský kroj a ženské ruční práce anebo stará hliněná nádoba: všecky ty rozmanité výtvory prostonárodního nevyškoleného umění dávají nejchvalnější svědectví rázu samostatného, zrna zdravého té národní umělecké škole slovenské, již nikdo neřídí, nikdo neorganisuje a nepovznáší, která existuje sama ze sebe.

---

*) Vážený franc. spisovatel Leon Say piše ve své knize „Le socialisme d' état“, že Uhersko bude asi prvou zemí, ve které bude proklamováno moratorium, což tolik znamená, jako počátek bankrotu . . .

Ba za těch macešských dob není Slovensku třeba, aby si stěžovalo na nedostatek umělců vyškolených: ono má své umělce v každé dědině, na každé salaši, a nejsou to věru epigonové stokrát přežvýkané poesie a hudby cizí! Tím ovšem nemyslím říci, že by slovenský národ neměl příčiny a povinnosti starati se o rozvoj domácího umění, abych tak řekl, i mimo přírodu. I národ slovenský má již své umělce jmén zvučných, jakými jsou na př. malíři: Kupecký, Petr Bohúň, Klemens, hudebníci: Jan Levoslav Bella, Jan Kadavý, Fajnor a j. v., ovšem skrovný to teprve počátek.

Ale mluvíme-li o kulturním stavu Slovenska, především obraťme svou pozornosť k slovenské literatuře, v níž je a bude Slovensko Slovenskem.

Kdo z bratří Slováků jednou bude psáti kulturní historii svého národa, povinen bude ocenit nejen slovenských spisovatelův, ale i buditelův a vzdělavatelů slovenského lidu vůbec, z nichž mnozí a mnozí v tomto spisku, zvláště v obrázku Matice Slovenské vzpomenuti byli. Jsou mezi nimi mnozí, kdož mají o národ svůj větší zásluhy než tucet jiných prostředních spisovatelů, třebas málo psali, anebo ani nepsali. Lituji, že není možno dnes ještě všecky ty vůdce slovenského ducha ani jen vyjmenovati a dostatečně oceniti; neboť není zatím pramenů. Vzpomínáme však přece Alex. Rudnaye (1760—1831), Martina Hamuljáka (1789—1859), Rešetku, Ottmayera, Mich. Hlaváčka, Benjamína Pr. Červenáka (1816—1842)*), dr. Kozáčka, Jozeffyho i Seberinyho, Moysesa i Juraje Tvrdého,**) Štěpána Závodníka,***) Leop. Brucka,†) Karla

---

*) Psal česky „Zrcadlo Slovenska", historii církví slovanských a j.

**) Nar. 5. července 1780., † 23. listopadu 1865. v Žilině. Stal se kanovníkem. Na školy, ústavy a účely humanní, na kostely věnoval celkem 42.713 zl.

***) Tento zakládal spolky strídmosti, začež vyznamenán byl samým papežem.

†) Nar. 15. listopadu 1880., † 18. dubna 1866. Byl spřízněn se slavným Čaplovičem, jehož přiměl, aby svou knihovnu (60.000 sv.) věnoval rodné Oravě. Matici Slovenské daroval numismat. sbírku v ceně 1000 zl.

i Jana Križana*), Leopolda Bran. Abaffyho (* 18. února 1826., † 1883.), Štěpána Daxnera, tvůrce památného memoranda, Fejérpatakyho, Augusta Hor. Krčméryho, oba Mudroně, Karla Štúra, Jana Gottčára, Tom. Červena, Martina Čulena, Tamaškoviče, Ludevíta Turzo-Nosického, Em. Laučeka, J. D. Makovického a v. j., starších i dosud žijících křísitelů. Sem náležejí i všichni spisovatelé česko-slovenští z doby starší, o nichž v následujícím přehledu literatury slovenské řeči snad nebude.

Pěkný již obrázek poskytuje nám mile se rozvíjející literatura slovenská.

Z dob pradávných nezachovalo se sice na Slovensku žádné literární památky. Slovanské církevní knihy shořely prý při dobytí Nitry Matúšem Trenčanským. Za nejstarší památku pokládány jsou církevní písně se slovenskými glossami Václava Bzeneckého z r. 1385. (Jireček. Rukověť, I., 118 a j.)

S Husity, jak jsem již pověděl, nastalo na Slovensku i v literatuře živo. V XVI. století povstávaly v slovenských městech školy, a to nejen národní a střední, ale i vyšší, při nichž od r. 1574. zakládány též tiskárny. Nejstarší české knihy na Slovensku tištěné, totiž Luterův katechismus (v Bardějově r. 1551.) a katechismus Prunův (ve Fraštáku r. 1581. nebo 1583.), byly již námi vzpomenuty. V dobách těch psávalo se ponejvíce latinou. Českým jazykem skládány, pokud známo, jen církevní písně, uchované v evangelických kancionálech, pak zpěvy historické. V XVII. století, za bouřných dob Jiřího Rákóciho, Emericha Tököliho a Františka Rákóciho není o literatuře česko-slovenské na Slovensku téměř ani stopy. Duchovní písně Vavřince z Nudožer, Eliáše Lányiho, Jiřího Tranovského**), Jáchyma Kalinka a j., jest vše, co z těch

*) Tento je far. v Súlově. Specialitou jeho je „čierna omše“, tak totiž lid pojmenoval ranní modlitby věnované těm, kdož jdou do světa za prací.

**) Jeho „Cithara Sanctorum neb žalmy a písně duchovní staré i nové“, přijatá mezi evangeliky na Slovensku i v Čechách, na Mo-

dob literatuře církevní zbylo; v literatuře „světské“ vynikli Štěpán Pilárik, utýraný v zajetí tureckém (1674.), který napsal veršem své příhody, a učitel Daniel Horčička (Sinapius), jenž první pojednával o velikém národu slovanském, o potřebě, aby národní jazyk byl vzděláván, o ceně národnosti slovanské atd. (Viz Hurbanovu studii „Slovensko a jeho život literarný“, Pohlady z r. 1847., I., sv. 2.)

Ve století XVIII. začíná se již duch slovenský ohlašovat. Rektor Matěj Bél (Belius, 1684—1749) psal již kromě spisů náboženských i knihy učebné pro tehdejší latinské školy, vydal větší díla (latin.) o dějinách a zeměpise Uher. S Danielem Krmanem vydal v Dobrosoli přehlednutou bratrskou bibli atd. Superintendent Krman (1663—1740) zanechal rukopis „De Slavorum origine, dissertatio de ruderibus historiarum eruta“, psal české verše atd. Zemřel v prešpurském vězení, byv umučen pro víru. Dále jmenovati sluší Pavla Doležala, jenž vydal několik latinských spisů o češtině, zejména „Grammatica Slavico-bohemica“ (1746), k níž napsal Bél předmluvu.

Když císař Jozef II. prohlásil náboženskou svobodu, nastalo čilejší hnutí též v literatuře československé. M. Holko (1719—1785) a jeho syn, Lad. Bartholomaeides (1754 až 1825), Mich. Institoris Mošovský (1733—1803), Mich. Semian (1741—1810), Ondřej Plachý (1755—1810), Štěpán Leška (1757—1818), Jiří Rybay (1754—1812), všichni evangelíci, zanechali již vedle písní církevních a spisů bohosloveckých i díla vědecká, Plachý dokonce již vydával ve Zvoleni (1785—1786) „Staré noviny“, poučný a literární sborník.

Nastávají styky s českými křísiteli a prvně jeví se domácí jazyk v kázaních katolíka Alex. Mačaje, po němž již přicházejí roztržku literární mezi katolíky a evangelíky dokonat Jozef Ig. Bajza (1754—1836), Jiří Fándly, zvláště však Antonín Bernolák (1762—1813),

---

ravě a ve Slezsku za zpěvník církevní, byla tak oblíbena, že vyšla od r. 1685. ve dvacátém vydání. (Pypin. Hystorie literatur slov., II., 452.)

jenž prvým svým vystoupením stal se rázem miláčkem Slovenska. Založeny literární jednoty, napřed již vzpomenuté, spisovatel za spisovatelem jevil se udiveným zrakům českým. Tedy již tehdy byla slovenčina kouzelným proutkem, jenž z holé půdy slovenské literatury dovedl jediným dotknutím vyčarovat plné klasy děl Bernolákových, Palkovičových (1763—1835) a Jana Hollého (1785 až 1849), prvního slovenského epika, velkého pěvce slovanského. Před zvukem jeho slovenského varyta zatichly „české“ písně Kuzmányho, Škultétyho, Karla Štúra, Sloty-Rajeckého, Godry, Želly, Sama Chalupky, Hodže, Hroboně i Lud. Štúra, nemohouce se povznésti pro obtíže jazykové — jako volná, pracně neskládaná píseň domácí.

Tak bylo do r. 1844. Do té doby marně evangelíci namáhali se zadržeti odštěpení od literatury české. Spolky jejich zanikaly po kratičkém trvání, Bohuslav Tablic (1769—1832), Jiří Palkovič (1769—1850), Ludevít Žello, Godra, Kuzmány a j., ba ani Kollár se Šafaříkem nebyli s to, aby udolali nový ruch, jemuž se konečně postavil v čelo mladý nadšený Ludevít Štúr, který v srpnu r. 1845. počal vydávati i „Slovenskje národňje Novini“ s literární přílohou „Orol Tatranskí“, přidržev se nářečí liptovského, jehož také dr. Hurban užil r. 1844. v druhém svazku „Nitry“. Okolo „Orla“ seskupili se pěvci slovenští, novely psal Kalinčák, v redakci „Sloven. nár. Novin“ střídavě pracovali mimo Lud. Štúra Petr Kellner-Hostinský, Bohuš Nosák-Nezabudov, Mikuláš Dohnány, Móric Jurecký a Jan Štúr.

R. 1846. založil také dr. Hurban list „pro literaturu, umění a život“: Slovenské Pohlady, jichž vycházení bylo však do r. 1851. za revoluce maďarské přerušeno.

Zásluhy těchto listů o duševní, ba i hmotné povznesení Slovenska jsou zajisté veliky. —

Literární spojení s katolíky bylo tedy přičiněním Lud. Štúra a součinností M. M. Hodže, dra. Hurbana a téměř všech tehdejších čelnějších spisovatelů slovenských dokonáno. Obě strany stýkaly se v „Tatríně“, obě svorně pra-

covati začaly na nevzdělané dosud roli národní, a výsledek dnešní je dojista pro národ jejich čestný.

Přicházel básník za básníkem a ohnivým slovem slovenským, písní slovensky procítěnou volal lid k životu, pěl lásku ke krásnému Slovensku. Po Janu Hollém, jenž zůstavil svému národu, kromě překladů z klassiků řeckých i římských, i skvostné hrdinské epos „Svatopluk", bohatou na pěkné výjevy „Cyrillo-Methodiadu", vítězné epos „Sláv" a v. j. básní menších, rozezvučely se lýry básníků mladších.

Ludevít Štúr (1815—1856) sám si také zapěl a vydal kromě sbírky básní drobnějších i dvě větší skladby epické: „Svatoboj a Matúš z Trenčína". O „škole" Štúrově nelze však mluviti; byl prvý jeho následovník, Ondřej Sládkovič (1820—1872) mistrem samostatným a znamenitým, pěvcem prvé třídy. Nejkrásnější jeho prací jest vůní slovenských hor napojený „Dětvan", snad nejlepší to báseň slovenské literatury vůbec. Z větších básní Sládkovičových připomenouti sluší „Marinu", „Milicu", a „Svätomartiniadu." V drobných básních Sládkovičových uloženo mnoho krásných myšlének. Škoda jen, že nesoulad prosodický uráží ucho čtenářovo. Za to zcela jinak čte se báseň Sama Chalupky (1812—1883). Mnohé písně tohoto předního pěvce slovenského opravdu také znárodněly. Jsou balladické i lyrické (vlastenecké), vyjma největší „Mor ho!", která sluší býti jmenována hned vedle Sládkovičova „Dětvana". Z ostatních básníků té doby vyniká Jan Botto (1829—1881), jehož „Spevy" byli námi r. 1880. v Praze tiskem vydány. Za nejlepší báseň tohoto pěvce pokládá se „Smrť Jánošíkova", tklivá to elegie lidu slovenského, jenž v Jánošíkovi ztrácí svého osvoboditele.

Mezi přední básníky slovenské náležejí dále:

Janko Král (1822—1876), jehož zajímavé básně jsou doposud rozptýleny, jako po většině i básníků: Ludevíta Žella (1809—1873), jehož historická báseň „Pád Miliducha" náleží k nejlepším básním Slovenska, Nosáka-Nezabudova (1818—1877), Grajchmana, Jana Matúšky (1821—1877), skladatele známé písně „Nad Tatrou

sa blýska,“ **Záboje Kellnera Hostinského** (1823 až 1873), dr. **Karla Kuzmányho**, **M. M. Hodže**, skladatele už i všeslovanské písně „Hej Slované“ (vlastně Slováci!) dosud žijícího **S. Tomášika** (nar. 1813), **Daniela Maróthyho** (1825—1878). Dále psali veršem i dr. Hurban, Mikuláš Dohnány (1825—1852), Ladislav Pauliny, Jan Francisci, Jan Kalinčák, Pavel Dobšinský, Vilém Pauliny-Tóth (1826—1877), Ctiboh Zoch (1815—1865), Jozef Jančo, Jonáš Záborský (1812—1876), S. Hroboň, Juraj Slota (zem. 1883), Aug. Hor. Škultéty, Sam. Godra (1809—1873), Karel Štúr, Trokan, Jan Palárik, Aug. Krčméry, Sasinek a j.; z **mladších** mnohoslibný Ludevít Kubáni (1830 až 1869), který napsal větší báseň „Radziwillovna“, Janko Čaják (1830—1867), Hostivít G. Lojka-Tisovský (1843 až 1871), Jan Mil. Capko-Znyovský (1846 až 1867), Mil. Dumný-Bachát, Dušan Sáva Pepkin, Koloman Banšel, Osvald, Kello-Petruškin, Fábry a j., o nichž širšího posouzení třeba hledati jinde. (Zejména ve Vlčkově knize „Literatura na Slovensku“.)

Za posledních let vzbudili pozornosť: písněmi v duchu národním skládanými **Ondrej Bella**, který se i v krásné prose se zdarem zkouší, konečně mnohoslibní talentové: **Svetozár Hurban-Vajanský** a **Pavel Országh-Hviezdoslav**.

Prvý věnuje se však nyní téměř úplně, a to s nejlepšími úspěchy, povídce a románu, druhý je velice plodný básník, jemuž někdy jen jakousi povídavou rozvláčnosť vytýkati lze.

Co do kvantity nerovná se ovšem poesie slovenská naší, ale co do kvality básně Hollého, Žella, Sládkoviče, Chalúpky, Botta, Krále, Vajanského, Hviezdoslava a j. nejednu sbírku i našich předních básníků zastíní. (Zde podotknouti sluší, že ještě mnohé rukopisy zvěčnělých básníků čekají na své vydání.) —

Za to v **dramatické literatuře** slovenské je dosud mrtvo. Slováci nemají a sotva kdy míti budou velikého stánku Thaliina, našemu podobného, své stálé divadlo,

a bez něho co se zrodí, za požadavků malých, určeno jest buď jen pro knihu anebo pro divadlo ochotnické, které vyšších požadavků nečiní.

Nejlepším dílem dramatickým je tragoedie „Svätoslavičovci," kterou napsal P. Z. Kellner-Hostinský, vzav děj z dějin ruských. K Hostinskému řadí se Jan Chalúpka (1791—1871), jenž napsal řadu veseloher, mrskaje šosáctví a renegátství. (Nejlepší z nich je „Kocúrkovo.") Jan Palárik (1822—1870), Pauliny-Tóth, Jonáš Záborský, J. Grajchman, Mil. Dumný, Dan. Z. Lauček a j. zkusili se také s rozličným úspěchem v dramatické poesii. —

Více přálo štěstí Slovensku v novellistice. Jan Kalinčák (1822—1871) vytvořil znamenitých několik povídek. Pro výtečné líčení slovenských zemanů nazván „malířem" těchto. Řeč Kalinčákova je protkána příslovími a pořekadly slovenskými, se zvláštní pílí vhodně a místně snešenými. Nejlepší povídkou, v pravdě skvostnou humoreskou je „Reštavracia".

Pilný pracovník slovenské novelle ztracen v Mikuláši Št. Ferienčikovi (1825—1881), býv. redaktoru nového slovenského „Orla". Krásnou prosu pěstovali dále více méně se zdarem Vilém Pauliny-Tóth, Sam. Tomášik, Žiranský-Križan, dr. Zechentner, Dumný, Kubáni, Jan Palárik, Petr Kellner, Nosák, Dobšinský, Abaffy, Št. Daxner a jiní, z nejmladších Josef Škultéty, Samo Bodický, Kutlík ml., paní Elena Šoltésová, Ant. Bielek, Martin Kukučin a v. j. A zde opět docházíme k Svetozáru Hurbanovi, jejž nejnovější román „Suchá ratolesť" staví mezi přední belletristy národů slovanských vůbec, nehledě ani k četným jeho novellám a kresbám dávajícím Hurbanovi to nejlepší ruské vysvědčení. Ano, vzácní spisovatelé ruští byli Hurbanovými učiteli; tím ovšem chci jen říci, že po příkladě jich sestoupil ve svůj lid a studoval, vážně studoval, než-li se osmělil kresliti slovenského člověka. Práce to mnohým spisovatelům nemilá, ale za to vydatná. C

snadno je líčiti Andalusii, kterou ani čtenář ani spisovatel jaktěživ neviděl; hůře však jíti na dědinu a zde čerpati z lidu! Práce takové podujímá se jen spisovatel, který s sebou nese hluboké vědomí o své svaté úloze, spisovatel, který pohrdá dělanou slávou zjednaných a nemyslících davů, spisovatel, který nezištně pracuje pro slávu svého národa.

A takovým spisovatelem je dojista mladý Hurban, zakladatel nových „Slovenských Pohladů“, v nichž se všecek nynější literární život slovenský soustřeďuje.

Lehko je u nás zakládati nový literární časopis. Má-li nakladatel peníze, má literaturu v kapse. Na Slovensku nehemží se to literáty první, druhé a třetí řady, jako u nás. Proto zásluha Hurbanova je tím větší, že dovedl vytvořit si okruh stejně idealních pracovníkův a spojiti je v „Pohladech“. Ba „Pohlady“ zjednaly již Slovensku i síly nové, a to velice slibné.

V „Slovenských Pohladech“ nalezla kathedru svou i slovenská věda, která na ten čas nemá kathedry jiné. Škoda ovšem, že „Pohlady“ z pochopitelných příčin nemohou vědu pěstovati tak a tolik, jak by přáti bylo. Na poli tomto Slovensku tíže bude dochovati dorostu zdárného, který by nahradil ty staré Bernoláky, Hodže, Hurbany, Štúry, Lichardy, Zochy, Radlinské, Paláriky, Viktoríny, Červenáky, Záborské, Kadavé, Reusse, Hattaly, Chrástky, Závodníky, Holčeky, Mallé, Hečky, Plošice, Makovické, Abaffy, Galbavé, Gerometty, Ormise a j. j, již dříve v odborech Matice Slovenské jmenované. Avšak dosavad tu zdárně pracují Sasinek, Hýroš a Križko (v historii), Hurban st. (v literární historii), Holuby (v botanice), Dobšinský, Reuss Lud. (v ethnografii, bájesloví atd.) a řada jiných v jiných odborech, zejmena v paedagogii (Záturecký, Rizner, Zigmundík, Bežo, Sokolík a j.), v theologii: Leška, Hurban, Boor, Baltík, Kollár, Osvald atd.

Bibliografie slovenská, bohudík! nevypadla by tak chudě, jak by se někomu na první pohled zdálo. V dřívějších letech vlivem Matice ovšem vydávána samostatná

díla četněji, než nyní. Z Letopisu Matice Slovenské vidíme, že r. 1860. vydáno 36 spisů a časopisů.

R. 1861. vydáno rozličných spisů 34, r. 1862. 26, r. 1863. 40, r. 1864. 26, r. 1865. (?), r. 1866. 41, r. 1867. 41, r. 1868. 33, r. 1869. 55, r. 1870. 76, r. 1871. 80 atd.

Poslední léta zřídka zjevuje se slovenská kniha, za to říci lze, že téměř každá platně obohacuje literaturu slovenskou. Třeba jen poukázati na vydávání „Slovenských spevů“, Dobšinského „Prostonárodných obyčajů, pover a her slovenských,“ Hurbana-Vajanského „Besed a dum,“ jakož i ovšem na práce složené v „Slovenských Pohladech“, bez kterýchžto listů smutně bylo by nám o dnešním stavu slovenské literatury psáti ...

Jako u nás hledati třeba mnoho a mnoho vzácných prací po nesčetných již časopisech, tak i na Slovensku noviny jsou pravou bibliotékou vědy i krásné literatury.

V politických slovenských časopisech uložena opět celá historie nových snah národovců slovenských.

Letos (1884) mají Slováci deset časopisů. Vedle novinářství maďarského není to ovšem mnoho. (Maďaři mají letos 204 časopisů! Obrovský to pokrok od r. 1829., kdy — jak svědčí Čaplovič — měli pouze jediný list v Uhrách a druhý ve Vídni.) R. 1829. neměli ovšem Slováci ještě časopisu žádného, totiž slovenského.

První čistě slovenský časopis pro politiku i pro krásnou literaturu založil, jak již pověděno, Ludevít Štúr r. 1845. v Prešpurku. Založením „Slovenských nár. novin“ s přílohou literární „Orol Tatranský“ nastal na Slovensku nový čilý ruch. Povolaní spisovatelé seskupili se okolo Štúra a ukládali do listů jeho své horoucí, láskou k slovenskému lidu prodchnuté básně, povídky, články atd. Bohužel rok 1848. přerušil na dobro vydávání Štúrových novin. Než, již r. 1846. založil Dr. Joz. Mil. Hurban v Skalici „Slovenskje Pohladi na vedi, umeňja a literatúru,“ které — vyjma léta revoluční — vycházely do r. 1852. Do čtyř dílů „Slovenských Pohladů“ napsal zejmena Hurban sám mnohé důležité práce, jme-

novitě studii: „Slovensko a jeho život literárni.“ Po boku jemu stáli mnohoslibný M. Dohnány („Porovnávaňja ruštiny so slovenčinou*), Eugen Gerometta („Slovanou náklonosť ku slobodě“), Kalinčák a j. „Slovenské Pohlady“ súčastnily se značně sporu se stranou českou, polemisující se slovenskými spisovateli v příčině jednoty spisovného jazyka (1846). Již proto mají pro Slovensko svůj význam. Ne menší význam mají však i pro slovenskou církev evangelickou; neboť tehdy právě vystupovati bylo Hurbanovi proti hraběti Zayovi, jenž sloučiti chtěl slovenské luterány s maďarskými kalviny. Hurban vydával již tehdy vedle „Pohladů“ svůj „Církevník“ (později „Církevní Listy“), pro kterýžto list za několik let po tom zkoušeti musil radosti maďarské svobody v — žaláři.

„Slovenskými Pohlady“ překonal Hurban i druhou menší stranu spisovatelskou na Slovensku, která ve Vídni asi od r. 1848. vydávala „Slovenské Noviny“ (české), brojíc proti „novotářům“ slovenským. Noviny tyto vycházely třikrát týdně společnou prací Daniela Licharda, Dra. O. Radlinského, Jonáše Záborského a Hermenegilda Jirečka. A je známo, jaké služby vykonal později Lichard Slovensku tím, že počal lid vzdělávati řeči jemu nejvlastnější, nejsrozumitelnější, vydávaje po řadu let vzorný kalendář slovenský a hospodářský list „Obzor“.

Ostatně upříti asi nelze, že před tím na Slovensku dobře působily také časopisy české, ať už v Praze, ve Vídni, anebo na Slovensku samém (Palkovičův „Týdenník“, později „Národní Noviny“ a j.) vydávané. Pravé oduševnění spůsobil ovšem teprve L. Štúr připomenutými již časopisy.

Mnoho dobrého vykonaly a konají na Slovensku také listy církevní, katolické i evangelické. Vedle Hurbanova evang. „Církevníku“ vydával od roku 1849. v Trnavě Jan Palárik týdenník „Cyril a Method“ pro církev katolickou a školu, kterýžto list dále redigovali M. Chrástek (1852), J. Slota (1854), Radlinský se Sasinkem

*) Zachováváme tu původní pravopis.

(1863) a jeden čas i Štěpán Rúčka. Radlinský r. 1859. založil k listu tomu zvláštní literárně vynikající přílohu „Priatela školy a literatury.“

V letech padesátých vydával dále v Pešti spolek „k rozšiřování dobrých a laciných knih“ týdenník: „Katolické novini pre obecní lud,“ které redigoval Šimon Klempa.

Na časopisy podobné je slovenská literatura vůbec bohata; nelze snad již ani všech vyjmenovati. Vzpomínáme jen ty, které známe.

Od r. 1868. vycházel v Uh. Skalici kazatelský měsíčník: „Slovenský Sion“ redakcí J. Vincenta Havlíčka. V Trnavě redigoval Štěpán Rúčka církevně poučný zábavný měsíčník pro dům a výchovu „Vojtěch,“ jehož vydavatelem byl dr. O. Radlinský. Měsíčník ten zanikl koncem roku 1869. — Spolek sv. Vojtěcha v Trnavě vydával (od r. 1870.) čtrnáctidenník „Katolické noviny“ redakcí Andreje Pulmanna. — Pod týmž názvem vydával (r. 1852.) již Palárik podobný list. Ve Skalici vycházela redakcí Otty Matzenauera dvakrát v měsíci „Konfessionálna škola, časopis pro výchovu, výučbu, hudbu, umění a literaturu.“ — „Stráž na Sioně“ byla od r. 1873. příloha měsíční k Hurbanovým „Církevním Listům“. — V Pešti vydávány (1860.) „Evangelické církevní noviny“ redakcí Jozefa Podhradského, za spolupracovnictví Jana Seberinyho. — V Prešpurku vycházel (1862) Sam. Lišky „Evangelík“. — Vloni zanikla Mich. Boora „Korouhev na Sionu“ (v Uh. Skalici ročníkem VII.), před tím zanikl evang. homiletický měsíčník „Slovo života,“ který vydával Leop. Abaffy.

Dosud vycházejí: v Trnavě „Katolické Noviny“, jež rediguje Martin Kollár, a „Kazatelna,“ kterou vydává v Skalici Richard Osvald.

K listům těmto druží se časopisy učitelské. A. P. Záturecký vydával „pro školu a dům“ čtrnáctidenník „Evanjelická škola“ (v B. Bystřici); roku 1880. v Březně jiný podobný podnik: „Priatel školy

evangelickej." J. Slota (1860) měl list: „Slovenský národní učitel." „Katolická škola" vycházela (1875) v Trnavě.

Pro mládež vydával J. Nedobrý (1872) „Dennicu" v Turč. Sv. Martině. Jan Bobula v Pešti (1866) měl studentský list: „Junoš".

Loňského roku zanikla v Turč. Sv. Martině A. Sokolíka „Včelka" (ročníkem VI.). „Pro opatrování dítek" vydávalo také ministerstvo v Pešti týdenník: „Listy národných učitelov."

Nejdůležitějšími listy pro Slovensko byly ovšem časopisy politické. Po Štúrových novinách vznikly teprve r. 1861. přičiněním Jana Francisciho v Pešti „Peštbudínské Vedomosti," noviny pro politiku a literaturu, které redigoval později horlivý Mikuláš Št. Ferienčik. Časopis tento, dvakráte týdně vycházející, odchoval Slovensku několikerý již zdárný dorost; neboť vychází dosud, ovšem od r. 1870. v Turč. Sv. Martině co „Národní Noviny," které od roku 1871. redigoval sám velečinný v tom oboru Vilém Pauliny-Tóth, po něm pak dosavadní jich redaktor Ambro Pietor. Nekonečná řada dobrých činů na poli národním je ovocem těchto novin. Ty spůsobily rozkvět „Slovenské Matice", a dnes, vycházejíce již třikrát týdně, jsou jedinou slovenskou tribunou, odkud se ozývá nadšené, živé slovo slovenské do světa. Okolo nich soustřeďují se stále nejen nejlepší síly žurnalistické, ale celý politický život slovenský. V nich mluví k národu slovenskému staří idealisté z dob Štúrových, v nich dorůstají mu síly lepší budoucnosti.

R. 1868. přidružily se k těmto novinám v Pešti Bobulovy „Slovenské Noviny", které se nazývaly orgánem „novej školy slovenskej", ale po málo letech zanikly.

Ferienčik, který vedl „Peštbudínské Vedomosti", založil roku 1868. pro lid měsíčník „Národní Hlásnik", který dosud zdatně působí, vycházeje již 19. rok a to nyní redakcí A. Pietra v Turč. Sv. Martině.

Ze starších listů náleží sem především také „Priatel ludu," jejž vydával zvěčnělý Jan Kadavý už roku 1845. a znova r. 1873. (čtyřikrát za rok v Turč. Sv. Martině). K listům těmto pojí se pokus z r. 1851., o němž nevíme mnoho pověděti, totiž hospodářský časopis, redigovaný v Pešti Đorděm Pejkem: „Zora Slávie pre hospodárov." Ale jmenovitě sluší chvalně vzpomenouti Lichardův „Obzor," noviny pro hospodářství, řemeslo a domácí život, které se dočkaly již XXIII. ročníku. Také výsledky „Obzorovy" práce jsou nezměrny. V „Obzoru" spočívá vůbec celý Lichardův význam na Slovensku a dobře jest, že hned po jeho smrti ujal se redakce Romuald Čestislav Zaymus.*)

Slovenské tyto listy znamenitě působily a působí na probouzení lidu. Sama vláda uznala potřebu vydávati své „hasiče", jakými byly: „Koruna" (1869), „Vlastenec" s „Poučným zábavníkem" (1869), „Krajan" a nyní „Svornosť"; plátky to bezduché, bezcenné.

K listům politickým druží se časopisy satyrické a humoristické, jakým je jmenovitě Paulinym založený měsíčník „Černokňažník", vycházející desátý rok, dříve v Pešti, nyní redakcí Ďura Čajdy v Turč. Sv. Martině jednou za měsíc. — Od roku 1870. vydával také Andrej Černianský v Turč. Sv. Martině měsíčník podobný, „Raráška."**) — —

Rozvoj slovenské belletristiky začíná — po Štúrově „Orlu" opět utěšeně se jeviti Dobšinského „Sokolem" (1861), jehož redakci přijal po roce Vilém Pauliny-Tóth. Měsíčník tento, na svou dobu, zvláště zprvu, cenný, vycházel do r. 1869. v Uh. Skalici, načež proměnil se v „Orla" nového, jejž redigovali slavný Kalinčák, snaživý Truchlý-Sytnianský a od r. 1878. až do zaniknutí (r. 1880.) zvěčnělý Mik. Št. Ferienčik. „Orol" vyniká již silně

---

*) O jiných listech, jako: „Bielouhorsko," historicko-politický sborník, redigovaný Joz. Hložanským roku 1869. v Pešti, a p. schází zpráv. Ostatně zanikaly záhy po založení.

**) R. 1871. vycházel i v Pešti hum. časopis „Ježibaba".

nad „Sokola“; přibývaloť slovenské literatuře pracovníků mladých, talentů značných. „Orol“ byl vlastně základním kamenem nových „Slovenských Pohladů,“ které z prvu redakcí Hurbana-Vajanského a Joz. Škultétyho, nyní pouze redakcí prvého obohacují slovenské krásné písemnictví (ba i vědu) již pátý rok. O významu těchto „Pohladů“ již jsem se napřed zmínil. Přáti si jen jest, aby se udržovaly na stejné výši jako dosud, pak — aby se konečně staly aspoň měsíčníkem, což ovšem závisí na konsumci.*)

K zábavným a literárním časopisům slovenským pojí se předně, časopisy vědecké a za druhé, almanachy. K prvým náležela znamenitě vedená Radlinského-Sasinka „Slovesnosť“ (r. 1863.), již vzkřísil Truchlý-Sytniansky r. 1873. opět, přidávaje ji k „Orlu.“ — O „Letopisu Matice Slovenskej“ zmínil jsem se již šíře. Jedenáct ročníků jeho obsahuje značnou část vědecké práce slovenské vůbec.**)

Rovněž zmínil jsem se o matičném „Archivu starých československých listin“ (1872—1873), jehož vyšly redakcí Franka V. Sasinka dva svazky. Spisovatel tento vydával později (od r. 1877.) vlastní „Slov. Letopis“ pro historii, topografii, archaeologii a ethnografii v Uh. Skalici. Bohužel! musil po několika bohatých ročnících v této práci pro maďarské pronásledování ustáti. —

Almanachy slovenské starší jsou psány ještě češtinou, kteráž však jim špatně šla k duhu.

Hamuljakova „Zora“ vydána byla roku 1835., 1836., 1839. a 1840. — Hurbanova „Nitra“ (I. roč. z roku 1842. ještě český, pak opět VI. a VII. český, ostatní slovenské) přinášela druhdy rovněž dobré práce. — Kuzmányho česká „Hronka“ vycházela od r. 1836.—1838. v B. Bystřici.

---

*) O pokusech založiti jiny zábavný list, nemusíme ani mluviti; neboť se nedařily; tak na př. „Zora“ vydala r. 1869. jen jediné číslo.

**) Ročník I. (r. 1864.) vyšel ve Vídni, II. (r. 1870.) v Turč. Sv. Martině. Oba redigoval M. Chrástek. Roč. III.—XI. vyšly buď v Uher. Skalici, anebo v Turč. Sv. Martině redakcí Paulinyho.

— Od r. 1832. vydával Jiří Palkovič v Požuni rovněž českou „Tatranku," již spolupracovníky stali se od r. 1840. Ludevít Štúr a dr. Hurban. Almanach tento zanikl roku 1847. — Viktorín s Palárikem vydali r. 1858. jeden ročník „Concordie," která se vyznamenává též tím, že prvý psal do ní česky, druhý slovensky. — Almanach „Lípa" vycházel od r. 1860.—1864. v Pešti redakcí Viktorínovou, který se tu vrátil k slovenčině. — Od r. 1870. vydával Truchlý-Sytniansky v Turč. Sv. Martině almanach „Tábor." Dále jmenovati sluší almanachy: „Živenu" (z roku 1872.), „Napred" z r. 1871. (Vydali Koloman Banšel a Pavel Országh.) „Tatran" uspořádal Lojko Tisovský, „Minervu" sestavil Bobula v Pešti. Jiný „Tatran" roku 1861. vydán byl také v Budíně (s kalendářem) atd.

Právě teď chystá se opět slovenská omladina vyplniti dlouhou mezeru, jaká nastala od vydání posledních almanachů, novým sborníkem, k čemuž jí přejeme hojně zdaru.

Hůře nežli slovenské časopisy pronásledují Maďaři spolkový život na Slovensku. Postačí poukázati znova na zavření „Slovenské Matice," k níž se bratři Slováci po tolika svízelích dopracovali, jakož i na to, kterak se orgány vládní zachovávají i k sebe nevinnějším spolkům slovenským. Známo je, že se na př. od hasičů žádá před povolením hasičské jednoty, aby stanovami zavázali se přijati maďarské velení!! K tomu není třeba více slov!

„Felső magyar Nemzetőr" vyzýval nedávno v č. 6. let. roč. „maďarskou společnost" nitranskou, aby proti jednomu slovenskému muži tak beťárský pokračovala, jako činila proti členům katolického literárního spolku sv. Vojtěcha, když je roku 1871. v kostele holemi a fokoši přepadla. A v čele tohoto listu stojí král. školní dozorce a uher. královský rádce!

Že za takových poměrů je na Slovensku spolkového života dosti málo — ba pramálo u porovnání s vlastí

naší! — leží na bíledni. Není tu spolků vědeckých, literárních, uměleckých, sokolských a j.

Vzdělávacími spolky jsou pouze čtenářské jednoty (kasina) a besedy, pak vzpomenutá již „Živena“, jakož i spolek sv. Vojtěcha, kterýž vládne značnějším kapitálem a čítá několik tisíc členů. Ze zprávy jeho za rok 1883. dovídáme se, že přijal od 1. července r. 1882. do konce června r. 1883., tedy za jeden správní rok, neméně než 10.352 zl. 76 kr., a tolikéž vydal, až na uložených 2078 zl. 64 kr. a pokladní hotovosť 72 zl. 19 kr.

Do knih investováno za posledních pět správních let 15.900 zl. 29 kr. Za ten čas přibylo 823 členů. Spolkových spisů pro lid vydáno 160.500 výtisků.

Ani studentských spolků na Slovensku není. Známo je, že pro obyčejné čtenářské schůzky vylučováni jsou studující slovenští ze všech ústavův uherských, a že vzdělání jejich v cizině pro Uhry neplatí! . . . Jediný akademický spolek slovenský byl nedávno založen v Budapešti. (Zde připomenouti lze toliko spolky „Dětvana“ v Praze a „Tatrana“ ve Vídni.) —

Ochotnické a pěvecké jednoty postíženy byly letos novým vládním nařízením, dle kterého nesmějí odbývati žádných produkcí, mešká-li v městě maďarská (vládou vyslaná) kočující divadelní společnosť! —

Spolky střídmosti zvláště se na Slovensku dařily a to přičiněním Hodže, Závodníka a j. Avšak i ty jsou nerady viděny, poněvadž činí ujmu — židům.

Dobře pochopili bratří Slováci důležitosť spolčování na poli hospodářském a průmyslovém. Zde vyvinuli značnou činnosť, která počata zakládáním spořitelen a „vzájemných pomocnic“, dospívá právě v založení samostatné slovenské banky „Tatry.“

Podnikem tímto byli jsme mile překvapeni. Žádný cizí ústav (maďarský tím méně!) nemůže věnovati slovenským potřebám tolik pozornosti, aby měl blahodárný vliv na rozkvět slovenského průmyslu, obchodu a hospo-

dářství. Ústav domácí jediný věděti může spolehlivě, kde je opravdu třeba pomoci.

Proto účel „Tatry“: zakládati úvěrní spolky, kupecké a průmyslné podniky, poskytovati úvěr domácím peněžním ústavům atd. je předůležit.

Potěšilo nás, že před „vyzváním“ této zřizující se banky upsáno již 348.000 zl., čili 3480 účastin (akcií), i nepochybujeme, že záhy upsán bude celý závodní kapitál jednoho milionu zlatých. — —

A tak končíme tuto kapitolu utiskování bratří Slováků s blahou důvěrou v brzkou lepší jejich budoucnosť. Hýbe se to na Slovensku a hnutí na takovém poli v Pešti více nepotlačí! —

A teď dale Turcem!

IV.

Z potulek Turcem.

(Štubňa. Slovenští Němci. Klášter pod Zniovem. Sklabina. Cigáni. Košuty. Ďorď Kossuth. Sučany. Uherské volby.)

Z Turč. Sv. Martina navštívil jsem Báňskou Bystřici poprvé. Odtud pěšky vracel jsem se zpět. Šli jsme divokrásným Harmaňcem (viz str. 29.—31.). Byli jsme tři: přítel Vajanský, já a náš průvodce.

Údolí harmaněcké jest úžasně romantické. Ale ta příkrá závěrka na jeho konci! Vysoká strmá stěna lesní, plna divokých skalisek. Kterak se dostaneme nahoru? Slunéčko právě pěkně peklo, což nemívalo toho leta ve zvyku, a mé nohy měly už téměř cestování až po krk. Než, klamal jsem se — u konce údolí, pod příkrou stěnou zatáčí se chodník na levo a vede po břehu říčky Bystřice divokrásným údolím neustále vzhůru. Mezi dědinami Dolním a Horním Harmaňcem jest údolí nejkrásnější. Rozervané skalní stěny zvedají se s obou stran romanticky do výše, tu tam jako trosky hradův, plny drobných jeskyň, plny prudkotokých bystřin, které splývají do Bystřice, tvořící po celé dráze své mezi oběma Harmaňci divoké vodopády. A myslíme-li si mezi ta skaliska více méně sosnové zeleně, máme obraz, jaký by nevybásnila ani spo-

v Turci: Glaserhaj — Sklennô; v Těkově: Nová Lehota — Neuhaj.

V některých německých osadách vyskytují se dosud i slovenská jména rodin, důkaz to, že byly Němci poněmčeny.

Pavel Križko dále soudí: kde se Němci pomalu usazovali, a nebyli silni, tam podrželi jméno osady slovenské podnes. Některé osady byly Němcům však podrobeny a tím přijaly i nová jména, ač svá stará, slovenská při tom podržely.

Že Němci jsou do Uher pouhými přistěhovalci, není těžko dokázati. Za nejstarších časů vzpomínají se pouze co hospites — hosté. Nejdříve připomínají se v Krupině (1238), pak v Báňské Bystřici (1255) a v Něm. Pravně (1267). Hory, potoky, řeky atd. nemají jmén německých, aspoň ne do 14. stol., ač se již vyskytují tu a tam jména maďarská. Poněvadž pak Němci táhli se hlavně k slovenským báňským městům (Kremnici, Šťávnici, B. Bystřici a j.), jakož i na pomezí turčanské, nitranské a těkovské stolice, kdež tehdy hornictví se provádělo, soudí Pavel Križko, že Němci přišli do Uher za tímto účelem, a když jich byl nadbytek, že zakládali i osady v okolí báňských měst a míst: jako: Zeche (Cach), Glaserhaj (Sklennô), Horní Štubňu, Handlovou a j., jakož i že okupovali osady hotové, jako v Těkově Kopernicu (okolo r. 1333.), kterou překřtili na Deutsch-Littu.

Král Robert konečně i lákal Němce do Uher proti slovenskému Matúšovi Trenčanskému, obmýšleje je značnými výsadami. Za to Němci odpykají to — ztrátou své národnosti! Mnoho jich již podlehlo, ostatní sotva se tu udrží . . .

Tolik ještě o Němcích na Slovensku, s nimiž rozloučivše se ve Štubni, vesele jsme drahou ujížděli zpět k Turč. Sv. Martinu. Škoda, že nejel s námi pan Tisza! Byl by na vlastní uši slyšel, s jakým zpěvem se vracejí z maďarských hodin jeho slovenští chovanci — učitelé, které dává o prázdninách učiti maďarštině, aby mohli dobře maďařiti děti slovenské.

Však věru ani nám Maďar lépe neplatí: Slovák — Tót nem ember, Čech je mu — Copák, Moravan — morva, marha (hovado) a Rus — Orosz (od orozni = ukradnouti)!

Za krásného srpnového rána vyjeli jsme si s mým martinským hostitelem a pobratimem do Kláštera pod Zniovem (Znievem), kdež, jak již čtenáři povědomo, zrušeno bylo jedno ze slovenských gymnasií, poněvadž prý budova jeho byla ještě vlhka...

Jeli jsme předměstím Turč. Sv. Martina Jahodníky, pak dědinami Košťany, Pribovcemi, Benicemi a Slovany. V Klášteře, pěkném to městečku venkovského rázu pod malebnou horou Znievskou rozloženém, prováděl nás starý obětavý národovec slovenský dr. Korauš. Zmínil jsem se již, že jsem při té příležitosti navštívil i budovu gymnasijní, vlastně nyní již jen soudní a žalářní... Dík našemu průvodci mohu o Klášteře pod Zniovem (maď. Zniováralja) několik slov pověděti.

Klášter pod Zniovem, tato „zlatá makovička," nosil ještě v XIII. věku jméno Turce anebo Podhradí; vysvítá to z toho, že klášter praemonstrátův, r. 1252. Belou IV.*) pod Znievem založený a z důchodů Znieva bohatě nadaný, nazýván byl klášterem turčanským (Zniev nazýván v listinách starých „castrum de Thúrócz," „Turuch" i „Vyšegrad"), který potom náležel t. zv. „hodnověrným městům" pod jménem „Conventus de Thúrócz." Praepositura s klášterem tím spojená nazývána praepositurou turčanskou a zámek Zniev hradem turčanským. (Sasinek. Letopis I. a V.) Jméno Klášter dostalo patrně městečko od nového kláštera. A Klášterem (vzpomínaným již v XVI. stol.)

*) Bela IV. našel r. 1241. na Znievě na čas útočiště po ztracené bitvě s Tatary u Šajavy. (Záborský. Letopis Mat. Slov. 1867.)

Nerad loučil jsem se s klášterskou příjemnou dolinkou a s bodrým drem. Koraušem, lékařem, jakého Slovensku přeju do každé osady!...

Bylo po pršce; leč obloha neslibovala turčanským žním ještě valné pohody. Náš „gazda“ Dulla uznal za dobré dojeti na žebřinovém voze na své pole pod Sklabinou pro požaté obilí. Přítele Hurbana a mne sebral s sebou. Chtěli jsme při té příležitosti podívati se na trosky starého zámku Sklabiny. Dědinami Draškovcemi a Helenou byli jsme asi za půldruhé hodiny z Turč. Sv. Martina pod hradem, v Podzámku, kdež jsme složili svá zavazadla v krčmě u žida a nechavše našeho hospodáře na jeho poli, vybrali se na hrad, asi půl hodinky ještě vzdálený.

Vstupujíce do trosek Sklabiny, viděli jsme státi před zachovalou částí zámku na levé straně arendátora Linkse. Na otázku naši, zdali bychom se podívati mohli do musea, odpověděl nám chladně, že klíče od něho má baron Révay v Mošovcích. Škoda! Byl bych tu seznal jednu kuriositu, totiž pušku Surovcovu o dvou hlavních a o jednom kohoutku u prostřed obou. Dvojvýstřelem z této pušky děsíval prý Surovec, jeden z druhů, vlastně nástupců Jánošíkových, pocestné; neboť tak mocných ran neslýchali. Puška ta je prý vlastním jeho dílem. Je na ní připevněna cedulka s nápisem: „Jacobus Surovec rota fractus 1769 Breznobanyae.“

Vešli jsme tedy jen do trosek zámku. Okolí je velice malebné. Naproti nám za dolinou vystupují romanticky svěží zelení pokryté a divokými skalami rozbrázděné hory; za nimi pnou se kol do kola hory turčanské, oravské atd. —

Historii Sklabiny krátce povím.

Sklabina (Sklavina, Slavina) bývala královským zámkem v Turci. Poněvadž tu sídlívali župani, osobovali si později držitelé Sklabiny právo na županstvo. Záborský

o Sklabině píše (v Letopisu Mat. Slovenské, 1867 podle Codexu Fejérova a j.): Majetky Sklabiny králové rozdávali (tak Draško, zakladatel dědiny Draškovce, dostal od Bély IV. r. 1242. čtyry popluží). Sklabinu samu spolu s Lykavou dostal r. 1315. od Karla Roberta nějaký D o n č. Později Sklabinu osvojil si Zikmund a dav ji opevniti, meškával v ní. R. 1410. zastavil ji však spolu s Debrecínem za 13.000 zl. Král Matěj strhl ji pak na sebe a dal ji konečně svému nemanželskému synu Janovi, který zámek okrášlil. (Nad kaplí spatřiti lze dosud erb korvínský.) R. 1505. zmocnil se Sklabiny, jako jiných zámků Jana Korvína, násilně Jan Zápola. Tomuto odňal Sklabinu Ferdinand I., jenž ji daroval Fr. Révayovi, zvolenému místopalatinovi, za dobré služby proti Zápolovi. A v držení rodiny Révayův Sklabina podnes zůstala.

Rodina tato je velmi četná. Jedni jsou baroni a dědiční župani, jiní toliko zemani. Bél počítal Révayovce ještě k příznivcům „slovenského knížectví.“ Dnes je tato a turčanská šlechta — snad až na řídké výjimky — úplně maďaronská. —

Neškodí, připomenu-li, že z T u r c e (z Jasena Dolního i Horního), odkudž pocházejí J e s e n š t í, dostalo se nám Čechům z rodu toho dvou znamenitých mužů. Pavel J e s e n s k ý byl biskupem bratří českých († 1594) a Jan J e s e n s k ý zaplatil na staroměstském rynku v Praze 21. července r. 1621. svou věrnosť k národu českému vlastním hrdlem. (Známo jest, že byl slavným profesorem lékařství, napřed ve Virtemberku, pak v Praze na vysokém učení. Císař Rudolf II. učinil ho svým lékařem. Ferdinand II. kázal mu napřed vyříznout jazyk, potom dal ho stít a konečně čtvrtit.) —

Připomenul jsem již při popisu T u r c e, jaký asi účel připisuje se bývalé Sklabině. Záborský píše o té věci, vyslovuje doměnku, že nynější zámek jest vlastně už zámek jiný. Asi čtvrť hodiny odtud spatřiti totiž lze u samého Záboří hradiště, bez rozvalin sice, ale se zjevnými znaky bývalého zámku. Naproti němu stával za dědinou Zábořím hrad záborský, jehož sledy zůstaly na t. z. Zrubském Háji.

jená fantasie všech světoznámých malířů - mistrů. Cítili jsme hluboce nicotu svou v tomto velechrámě přírody. Bylať tato cesta údolím harmaněckým snad nejkrásnější mou partií toho roku po Slovensku. Na vrchu odpočívali jsme blíž salaše zvané „Obrazok“ v pěkném lese. Jí nedaleko stojí sloup s nápisem: „Hranica zvolenskej stolice.“ U něho sbíhají se v cíp trojúhelníku tři stolice: Těkov, Zvolen a Turec. A zde je též rozvodí Hronu a Váhu. Bystřice žene zpět za našimi zády ku Hronu a ostatní bystřiny „do zahrádky Slovenska,“ do Turce, s nímž vlévají se u Vrutek do Váhu. Kol jedné takové vody, poseté širokými lupeny lopuchy, kráčeli jsme k salaši. Intermezzo v této, jakož i ve vísce Háji vylíčil jsem již.

Z vísky zmíněné, na niž hledí bílá Pražená, brali jsme se dále ke koupelím Štubni. Z Háje asi za hodinu dorazili jsme k Štubni, kdež jsme okusili slovenské teplé vody.

Koupele štubeňské známy jsou již přes půl třetího sta let. Užívaloť jich město Kremnice, jemuž dány panstvem Turček a Štubně. Prameny zdejší vznikají mezi dědinami Novou Štubňou a Hájem. Někdy, jak Čaplovič píše, mívaly koupele štubeňské čtyři oddělení, totiž koupel modrou, červenou, zelenou a cigánskou. Tato je nejteplejší. My našli jen tré vřídel, měli jsme však patrně štěstí na cigánské, totiž to nejvřelejší, které podle Kitaibela, jenž dal r. 1808. v B. Bystřici tisknout analysi, má 35° R. Byli jsme také z něho za pět minut venku, jak náleží žízniví! Ostatně vyšli jsme v čas; do vřídla vešla právě stará kolozubá židovka. Ale účinek jediné této koupele cítil jsem takořka hned. Dešti a chlady zmořené tělo rázem cítilo se svěžím a reumatismu prostým. Malé dobré tyto koupele jsou poměrně však nepatrně navštěvovány.

Večeři chutě odbyli jsme v pěkném hostinci štubeňském.

Štubňu obývají Němci. Není to jediná osada na Slovensku, v níž se mluví vznešeným idiomem německým.

Osady takové táhnou se na pomezí stolic turčanské, nitranské a těkovské. Obyvatelé jejich, potomci přistěhovalců německých, hovoří, jak již dříve uvedeno, prapodivnými nářečími. V těkovské župě obývají: Blaufuss (slov. Plajfús), Berg (slov. Piargy), Koneshaj (slov. Konošov, dříve i sv. Michal); v Hontě: Windschacht (Vindšachta), Goldbach (Kolpachy); ve Zvolenu: Scheibe (Šajba), Ullmannsdorf (Ulmanka), Herrmannsdorf (Harmaněc), Günzelsdorf (Kyncelová), Rudolfsdorf (Rúdlová), Jörgal (Jergalovo), Richtergrund (Rychtárová), Jakobsdorf (Jabub), Sandberg (Žamperk); v Turci: Stuben (Štubňa); v Nitře: Kriegerhaj nebo Hennelshaj (Krikehaj nebo Handlová). Jména osad těchto jsou čistě německá, tedy bezpochyby Němci založená, jak vysvětluje Pavel Križko. (Slovenské Pohlady II., 1882.) Jiné osady však Němci osadivše teprve poněmčili. Tak na př. v těkovské župě spravili si starou Kremnici na Kremnitz, Pílu na Polisch; v Turci: Turček na Thurz, Briešťu na Briest; v Trenčíně: Žilinu na Sillein; v Nitře: Něm. Pravno na Deutsch-Proben; v Hontě: Štiavnici na Schemnitz, Pukaněc na Pukanz; v Zvolenu: Bystřici do 15. století na Bistritz, pak na Neusohl, Lubietovou na Libethen, Dobronivou na Döbring, Krupinu na Karpfen, Pliešovce na Pleissen, teď však už na Sasa! V osadách těchto, jak patrno, žili Slováci a udrželi se v nich dosud.

Některým slovenským osadám dávali přistěhovalci Němci i nová jména; jako ve Zvolenu: Osrblí nazvali Zahrenbach; v Turci: Jasenovou Käserhaj, Vrícko Münichwiese; v Nitře: Šolku Bettlersdorf, Tužinu Schmiedehaj; v Těkově: Lúčky Honeshaj, Veterník Legendl, Novou Báni Königsberg, Výhně Eisenbach, Janovu Lehotu Drechslerhaj atd.; v Hontě: Bátovce Frauenmarkt, Belou Dilln.

Jiná jména osad prostě jen přeložili. Na př. ve Zvolenu: Sachsendorf — Sasová, Teutschdorf — Němce, Herrengrund — Panská Dolina, Staré Hory — Altgebirg, Potkanová — Ratzengrund, Povrazník — Seilersdorf;

v Turci: Glaserhaj — Sklennô; v Těkově: Nová Lehota — Neuhaj.

V některých německých osadách vyskytují se dosud i slovenská jména rodin, důkaz to, že byly Němci poněmčeny.

Pavel Križko dále soudí: kde se Němci pomalu usazovali, a nebyli silni, tam podrželi jméno osady slovenské podnes. Některé osady byly Němcům však podrobeny a tím přijaly i nová jména, ač svá stará, slovenská při tom podržely.

Že Němci jsou do Uher pouhými přistěhovalci, není těžko dokázati. Za nejstarších časů vzpomínají se pouze co hospites — hosté. Nejdříve připomínají se v Krupině (1238), pak v Báňské Bystřici (1255) a v Něm. Pravně (1267). Hory, potoky, řeky atd. nemají jmén německých, aspoň ne do 14. stol., ač se již vyskytují tu a tam jména maďarská. Poněvadž pak Němci táhli se hlavně k slovenským báňským městům (Kremnici, Šťávnici, B. Bystřici a j.), jakož i na pomezí turčanské, nitranské a těkovské stolice, kdež tehdy hornictví se provádělo, soudí Pavel Križko, že Němci přišli do Uher za tímto účelem, a když jich byl nadbytek, že zakládali i osady v okolí báňských měst a míst: jako: Zeche (Cach), Glaserhaj (Sklennô), Horní Štubňu, Handlovou a j., jakož i že okupovali osady hotové, jako v Těkově Kopernicu (okolo r. 1333.), kterou překřtili na Deutsch-Littu.

Král Robert konečně i lákal Němce do Uher proti slovenskému Matúšovi Trenčanskému, obmýšleje je značnými výsadami. Za to Němci odpykají to — ztrátou své národnosti! Mnoho jich již podlehlo, ostatní sotva se tu udrží . . .

Tolik ještě o Němcích na Slovensku, s nimiž rozloučivše se ve Štubni, vesele jsme drahou ujížděli zpět k Turč. Sv. Martinu. Škoda, že nejel s námi pan Tisza! Byl by na vlastní uši slyšel, s jakým zpěvem se vracejí z maďarských hodin jeho slovenští chovanci — učitelé, které dává o prázdninách učiti maďarštině, aby mohli dobře maďařiti děti slovenské.

Však věru ani nám Maďar lépe neplatí: Slovák — T ó t n e m e m b e r, Čech je mu — C o p á k, Moravan — m o r v a, m a r h a (hovado) a Rus — O r o s z (od orozni = ukradnouti)!

Za krásného srpnového rána vyjeli jsme si s mým martinským hostitelem a pobratimem do Kláštera pod Zniovem (Znievem), kdež, jak již čtenáři povědomo, zrušeno bylo jedno ze slovenských gymnasií, poněvadž prý budova jeho byla ještě vlhka...

Jeli jsme předměstím Turč. Sv. Martina J a h o d n í k y, pak dědinami Košťany, Pribovcemi, Benicemi a S l o v a n y. V Klášteře, pěkném to městečku venkovského rázu pod malebnou horou Znievskou rozloženém, prováděl nás starý obětavý národovec slovenský dr. Korauš. Zmínil jsem se již, že jsem při té příležitosti navštívil i budovu gymnasijní, vlastně nyní již jen soudní a žalářní... Dík našemu průvodci mohu o Klášteře pod Zniovem (maď. Zniováralja) několik slov pověděti.

Klášter pod Zniovem, tato „zlatá makovička," nosil ještě v XIII. věku jméno Turce anebo Podhradí; vysvítá to z toho, že klášter praemonstrátův, r. 1252. Belou IV.*) pod Znievem založený a z důchodů Znieva bohatě nadaný, nazýván byl k l á š t e r e m t u r č a n s k ý m (Zniev nazýván v listinách starých „castrum de Thúrócz," „Turuch" i „Vyšegrad"), který potom náležel t. zv. „hodnověrným městům" pod jménem „Conventus de Thúrócz." Praepositura s klášterem tím spojená nazývána p r a e p o s i t u r o u t u r č a n s k o u a zámek Zniev h r a d e m t u r č a n s k ý m. (Sasinek. Letopis I. a V.) Jméno K l á š t e r dostalo patrně městečko od nového kláštera. A Klášterem (vzpomínaným již v XVI. stol.)

*) Bela IV. našel r. 1241. na Znievě na čas útočiště po ztracené bitvě s Tatary u Šajavy. (Záborský. Letopis Mat. Slov. 1867.)

nazývá se městečko toto dosud. V novější době pak začalo se psáti Kláštерem pod Zniovem.

Zniev sám, vyjma už r. 1287. v rumech ležící hrad nad Zábořím, pokládá se za nejstarší zámek Turce. (Sasinek. Slov. Let.) Domněnky o původu jeho nalezne čtenář již na straně 201. tohoto spisu. V bouřích Tökölovských byl dobyvately podpálen a částečně rozválen. — Klášterem a panstvím k němu náležejícím vládli do začátku XVI. století praemonstráti. Po moháčskej bitce stal se Jan Zápolský jeho pánem. Po něm drželi Klášter Fr. Nyáry, Fr. Révay, Pavel z Vardy a jiní, až konečně r. 1584. dostal se do moci jezovitů, kteří — s malými přestávkami — vládli jím až do rušení klášterů císařem Jozefem II. Od té doby náleží k tak zvanému universitnímu fondu. —

Málo které město na Slovensku má tak rozkošnou polohu jako Klášter. Na západě vypíná se výše 1700 stop lesnatý vrch s pozůstatky někdejšího hradu Znieva a severně od tohoto vystupuje malebně ještě výše, úzkou dolinou od Znieva oddělená Janková. Vystoupíte-li sem, máte před sebou kus pěkné turčanské zahrádky s četnými dědinami a s východní ohradou Turce, nebetyčnou Fatrou. Na pravo opět klene se celé pásmo vršků, z nichž na jednom viděti běloskvoucí Kalvarii; na levo pak vystupují lazianské, klášterské a slovanské „Hôrky“, výběžky to blízkého, Turec od Trenčínska dělícího pohoří. Výběžky tyto pokrývá tmavá hustá borina. Středem města pod „Zámek“ vzhůru klášterskou dolinou vede „hradská“, která spojuje Turec se sousedním Nitranskem. Dolinu tuto, jako vůbec celé okolí Kláštera, obdařila příroda přebohatými krasami, městečko samo je útulné, milé a tiché.

Klášter má pouze 146 pěkně stavených domků a asi 1400 obyvatelů, jejichž „bílá“ polovice pověstna bývala nejen svou krasou, nýbrž i skvostným krojem národním. Dnes zdá se jakoby s krásným krojem národním vymírala i dívčí — krása. Alespoň v oděvu městském tratí se nemálo! Zdejší dívky, jako Slovenky vůbec, vynikají však

dosud láskou k písni a což je zjev velice pěkný, i národní hrdostí. —

Muži zaměstnávají se buď rolnictvím, buď řemesly, anebo i, a to značně, známými obchody na Moravě, v Čechách, v Rumunsku, nejvíce však na dálné Rusi. Obyvatelé Kláštera jsou většinou dosti zámožni — nemají aspoň nedostatku — a městečko samo, vládnoucí pěknými lesy a pozemky, ba i domy, mohlo by se státi jednou nejbohatším městečkem v Turci. Klášterčané potrpí si prý zvláště na čaj, a kdo ví, zda-li ruský čaj to nebyl, jenž Klášter připravil o slovenské gymnasium? Ale žert stranou!

Omladina klášterská četně oddává se studiím. Z Kláštera pocházel nitranský biskup Kluch, v Klášteře zrodil se, bohužel! záhy zemřelý nadějný talent básnický Jan Čapko-Zniovský.

Z budov klášterských povšimnutí hoden je ovšem klášter sám. Je to budova do čtverce o dvou poschodích stavěná, s pěkným kostelem, velikými zahradami a několika staveními vedlejšími, v nichž umístěny jsou úřadovny hospodářského a lesnického úřadu atd. V klášteře samém jest od r. 1870. kr. státní ústav učitelský, jehož hlavním účelem: surová maďarisace! (Žákům tohoto ústavu hrozí se vyloučením, opováží-li se i jen mezi sebou mluviti slovensky! Aby pak nestýkali se ani se slovenským uvědomělým měšťanstvem, ubytováni jsou nyní všichni — v klášteře!)

O budově gymnasijní již dosti pověděno. Kromě klášterního kostela a „Kalvarie“ má město též kostel farní. Na „Kalvarii“ připomenouti sluší tré křížů, malovaných znamenitým, nedávno zemřelým slovenským malířem (a při tom učencem) Klemensem.

Rozumí se, že navštívili jsme také skrovnou pohostinnou jizbu městského kasina. Kromě tohoto drží se v klášteře statečně i „Vzajemná Pomocnica“ a hasičský dobrovolný spolek. (V spolcích hasičských na Slovensku účastní se činně také inteligence.)

*

Nerad loučil jsem se s klášterskou příjemnou dolinkou a s bodrým drem. Koraušem, lékařem, jakého Slovensku přeju do každé osady!...

Bylo po pršce; leč obloha neslibovala turčanským žním ještě valné pohody. Náš „gazda“ Dulla uznal za dobré dojeti na žebřinovém voze na své pole pod Sklabinou pro požaté obilí. Přítele Hurbana a mne sebral s sebou. Chtěli jsme při té příležitosti podívati se na trosky starého zámku Sklabiny. Dědinami Draškovcemi a Helenou byli jsme asi za půldruhé hodiny z Turč. Sv. Martina pod hradem, v Podzámku, kdež jsme složili svá zavazadla v krčmě u žida a nechavše našeho hospodáře na jeho poli, vybrali se na hrad, asi půl hodinky ještě vzdálený.

Vstupujíce do trosek Sklabiny, viděli jsme státi před zachovalou částí zámku na levé straně arendátora Linkse. Na otázku naši, zdali bychom se podívati mohli do musea, odpověděl nám chladně, že klíče od něho má baron Révay v Mošovcích. Škoda! Byl bych tu seznal jednu kuriositu, totiž pušku Surovcovu o dvou hlavních a o jednom kohoutku u prostřed obou. Dvojvýstřelem z této pušky děsíval prý Surovec, jeden z druhů, vlastně nástupců Jánošíkových, pocestné; neboť tak mocných ran neslýchali. Puška ta je prý vlastním jeho dílem. Je na ní připevněna cedulka s nápisem: „Jacobus Surovec rota fractus 1769 Breznobanyae.“

Vešli jsme tedy jen do trosek zámku. Okolí je velice malebné. Naproti nám za dolinou vystupují romanticky svěží zelení pokryté a divokými skalami rozbrázděné hory; za nimi pnou se kol do kola hory turčanské, oravské atd. —

Historii Sklabiny krátce povím.

Sklabina (Sklavina, Slavina) bývala královským zámkem v Turci. Poněvadž tu sídlívali župani, osobovali si později držitelé Sklabiny právo na županstvo. Záborský

o Sklabině píše (v Letopisu Mat. Slovenské, 1867 podle Codexu Fejérova a j.): Majetky Sklabiny králové rozdávali (tak Draško, zakladatel dědiny Draškovce, dostal od Bély IV. r. 1242. čtyry popluží). Sklabinu samu spolu s Lykavou dostal r. 1315. od Karla Roberta nějaký D o n č. Později Sklabinu osvojil si Zikmund a dav ji opevniti, meškával v ní. R. 1410. zastavil ji však spolu s Debrecínem za 13.000 zl. Král Matěj strhl ji pak na sebe a dal ji konečně svému nemanželskému synu Janovi, který zámek okrášlil. (Nad kaplí spatřiti lze dosud erb korvínský.) R. 1505. zmocnil se Sklabiny, jako jiných zámků Jana Korvína, násilně Jan Zápola. Tomuto odňal Sklabinu Ferdinand I., jenž ji daroval Fr. Révayovi, zvolenému místopalatinovi, za dobré služby proti Zápolovi. A v držení ródiny Révayův Sklabina podnes zůstala.

Rodina tato je velmi četná. Jedni jsou baroni a dědiční župani, jiní toliko zemani. Bél počítal Révayovce ještě k příznivcům „slovenského knížectví.“ Dnes je tato a turčanská šlechta — snad až na řídké výjimky — úplně maďaronská. —

Neškodí, připomenu-li, že z T u r c e (z Jasena Dolního i Horního), odkudž pocházejí J e s e n š t í, dostalo se nám Čechům z rodu toho dvou znamenitých mužů. Pavel J e s e n s k ý byl biskupem bratří českých († 1594) a Jan J e s e n s k ý zaplatil na staroměstském rynku v Praze 21. července r. 1621. svou věrnosť k národu českému vlastním hrdlem. (Známo jest, že byl slavným profesorem lékařství, napřed ve Virtemberku, pak v Praze na vysokém učení. Císař Rudolf II. učinil ho svým lékařem. Ferdinand II. kázal mu napřed vyříznout jazyk, potom dal ho stít a konečně čtvrtit.) —

Připomenul jsem již při popisu T u r c e, jaký asi účel připisuje se bývalé Sklabině. Záborský píše o té věci, vyslovuje doměnku, že nynější zámek jest vlastně už zámek jiný. Asi čtvrť hodiny odtud spatřiti totiž lze u samého Záboří hradiště, bez rozvalin sice, ale se zjevnými znaky bývalého zámku. Naproti němu stával za dědinou Zábořím hrad záborský, jehož sledy zůstaly na t. z. Zrubském Háji.

V okolí stálo ještě několik hrádků. Snad stavěny byly sv. Štěpánem proti Polákům, jimž Uhři odnímali Pováží; anebo zápasilo tu pohanství s křesťanstvím, čemuž zdají se nasvědčovati i jména tří Záboří obkličujících vrchů, které nazývají se vesměs Háje.*) —

Toť asi vše, co důležitějšího o Sklabině říci lze. —

Nasytivše se pohledem z trosek jejích do divokrásné krajiny, sestoupili jsme k večeru zpět do Podzámku. Poněvadž rozmoklou cestou nebylo radno sedati na vůz s obilím, šli jsme nazpět pěšky, vlastně skákali jsme přes výmoly a louže. Náš „gazda“ šel při voze, který nám brzy zmizel s očí, napřed. Zatím se již setmělo. Na cestě za Podzámkem přišli jsme na cigánskou rodinu. Nehořel u ní „magicky zářivý oheň,“ nehrály housle a nezvučel tu cymbál: v blátě na rozestlané slámě krčila se v té slotě k sobě zbědovaná rodina okolo starého svého tatíka-cigána. Bylo nám jich líto. Přisedli jsme trochu k nim a vyzvídali, jak se mají. Starý stýskal: „Źle, pánko, žle!“ Dal jsem mu desetník, který s podivuhodným kvapem strčil pod sebe do slámy. Snad se bál, aby ho stará cigánka nezahlédla, anebo ještě spíše, abych nežádal z desetníku něco nazpět? —

V Turci zvláště často bylo se mi setkati s potulnými těmito syny Indie. V Uhrách vůbec rozšířeni jsou cigáni jako kobylky. Při posledním sčítání — pokud zde sčítání možno — napočteno jich přes 150.000. O ušlechtilé jejich odrůdě: o cigánech-muzikantech již jsem se zmínil; nebude nezajímavo, všimneme-li si také cigánů potulných, o nichž v Uhrách koluje tolik výtečných charakteristických anekdot.

~~~~~~~~~~

Cigáni vyskytají se v Evropě už r. 1400. Do Uher přišli prý po r. 1416. Brzy po tom zle se jim počalo dařiti. Byli pronásledováni jako zvěř, střileni a věšeni.

---

*) O Sklabině viz také Kollárův Výklad k „Slávy dceři,“ 215.
~~~~~~~~~~

Dosud nejsou cigáni v některých státech trpěni. Nejpříznivější jest jim Španělsko, Uhry a východní země Evropy. V Uhrách žijí buď na pustách, anebo (v severních Uhrách) v chatrčích za dědinami, na místech obcemi jim vykázaných. Ve Španělsku obývají prý dosud i jeskyně. Ale i v Uhrách nalézti lze často ještě lid tento v doupatech, slamou vystlaných. Naše Božena Němcová píše o takovém doupěti: „Nedaleko Edeléně pozorovala jsem po jedné pastvině samé pahrbky a na otázku dověděla jsem se, že jsou to obydlí těch neusazených cigánů. Jsou to díry do země a slamou vystlané lože v zadu, z předu místo na oheň, nad nímž ten pahrbek slouží za komín; dva „hrnčoky“ nebo kotlík na jídlo je všecko, co tam mají; dvéře z proutí spletené neb ze dříví sbité vedou do obydlí těch podivných lidí, kteří raději v hadrách chodí a bídně žijou, než by se prací mořili a svobodného živobytí odřekli. — Když nastane velká zima, zalezou do prázdných pajet (kde seno uschováno bývá), do stohů, kamkoliv, a tak nějak se předrží až do teplejších dnů; jakmile slunce rozehřívá klín země k novému životu, pak jim všude špatno; na louce, v poli, v lese poduška jim vždy hotova, a pokrovec modré nebe nad nimi.“ Jinde mívají cigáni chatrče asi 2 metry vysoké a asi na 4 metry dlouhé. —

Největším nepřítelem cigána je práce. V létě vyhřívá se na slunci u cesty, spatří-li však slušně oděného člověka, vyskočí na nohy a jako šipka žene se s nataženou rukou k němu. Za krejcárek metaly nám děti cigánské kotrmelce se stráni až dolů, pro krejcárek pronásledovaly náš vůz značný kus cesty, podle přání a rozkazu našeho vyskakujíce a kotrmelce metajíce.

Vedle hudby provozuje část cigánů, ta prostřední (do první totiž počítáme muzikanty a do třetí zloděje) kovářství nebo i kolářství. Ženy dělají prý i štětky, anebo prorokují budoucnost. —

Někdy se cigáni také kolonisují a čistotně si vedou. Na pěkný křiklavý oblek cigáni vůbec trpí. Není cigán pyšnější, jako když má pěkné „cifrované“ červené nohavice.

Cigáni nebývají zrovna nehezcí lidé; ano, některé ženy cigánské jsou i hotové krásky, jen že ne na dlouho. Cigán vyniká pěknými kučeravými vlasy, bílými zuby a jiskrným okem. Postavy bývá prostřední, vychrtlé. Cigáňata prohánějí se obyčejně v boží přírodě naha, anebo aspoň polonaha.

Vzdor častému výprasku chodí si cigán pyšně, pevným krokem, pozdravuje jen tak mimochodem. Nebýt nezbytné špiny, dosti by cigáni podobni byli těm cigánským postavám románovým!

Vyskytne-li se někde hezčí děvče cigánské, uherští magnáti dovedou se již postarati o romantiku . . .

Že cigáni někdy natírají malé děti mastnotou a kladou je blízko ohně, anebo na horké slunce, aby prý je otužili proti vedru i zimě, je s dostatek známo.

O řeči cigánské dočte se čtenář ve spise Jozefa Ješiny „Romáňi čib čili jazyk cikánský.“ (V Praze 1882.) Jest pomísena všady, kde cigáni žijou, řečí domorodců.

Slovenské anekdoty líčí cigána, abych tak řekl, se všech stran, zvnitř i zevně. Vlastností cigána kromě nechuti k práci je vzpomenutá již pýcha a prohnanosť. Vychytralý cigán s náramně hloupou tváří, toť stálý jejich předmět. Povaha tato nemění se ani pod šibenicí. Hloupou tváří klamati a tím svého stihatele u veselou náladu přiváděti a trestu tak unikati dovede cigán tak jistě, s takou přetvářkou, že by nikdo lsti v tom nehledal. A na prohnanosť tuto upozorniti třeba zvláště, aby čtenář dobře porozuměl položeným tu o cigánech anekdotám, kterým zde dáno místo, předně jakožto národním anekdotám slovenským vůbec, a za druhé jakožto anekdotám cigána dobře charakterisujícím.

Na svých cestách sebral jsem anekdot těchto části sám, jiné poslali mi někteří přátelé ze Slovenska k mému pobídnutí.*) Poněvadž pak národní anekdoty do podobných

*) Několik anekdot vybráno též ze sbírky slovenských anekdot „Dve na tri.“

spisků vkládány bývají, stůjtež i zde některé, přes to, že již mnou z části otiskovány byly v „Palečku“. Uvádím výběr z nich, spořádav je v několik oddělení, aby tak osoba cigánova v rozličných vlastnostech zřejměji vynikla.

Cigánská rodina.

* Když se narodí cigáně, položí před ně, jakož již jsem pověděl, smyčec a peníz. Sáhne-li po slačíku, bude z něho muzikant, vezme-li peníz, bude z něho zloděj.

* Magnát jde kolem cigánského táboru. Okolo starého jednoho cigána vidí celou tlupu malých dětí. „Nu, More, či jsou to tvoje děti?“ táže se magnát. — „Ako ích ráča viděť, pán velkomožný,“ odpovídá More, a ukazuje na klučíka, obvázeného povříslem, dodává sebevědomě: „Aj všetky ja šatím!“

* „Môžeš sa veru hanbiť, Gábore, že máš takého nězdárneho syna“, dohováral richtár cigáňovi, keď mladý Gáborko, súc obžalovaný z kráděže husí, stál pred súdom. „Ktorý otěc môže ža švoje džieťa, pánovia laškaví,“ vyhovára sa starý. „Kto jako robí, tak ša mu vodží. Došči ho karhám, upomínam, ale to je šecko jako keby tej ščeně hovoril. Aj ščera šom mu duploval: něchodž, pošlúchni, je obnova (nový měsíc): ždrapia ťa! Nuž ale tak je to, keď ša ščilej něrodžia džeči, čo by pošlúchali. Išiel a hla! už je na železách! Mal šedžeť v budě a kuvať klinče (hřebíky)! Š bohom! pánovia, mátě ho v rukách, něch teraž váš pošlúcha!“

* Cigáň mal velmi zlostného syna, ktorý mu doma velikú galibu (mrzutosť) robieval. Keď to už ďalej snášať němohol, išiel ho žalovať na mestský dom. Tu vyratoval, aké mu jeho syn v dome kusky vyvádza, že ho bije a

domáce náradie mu kazí. Sudca sa zo žartu zpýta cigáňa: „Nuž čože už teraz buděme s tým tvojim zlým synom robiť, čiho máme zatvoriť (zavřít), a či ho máme dať na dereši ubiť?“ — „Ach to nie, pán šudča, ale prošim, dajtě ho do šmrti pokutovať (činit pokání)!“

* Cigáň vadieval sa často so svojou ženou, a tu i tu ju i náležitě palicou (holí) vyprášil. Raz pri takejto bitke čierna cigáňka utěkala preč, a nahněvaná zakričala cigáňovi: „Ty, čo ši taký ako dym!“

* Gábor mal velmi zlú ženu, hotovú Xantipu. Práve keď k jeho búdě prichádzal jedon z jeho muzikantských kamarátov, taký oflinok (poliček) mu vylepila, že viděl až do tretieho něba. „Pekná robota, teremtette!“ — hovorí prichádzajúci — „to by šom ši už len nědal od svojej ženy urobiť. Keď ona těba pláškně raž, ty vždy to urob dva ražy a vtedy budětě kvit.“ — „Jaj, kamarátko môj, to teraž malo dôležitú príčinu: boli šme v búdě pošpolu len mi dvaja; keby šom jej bol žaucho odplatil, bol by žaše len na moje ličo oflinok nasledoval; a tak bol bych dva ražy bitý!“

* Cigáň Gábor rad vyciedzal sklenice. Jeho čierna polovička mu to vše dohovárala, keď ale viděla, že to nič něosoží (neprospívá), nuž ho opilého často do chuti vyprala. Raz sa bol s jednym, domov na dovolené prišlým vojákom náležitě docengal (opil). Tušiac, čo budě doma následovať, zavolal vojáka, aby išiel s ním do jeho búdy. Keď už dochádzali ku cigánskej kolibe (boudě), nuž jim cigánka vyšla v ústrety, a chcejúc sa na muža vyvadiť, že si vedie na pomoc vojáka, nahněvaná zakričala: „Aha, už vojnu vedě na mňa!“

* Cigáň sa zpovedal: „Vybil šom kožuch.“ *Farár*: „To něnie hriech.“ *Cigáň*: „Veď ale moja mamka bola v ňom!“

Cigán křesťanem.

* Cigáňovi sa to nijako něvidělo, že musel fárárovi od krstu platiť, preto, keď sa mu chlapec narodil, išiel s ním asi na piaty děň ku potoku, chytil ho za nohy a hlavu zamočil do potoka hovoriac: „Krštím ťa, Mišo, a buděš Mišo, krštím ťa, Mišo, a buděš Mišo, á eště ťa oštatní raž krštím Mišom a buděš Mišo!"

* Porodila cigáňka dvojičky, chlapcov. Pri krstě dostali mena Gervázi a Protázi. Keď kmotrovia z krstu domov sa navrátili, pýta sa jich starý cigáň: „No, jako že šú pokrštěni?" — „Ale jakýsi Gervázi a Protázi," povedia kmotrovia. — „Čo?" rečie cigáň. „Eh! něbudú to ani reťazi ani provazi, ale" — máčajúc po jednom chlapcov v potoku — „ty buděš Ferko a ty buděš Ondro!"

* Cigáňovi narodilo sa dieťa; lež jako ho dostať ku krstu? — myslel si, — keď něbolo viacej cigáňov v děděině. Koněčně sa rozhodnul, že ho zaněsie sám. Zaobalil ho teda do handry, pichnul do rukáva na surovici (haleně), a poď s ním do susednej obce! Bola zima, že len tak hvižďalo, koněčně dorazil so svojím bremenom do fary, kdě ho i so surovicou zavesil na kliněc predo dvere a šiel sa pánu fárárovi meldovať. — „A kdě je dieťa?" pýta sa farár. Cigáň skočil pre surovicu a vytiahol z rukáva dieťa zamrznuté a cele skrčené. Keď viděl ale, čo sa stalo, vzdychol si: „Ej, dvojičtihodná milošť, škoda ho, bouže by to bývau ža mužikant, — už mu i teraž pršty na hušle štojá!"

* „Kto ťa stvoril?" pýtal sa raz farár staršieho cigáňa. „Ach veru to teraž v chytrošti (v rychlosti) něviem, proším poníženě velkomožného pána farára." — V tom dobehně malý cigáň volajúc starého domov. „Hej, Gábore, povedz mi tedy ty, kto ťa stvoril, keď to tvoj taťko něvie." — „Pánbožko, čo býva na něbíčku," povie malý cigáň. „Vidíš, tvôj malý chlapec to vie, a ty tak starý ani len to něvieš?"

„Jaj, velkomožný pán farár, keď šom ja takým malým bol, i ja šom to veděl, ale že je to už dávno, nuž něnie ša čo divit, že mi to vyfúkalo ž hlavy.“

* *Pán*: „Cigáň! akého si náboženstva?“

Cigáň: „Nuž proším, veď vedia, že všeči katolíči šú čigáni, iba (jen) jeden štarý čigáň medži námi je evanjelík.“

* Istý farár učieval cigáňa modlit, ale ho němohol za dlhý čas žiadnu modlitbu naučit. Koněčně po dlhom študovaní naučil sa More modlit „Otčenáš.“ Farár naradovaný nad týmto výsledkom, rozkázal cigáňovi, aby prišiel k němu v nědělu rano, a jestli sa vtedy „Ve jméno“ a „Otčenáš“ dobre pomodlí, že mu daruje za vrece (pytel) jačmeňa. Cigáň naradovaný, že takým lahkým spôsobom pridě ku vrecu jačmeňa, ani něspával od radosti. V nědělu rano za včasu ustanovil sa vo fare. „No, More, modli sa!“ rozkáže mu farár. „Ve jmeno Otča i Ducha Švatého, Amen!“ „Nuž a Syn že ti je kdě?“ zpýta sa ho nahněvaný farár. „Tu von (venku), vaša milošt, čaká š vrečom na jačmeň.“

* Cigáň išiel ku zpovedi. Farár sa ho zpýta: „No More, kolko jesto bohov?“ Cigáň ukázal vážnu tvár a premýšlal — jestli mu poviem málo, žabije ma — a koněčně osmeliac sa zakričal celým hrdlom: „Dvanáč!“ — Farár pokrútil hlavou. Cigáň zakričal: „Trináč!“ Farár sa na tolko zabudnúl, že cigáňovi vytal za ucho. Cigáň zakričal: „Štrnáč!“ a keď viděl něspokojenost fárárovu, zakričal: „Patnáč, šešnáč!“ Farár mu vytal zase hodné za ucho. Cigáň vidiac, žeby eště za pár zauškov utržil, vzal nohy na plecia a utěkal z kostola domov. Na cestě sa stretnúl so sedliakom. „More, čože tak utěkáš?“ — „Nuž něveděl šom kolkoješto bohov a doštál šom od pána farára dve ža uchá.“ — „Nuž ty sprosťák, či si něveděl povedat, že jedon?“ — „Aha, veď by ti pán farár bol dal; aj „šešnáč“ bolo málo!“

* Cigán išiel ku zpovedi. Tam medzi inými hriechami s velmi kajúcou tvárou vyznal velebnému pánovi, že mu „vyhnal šviňu ž kapušty (zelí).“ „Ako to myslíš, More?“ — „Nuž tak, že šom jím vyhnal šviňu ž kapušty.“ — „To si velmi dobre urobil, tu máš päť groší, ale i na druhý raz vyžeň sviňu z kapusty!“ — „To ja velmi vďačně aj každý děň urobím, pán urodžený jako pán farár!“ — Keď farár obedoval, nuž mu kucharka doniesla i kapustu na stôl. „Čo že je to“ — hněval sa farár — „že stě dněs nědali žiadne mäso do kapusty?“ — „Prosím za odpuštěnie, velebný paně,“ vyhovárala sa kucharka, „já som dala mäso do kapusty, ale ho bezpochyby ten cigáň, čo išiel ku zpovedi, musel vytiahnuť z hrnka, keď som z kuchyně trochu odbehla.“ — „Aha, teraz už pochopujem, čo to znamená, keď mi ten preklatý darebák vyznal, že mi vyhnal sviňu z kapusty!“

* Cigáň sa zpovedal zo svojich ťažkých hriechov, a zpýtal sa farára, že či to, čo pri zpovedi počuje, něsmie někomu sdělit? „Veru nie“ — povedal farár — „lebo by mi jazyk odrezali.“ — „Nuž tak dobre, teraž (teď) vám aj ten môj najvätši hriech prežradím.“ — „Len hovor, More!“ — „Proším poníženě, k r a d n ě m (kradu).“ — „Kradol si?“ — „Kradněm!“ — „Čože si ukradol?“ — „Žlaté hodinky.“ — „To viacej něurob, lebo ti pán Bôh len tak tento ťažký hriech něodpustí, či ma rozumieš?“ — „Rožumiem, proším poníženě, veď ja to už viacej něurobím; len proším poníženě, něch to nikomu něpovedia.“ — „Veď vieš, že ja to něsmiem povedať, lebo by mi jazyk odrezali.“ — Po zpovedi sa cigáň usadil do prvej stolice a priviazal si hodinky na zlatú retiazku z vonku na kabát. Farár pozre na cigáňa a vidí, že má zlaté hodinky, omaká si svôj vačok a zbadá, že mu hodinky chybia. Len teraz mu svitlo v hlave, že mu cigáň hodinky pri zpovedi ukradnul a preto hovoril: „kradněm.“ Farár otvoril ústa a chcel si pýtať od cigáňa hodinky; cigáň ale chytrý vyplazí jazyk a ukáže na ňom farárovi posúnkami, že jestli zpovedané tajomstvo vyzradí, že mu jazyk odrežú.

* Bol cigáň, huncút na zpovedi. Farár dobre vedĕl, že sa cigáň zo všetkých hriechov nĕvyzpovedal. Pri prijmaní dal mu tedy do úst len kúštik (kousek) chrenu (křenu). Užijúc to cigáň, zmrašti čelo, zavre oči (lebo mu slzy sa ronily), začnĕ sa nĕšeredne v prsá biť a hovorí: „Oh, panĕ Ježíši Krištĕ, šak ši tuhý; len pán farár, nĕch to mojim džečom nĕdávajú, lebo ša mi pobešnĕjú (vzteknou)!"

* Raz bol cigáň opäť pri zpovedi, ale nĕvedĕl sa zpovedať. „Tedy aspoň Otčenáš sa pomodli," povie mu farár. „Aj š teho len nótu viem, proším ponižene, pán velkomožný, jako pán farár!" — „Notu?" čuduje sa kňaz. „No, jako že znĕje?" — „Pšpšpš! pšpšpš!"

* Cigáň si vyjednal od pána červené nohavice a išiel si pre nĕ do mesta s karotkou, ktorú mu pán napísal na mestský úrad v tom smyslu, aby mu dvanásť palíc (holí) dal vytiať. Kohokolvek cigáň stretol, každého žiadal, aby mu karotku prečítal. Oslovil sedliaka, ktorý mu povedal: „Nuž, More, veď tu nĕmáš nič o červených nohavicách, len aby ti dvanásť palíc vyťali!" — „Ej, ty ši šprošťák, nĕvieš čítať!" odvetil nahnĕvaný cigáň a dal karotku prečítať dohonivšiemu ho studentovi, ktorý bol do figlu (čtveráctví) zasvätĕný. „Áno, More, tu stojí, že dostanĕš v mestĕ červené nohavice!" — „Ehe, to šú múdry pán, a nie ten šproštý šedliak!" A ponáhlal sa do mesta. Prišiel do mestského domu. Tam mu rozkázali, aby si lahnúl na dereš, že mu nohavice musia odmerať. Cigáň nič zlého nĕtušiac poslúchnul, a hajdúk mu vyťal 12 palíc. Aby bol figel uplný, nuž mu dali potom červené nohavice. Išiel do kostola a sadnul si do prvej lavice. Keď farár viac razy uvádzal na dôkaz niektorý verš textu, nuž povedal len začiatok verša a vše doložil: „A tak dále!" Cigáň sa vše dalej pomykoval (posunoval) v lavici, až sa premykal ku samej stĕnĕ. Farár uvádzajúc verš z textu povedal zase: „A tak dále!" Cigáň nĕmohúc sa ďalej pomyknúť, zakričal celým hrdlom: „Už nĕmôžem ďalej, pán urodžený pán farár!"

* Kázal pán farár o poslednom súdě; po kázni prišiel sa cigáň zpýtať pána farára:

„A kedy že to budě, keď pošlední raž budú šúdiť?“

„A prečo sa to zpytuješ?“ — zpýta sa farár.

„Len preto, ích milošť, že potom už len něštiahnú hněd človeka na dereš pre kúšok h u š a č e j p e č e n k y!“

* Unavený cigáň lahnúl si pod kríž pri cestě stojací a usnúl. Ako tam spí, přišiel náramný fuják (vítr) a vyvalil polozhnitý kríž, ktorý padnúl na cigáňa a zlomil mu nohu. O nědlho išli tadial (tudy) cigáni a odniesli svojho polomrtvého súdruha do koliby. O pár dní, keď sa lepšie cítil, zavolali farára, aby ho ozpovedal. Farár prišiel a uděliac mu ostatnie pomazanie, dal mu malý krížik, aby ho bozkal (políbil). Cigáň sa odvracal a něchcel križík bozkať. Jeho žena prišla k němu a povedala: „Ta veď že ho božkaj, veď je to maličký, ten ti nohu něžlomí!“ — „Aha, maličký; ale keď naroštně aj to taký . . . . . . budě, ako ten, čo mi nohu žlomil!“

* Poslali raz cigáňa do mesta sviec nakúpiť. Na zpiatočnej cestě zastihla ho búrka a práve sa pustila strašná lejavica, keď dostihol k malej riečke, ktorú mal prebŕdnuť. Valila sa už dosť hodná voda a cigáň začně takto pánu bohu slubovať: „Paně bože, daj mi len preplavať, šak ti já na druhej štraně pošvietim!“ Pustí sa cez vodu, v pevnej naději, že pánbožko jeho modlitbu vyplní, a bŕdně, držiac ruky so sviecami hore; voda stúpa, strháva ho dolu, zasahuje mu až k hrdlu; koněčně po mnohom namáhaní a po prestatí velkého strachu, dostihně druhý breh, kdě sa chytí malého kríka. Mysliac, že už zvíťazil, zavolá: „Hej, buděm švietit, buděm, ale komu? Těbe veru, paně bože, nie, keď ši takú búrku na mňa pošlau!“ V tom odtrhně sa krík od brehu, cigáň letí dolu vodou a volá: „Ej! paně bože! Či něrozumieš špášu?“

* Bola veliká povoděň, pol děďiny odniesla voda i s cigáňskou kolibou. Starý cigáň spadol do prudkej rieky, no zachytil sa starej vrby, vyštveral (vyškrábal čtvermo) sa na ňu a čakal v strachu medzi konáry (větvemi), až voda opadně. Na druhý děň šiel pán farár obzreť, jakú škodu voda narobila. Jako chodí, vidí cigáňa učupeného (skrčeného) na vrbe. „No, ďakuj Bohu, More, že ťa takto zázračně od smrti zachránil!“ — „Horký že (houby že) pán Bôh; ani šom ho něviděl; ale táto vrba, jích milošči!“

* Cigáň Štefo šiel raz lúkou; zrazu ho zachytně búrka. Zo strachu pred hromom vopchal (vstrčil) hlavu do blízkej kopy sena so slovy: „A teraž už môžeš, paně bože, štrielať kolko len chčeš!“ V tej istej kope ale boli sa aj kosci pred nastávajúcom dažďom schovali a zpozorujúc, že dostali voľákeho cudzieho hosta medzi seba, výndě z nich jeden von a uzrie cigáňa, ako má hlavu v seně a ostatniu časť těla mimo kopy. Dlho sa někozmýšla, a vylepí cigáňovi poriskom (topůrkem), že sa mu len tak v očiach siskrieť muselo; na čo Štefo: „Ej! paně bože, ale ši ty len náhly (prudký)!“

* Cigáň Fero kradnul jako kavka; ani bitie ani zavrenie nič něprospelo, tak že ho už chcel richtár i s celou rodinou z obce vyhňať. Išla Ferova žena prosiť pána farára, a ten sa zaujal cigáňov, jestli že sa Fero na pokánie dá. Jednu něděľu po omši idě farár z kostola a u východu obhrkně ho, ako obyčajně, celá cigáňská kolonia ruky bozkávať. Pán farár sa obhrnie a len Ferovi povie: „No, pekně, pekně, Fero; ale si sa až dal celkom na pokanie? Něpojal si toho týdňa niekdě sliepku?“ — „Ach, Bože žachovaj, ích milošť pán farár.“ — „Ani hus?“ — „Jaj, Bože môj, či by šom ša im šmel na oči ukážať?“ — „No tak sa len usiluj, aby som nič zlého viac o těbě něpočul. Choď, pani gazdiná dá tvojej starej múky.“ — Ako farár odišiel, ďurkně Fero svoju starú lokťom do boku: „Hý! štará, to je štiaštia, že něprišiel na kačky; bolo by dněš po múke!“

* Cigáň bol pre falošnú prísahu vo vezení farárom naučovaný. „Akože si mohol prisahať na niečo, čo si len ani okom něspatril?“ pýtal se farár. „Akože si mohol taký hriech uvaliť na svoju dušu?“ — „Či, pán farár, mám ja tiež dušu?“ — „Hej, synak; akože bys němal?“ — „A mohol byště, pán farár, prišahať na to, že ja mám dušu?“ — „Nuž to sa rozumie!“ — „Nuž, pán farár, akože vy môžetě na niečo prišahať, čo ště něviděli?“

* Cigáňovi zomrel chlapec, ktorý už začínal dobre na husloch hrať. S velikým krikom a plačom prišiel starý Mirga na faru. Farár mal za svoju povinnosť, aby ho potěšil. — „Upokoj sa, More, veď tomu tam dobre buďě: keď také dieťa zomre, radujú sa anjeli.“ — „Ej veď ša aj môžú, keď takieho dobrého mužikanta meži šeba doštanú, ako je môj šyn!“

Cigán poslem, dělníkem atd.

* Cigáňska spoločnosť sedala v krčme. Hostinský chcejúc si s nimi urobiť žart, zpýtal sa: „Ktorý že z vás zje (sní) za mysu halušiek?“ — „Ja, proším!“ ozval sa Jonáš. — „Ktorý zje pečenú hus?“ — „Ja!“ zakričí ten istý More. — „A kto vypije dva litre vína?“ „Ja!“ zavolá Jonáš. — „A kto že poštiepe siahu dreva?“ Cigáni za chvilu mlčali, koněčně ozve sa Jonáš: „Ta veď že ša už ohláště aj vy, keď ště chlapi, lebo ja něchčem všetko len pre šeba!“

* Gazdovi zatlkol cigáň-kováč něpatrný železný kliňěc (hřebík) do voza. Gazda pýta sa ho, čo je dlžen? „Dva groše.“ — „To už len němôže byť,“ odpovie gazda, „ja kolkorazy celý děň som v r o b o t ě a sotvaj dva groše vyrobím, a vy za jeden ledajaký kliněc chcetě mať dva groše?“ — „Hm,“ odpovedá cigáň, „vy čo robítě, je r o b o t a; ja čo špravím, je p r á č a; nuž a v tom je veru velký roždiel. Vám ša platí ža robotu, mně ža práču!“

* Robil cigáň pec na fare, ale na treti děň skydla sa (sesula se) mu. Farár ho hrešil za to, a cigáň mu odpovedal: „Ale veď, ich milosť pán farár, tiež vravia, že „co jest z prachu, v prach še obráti:“ jako že by mohla ž blata upačkaná peč n a v e k y trvať?“

* Istý pán chcel sa zavďačiť svojmu dobrému priatělovi, a preto mu poslal od jednoho cigáňa za plné vrece (pytel) velikánských rakov. Cigáň za rana utěkal s vrecom na pleci, čo mu len nohy stačily, pozdějšie ale, keď ho začalo slnce velmi pripekať, chcel si trochu oddýchnuť. Prišiel do malej hôrky (lesíka) a pomyslel si, že mu tam budě dobre trochu si odpočinúť. Složil si dolu vrece, a poněváč bola tam na blízku močarina, pomyslel si, že budě dobre tie raky do něj pustiť, aby sa trochu občerstvily, lebo už od rana vyhladněly. Keď jich vsýpal do močariny, nuž jim dával naučenie, ako sa majú držať: „Moje milé raky, ja vás púšťam do vody, aby ste ši trochu žažraly, kým než si oddychněm, potom ale keď na váš tri ražy žahvižděm, pridtě všetky do vreča, lebo potom pôjděme ďalej!“ Cigáň v chládku odpočíval až do večera, lebo bol velmi ustatý [illegible]. Keď sa prebudil, schytil vrece, a bežal ku močarině, kdě tri razy zahvižďal. Milé raky vo vodě zabudly na cigáňove múdre napomenutie a něukázal sa mu ani jeden. Cigáň nahněvaný hvizdal na ně, čo mu len sily stačily, ale všetko bolo marne, rak sa něukázal ani jeden. Cigáň v strachu, že ako sa predstaví pánovi bez rakov, skočil do močariny a začal jich lapať, ale němohol chytiť ani jednoho, lebo močarina bola hlboká a raky sa porozliezaly. Keď sa presvedčil, že raky něpochytá, nuž jim v zlosti zakričal: „Nuž bodaj ste všetky tam pohynuly, keď ste také něposlušné!“ — [illegible] smutně išiel s prázdnym vrecom ku pánovi a podal mu list. Pán ho [illegible] prečital a zakričal na cigáňa: „More, ale kde sú mi v listě spomenuté raky!?“ — „Tak sú tam, mi [illegible] pán [illegible]? Nuž chvála Bohu! ja som myslel, že mi v tej močarině ostaly.“

* Cigáni sú velmi rychlí a spolahliví listonoši. Raz utěkal cigáň s listom a stretnúl sa s pánom na štvorke (čtyrspřežním voze) idúcim, na ktorého už od ďaleka kričal: „Vyštup ša (vyhni se), vyštup ša, lebo žle budě!“ Pán rozkázal vozkovi, aby sa vystúpil a potom s kočiarom zastál. „More, čoby si mi bol urobil, keby som sa ti něbol vystúpil?“ — „Nuž bol by šom ša vám já vyštúpil, pán urodžený!“

* Cigáňa poslal richtár s úradným písmom do súseděj děďiny k pánu notáriušovi. Príduc ta, musil ísť do kancelarie cez kuchyňu, kdě sa práve dopekla mladá húska, tak celou kuchyňu rozvoňávajúc, že cigáňovi viacej ani z pamäti nězišla. Odbaviac sa rýchle v kancelarii, nikým něodprevádzaný otvoril na sporáku trúbu, húsku strčil do kabele a zozujúc krpec (střevíc), vložil ho do pekáča miesto húsky, zavrúc trúbu dvierkami, a „fujas Matjas!“ polom k domovu, kdě si so svojou „štarkou“ takú hoščinu spravil, jakú cigáň zriedka máva. — More odovzdajúc priněsenú odpoveď pánu richtárovi tiahol preč. Skôr (dříve) ale eště něž dvere za sebou zavrel, volá naňho richtár, žeby povedal, či v súsednej obci niečo nového něpočul. „Nič, pán richtárko, nič šom takého vžáčného něpočul, iba to, že pán Gágalovský (hus) prešťahoval ša do Kabelán (kabela) a pán Krpčáni (krpec) prešiel na jeho miesto žaše do Pekároviec (pekáč), ž čoho že vraj v pána notáriušovom dome mnoho mali něpríjemnej práče a behania.“ Richtár prijal novinku túto celkom pravdivú, lebo skutočně v okolí nachodily sa obce Kabelany a Pekárovce s obyvatělmi Krpčánich a Gágolovských. Ale že ho novinka táto něinteresovala, tedy i dosť skoro (brzy) na ňu zabudol. U notárov podozrievali hněď cigáňa, hněď iných děďinou sa zarážajúcich žobrákov a tulákov z huncútského činu tohoto, ale pravému šelmovi predcaj len němohli na stopu prinsť. Ušlo od tedy hodně času. Na celú historiu už len kedy tedy u notárov spomínali. Ale spomenuli ju zase práve vtedy, keď sa richtár —ský u nich nachádzal. Tomuto zaraz (náhle) prišla do umu

*

„novinka“ cigáňom do N. z tadialto priněsena, a něhovoriac ani slova, poslal rýchle pre cigáňa. Tento dostaviac sa, pýtal sa, čo pán richtár, lebo pán notáriuš rozkazujú? — „Nič,“ povie richtár, „len mi povedz, čo bolo vtedy v obci tejto nového, keď som ťa bol poslal sem s tým listom?“ — Cigáň ani najmeněj sa něrozmýšlajúc povedal onu historku. – Až teraz vysvetlila sa už celá „historia,“ po čom síce dostal cigáň od pani notárky metlou (koštětem) po zauši něčítaných, ale pán notár, veselá to chlapina, srděčně nápadu cigáňskému sa smejúc, obdaroval ho eště i tou každému cigáňovi tak milou pochútkou — močkou.

* Bohatý pán išiel v treskúcej zime na polovačku. Zachytil so sebou cigáňa Fera, aby mu za ten čas, kým budú polovať, hus upiekol. Cigáň za čas piekol hus pokojně, len keď sa ona hodně prižiarila a začala z něj i masť kvapkať, počaly i nášmu cigáňovi sliny tiecť, a koněčně na tolko sa zabudnúl, že uchytil z husy stěhno a zjedol. Po polovačke prišli polovníci ku vatre, a pánovi hněď padlo do oka, že hus má len jedno stěhno. „More, kam si dal jednu nohu s tej husy, však ver si ju zedol?“ — „Proším, pán urodžený, veď je teraž velká žima, a hušy v žime němajú iba po jednej nohe!“ — „Ej horký (houby!) že němajú“ — hovorí pán — „veď každá hus má vše dve nohy!“ — „No to je už ráž darmo, huš v žime má len jednú nohu, veď jím ukážem, keď pôjděme domov!“ Domov idúc viděli husy na ladě. Cigáň naradovaný zakričí: „Aha, pán urodžený, či vidia, že majú len po jednej nohe!“ Pán zahvizdně, husy vyletia a ukážu po dve nohy. „Aha, More, či němajú po dve nohy?“ — „Veď i na tu pečenú mohli žahviždnúť, pán urodžený.“

* Cigán pásl pánovi husy. Jednou dostal ale také na jednu laskominy. I stalo se, že přihnal domů jen 7 hus, neboť jednu upekl a snědl. Pán uhodl, co se stalo, i pravil: „He, More, vždyť ti jedna husa chybí!“ Ale cigán tvrdil, že nikoli, a stál na svém. Konečně pánovi

napadlo, aby přivolal ze stodoly mlatce. Bylo jich právě osm. „No pohleď, More, kolik je mlatců?“ — Cigáň počítá: „Osm, pane velkomožný.“ — „A když si každý chytí jednu husu, musí se všem dostat?“ — „Ano, pane velkomožný.“ — „No tak! chytejte si, mlátci, po huse!“ Rozumí se, že se na jednoho nedostalo. „No vidíš, že ti jedna husa chybí!“ praví pán. Ale cigáň se durdí: „Hla, ten šomár mohol ši chytať kým (dokud) bolo!“

* Byla jedna dědina. Zdržovali se tam cigáni i bydlil tam fiškal, který chtěl kdysi poslati známému panu farářovi zajíce darem. Neměl však nikoho, po kom by ho poslal. V tom uviděl cigána.

„Cigáň,“ zvolal, „zaněs toho zajaca do mesta pánu farárovi.“

„Veru němôžem,“ vymlouval se cigáň, „mám vela do roboty.“

Teprve když zahlédl cigáň peníze v ruce fiškalově, byl ihned na cestu pohotově. Vzal zajíce do vreca a list do kapsy. Cestou však byla „veliká horúčosť“ a zajíc v pytli na rameně ještě teplotu zvýšoval, házeje a škubaje sebou neustále.

To cigána pohněvalo: jal se napomínati zajíce v pytli: „Něhažd ša, lebo pôjděš peší.“ Zajíc však neuposlechl a za chvíli začal sebou házeti a škubati na novo. „Něhadž ša, už druhý ráž ti vravím, lebo keď ša buděš hadžať, pôjděš peší,“ horlil cigáň na novo. Leč ani tentokrát zajíc neuposlechl a házel sebou jako dříve! Míra cigánovy shovívavosti byla dovršena. Sňal pytel s ramena a vystrčil zajíci jen hlavu se slovy: „Keď ša ti něpáči, že by šom ťa něšol, tak chodž peší!“ a při tom pustil zajíce z pytle. Zajíc vesele se rozběhl. „Jaj,“ rozkřikl se cigáň, „ty blažon, něutěkaj; nuž keď aj utěkáš, choď v čerty, ale ma počkaj u brány pána farára!“ Cigáň zatím kráčel zvolna ku předu. Když přišel k farní bráně a neviděl tam zajíce, pomyslil si, že bude už u pana faráře. Leč ani tam ho nebylo. Přišel do vnitř a podal farářovi psaní.

„Kde máš zajaca, cigáni?“ ptal se tento po přečtení listu. „Nuž prošim poniżené jich milosť pan farár, kádial ša mi vo vreci na chrbté, ja šom ho triráž napominal, že by ša něchadzal, lebo že pójdě peši; keď něpočúval, tak šom ho pustil a keď je nie tu, veď on žmylil češtu a pridě šám pozdějšé,“ těšil cigán pana faráře. Co na to farář, netřeba povídati.

. . . . .

Cigán vojákem.

* „Prošim ponížené pána velkomožného, keby mi ráčili dať také píšenko, že šom ja veru už žomrel,“ prosil cigáň slúžneho. „A načo ti budě?“ pýta sa slúžny. „Nuž na to. Poslal by šom ho do Budina, aby ma viačej ža vojáka něvžali,“ odpovedal cigáň. „Lala ti ho! A keby ťa posol raz prezradil, nuž čo?“ — „Nuž, prošim, žaniešem ho do Budina šám.“

* Cigáň obavajúc sa, aby mu syna Ferka něvzali za vojáka, odviedol ho na hrobitov a sám išiel ku asentujúcej komisii. Tam na otázku, kdé mu je syn, so žialom odpovedal: „Moji drahí páni, prošim poníženě, môj šyn je chudák na hrobitovo!“ Dvaja iní cigáni to prísahou dotvrdili a tak cigáňa od vojenského stavu oslobodili.

* Vzali cigáňa za vojáka. — Nijako se mu něpáčil ten rozkaz, že si má topánky a šaty čisto držať. — Kapitáň už zunoval ustavičné trosty, ktorými musel cigáňa trestať pre nečistotu a sproboval cigáňa naposled slovmí k čistotě priviesť. — „Pozri, More, svojích priatělov, ako sa jim blištia šaty, a ty si taký zašpiněný ako prasa! Něhanbiš sa?“ „Prošim pekně, pán kapitáň, ja šom nie taký pyšný ako títo šedliači.“

* Keď prvý raz cigáň stál na stráži pri vojanskom magadzině, prešiel popriňom z ďaleka dôstojník stráži do-

zerajúci, ktorému tedy dla predpisu mal privolať: „Halt, ver da!“ Ale cigáň zostal pokojně v domku svojom, bo práve pri treskúcej zime náležitě chumelilo. Jaknáhle stráž odmenili, dal si dôstojník cigáňa predvolať a počal ho karhať: „Nuž More! čože si sa něukázal a něprivolal: halt, ver da?“ — „Ale proším poniženě, pán oftčír! nuž čože šom ích mal okríkat? — vedž ja veru švojích ludí už dobre požnám.“

* Cigáňa vzali na vojnu, a po náležitom jeho vycvičení s ostatnými regrútmi šiel prvý raz na nočnú stráž k vojanským magadzínom, kdě vojáci stávajú „na vartě“ pri jednotlivých budovách sem i tam roztratění. Večer okolo 10. hod. vybral sa majór tyto stráže poobzerať, idúc semojediný ku každému z chlapov. Príjdúc k cigáňovi, táže sa ho po vojansky: „Nič nového?“ Náš More odpovie dôverným hlasom: „Nič, proším poníženě; či oni niečo něvedia, pán major?“ Major něveděl, či sa má smiať, či zlobiť — ale na tento čas prepieklo sa cigáňovi bez pokuty.

* Cigáň bol vojákom. Tu ho naučali, ako sa má na stráži držať, menovitě mu prikázali, že keď niekoho tri razy zastaví, a něohlási sa mu, aby hněď dal oheň. Milý cigáň, keď stal na stráži, nuž keď tri razy zakričal: „Štoj, štoj, štoj, ktoto?“ zapálil zápalku a něčekajúci ďalej, dal ohňa pánu stotníkovi, za čo, něviem, akej sa mu pochvaly dostalo!

* Cigáň, trubač, trúbil usilovně večer na vojákov. Blízko něho stojací somár začal strašně hýkať. Cigáň nahněvaný, že ho mýlí v trúbení, schytil trúbu a zahodil ju do somára so slovami: „Keď ty lepšie vieš, na, trúb ty, šomár!“

* „Ale prečo že ty vždy zle do téj „šajby“ strielaš?“ pýta sa „lajdinand“ vojáka cigáňa. „Ale proším pekně,“ rečie More, „strielať ja viem dobre, ale mi vždy šajbu žle poštavia.“

* Pri execírke na komando „links um“ cigáň obrátil sa v pravo, na komando „rechts um“ obrátil sa v lavo. Kaprál sa ho pýta, prečo sa vždy zvrtá naopak? *Cigáň*: „A čo, keď by šme ša všetči dívali v jednu štranu a něpriatěl by prichodil ž druhej štrany?“

* Nachodil sa raz v šíkoch proti něpriatělovi i jedon cigáň, ktorý pred zúrivostou něpriatěla mal velký strach. Ako tak vidí už tlupy něpriatělské pred sebou, zbliží sa k stotníkovi a prosí: „Proším poniženě, něch že mi ukažú mojho něpriatěla!“ Stotník poukázal na tlupy: „Tam máš něpriatěla!“ „Ale proším,“ ďalej hovorí ulaknutý cigáň, „ž toho množstva, kerý že je môj něpriatěl?“ — „Nuž ta armáda tamto!“ — „Ale proším, ja by šom len chtěl vedieť, ž tých mnohých, kerý je môj, hovorím m ô j něpriatěl?“ — „Nuž a prečo že sa to zpytuješ, More?“ — „Chčel by šom ša š nim napraviť (smířiť)!“

Cigán zloděj.

* „Cigáň! nětaj, ty si ukradol to prasa; mám troch svedkov, čo ťa viděli.“ Takto vyšetrujúci sudca vynucoval pravdu na cigáňovi. — Cigáň ale na to odpovie: „No — to ša len traja švedkovia, ale ja mám aj šeděm švedkov, čo ma pri tom něviděli!“

* Bol cigáň vo farárovej zahradě na slivkách. Farár, zazrúc z okna cigáňa, vezme palicu, vkročí do zahrady, rovno kráčia ku slivke, kdě cigáň sedí, a chce ho trošku vyelektrisovať. More viďiac o čo tu idě, kýve prstom farárovi a šeptá: „Pšt, pšt, žajač, žajač . . . pšt, pšt, prišám Bohu, už šú dva, dva — pšt, pšt!“ Farár mysliac, že je vskutku pravda, idě do izby pre flintu, a More medzitým ufujazdí (prchne).

* Gazda chytil na trhu cigáňa sediaceho na koni, ktorého mu bol pred pár dnami na paši (pastvě) ukradol.

Chtěj něchtěj musel cigáň k súdu. „Jako si sa opovážil, More, toho koňa ukradnuť?“ opytuje sa súdca. „Ja šom ho něukradnul!“ odpovie cigáň. — „Nuž veď ťa sediaceho na ňom dochytili.“ — „To bolo takto!“ vyhovára sa More. „Ten koň ležal na chodníku, keď šom šiel pomedži obilia. Keď šom ho chčel obíšť, žačal ma kopať, keď šom mu chčel po pri hlave utiečť, chčel ma hrýžť; ja ša ti nědám žabiť, pomyšlel šom ši, rožbehněm ša, chčem ho preškočiť, v tom ale on škočil, vžal ma na chrbat a utěkal šo mnou do mešta švetom, a něžnám, kdě by ma bol zaniešol, keby ho títo šedliači šo mnou něboli chytili!“

* Cigáň naučil sa chodiť do farskej zelnice. Koněčně pán farár to spozoroval a chodil tajně na postriežku (na čekanou). Cigáň práve vyťahoval najvetšiu hlavu, v tom ho farár okríkně: „More, čo tu hladáš?“ „Proším poníženě, len šom ša chytil tejto kapušty, aby ma vietor něžrútil!“ — „Nuž ale si ju už vytrhnul!“ — „Němôžem ža to, proším poníženě, vietor ma naždvihol.“

* Cigáň dákosi (jaksi) zbadal, že pán farár něnie doma, vošiel do pece a ztadial si vybil cestu do izby. Keď sa dnu dostal, nuž k němalému zděseniu viděl, že pán farár píšu za stolom. „Či žtadialto (odtud) češta do Rymavškej Šoboty?“ — Farár zahrúžený do svojej kázně (kázaní), odomknúl dvere a cigáňa bez najmenšieho ublíženia vystrčil von. Iba pozdějšie, keď zbadal na peci dieru, vysvetlil si, čo cigáň zamýšlal . . .

* „Pán gažda, keď pánbožko tej šlámy urodili, nože dajtě dáku šúpu (otep), žima buděl!“ — „Dobre, choď si vziať do dvora,“ privolí gažda, „ale dáš mi za to pozor na pole, aby mi zemiaky něryli.“ — „Hej, akože! — buděm špávať pri nich.“ Cigáň idě do dvora, poobzerá sa, něvidí nikoho iba po ruke jedno jahňa, schytí a zaviaže ho do oklačka (otepi). Gazda spozoroval však, keď cigáň šúpu niesol, že z něj trčí chvoštík z jahňata i zastaně mu pri vratách: „Ale si mi ty niečo něvzal?“ — „Pánubohu

prišám, nič!“ — „A už sa ti muselo zapliesť čosi do tej slámy,“ zdržuje cigáňa gazda a ukazuje mu chvostik jahňatá. Cigáň hodí šúpu, roztrhně ju a jahňa vyhodiac kopně doň: „Jdi, ty maškara, chčeš ma var’ (snad) o počtivošť pripraviť?!“

* Prišiel raz cigáň v istej záležitosti k pánu farárovi pred dvanáctou na obed. Pan farár mal eště dopísať list, kázal cigáňovi čakať. Cigáň stál mu chrbtom (za zády). Něpozorovaně vzal z kasni (skříně) hodiny a zkryl pod kabanicu (huňku). V tom zrovna počaly biť hodiny dvanáctu — cigáňovi pod kabanicou. Cigáň sa ulakně a a počně preberať nohama a pätama udierať. Pan farár sa na to obratí a zpýta sa: „Cigáň, čo to robíš?“ — *Cigáň:* „Štrngám ši oštrôžkama.“ — Ostrôžkama štrngal — a bol bosý! —

* Bol farár v kostole. Cigáň vidiac dobrú príležitosť, vošiel do fary a začal vo fararovej izbe prehrnať a hľadať. Zrazu kukně oknom a vidí, že farár už tu. Něchá všetko tak a . . . fuk, v chytrosti schová sa do hodín na gánku. Hodiny zastali; ale aby farár nejdutie hodín nězbadal, počně cigáň ústy: „cuk, cuk; cuk, cuk . . .“ Farár si zapáli na fajku a prechádza sa po gánku. Zrazu napadně mu, že má hodiny natiahnúť. Pristupí k nim, otvorí . . . . ale jako sa zadivil, keď tam cigáňa zočil. „Nuž čože ty tu robíš?“ okríkně ho farár. — „Prošim poniženě, špačirujem, špačirujem,“ — odpovie mu More.

* Sedliaci v hore drevo rúbali. Huně mali na hromadě odložené. Práve natrafí sa tadě cigáň, uchytí si jednu huňu a . . . v nohy! — Sedliaci to ale hněď zbadali a za ním utěkajúc, chytili ho. „Jako si sa ty opovážil mně huňu ukradnúť?“ osopí sa majitěl huně na cigáňa. „Ale je to vaša huňa?“ — pýta sa pokorně cigáň — „ja šom ši veru myšlel, že šom tú huňu našiel.“

* Ukradol kděsi večer cigáň pôlt slaniny. Jako s ňou chce von, poplietol si dvere, poněváč tma bola, i vtiahol sa so slaninou do pánovej izby. Vidiac tam pri stolíku seďaciho pána, chytro povie: „Proším poniženě, či někupia pôlt šlaniny?“ — „Jděš spať do Paroma i so svojou slaninou!“ — „No dobrú noč!“ riekol cigáň — a v nohy. Ráno pridě pani do izby a povie pánovi: „Ale vieš ty čo, veď nám ktosi ukradol pôlt slaniny!“ — „Hej, cigáň“ — ale hněď pán zatichnúl; bo sa bál povedať, kto přišiel mu v noci ponúkať slaninu.

* Istý znamenitý zahradník něveděl sa na tom dosť prenadiviť, že mu najkrajšia ovocina len tak bez znaku kape, preto si umienil, že musí podivnému zlodějovi akýmkolvek spôsobom na stopu prísť. Raz sa utiahol za včas rana do zahradnej besiedky a striehnul na drzého zloděja. Zrazu preskočia plot dvaja cigáni, a bežia ku najlepším ovocným druhom. Keď zahradník němohol už ďalej na to hladěť, ako cigáni najkrajšiu ovocinu práskajú, vyskočil z besiedky a jednoho cigáňa chytil za ruku, druhý ale preskočil cez plot. Zahradník začal teraz milého cigáňa trstěnicou hostiť, len tak okolo něho tancoval. Druhý cigáň prizeral sa zpoza plota, ale zakríčal: „Ale pán urodžený, veď mu jednou rukou paličou nič něžpravia, veď že něch vežmú paliču do oboch rúk, a něch ho tak dobre vyobšívajú, toho hunčúta!“ Zahradník poslúchnul cigáňa, chytil palicu do oboch rúk, aby cigáňovi lepšie poplatil. Cigáň za plotom zakríčal: „Kara, More!“ A druhý cigáň, na ktorého sa zahradník palicou zahnal, hybaj cez plot ku kamarátovi, s nimž potom zahradníka do chuti vysmiali.

* Vo válečných něpokojoch dostal sa túlajúci cigáň Fero do sadu richtára, v ktorom práve na jednom čerešňovom (třešňovém) strome bolo zralé ovocie. Majitěl sadu krásnu túto ovocinku děň i noc dal striehnúť, aby mu ju něpovolaný hosť dajaký něpreriedil. I teraz seděl v jednom kútě zahrady varovčík divajúc sa něpozorovaně na cigáňa, čo začně. Cigáň vyšplhal sa na strom a počal si na pekných

čerešňách pochutnávať. V tom postaví sa varovčík pod strom a hroziac cigáňovi sukovitou palicou, pýta sa ho, čo na strome robí? „Čo by šom robil," odpovedá cigáň, „špekulujem, kadě, ktorou štranou potiahně něpriatělšké vojško. A hla! práve ža hen (tam) tým malým vrščekom, vedla tej hory počína ša ukažovač." Varovčík hladí vo strachu naznačeným smerom a dokladá: „Ale ja ničoho něvidím." „Verím, že něvidžítě; ale len ša vyškriabtě šem ža mnou a budžetě toho došť vidžeč. Lalala! tam tiahnu hušári — ba už aj kanony vidžeč — ho, ho! jeden práve mieri na našu väžu." Varovčík nič němožného nětušiaci shodí halenu, odloží doháňový (tabákový) mešec s fajkou, a hajdě na strom! Za minutu hladí už z najvyšších letorostí stromových. Medzitým ale furták Fero fuk dolu, a pochytiac fajku s doháňovým vreckom (sáčkem) uháňa jako splašený zajac. A len keď je už za plotom, kričí: „N e š t r i e l a j ú e š č e?" . . .

* „More! chytili ti kamaráta, je už aj zavretý!" — „Ale kdě ho chytili?" pýta sa s podivením cigáň. „Nuž u súsedov, v komore na slanině." — „No veru je to ža kúnšt, niekoho v komore chyčič! Mohli ho puščič do pola a tam ho mali chyčič; to by bol už potom kúnšt."

* Lapili cigáňa a zavreli ho do rána v stodole. Ráno chlapi (muži) vytiahli ho, a More počně: „Prošim, váš, dobrí ludžia! robtě šo mnou čo chčeče; biče, perče, kolko ša vám lubi, len ma čež plot něprehadžujče." — „A to prečo?" pýtajú sa cigáňa. — „Nuž proším váš," rečie skrúšeně cigáň, „to by bola pre mňa ta najväčšia kára (trest) na šveče!" — „Ah či tak? Počkaj, kujon!" Tu ho chytia dvaja chlapi a myk! s ním cez plot. Prehoděný cigáň dá nohám veděť, vyplazí chlapom jazyk — a fujazdí do hory.

* „More! priznaj sa uprimně, kdě a kedy ukradol si tú kapsu s peňazmi? Budě pokuta miernějšia," napomínal slúžny cigáňa. More tedy začně priznávať sa následovně:

„Ja šom něukradol nič, velkomožný pán šlúžny! Ja šom našiel ležať pri čeště čipkára (krajkáře) a kapšu; tú šom ždvihol, a čipkár žostal ležať; ktožeby uniešol toho lagana?“ Cigáň ale predcaj dostal němilé nálezné.

* „Kolko razy si už bol trestaný?“ — pýtal sa slúžny cigáňa. — „Proším poniženě, pán velkomožný“ — hovorí cigáň — „oni to mušia lepšie vedžeč, več to majú napíšané; človek němôže také darobniče v hlave nošič.“

* Raz našiel istý More dve húsky tam, kdě je něpoložil a v kolibe nastala veselá hostina, jakej už do nědávna něbolo. Medzitým to dlho nětrvalo, už cigáň bol pred slúžnym postavený, aby sa z tejto novej kráděži zodpovedal. Po krátkom vyšetrovaní priznal sa More a slúžny okrikně ho karhave: „Nuž čože zaslúžiš, ty holomok! za tie husy?“ — „Ach, veď ši ja nič ža to něžiadam, velkomožný pán slúžny“ — odpovie v chytrosti cigáň.

* „Kolko razy si už bol trestaný?“ pýtal sa richtár cigáňa zase z kráděže obvinovaného. — „Ani raž, milоščivý pán richtárko.“ — „A keď si tú ovcu ukradol?“ pripomína richtár. — „No, něvídali! to něštojí ža reči: takých 24 palíč (holí) udržím kedykolvek (ledakdy)!“

* Vyviedol čosi cigáň a slúžny usúdil mu 25 palíc. Eksekucia mala byť po čas obedu pána slúžneho preveděná, a hajdúch stáhl už cigáňa na lavicu. „Něch váš šám pán Bôh požehná, pán Janči, nědotknitě ša mňa, proším váš, vidítě, také veči jako tá palíča, to něnie pre mňa, ja mám velmi panšků kožu.“

* Cigáň ležal na dereši a hajdúch ho němilosrdně palicoval. „Ach proším poniženě, něch že ma tak velmi něbijú, pán urodžený!“ prosil hajdúcha. — „A ja že som čo?“ zakričí nahněvaný slúžny. — „Oni šú šamá švatošť!“ zakričal cigáň.

* Cigáň čosi za päť prstov kúpil, ale ho dolapili a doviedli pred slúžneho, ktorý ho odsúdil na 12 palic, ktoré mu hajdúch na dereši mal vyčítať. „Lihaj,“ povie slúžny. „Prošim poniženě, pán velkomožný! len něch ma nědajú na dereši biť.“ — „Nuž a kděže?“ — „Lahněm ši na žem.“ — „Ale něbuděš pokojně ležať!“ — „Ach buděm, pán velkomožný!“ — „No, nědbám, lahni si na zem, ale to ti povedám, lež pokojně, ináčej pôjdeš na dereš.“ — Cigáň si lahnul a hajdúch mu vyťal jednu. — V tom sa cigáň schytí a utěká. — Slúžny zkříkně za ním: „More! veď si povedal, že buděš ticho ležať?“ — „Ach, pán velkomožný, veď by šom já ticho ležal; ale keď mi pán hajdúch nědajú pokoja!“

* V jednej velmi malej osadě zomrel práve zvoník. I zpýtajú sa tadial idúceho cigáňa:

„Hej More, něchcel by si byť zvoníkom?“

„Ďakujem pekně, panko, nie veru, mám rešpekt pred provažom.“

* Vešali cigáňa. — Keď to medzi zástupom jeden cigáň viděl, povie: „Ale čože nědajú tomu biednému človeku pokoj, več vidžia, že ša mu to nělúbi.“ — „Ale sa to slavnej stolici lúbi,“ odpovie mu ktosi na to. — „No kedž ša to šlavnej štoliči lúbi“ — povie cigáň — „něch ša ona dá zavešič, ale tomu chudákovi něchže pokoj dajú.“

* Mali zavesiť cigáňa. Jak už mal byť ťahaný na šibenicu, prosil pánov, žeby mu eště dovolili kolesá lámať. Žiadosť sa mu povolila. Tu začně cigáň kolesá lámať a čo raz zaskočil, to zvolal: „Na bok! na bok!“ — Okolo stojací sa mu vyhýbali. — Keď viděl, že je už na slobodnom .... ufujazdil. — Práve dobehnúl do hory, kde postretnúc jedného pána, pýta sa ho: „Kdže idú pán urodžený?“ — „Iděm do mesta“ — povie pán — „majú tam cigáňa vešať.“ — „Oh! něch ša vráčia — ích milošč — beže mňa tam veru ništněbudže!“

* Dvaja cigáni odsúděni boli k šibenici, z ktorých ale jeden, meněj vinný milosť obdržal. Keď s radosťou odchâzal, pýta sa kamaráta, čo odkáže domov. Ten povie: „Poveč, že šom mal s provažníkovou čérou vešelie, ty že ši na ňom tančoval, a že pri tom bolo velmi mnoho ludži na dživáky!“

Vtip cigánský.

* „Ale, More, povedzže mi ozaj, prečo si tak čierný jako žužol (uhel)?“ Túto otázku predložil veselý hostinský cigáňovi, od ktorého právě klince kupoval. „Nuž vietě, pan hoštinšký“ — odpovie cigáň — „keď šom ja prišiel na švet, bolo vraj, jako mi to mať rozprávala, velké žatmenie, nuž ma němohlo šlnko obieliť.“

* Išiel cigáň žobrať do paňského dvora. Tu však skočili doň zúriví psi, — povstal taněc. Čím viac dotierali psi do cigáňa, tým určitějšie sa on oháňal valaškou. Paňského úradníka to bavilo, dodával psom chuti. Cigáň něbral vec na žart, ale cvalil (přetáhl) najbližšieho havkáča tak po kotrbe, že hněď sa vyvrátil. — „Nuž tisíc striel sa do tvojej matěre, ty čachor! (přezdívka cigánů), čo si mí psa zabil?“ kričí úradník. — „Veď šom ša aždaj len mušel brániť, keď ma chčeli šožrať!“ — Ale si sa mal poriskom (topůrkem)!“ — „Keby boli oni do mňa šli chvošty (ocasy)?!“ replikoval trefně cigáň.

* Cigáň by bol rád mať bieleho koňa. Istý pán mu ho slúbil, jestli sa lepšie do zimy pooblieka, něžli on. Cigáň pristál. Keď bola najtreskúcejšia zima, išiel s pánom na zamrznutú rieku, aby tam pred svedkamí dokázali, kto sa lepšie do zimy oblečie. Pán si obliekol dve bundy (kožichy), kožené rukavice a čiapku a lahnúl si na lad. Cigáň bol len v spodních bielych šatoch a vopchajúc sa do saku (na chytanie rýb) lahol si tiež na lad, pravda, že drkotal

zubami, ako keď klince kujú. Pán sa zpýta svedkov, že kto je lepšie do zimy pooblickaný? Všetci povedali, že pán. Cigáň ale filozofujúc povie: „Proším poníženě, pán urodžený šú oblečený do těpla, lebo jim je těplo, a ja do žimy, lebo mi je žima!“

* „Čo je, cigáň?“ pýtal sa slúžny cigáňa vstupivšieho do jeho izby. „Nuž prišiel šom na ponošu,“ odpovedal oslovený. — *Slúžny*: „Tak von s tým!“ — *Cigáň*: „Ach žle je, pán velkomožný, hroží mi šmrť! Ďuro Brdák — vedia, ten velký žbojník, čo ho nědávno pustili ž areštu — vyhráža ša mi, že kdě ma popadně, tam ma žabije.“ — *Slúžny*: „A prečo že sa ti vyhráža?“ — *Cigáň*: Ale pletka, velkomožný pán šlúžny! Že šme ša mu trochu vyšmievali, keď ša ž toho areštu vračal.“ — *Slúžny*: keď viděl, čo je, chcel sa sprostiť cigáňa a povedal mu: „No něboj sa nič, More! Keď ťa zabije hněď ho dám na druhý děň obesiť.“ — Cigáň sa škrabe za uchom a povie zdlhave: „Či by něbolo lepšie, keby šme ho dali děň pred tým obešiť?“

* Barbír holil cigáňa len tak na „puff“ a preto vzal si k tomu tupú britvu jako motyku. Namydlený cigáň z prvu sedí pokojně, trpezlive, nič něvraviac; leš — keď mu už od takého holenia slzy jako pästě vyrážalo, němohol sa zdržať i opytal sa barbiera, že z čoho je tá britva? — „Nuž z ocele.“ — „Vedž ža to — povie More — lebo mi iškry šype.“.

* Cigáň mal dve ošípané (svině), pri čom bol ale tak pyšný, žeby ani s jedným gazdom v děd.ině ňebol menil. Prihodilo sa ale, že mu jedna ošípaná zdochla. Pán z děd.iny, idúc okolo, viděl to a povedal: „No More! to máš veru velkú ztratu.“ — Cigáň ale na to pyšno povie: „Eh čo! tomu ždochně, kto má.“ — O pár dní šiel pán zase okolo cigáňa a viděl, že mu práve zdochla aj tá druhá ošípaná. I zavolá naňho: „Fero! to je veru až privelíké něšťastie! už ti aj tá druhá ošípaná zdochla!“ — „No ale už ašpoň preštal mor!“ doloží si cigáň. —

* Ku cigáňovi prišiel daňový exekútor a zle nědobre ho mučil, aby zaplatil podlžnú daň; ale cigáň ani něpomýšlal na platěnie. Tu exekútor, namrzený, že ho cigáň chce len tak na prázdno odbaviť, skočí do chlieva a zakričí: „More, ja si vezmem tvojho somára, keď něchceš platiť!“ — „Ale proším poníženě, pán urodženký,“ ozve sa lichotiacim hlasom cigáň, „načo že by ši mojho šomára (osla) brali, veď môžu dostať dievča!“

* „Cigáň na!“ volal pisár, idúc nědaleko koliby cigáňskej, na svojho psa; leš na miesto psa dobehol naozaj cigáň a pýtal sa: „Čože rožkážu, pán velkomožný?“ — „Nič . . . veď som si ja psa volal.“ — „To nič preto,“ — povie cigáň — „več ša to meno na meno udá; — my máme tiež dvoch pšov, jeden ša volá *pi* a druhý *šár*; tak keď žavolám *pišár*, nuž hněč šú tu obá.“

* Dlhoprsťák ukradol flintu. Vec vyšla na javo a milý zloděj musel sa pred súd dostaviť. Za svedka pozval si cigáňa. — Cigáň prijdúc k súdu, čakal pri dverách úradnej sieně, dokial sudca inú záležitosť tiež pre kraděž s druhým svedkom něvybavil. Cigáň použil túto príležitosť, priložil ucho ku klúčovej dierke a načúval, ako druhý svedok sudcovi na otázky odpovedá. Sudca zpytoval sa svedka práve: „Poznáš ty tú krávu, čo si obžalovaný za svoju privlastňuje?“ „Áno, prosím poníženě, poznám; eště len bola těliatkom,“ odvetí svedok. „No, môžeš odísť domov, už ťa tu něpotrebujem. More, poď teraz ty sem!“ volá sudca, „musíš mi ale svatú pravdu hovoriť!“ — „Buděm, proším poníženě, buděm, pán velkomožný.“ — „Poznáš ty túto flintu, More?“ táže sa sudca. — „Ako žeby šom ju něpožnal, pán velikomožný; ja šom ju už vtedy žnal, keď eště len pištol bola!“

* Cigáňska banda hrala pánovi na meno. V tej izbe, kdě hrali, boly do zadu nakladěné na kasni (skříni) sklenice zo šampaňského. Chytrý primáš natiahně sa na kasňu, vezme sklenicu s domnělým šampaňským a potiahně z něj

nouný dúšok. Zmraštil sa, podal kontrášovi a tak ďalej, až sa všetci napili. Basista povie: „Dobre b... keby šme ši ža mažadlom žajedli trochu kefy (ka... na čušpaiš!“ Šampaňské bolo mazadlo na čižmy.

* Cigáni hrali na svadbe, kdě sa jim dobre ... Keď sa liehovinou náležitě osvietění poberali dom... sa primáš trochu poklznul na ladě, a spadnúl do s... ktorá bola na něšťastie bez zrubu (ohrady, srubu). ... v studni něbola síce velmi hlboká, ale bola náram... děná, preto náš primáš v něj okamžitě vytriezv... střízlivěl) a kričal, ako len vládal: „Ťahajtě ma, ... v študni v špodňom něbi, dám vám što žlatých!“ ... níci ho po rebríku lahko von vytiahli, ale predsa ... sto zlatých, ktoré jim bol slúbil. Cigáň ale, keď ... von zo zimnej kúpele, nuž něchcel nič počúť (slyše... zlatých, ale lichotivým hlasom prehodil: „A či b... to žádali, že ště peršiho (prvního) mužikanta ž... vyťáhli? Poškákajtě dnu (do vnitř), ja vás ža... všetkých povyťahujem!“

* Istý cigáň bol náruživý taněčník. Raz ako ... odpadol mu opätok z čižmy. Okolo stojaci, ako ... zorovali, nuž zakričali na něho: „More, počkaj ... opätok ti z čižmy odpadol!“ — „Ej čo tam po ... ja ši ani ža čelú čižmu taněč něpohubím!“

* Za včas rana prišiel cigáň ku pánovi. „Dob... prajem, pán urodžený!“ — „Vítaj, More, čože sa ... valo?“ — „Veru proším poniženě, mal šom velmi ... šen. Šnívalo ša mi, že mi pán urodžený dali 2 fu... hánu (tabáku) a pani urodžená 2 funty šlaniny.“ — ... ale, More, či vieš, že sa sny naopak plnia?“ — „... i tak prištaněm; něch mi pán urodžený dajú šl... pani urodžená dohánu.“

* Umrznutý a lačný cigáň stretnúl sa so štud... „Nuž, More, čože ti je, že sa tak trasieš, ako osik...

Jaj, proším poníženě, žima mi a lačný šom.“ — „Keď ti zima a máš hlad, nuž čo by si radšej, či sa ohriať a či poriadně najesť?“ Cigáň premýšlal za chvilu, až sa konečně rozhodnul: „Ej, čo tam do žimy, něch mi len dajú hlebíka a šlaninky, ja by šom ši najradšej šlaninku iekol!“

* „Čo robíš, cigáň?“ zpýta sa gazda. — „Nuž len mútim, proším poníženě.“ — „Prečo?“ — „Nuž len preto, e mi koňa vlk uhrižol.“ — „To je nie mnoho; velmi ho uhrižol?“ — „Veru velmi, proším poníženě; iba hlava mu zoštala.“

* Poněváč v istom stoličnom mestě němali kata, ktorý by previnilca obesil, oslovili cigáňa, či by ho nězavesil on za děsať rimských (zlatých). „Prečo nie“, riekol cigáň ochotně, „po tej čeně obešim čelú štoliču i š pánom šlúžnym!“

* Lačný cigáň išiel po ulici a žobral, aby svoj hlad utíšiť mohol, ale němohol k ničomu prísť. Urobil zamyslenú tvár a išiel k židovi. „Paně môj, mám velikáňske myšlienky, ale škryme ša do ižby, aby to nikto něpočúl!“ Keď boli v izbe, pošopně cigáň židovi: „Čo by, proším, štála taká hrča žlata, ako moja hlava?“ Žid od radosti dobre z kôže něvyskočil; hostil cigáňa tými najlepšími jedlami. Koněčně, keď sa cigáň najedol, nuž sa ho žid spýta: „More, a kdě mháš thu hrču zlatha, ako tvoj hlava?“ — „Kdě žeby šom ja tolko žlata vžal, veď šom ša to len prišiel žpýtať, kolko by taká hrča štála!“ Žid urobil kyslú tvár a cigáňovi ukázal dvere.

* Bol jarmok. Cigáň predával koňa, ktorý trochu kríval (kulhal); preto ale ho predci od něho žid kupoval. Chcel jeden druhého oklamať. Po dlhšom dohadovaní predci dojednali sa a žid koňa odkúpil. — Na predaj tento díval sa jeden pán z okna, ktorému velmi divno bolo, jako mohol cigáň žida tak oklamať, keď mu totižto

kulhavého koňa predal. I nědal mu to pokoja. Keď [illegible] žid sa už s koňom preč ubieral, zavolá [illegible] a povie [illegible] „Vieš ty čo? veď ťa ten cigáň oklamal; ten kôň na [illegible] nohu kríva.“ — „Paroma ma oklamal!“ — rečie žid — „veď ja viem, že kôň kulhá, ale preto něni krivý, on je len zakutý. Keď mu kliněc z kopyta vytiahněm a dám ho dobre podkuť, nuž kulhať prestaně a predám ho dvaraz tak draho, jako som ho kúpil.“ — Odišiel. — Tu dá zavolať pán cigáňa a povie mu: „Ty cigáň! veď těba ten žid oklamal. Ten kôň že je len zakutý a len preto kulhá, ináč ale že něni chromý.“ — „Pán velkomožný!“ — povie cigáň naradovaný — „môže žid tomu koňovi žlatýma klinči pribiť štriebornú podkovu, predči budže kulhať. — Več šom ja toho koňa šám naščhvál žakoval, aby myšlel žid, že len preto kulhá.“

* Cigáň premýšlal, ako by mohol k dačomu (něčemu) prísť. Napadla mu dobrá myšlienka. Sadnúl na palicu, a ako to malí chlapci robievajú, poháňal ju ako koňa: hio, čihi, ně! Prišiel k němu žid a začal ho vysmievať: „Tho ni kôň, tho phalic!“ — „Čo že je to nie kôň?“ povie nahněvaný cigáň, chytí palicu a bije žida, len sa to ozývalo. „Či je kôň, či paliča?“ zpytuje sa cigáň. „Kheď je kôň, něch je kôň,“ odvetí ubitý žid, lebo sa bál ďalšieho bitia. „Ale keď je kôň, tak ši ho kup!“ doloží cigáň. Žid něchcel, ale cigáň ho bitkou koněčně k tomu donútil, že mu vyplatil za dreveného koňa 10 zlatých. Išli spolu do mesta. Ako prišli na námestie, povie žid: „Theraz hybaj so mnou dho mesky doma, že si ma bil a že si mi predal phalic na mesto kôň!“ — „Jaj, ako že ja pojděm do meškého domu, veď ša ja hanbím taký otrhaný,“ a chce ísť preč, ale pozrúc na žida povie: „Daj mi tvojej bundy obliečť, nuž iděm.“ Žid nětušiac cigáňove fígle, dal mu svojú bundu obliecť a išli pred sudcu. Sudca sa zpýta: „No čože mátě medzi sebou?“ — „On ví, něch phoví,“ odvetí žid ukazujúc na cigáňa.“ „Ja, proším, němám nič proti tomuto pánovi,“ povie cigáň. Žid vidiac, že cigáň němá žiadnej vôle sám na sebe žalovať, odložil hanbu na stranu a rozpovedal

celú vec. „Ale prošim poníženě, či by mu to verili, že by on paliču mešto koňa kúpil? Veď ten vie vätšmi čigániť, něž ja, čo šom čigáň, veď by jim ten v štave bol i to čigániť, že je táto bunda jeho!“ hovorí osmelený cigáň. „A či ni môj tho bunda?“ — „Či počujú, ako vie čigániť?“ — „Sudca němohúc dôjsť s nimi konca kraja, vyhnal jich preč.

* Matěj král cestoval inkognito po Slovensku a prišiel velmi lačný do chudobnej dědinskej krčmy. „Paně môj,“ vyhováral sa žid krčmár, „ja vám napochytro (rychle) němôžem s ničím slúžiť, iba (leda) jestli vám niekolko vajec uvariť dám!“ Matějovi chutnaly vajcia tak, že jich až len šiesť zedol. Keď prišlo k plateniu, k němalému zarazeniu krčmárovmu němašiel Matěj vo svojom vačku ani len krajciara. Krčmár bol človek opatrný, a preto mu Matěj musel vydať dlžobný úpis, že mu za vajcia čím najskorej zaplatí. Po uplynutí piatich rokov zastavil sa Mátěj náhodou u svojho veritěla, a chcel mu svoju dlžobu zaplatiť. Milý krčmár začně rátať, žeby zo šiestich vajec bol mal šiesť sliepok, tie by boly maly zase po dvanásť, týchto seděmděsiat dve s prvými šiestimi zase po dvanásť sliepok, a tak za päť rokov vyše poldruha miliona sliepok, za ktoré by sa prišlo vyše päťsto tisíc zlatých. Matěj sa velmi zarazil nad podivným rátaním židovým, a rozhodně sa osvedčil, že on tolkú sumu němbudě platiť. „Dobre,“ povie žid, „ja vás zapravotím!“ — Matěj odišiel zamyslený hladať si pravotára, ktorý by ho v tejto němilej veci zastupoval. Ako išiel taký utrapený dvorom, spozoroval ho drevo štiepajúci cigáň. „Páň urodžený, čože ště taký šmutný?“ — „Ej, čože mi ty spomôžeš, keď ti aj poviem, čo mi je?“ — „Nuž a keď vám špomôžem, veď šom ja nie taký šproštý ako ša vidím!“ — Matěj mu teda všetko dôkladně vyrozprával. „Keď je len to“, prerečie More, „ja vám buděm žajtrá pravotárom, a štavím na to švoju hlavu, že vyhráme.“ — „Prídi tedy rano, More, o osmej hodině, lebo sa vtedy budě pravota pokonávať!“

Rano ako sa mala pravota začať, zpýtali sa sudcovia

Matěja, že či má pravotára? — „Áno, mám," odpovedal Matěj, „a preto prosím, aby sa pokonávanie len vtedy začalo, keď on pridě." Čakajú asi za hodinu, ale Matějov pravotár nějdě; až koněčně, keď už všetkých trpelivosť něhávala, otvoria sa dvere a dnu vstúpi splašený cigáň. Matěj ho predstavil ako svojho zástupcu. — „Nuž, More, kdě že si bol za tolko?" zpytujú sa páni. — „Prošim poníženě šlavných pánov, hrach šom varil a šial šom ho," odpovedal cigáň. — „Ale, More, či nás máš za bláznov, veď by ti varený hrach něsišiel?" — „Nuž tak ša ani ž varených vaječ němohly vyliahnuť šliepky, prošim poníženě!" Múdry nápad cigáňov urobil koniec pravotě. Matěj sa predstavil kto je, zaplatil za varené vajcia, cigáňa skvele obdaroval a žida krčmára aj sudcov vykarhal (pokáral).

Cigánská hrdosť.

* Cigáň chcel byť na to hrdým, že i on daň platí, a preto, poněváč němal nič pod krajinskú daň padajúceho, sobral mladé mačatá (koťata) a išiel ku financom. „More, čo si to doniešol v tom vreci?" zpytujú sa ho tito. — „Doniešol šom, prošim poníženě, mačatá odaniť, lebo ja tak môžem od mojho štatku daň platiť, ako iní hošpodári!"

* Farár linguista chcel spisať cigáňsky slovník i volal cigáňa, aby mu za dobrý obed (cigáňske slová prekladal. Cigáň s radosťou žiadosti vyhovel. Na druhý děň stretol ho kostolník. „Kdě že iděš, More?" zpýta sa ho tento. — „Jděm toho bibaša (hlupce) do tej fary učiť!"

* Raz išiel jeden pán v pekných, červených, šnorovaných nohaviciach po cestě. Ako tak idě, dohoní ho jeden cigáň, ktorému sa tie nohavice něšeredně zapáčily. I začně si sám sebe: „Ach Bože ž vyšošti! šak šu len pekné tie nohaviče: ach, ale šu len krášné!" — Pán to zbadal: obzre sa a pýta sa cigáňa: „More! čo bys rád?" — „Tie

nohaviče, pán velkomožný!!“ — „No počkaj, ty huncút“ — povie pán — „keď zajtrá príděš ku mně a pozveš ma takým menom, akého som nie hoděn, nuž darujem ti tie nohavice.“ — „Ach paně Ježiši Krište“ — myslí si cigáň — „čo že ši ty? Král ši nie, velkomožným ši už dávno bol, ale . . . . no . . . . už ja viem . . . .!“ — Na druhý děň rano za včasu pridě cigáň pred kaštiel a zazrúc paniu v okně, začně k něj: „Preblahošlavená paněnka Maria! už štali pán Krištuško?“ — Paní zadivená vojdě dnu a povie pánovi, že sa tu jeden cigáň vypytuje, či už stal Kristusko. — „Ej, huncút cigáň“ — povie pán — „predca si ma dostal! Dajtě mu tam tie červené nohavice!“ — Cigáň si oblečie nohavice a . . . odišiel. Práve prechádzal kolo kostola, keď omša sa počínala. Samo sebou sa rozumie, že hněď vošiel dnu a stal si až pred oltár tvárou pyšno k luďom obrátěný. — Keď prišlo Evangelium, povstali všetci; na čo cigáň počně rukou kývať a povie: „Len ši vy šadnitě, šadnitě; več šom ja bol volakedy (někdy) též taký chudobný, jako ště vy teraž!“

* Cigáň velmi zanědbával sverený mu úrad pohodného. Keď mu měšťanosta hovoril: „More, poněváč zanědbávaš svoje povinnosti, nuž němôžeš byť ďalej pohodným!“ — „dobre, pán měšťanosta,“ odvetí slávnostným hlasom cigáň, „keď šom ja něšúci (nespůsobilý) ža pohodného, teda do šučejších rúk odovždávam môj pohodnický budžogáň.“ A oddal ho meštanostovi.

* Obecný richtár poslal cigáňa s úradným listom do stoličného mesta k pánu slúžnemu. Sotva vkročil do dvora, vyskočil tu sa vyvalujúci chrt a počal na milého cigáňa svoje biele zubiská ceniť a ho za dlhý kepeň němilosrdně trhať. Cigáň v laku kopnúl chrta do zubov a tento skučiac utiahol sa do kúta, čo keď prítomný tam slúžneho pandúr viděl, pohroziac cigáňovi, šiel naňho žalovať pánu velkomožnému. Tu pán slúžny prv eště, něž by bol odobral přiněsený list, oboril sa na cigáňa, jako sa opovážil jeho chrta kopnúť? „Proším poníženě pána velkomožného,

ani žďaleka mi něnapadlo, že by to dživné štvorenie mohlo byť chrtom, veď vyžiera čelkom tak jako môj Žahraj (pes) a ten predčaj něnie chřtom, ale pšom." Slúžny usmejúc sa odobral list a zkúmavým zrakom upravil eště následujúcu otázku na milého cigáňa: „Ale, More, povedz mi na svoje svedomie, něbolo už statočnějšího (poctivějšího) v dědině, ktorý by doniesol mi tento list?" — „Jakoby něbolo!" odpovie cigáň chytro a berúc sa von, dokláda: „Ale tých poslali pan richtár aj k štatočnějším luďom!"

Úsměšky o cigánech.

Pánu notárovi bolo mena, a preto mu cigáňska banda išla vynšovať. Primáš naučil všetkých cigáňov, ako majú vynšovať. „Keď príděme dnuká (do vnitř), nuž sa prikloníme a ja žakričím: „Něch váš pán bôh živí! — druhý povie: aj š pani manželkou! — tretí: aj š dietkami! — štvrtý: aj š pána otčom! — piatý: aj š pani matkou! — šieštý: aj š čelou falamiou!" — Cigáni sa naučili svoje zástoje a išli večer ku pánu notárovi. Keď mu zahráli, nuž primáš otvoril dvere, a poněváč mu kontráš stupil na otlak, nuž od bolasti pomútil si vynš a zakričal obzrúc sa na kontráša: „Bodaj ši ša žbešněl!" — „Aj š pani manželkou!" — „Aj š dietkami!" — „Aj š pána otčom!" — „Aj š pani matkou!" — „Aj š čelou falamiou!" doložili cigáni. Miesto odmeny dostáli vraj len výprask.

* Cigáň počujúc raz, že velkí páni na posteli vystlanej pierim spávajú, vzdychal, keby si on takú postel mohol nadobudnúť. Raz išiel potom, kdě sa něďaleko husy pásly; tam našiel jedno pierko. Vzal ho sebou a večer položil ho pod hlavu na holú zem. Keď sa prebudil, mal celú hlavu otlačenú; divil sa velmi, jako to ti páni môžu na peri spávať. „Ach Bože! ja šom len jedno pierko mal

pod hlavou, a čelú hlavu mám otlačenú; jako že ti páni môžu špať, keď ích majú viačej!?"

* Cigáni jedli halušky. Keď už boli asi v polovici mísy, skočila jim žabka do halušiek. Malé cigáňčatá, keď ju zpozorovaly, zakričaly zadivené: „Aha dadě, halúška má oči aj pažúrky!" Starý cigáň nabodnul ju flegmatičně na vidličku, a keď žabka začala krkať, nuž povedal: „Toby aj druhá mohla tak krkať: či krk či někrk, ja ťá žjem!"

* Bohatý cigáň sa zalúbil do šumnej sedliačky. Táto figliarka (čtveračka) veděla, že něnie cigáňovi lahostajnou, odkázala mu, aby prišiel na zálety, lebo že jej muž odišiel na trh do mesta. Cigáň od radosti bol celý omámený, a preto nabral peňazí plný mešec, aby sa sedliačke zavďačil. Sedliačka soberúc peniaze, usmievala sa šibalsky na cigáňa. Tento sa cítil, ako by bol býval v siedmom něbi. Ale cigáňová blaženosť nětrvala dlho, lebo asi o děsiatej hodině večer zabúchal sedliak na dvere: „Ženo, otvor!" Cigáň prelaknutý bol by sa, hádam, vtiahol i do myšacej diery, ale sedliačka ho vpustila bočnymi dvermi do chlieva medzi kravy a tělce. Sedliak vnišiel do izby, a rozprával ženě, že sa mu vôz polámal a preto sa musel vrátiť domov. „Ej, ale som lačný" — hovorí ďalej — „ženo, daj mi trochu mlieka!" — „Jaj, mužík môj drahý, veru nám dněs všetko mlieko tělce vyssaly." — „Čo, tak sú tělce viacej, něžli ja?" schytí bič a nahněvaný vbehně do chlieva. Tu začně tělce za radom šibať, len sa tak po chlieve metàly, pravda, že najviacej bitky odniesol cigáň, ktorý sa bol ako těla ku jaslom skrčil, lebo ho sedliak vzdor tomu, že bola tma, dobre rozoznal. — O pár dní koval cigáň sedliakovi koně. „Vietě čo, kmotre, teraz peňazí němám. ale pošlitě si na mlieko," hovoril sedliak. — „Čo, na mlieko, nuž veď bystě vy za trochu mlieka všetky tělče pobili!"

* Cigáňskej bandě zunovalo sa na něvďačnej zemi za levný peniaz pracovať, a preto vymyslela si smelý plán,

že pôjdě do něba klince (hřebíky) kovať. V blizkej hore (lese) bola velikáňska jedla, ktorá mala slúžiť cigáňom za rebrík do něba. Išli ku jedli a začali sa na ňu driapať. Najstarší 'cigáň, ktorý liezol prvý, zakričal na ostatnieho (posledního): „More, každú haluž odtni ža šebou, aby nám nikto němohol prišť do něba remešlo falšovať". Ostatní cigáň poslušný rozkazu najstaršieho obsekával za sebou všetky haluzy. Keď sa až k vrchovci vyškriabali, prerečie najstarší cigáň: „Teraž ša polapajme jeden druhému ža nohy, a tak do něba vyškočíme." Cigáni vyplnili na vlas jeho rozkaz. „No počkajtě, něch ši teraž ruky poplujem!" Sotva že to dopovedal, už sa celá cigáňská banda po zemi válala, a na istě prešla jej na vždy chuť ísť do něba klince kovať.

Abych poznal pověstné turčanské volební zápasiště, Sučany, použil jsem laskavosti některých přátel a vyjel si s nimi do tohoto města.

Na cestě leží malá dědinka Košuty. Dědina tato dala Maďarstvu známého Ludvíka Kossutha. Otec jeho odešel odtud do dolního Zemplínu, kdež v Monaku stal se panským fiškálem. A tam narodil se z rodičů slovenských úhlavní nepřítel svého rodu Ludvík Kossuth.

V té době, když Ludvík stál v čele maďarského hnutí, bratranec jeho Ďorď Kossuth obraňoval slovenský národ, pracuje proň i literárně. Psal také politické články proti Maďarům, kteří chvástavě tvrdili, že se od Slovanů ničemu nenaučili. Ďorď jim odpovídá: „Veruže viacej, něžli naopak! Už pospolitý človek slovenský je o mnoho vzdělanější od maďarského. Sedliak turčiansky, liptovský, oravský atd. hoděn je maďarskému učitělom byť . . ." Kollár v listě k Jozeffymu r. 1842. píše o Ďorďovi: „Včera jsem dostal list z Košut od Jiřího Košuta, bratrance pověstného Ludvíka, redaktora „Hirlapu", kde onen tohoto vzteklivcem a ztřeštěncem nazývá, hněvá se na něho, že se stal nepřítelem svého slovenského rodu a národu . . ."

Poctivý Ďorď zemřel klidně v Košutách dne 31. července r. 1849. v 68. roce věku svého.*)

A Ludvík? Je rovněž mrtev, třeba ještě mimo vlasť živořil . . . .

Za nedlouho zarazili jsme v Sučanech koně před ev. farou p. O. Hodže.

Tam odložili jsme svá zavazadla a podívali se starým městečkem, vzpomínaným již r. 1359. Městečko toto, ležící pod divokrásnými horami při Váhu, známo je svými rozsáhlými obchody na dřevo a — jak již podotknuto — volbami do sněmu. Jinak ničím nevyniká.

Odtud navštívili jsme také blízkou Šťávničku, kdež Révayovci mají rozkošný park. Z parku tohoto vidět i blízké malebné trosky Sklabiny, které k němu vlastně tvoří romantické pozadí. —

Podvečer vrátili jsme se opět do Sučan. Rozumí se, že zábavou naší s přáteli slovenskými byl tu hovor o posledních událostech volebních.

Tím docházím k nové velice zajímavé, ač smutné kapitole. Dříve než však všimneme si divokých uherských voleb do sněmu, nebude na škodu, seznati trochu staré slovenské zřízení obecní a druhdy zajímavé volby stoliční, čili „restaurace“.

Slovenské obce uchovaly si právo svobodné volby svých představených, na niž dříve měli vliv zemani a teď stoličné úřady.

Dobšinský o slovenských obecních představenstvech píše: Původní název představených byl kmeť, kmeti.

Správce majetku panského a často i obecního jmenován byl šoltýs a šultajs, anebo lépe dvorský. Jména tato zachovala se dosud ve jménech rodin. Pozdějšího původu je asi název richtár. Volby děly a dějí se nejvíce v době vánoc a občanského nového roku. Říká se tomu:

*) Více o něm píše Jozef Škultéty v „Slovenských Pohladech,“ I., 549.

úräd stavät, úrädy prestavovat, richtárstvo prestavit a j. (Popis celé takovéto volby viz v „Dobšinského „Obyčajích," str. 73. a násl.) Obyčejně dějí se volby představenstva velmi tiše a bez hádky a nikdy ne nešetrně k starému, více nevolenému rychtáři. Když se smluvili na volbě rychtáře, a tento po rozličném upejpání volbu přijal, žádá si sám, koho mu mají za rečníka (vicerichtára) a koho za pougáry potvrdit. Dají mu k pomoci a poradě i 2—3 prísažných, věkem i radou jemu rovných, anebo starších a zkušenějších. V Liptově jmenují prísažné — staršími boženíky (též od přísahy = boženie); pougáry, polgáry — mladšími boženíky; někde jsou desiatníci. Přísahu rychtáři skládali do r. 1848. v kostele před farářem a sborem; teď v ruce stoličných služných. Druhý nebo třetí den po volbě přenášejí mladí muži „richtárstvo," t. j. teď už jen tabulku na dům a truhlici s písemnostmi; dříve dereš i kládu, které stávaly před domem rychtářovým. Přenášení takové bývalo hlučně oslavováno. Odznak rychtářské moci, hůl (palica), už se vytrácí. — Slováci nedbají, pokud mohou, ani teď ustanovení, aby volili rychtáře na 3 roky; s dorozuměním úřadů ještě teď obnovují volby každý rok.

Richtář svolává k poradě i při nejmenší věci své přísežné, při důležitější však celou obec. Dává zakazovat občany od domu k domu od pougárů klepáním na okna. Má-li se obec hned sejít, pošle po dědině kosibu, t. j. dřevo křivě urostlé, kose podobné. Každý soused povinen s kosibou doběhnout k sousedovi druhému, aby kosiba rychle oběhla dědinu. Za nějakou chvíli ubírá se již všecko k rychtáři. Také pilné rozkazy (psané) připojují se ke kosibě.

I v městech slovenských udržel se pro starostu titul rychtáře.

Ne tak klidně jako obecní volby na dědině odbývají se teď volby do městských zastupitelstev. Zápasejít tu již obyčejně dvě strany: slovenská národní a maďaronská, a přáti by bylo, aby těchto zápasů bylo více, mnohem více! Bohužel! strana národní je tak neustálou maďarisací

vysilována, že spíše ztrácí, nežby dobývala... Tak stoliční úřady, které z části obsazeny byly před časem rozhodnými Slováky, jsou dnes úplně maďaronské a používají svého vlivu a své moci na potlačení každého volného slova, není-li to slovo maďarské. Zadávají petice, vynucují hlasy na potlačení slovenské žurnalistiky, jejímž časopisům radí odňíti výhodu poštovní dopravy, a jak znemravňují lid volebními kortešačkami, ještě povím.

Zápasu o výbory stoliční na Slovensku t. č. téměř ani není, totiž zápasu národní strany s maďaronskou. Bojuje se sice také — a volby uherské směle možno nazvati bojem! — ale jaký je to boj! Chlebařská klika proti chlebařským soupeřům, toť dnešní volební zápas v stolicích, toť dnešní reštavrace. Lid zůstává při tom lhostejný. Jen tu tam jeví se potěšitelný obrat při volbách do stoličných výborů. Tak na př. ve Zvolenu zvolen vloni 68 hl. proti 13ti Thebusovským národovec dr. S. Medvecký a druhý Jan Kováčik. V Turci zase vzdor zfalšovaným seznamům voličů zvoleni vloni Ž. Melfelber a Ambro Pietor. Zajímavá byla volba v okrese sklabinsko-štávnickém, kdež byl O. Halaša 6 krát, pravíme: šestkrát zvolen; šestkrát proto, poněvadž volba jeho byla pětkrát zrušena!!! Lid v Turci vede si už ovšem mnohem statečněji nežli v jiné župě. Ba sami Němci z Vríckého šli hlasovati za Halašu . . . Tklivá scéna udála se při tom v Klášteře, kdež jim ženy žehnaly: „Teraz stě vy hodní ludia! Něch vás pán Bôh požehná!“ („Nár. Nov.“, 1883., čís. 134.)

A Halaša zvítězil i po šesté. Zvítězil vzdor kortešačkám a přes to, že služný volbu ze středu okresu (ze Štiavničky) do Sklabiny přeložil, aby některé obce měly sem až 3 hod. cesty, čímž chtěl odejmouti chuť voliti zejména uvědomělým Podhradčanům. Sklabina však má také tolik hlasů jako ostatních pět obcí dohromady, a nad hlasy jejími vládne prostřednictvím žida Herze — služný. Ale, jak již praveno, Halaša byl tu zvolen i po šesté, a to ještě při strašném deštivém počasí, jaké si jen v horách pomysliti lze!

Volby stoliční dějí se na 6 let. Kortešování při tom sice dosud kvete, ale ne již tak pěkně jako do r. 1848., kdy hlasy dobývaly se hlavně kořalkou a vínem. Teď postačí prostředky jiné, a nepostačí-li, má vláda ještě něco ráznějšího za lubem . . . Myslí se totiž, že se vloni odbyly volby stoličné už naposled a že příště budou stoliční úředníci už jen — jmenováni!

Takové stoliční úřednictvo skládá se z hlavního župana, prvého i druhého podžupana, hlavního notára a podnotára, předsedy sirotské pokladny, přísedících, fiškála, služných a jich náměstků, fizikusa, okresních lékařů, pokladníka, kontrolora, exaktora, dob. lékaře, archiváře atd.

Jak se druhdy takové „reštavrace" odbývaly, nebude asi nezajímavo čtenáři seznati. Učinil jsem mu tedy s pravou pochoutkou nejstručnější výňatek ze skvostné Kalinčákovy „Reštavrácie", která takové volby líčí, a podotýkám hned, že prý se vše tak, jak líčeno, odehrálo.

Pan Adam Bešeňovský, dosavadní vicišpán (podžupan) opět kandidoval. Matiáš Bešeňovský kortešoval pro něho, Petr Barina, starý zeman, proti. Dosavadního podžupana líčil Barina takto: „Když bylo před restaurací, tehdy byl jako brat, obskakoval okolo člověka jako kočka okolo myši, tisknul mu ruce, objímal, ba co víc, „vybozkával" i jeho starou ženu, „čo je taká, jako na jar mrkva"; ale když bylo po restauraci, nechtěl ho více znáti." —

Tentokráte byl pan Adam ochoten hlasy i platit, neboť pan Potocký chtěl ho vytisknout z patnáctiletého prvého podžupanství. — V domě Adamově žil služný Štěpán Levický, mladý, velmi oblíbený šuhaj, který vlastně vedl úřad podžupanský za 'strýce Adama.

Před restaurací byla u pana Adama slavná hostina, k níž dostavili se i druhý podžupan a soupeř Adamův Potocký a hrabě Želinský, jenž se ucházel též v župě o úřad. Přítomen byl i příbuzný Ondrej Levický, zeman ze starého vydání, jenž pana Adama dobře prohlédl. Při hostině byl Ondrej od hraběte uražen. Ondrej měl plán vlastní hned pohotově. Vida, že jeho milý Štěpán miluje

dceru Adamovu Aničku, vytasil se s návrhem, aby Adam mladé lidi spojil. Adam nesměl si popudit před volbami staré přátele, kroutil se tedy sem tam, až konečně pravil, že Štěpán má na ženění času ještě dost a že mu Aničku dá, až bude — vicišpánem. Toho chopil se Ondrej a radil Bešeňovskému hned, aby Štěpánovi jednoduše odstoupil svou hodnosť a dal mu Annulku, že všecko zůstane v rodině. Pan Adam měl ovšem jiný plán. Annulku chtěl dáti hraběti Želinskému, od něhož očekával pomoci peněžní k volbám. Hrabě Želinský dostal se s hosty rovněž do sporu, seznav, že nemá tu naděje ani na druhé vicišpánství, ani na Annulku. Hostina skončila mrzutě. Pan Adam však hraběte ukonejšil, že dceru pošle z domu k tetě v Prešpurku. Štěpána Levického, synovce, zase navnadil, že tak asi za deset let bude moci býti podžupanem a pak že mu dceru dá. Po tom poslal ho do Levic, aby uchlácholil pohněvaného strýce Ondreje a jeho stranu. —

Ondrej přijal Štěpána s tím, že musí stůj co stůj státi se podžupanem. K čemu by Levičtí pořád jen sloužili Bešeňovským? Ondrej získá i druhého podžupana Potockého, který za sebou nemá ani třetinu zemanstva, musí tedy hledati spojenců. A tak na konec Ondrej přemluvil Štěpána, že se zavázal pro sebe alespoň několik [illegible] ískati.

Ondrej vydal se hned do Rašova k panu Potockému.

V Rašově zemani oslavovali právě Potockého zpěvem v jeho zahradě, když se objevil Ondrej Levický. Nastalo [illegible]! Pan Potocký vzdor tomu, že byl Ondrej jeho [illegible]m, z politiky políbil ho na obě líce a přivítal [illegible]jlepšího přítele — vždyť bylo před reštavrací! V [illegible]romé rozmluvě sdělil Ondrej Potockému, že chce od[illegible]it od Adama Bešeňovského pod tou podmínkou, když Potocký bude volit Števka druhým vicišpánem. Potocký slíbil však už to Kňazičovi. Tohoto radil Ondrej [illegible] notariušem anebo poslati na dietu (na sněm), a [illegible]stál o druhé vicišpánstvo. Potocký se zdráhá, Ondrej ale počítá: V naší stolici je asi 2500 zemanských hlasů.

Vy máte 800, Bešeňovský 1700. Musíte tedy propadnouti a nebudete ani druhým vicišpánem, neboť na to čeká už hrabě. Myslil jsem si: když se 400 hlasů Levických přidá k panu Potockému, bude jich mít 1200, a Bešeňovský jen 1300, ale když Levičtí ještě asi 100 zemanů získají a k tomu zas asi 300 zemanů k hlasování nepřipustí: nuž bude mít pan Potocký nejméně dvě třetiny pro sebe a zvítězí. A již bral Ondrej klobouk. Potocký ho ale nepustil a konečně zvolal: „Pristávam!“ Nastala teď porada. Třeba podplatit Matiáše Bešeňovského, který za groš sloužiti bude čertovi i pánu Bohu. Šli do zahrady, kdež zemani jedli a pili při hudbě cigánů, neboť před reštavrací se neplatilo. Ondrej odešel domů, ale Potocký vzal na poradu Barinu a Oriešku.

*

Bešeňová byla veliká dědina, ve které přes 1000, a to téměř samých zemanských duší přebývalo. Sedláků tu nebylo, neboť nikdo nesměl tu mít více než jednu svini, tři slepice s kohoutem a čtyry husy; ostatní měl právo kterýkoliv zeman mu vzíti a zabít, neboť prý by byla hanba i pro tu nejchudší zemanku, kdyby měla méně slepic než sedlák. Mezi Bešeňovci měl slovo první pan Matiáš, který nežil zrovna v dobrých poměrech. Přišli k němu přátelé jeho Barina a Orieško.

V hovoru vyznává se nic netušící Matiáš, že mu za reštavraci odpustil pan Adam 500 zl., které mu byl dlužen.

„A nic víc?“ hovoří Barina; „to je tolik, jako psovi moucha. Hej, kdybys ty věděl, jak tě pan Potocký rád vídá, a jak na tebe drží!“

„Hja,“ nevrle odvětí Matiáš, „s tím si já zelí neomastím, a vím, že má mě rád jako sůl v očích, anebo jako koza nůž.“

„Myslíš?“ ptá se Barina. „No však je sice pravda, žes jeho největším nepřítelem, ale kdyby jsi chtěl pro něho se činiti jako pro Adama, nuž bys viděl, že by se ti znal odsloužit!“

„Každý cigán svého koně a každá liška svůj chvost chválí,“ odpověděl Matiáš, „a přece vím, že ani vy, kromě trošky masa a trošky vína nic za to nemáte.“

„Bodejž tě husa kopla, kmotře! Jaký jsi ty mudrc!“ zasměje se Barina, vstrčí ruku do váčku, vytáhne za hrsť dukátů, hovoře: „Nuž, kmotře, a co je toto? Či je to vosk?“

Matiášovi se oči zajiskřily, vlasy se mu zježily, dolejší pysk se pootevřel, neboť tolik peněz najednou Matiáš jaktěživ neviděl.

Barina zpozoroval všecko a pravil: „Hja, ale co? či budeme o takých věcech hovořit střízliví jako blázni? — No to na moji duši nestojí za to!“ Přikročil k oknu a zavolav chlapce, dal mu dukát, aby došel k židovi a přinesl za polovic vína a za ostatní aby žid „škvaril a pražil čo len má v dome.“ Matiáš napomenul syna, aby dal kmotrovi a „bačikovi“ (strýci) pac, a ptal se ho: „Nuž, a čo si nohavice něoblečieš?“

„Nuž ktoré?“ plačtivě se ptal chlapec.

„Nuž tie červené!“

„Nuž keď ích němám.“

„Ty blázon, ale buděš mať!“

Chlapec po tomto napomenutí zmizel a za chvíli bylo tu vína dost. Objevil se v okně i zvědavý žid, aby viděl hosty pana Matiáše, kteří platí zlatem, „jak ani pán vicišpán neplatí.“

Matiáš žida ale zahnal.

Víno zaperlilo se v pohárech. Barina připil na zdraví Matiáškovi, pozíral mu pěkně do očí, hladil ho po bradě, měl se okolo něho jako okolo milé, vypil pohárík douškem a pravil: „Vidíš, Matiáško, však sme starí kamaráti, a takých na moj' hriešnu dušu nikdy viac něbudě, — a dám ti sto dukátov, len so mnou zavolaj: vivat Potocký, prvý vicišpán!“ Matiáš hleděl zvědavě na kmotra, tento ale nečekal odpovědi, sáhl do váčku, vypočítal na stůl sto dukátů, vzal zas pohár do ruky i zvolal: „Kmotríčko môj drahý, toto všetko tvoje, — vivat Potocký!“ A všichni tři zvolali: „Vivat Potocký!“ a podali si ruce. Barina

slíbil po šťastném výsledku Matiášovi ještě jednou tolik a dal mu ještě 200 zl. na počastování chudých zemanů.

Tak získávaly se hlasy, tak byl získán pan Matiáš. Druhý den byla toho plna dědina. Zemané scházeli se před Danielem Bešeňovským, kamž přišel i Matiáš, ale nedobře s nimi pochodil. To však ho nezmátlo, pustil se do menších dědin.

*

Zatím v Levicích byla nová porada Levických. Usnešeno, aby pověděli panu Adamovi, že jen tak s ním budou držeti, když upustí od hraběte, který urazil Ondreje. V tom přijel za Ondrejem sám pan Adam, neboť Štěpán pověděl mu, že v Levicích nepořídil, že mu Ondrej vzkazuje, aby si své věci sám tu uspořádal. Adam slezl u Ondreje, a jizba brzy se naplnila zemany. Pan Adam každého při jeho příchodě objímal, líbal na obě strany, vyptával se na ženu, na děti atd., jak už to bývá. Když se odporoučel i s hrabětem do přízně všech Levických, ozval se Martin Levický proti hraběti. Na konec dal mu Ondrej ultimatum, odstoupí-li od hraběte, že má Levické za sebou, jinak nikoli. Ba, když pan Adam přes hlavu Ondrejovu vyzýval je k jednání, došlo i k tomu, že Martin zvolal: „A keď vy ho na silu mať chcetě, teda — vivat Potocký!“ A „vivat Potocký!“ zahučelo celým shromážděním. Pan vicišpán zbledl po tomto pohanění, sebral se a beze slova vyšel ven, vsedl do kočáru a uháněl z dědiny.

Pan Adam kázal jet do Bešeňové. Tam to vyhlíželo jinak. Z okna prvého domu dědiny byl vyvěšen bílý prapor s nápisem: „Vivat Adam Bešeňovský!“ Naproti ale druhý s nápisem: „Bešeňová verná sama sebe“ Sotva ho zemani spatřili, uvítali ho s „vivat Adam!“ Celá rodina pospíchala k jeho domu, kdež slezl, a cigáni hráli, až se hory zelenaly, a zemani zpívali „nôtu Bešeňovských.“ Pan Adam děkoval, vítal, objímal, líbal a pobízel za stoly. Ale náhle pohřešil Matiáše. Poslal pro něho, tuše již, co se stalo. Matiáš přišel, vicišpán vzal ho stranou. Matiáš mu vyznal, co dostal od Potockých, a v jakých byl poměrech. Co

měl pan Adam počít? Vyňal z tobolky tisícovku a dal ji Matiášovi. Matiáš byl radostí bez sebe, prosil jen, aby mu ji vicišpán proměnil za drobnější peníze, sliboval, že si přikryje dům, postaví stodolu i něco dluhů zaplatí, a činil jen podmínku, aby pan Adam před ostatní rodinou pověděl, že se on Matiáš jen na pobídku jeho sbližoval Potockým, a jen zkoušel Bešeňovské, kdo je věrný a kdo ne. Vešli mezi ostatní, Matiáš sám zvedl pana Adama na ramena a všichni provolávali mu „vivat“ do nekonečna. Matiáš byl očistěn.

Kortešoval nyní o překot, a Ondrej Levický byl celý bez sebe, že dal Potockému takovou radu, aby Matiáše podplatil. Přemýšlel, co počít, až konečně sebral se, šel do Mikovec k panu služnému Jankovi Mikovičovi, který byl pravou rukou Potockého, člověk mladý, veselý, čtverák známý. Ondrej pověděl mu svůj plán, který služný akceptoval. V tom přišel i Barina se svými přáteli, který chodil po pořádku od pána k pánu, aby nebyl všady dlouho hostem; nebo byl by to hřích před reštavrací žít na vlastní účet.

Hned přivítal služný Barinu, zda-li neví, kudy se Matiáš Bešeňovský poveze mezi Kalovem k Ropicím. Barinu vyslovení jména Matiáše popudilo, ale služný pravil mu: „Nic platno, musíte se dozvědět, kudy pojede Matiáš, vzkážete mi to, vezmete s sebou co nejsilnější „pány bratry“, rozeženete Bešeňovské a Matiáše nepustíte z místa. Ale třeba mlčeti.“

Minuly tři dni. Na cestě od Kalova do Ropic pohybuje se dlouhý vůz. Napřed vlaje velká široká zástava s nápisem: „Vivat Adam Bešeňovský!“ Ve voze sedí asi 10 lidí a zpívají svou volební píseň. Z druhé strany od Ropic pohybuje se druhý vůz, podobný prvému jako vejce vejci, jen nápis na zástavě je jiný: „Vivat Potocký!“ A píseň volební také jiná.

Byli to korteši Bešeňovského a Potockého a lišili se jen tím, že oni měli za klobouky kohoutí péra, tito zelené chvojky. Potkali se, nikdo se nechtěl vyhnouti. Začala hádka, posměšné písně se střídaly (neboť ani volby nejdou

na Slovensku bez zpěvu), a když již mělo dojíti ke rvačce, vyvstala v zadu na jednom voze postava Matiáše Bešeňovského, a na druhém Petra Bariny. Tento velel udeřit na zrádce Matiáše a jeho družinu.

Potočtí byli ozbrojeni fokoši, Bešeňovští zase odpínali z vozu klanice. Zástava Bešeňovských byla stržena a roztrhána. Vozka Bešeňovských utekl z bojiště, volaje: „No, němaj s pány jako so psy!“ V tom blížil se k bojišti kočár od Ropic, a v něm seděl pan služný Mikovič a hajduch napřed, hajduch v zadu. Rozkázal zastaviti a volal: „Ticho, páni! hanba zemänom biť sa, čoby mali tak ako bratia žiť medzi sebou!“

„Pravdu mátě, vaša milosť,“ zvolal jeden Bešeňovský, „však nás to vaši ludia prepadli jako zbojníci!“

Služný „mocí svého úřadu“ rozkázal, aby se všecka kohoutí péra odstranila. Potočtí zatím poskákali na vůz a ujeli.

„A aby se vám opět něco nestalo,“ pokračoval služný, „tedy vás sám doprovodím do Kalova.“ Bešeňovští sedli na vůz a jeli se služným ke Kalovu. Nepozorovali ani, že jim schází náčelník Matiáš, kterého Barina ještě s jedním svým stáhl do příkopu, sevřel mu hrdlo a nepopustil, dokud služný s vozem nezmizel.

Když se zvedali, přijížděl z pobočné cesty kočár. V něm seděli tři neznámí ozbrojení muži, se začerněnými tvářemi. Než se nadáli, chytili Matiáše i Barinu, zavázali jim oči, natáhli kohoutky pistolí a slíbili ihned toho zastřelit, kdo se pohne. Pomocníka Barinova poslali však domů. Tento přísahal pak, že byl při tom, když čerti oba za živa vzali. Když vůz jezdil asi dvě hodiny po polích, zastavil náhle.

Neznámí muži seskočili dolů, strhli z vozu zajatce, potom jeden vedl Matiáše po schodech dolů do jakési neznámé propasti, zaklepal třikrát na nějaké dvéře, ty se otevřely, neznámý vstrčil do vnitř Matiáše, strhl mu šátek s očí a odešel. Mráz procházel Matiášovi kostmi, když se kolem ohledl. Byl v podzemní, černě pokryté světnici; muži černě odění svítili tu pohřebními fagulemi. U pro-

střed síně byl dlouhý stůl černým suknem potažený, na něm bible a kříž, před ním umrlčí hlava a po stranách svíce. Za stolem seděli černi soudci, na pravo stál kněz, na levo v červeném rouchu s tváří na červeno zbarvenou, opřen o meč — kat. Barina stál vedle Matiáše, ale se zavázanýma očima.

Dlouho bylo ticho, konečně ozval se předseda:

„Matiáši Bešeňovský, stojíš před soudem smrti, z křivopřísežnictví obžalovaný — — Či se přiznáváš?“

Matiáš odporoval, že křivě přísahal. „Ale jsi věrolomce,“ pravil předseda. Konečně byl ubohý Matiáš odsouzen k smrti. Padl chuďas na kolena, zavázali mu oči, kat se točil okolo něho. Matiáš začal naříkat.

Předseda mluví cosi o boží milosti a na konec ptá se: „Což není jedné duše, která by za tě prosila?“

„Já prosím za něho,“ ozve se Barina. „Ale jen bude-li přísahat, že proti Potockým nikdy ničeho ani slovem ani skutkem nepodnikne.“

„Přijímáš návrh tohoto člověka, kterého neznáme, a kterého bez našeho rozkazu sem s tebou dovezli?“ ptal se předseda.

„Přijímám,“ zvolal Matiáš a přísahal.

Předseda zazvonil. Vstoupili průvodčí Matiášovi, strhli ho na zem a přikládali mu holí jednu na druhou. Když padla jedenáctá, zvolal předseda: „Dost!“ a pravil: „Tím je ti, Matiáši Bešeňovský, též odňata zemanská česť. Že o tom rozprávět nebudeš, víme.“ Konečně zavázali mu zase oči, naložili ho i s Barinou opět na vůz a dovezli je tam, kde je sebrali. Barina podporoval Matiáše v chůzi, než přiblížil se jeden vůz Levických, který jel Barinu hledati. Vsedli do něho a opět přátelsky jeli domů.

*

Den před reštavrací byla celá stolice na nohou. Jedna i druhá strana shromažďovala své lidi, po vzdálených dědinách bydlící, kteří s prapory a s cigány na vozích dojížděli do hlavního města stolice, a tu částečně po

hospodách, nejvíce ale podle zvyku v stanech okolo města rozloženi byli. Tu očekávali den budoucí zpívajíce, tancujíce, hodujíce. „Páni bratí“ z blízka zůstali ovšem doma, vždyť měli dost času ráno na cestu. Hodovalo se všady, a také v Bešeňové. Pan Adam musil přijati hrab. Gáboryho, hlav. župana stolice, i s celým jeho průvodem, poslal tedy do Bešeňové mladého Štěpána Levického, který ohlásil pánům, aby se sebrali, přenocovali v domě vicišpánově a odtud na vozech ráno k volbě se pohnuli. Shromáždili se tudíž všichni, jedli, pili, cigáni hráli, poháry břinčely a „vivatům“ nebylo konce.

Služný Levický slíbil hajduchům odměnu, aby nalévali o přítrž, a tito lítali s vínem jako střely. Došlo k tanci a k zpívání. Ulehli důkladně napití až k ránu, ale tu již, sotva si zdřímli, budil je pan Štěpán Levický s hajduchy. Vstávali — bylo 6 hodin. Nalili jim pálenky. Vsedli do vozů, vyvěšeny zástavy, a pan služný s hajduchy v kočáře uháněl napřed k místu voleb. Páni byli ospalí, nepozorovali ani, že jedou zcela jinou cestou, než jel pan služný.

*

Ráno v den volby vstali páni v stanech u města, zvedli prapory a obě strany vtáhly do města s hudbou cigánskou. Ozvaly se hmoždíře, a do města vjel hlavní župan hrab. Gábory v bohatém kočáře. Po jeho boku seděl vicišpán Adam Bešeňovský. Blýštěl se až od samého zlata. Za nimi jel druhý vicišpán Potocký s hrab. Želivským a za těmi jiní páni. Každá strana uvítala si svého kandidáta s křikem: „Vivat!“ — A kočáry zmizely v stoličním domě. Oba vicišpánové vrátili se pak dolů k voličům, kteří schytili je na plece a volali jim: vivat! Neskončilo to ale bez rvačky. Páni se odstranili, a tu povstal nový hluk, bubnování a vyvolávání. Nahrnuli se komedianti mezi voliče, aby nalákali diváků, a sypali se s opicemi a jinými věcmi za stoličný dům, kde jim vykázáno místo. Jeden Levický přitočil se k pánům Medziborským (kteří bydlí už někde „pánu bohu za chrbtom“ mezi horami),

ukazoval jim na opičku, jak pěkně louská ořech, a když se naň obořili, že má za kloboukem chvojku, shodil ji, vyžádal si kohoutí péro, pravě, proč by nemohl držet s nimi, když Štěpán Levický je pravou rukou vicišpána? Když volba počala býti dlouhou, a Levický neustál lákat pány Medziborské na komedii, stalo se opravdu, že šli všichni za stoliční dům a brzy zabrali se tak do komedie, že na volbu zapomněli, zvláště když jim Levický dal nalévat vína.

Zatím již hrnulo se zemanstvo podle obcí a rodin do síně volební. Nejprve šlo to Bešeňovský za Bešeňovským, když ale 700 hlasů odhlasovalo, začal nabývat Potocký vrchu, a o Kadičích a Medziborských nebylo ani slechu! Pan Adam poslal tedy Matiáše, aby dal hned zapřáhnout a jel naproti Bešeňovským, hajduchy pak aby dal shledat Kadiče a Medziborské.

Ale sotva se Matiáš objevil ve dveřích, už tu stál Barina a pošeptal mu do ucha, že vykřičí jeho příhodu. Matiášovi se podlomily nohy, proud zanesl ho stranou, na konec mu Adam vynadal, a Matiáš mrzut odešel domů.

Pomalu se odhlasovalo. — Potocký měl 1200 hlasů, Bešeňovský 700. Když nikdo více se nehlásil, prohlásil hlavní župan volbu za skončenou.

Adam Bešeňovský byl zničen. Odvezli ho polomrtvého, jeho strana se rozprchla. Volba další děla se krátce. Zvolený vicišpán předložil hlavnímu županu vždy tři kandidáty na ten neb onen úřad, a přítomní vždy provolali, více nehlasujíce, prvého. Tak se stal Štěpán druhým vicišpánem. Levičtí začali se objímat — byl to prvý vicišpán z jejich rodiny! . . .

Když už byla volba prvého notariuše odbyta a došlo na služné, tu se strhl venku hrozný křik. Bešeňovští se přihrnuli do stoličního domu, kdež jim Martin Levický usměvavě povídal: „Sero post festa cantare, kto zodral opätky, něch chodí na sáre (holinkách).“ Chytili Daniela Bešeňovského, který plakal jako dítě a hovořil k pánům bratrům: „Už je všemu konec! Už je ta tam sláva naší rodiny! Však vy jste lidé! Vy jste to dokázali!“

A tím se vzpamatovav, začal na příchozí nedobře pohlížet a vyptávat se, kde byli? Tu jeden vypravoval: Jedli jsme, pili jsme, bavili jsme se celou noc; ráno sedli jsme na vozy a zaspali jsme do jeduoho. Mne dali na prvý vůz. Najednou se mi zdá, že stojíme. Rozhlednu se a vidím, že nejsme v Jakubě, ale v lese. Když vidím, že jsou všecky koně vypřaženy, a čeledínové že je pasou a páni brati spí, zvolám uděšen: „Zrada, zrada!“ Tu se každý otřásl, vytřel a vytřeštil oči a zvolal: „Kde jsme?“ „V hoře!“ odpovídal jsem. Tu křiknu: „Jano, co děláš?“ „Koně pasu, vaša milosť.“ — Měla mě mrtvice ranit! Zvolám: „Sto striel sa ti v matěri! ty kujon, jak's nás sem dovezl?“ — „Nuž tak, vaše milosť: zaspal jsem jako vy, a hovádko je naučeno chodit do hory, nuž zašlo tam, kam nejvíc chodívá.“ Byl bych mu za to hlavu přerazil, ale nebylo času. „Tedy zapřáhej!“ poroučím. Ten se mi ale vysmál a povídal: „Nemožno, vaše milosť, já za to nemohu, že vás na každý vůz nasázeli jako za groš máku; koně nemohou dále, museji se trochu popásti; nebo či nevidíte, že jsme u Opuchlé skály?“ — „Ha, vy zpropadené mrchy!“ zvolal jsem věda, že opuchlá skála leží 3 hodiny od naší dědiny, že jsme tři hodiny jeli, že máme tedy na místo volební 6 hodin cesty! A tu jsme začali z vozů klanice trhat, žebřiny lámat, házet, ale huncút sedlák už byl na všecko připraven, sedl na koně a ujel. Viděli jsme, že je všecko umluvená zrada, i běželi jsme pěšky, ale nadarmo! — A v tom přihnali se k volbě ti Medziborští, volajíce: „K volbě, k volbě!“ — „Ale povězte mi, hříšné duše, k jaké?“ táže se Martin Levický. „No však jsme jen teď odtud odešli,“ povídal jeden, „tuhle s Jožkou, co přešel na naši stranu.“ „Vy staří blázni,“ odpovídá Martin, „když jste šli na komedii, bylo 9 hodin a teď je třetí odpolední.“ Nechtěli věřit, neboť jim čas uběhl jako voda. Bylo pozdě. — Jožko poradil jim, aby odhodili kohoutí péra a šli s ním hodovat. Nedali se dvakrát zváti.

Ale toho ještě neni dost. Hrnuli se ještě k volbě udychaní Kadiči. Jeden vypravoval: „Víte, že bydlíme

pod horami, a že nás od Levic jen řeka Bystrá dělí. Pooblekáme se, myslíce, že i pěšky budeme za tři hodiny v stolici. Jdeme k Bystré. Hledáme čluny — člunů tu není! Chodíme po břehu sem tam, ale člunů v žádném křoví není. Začneme volat: „Převezte!" — ale nikde odpovědi. Obrátíme se tedy domů, abychom dali zapřáhnout, jen že koně byli na pastvě, nuž jsme se zas více než o hodinu zdrželi. Potóm dáme hnát koně, a to až k Náhlovicím na most, ale pomyslete si jen, co se nám tu nestane? Vyjde Mojžíž před mýto a volá: „Stůj!" — „Co nového, žide?" ptáme se. „Mýto!" — Můžete si pomyslet, že hrom do nás udeřil, jak jsme jen to slovo zaslechli; nebo proč jsem zeman, když mám platit mýto? Že prý máme selské vozy a selské koně. Chtěli jsme přes moc ku předu, žid spustil váhu a zavřel ji na zámek. My s vozu dolů a na žida, žid utekl, ale co teď? Seker jsme neměli a kameny jsme řetěz přetlouci nemohli. Nezbylo nám nic jiného, než vzít nohy na ramena — a tu jsme."

A tak se rozcházeli Bešeňovští!

Potočtí jedli, pili, veselili se, tancovali, zpívali, vivatovali, zvedali pány vicišpány i služné vzhůru, pan Potocký objímal Ondreje Levického, ptaje se: „Ale povedztě mi len, pán brat, kdě stě vy tolko figlov (čtveráctví) nabrali?" —

Tak spravil to kočí Ištván, žid Mojžíš a Jožko Levický. Nastaly soudy proti sedlákům, že zavezli pány do lesa, i proti Mojžíšovi, že pánům zavřel cestu, ale prohráli žalobci! —

Adam Bešeňovský nechtěl o svém synovci Štěpánovi Levickém ani slyšet. Strýc Ondrej vzal ho k sobě. —

Jednou zahrčely v Radošovcích kočáry a z nich vystoupil celý stoliční úřad s několika assesory, mezi nimi Ondrej Levický, zaprošuje se k panu Adamovi. Přijel i pan Potocký i Štěpán. Potocký přivezl mu list, kterým ho král vyvolil za konsiliara ke kr. tabuli a povolal do Budína. Adam omladl, srdce mu okřálo, podal protivníkům ruku a — nepřátelství byl konec. Ondrej prosil hned o ruku jeho dcery pro pana vicišpána Štěpána. Adam se

trochu zdráhal, ale k domlouvání všech dal mu ji. O svatbě smířili se i Bešeňovští s Levickými.

*

Toť jeden obrázek uherských voleb stoličních Jak již praveno, ztrácejí volby tyto čím dále tím více na své divokosti, a snad i pominou, což by bylo i v pořádku za vlády liberální a národnostem přející.

Za to však tím divočeji konaly se letošní volby do diety čili do sněmu. Zápasiloť tu několik stran s vládní stranou Tiszovou, která hleděla rozštěpit i národnosti nemaďarské. Na Slovensku má již vláda dávno svou stranu maďaronskou, šlo ještě tedy o Srby, Rumuny a Sasíky. (O Rusech uherských více ani se nemluví.)

Srbové v Pešti a ve V. Kikindě vzdali se starého svého odporu, uznavše státoprávní postavení Uherska, setrvávajíce však na tom, aby čl. 44. zákona z r. 1868. o rovném právu národností uherských byl mezi Srbstvem přísně šetřen. Druhá strana srbská naproti tomu setrvala na dosavadním politickém stanovisku a vyslovila v Nov. Sadě politování nad rozkolem pro kikindský program. Se stranou touto jde i osvědčený dr. Mich. Polit, který však letos více do sněmu voliti se nedal. Byly volby, a co neučinila vláda? Postavila proti kikindským Srbům jako na posměch své vlastni kandidáty! . . .

Podobně mezi Rumuny založena mírná strana, která má vládě Tiszově sloužit. Rumuni v obvodě uherského státu jsou ve většině v 50 okresích. Ale místní, osobní a úřadní tlak je taký, že, podle „Egyetértésu," národní poslanci rumunští proti vládě, velkostatkářstvu, Maďarům a Sasům mohou býtı zvoleni nejvýše v 20 okresích. A z těchto vybrala si letos většinu „strana mírná." Naproti orgánu strany této, „Viitoriulu," založili sedmihradští rumunští pasivisté ve V. Sibíně časopis vlastní, „Tribunu," v programu jehož slibují bojovat i proti každému zákonnému aneb administrativnímu nařízení, které by ohrožovalo přirozený vývin kteréhokoliv Uhry obývajícího národa.

Sasíci osvědčili, že si zachovají v otázkách národnostních volnou ruku, jinak však že úplně přidají se ke klubu mírné oposice, tedy strany maďarské, aby z této strany dostávalo se též jim potřebné podpory. Stateční tito Sasíci zvítězili při volbách na celé čáře.

Zkušenosti Slováků z voleb posledních let jsou nejsmutnější. Proti Slovákům bojuje se všemi možnými prostředky: podplácením, slibováním, utrhačstvím, intrikou, opíjením, výhrůžkami a na konec, je li třeba, přerušením volby pomocí bodáků vojenských.

Tak zvítězila vláda na Slovensku r. 1865., 1869., 1872., když Slováci kandidovali téměř ve všech svých okresích; tak zvítězila i při všech jednotlivých volbách pozdějších let.

A vládě je lehko vítěziti. Volební zákon zbraňuje sice úřadnímu nátlaku, zakazuje koupě i prodej hlasů, svádění voličův skrze pití, hostinami a jinými sliby, ale jak se zákonu toho samou vládou šetří, hned uvidíme.

Ubožák volební zákon, co on může za to, že se při seznamech voličských dějí hrozné nesprávnosti, že čím podkupnější a pálence přístupnější obec, tím víc má hlasů, kdežto obcím samostatným rok od roku hlasy mizí, takže jsou obce, které měly do 50 hlasův a dnes jich mají 5—10, a naopak, kde by jich mělo býti dle zákona 5—10, tam jich je ve skutečnosti 100—150. (Nár. Nov.“ z 15. ledna 1884.) — Dlužníci daní, pokud se vládě hodí, volí jen což, za to jinde, na př. v Tisovci, na něhož vláda nemůže se spolehati, vyloučeni z voleb dlužníci všichni. Tam na př. stačí spáchati v seznamech úmyslnou nesprávnosť ve jméně voličově, a nereklamuje-li tento v čas, nezpozorovav toho úskoku, je vyloučen pak od voleb.

Takové volby musejí míti ovšem blahý účinek na kulturní stav uherských národností! Jeden „vysoký“ maďarský politik pravil kdesi knězi: „Nepřeceňujte se; co vy v mravném ohledě v lidu za 10 let dobrého učiníte, to my v čas voleb za den lehko zničíme; a co my v čas voleb zdemoralisujeme, to vy kněží, kolik vás v Uhrách je, ani za 20 let apoštolováním svým nenapravíte...“

Pauliny sám takto píše o tom demoralisování lidu: „Je to u nás zvláštna doba, ta doba vyslaneckých volieb: všetko je ako prečarované, premenété; děti na spôsob stárežé mudrujú, stárci sdětskejú, ženské zmužnéjú a mužovia? — mnohí zbabejú sa za dary, sluby, ba shovadia sa za pálenku!...“

A tak se zdá, jakoby volby v Uhrách byly pouze žněmi pro korteše a dlouhou sylvestrovskou pitkou pro voliče.

„Figuru takového korteše hodno by bylo i umělecky zvěčnit,“ píše Argus. „Je to člověk, který vede suverenní lid. Není to suchý anglický volební agent, který jen ohromnými penězi kupuje hlasy. On je impressario kandidátův, herec patetických i komických scén, poeta-improvisátor, blázen, ožrala, národní tribunsofista, zpěvák, řečník, filosof, strateg, diplomat. Kortešem se musí člověk narodit. Korteši jsou chudobni. Když se nekortešuje, žijí na dluh, často zastávají menší stoličné úřadky, ale i služnovství. Jak začnou volby, hodí akta stranou a jdou ke kandidátovi. Kandidát je leda loutka v rukou kortešů. Korteš namaže si slaninou kníry, vyčistí si rezavé ostruhy: a už je hotov projevit suverenní vůli národa! Kandidát, cigáni s hudbou, korteši, židé, děti a ženy táhnou potom divým tahem po dědinách — —“

Z toho, co pověděno, následuje již, že Slováci marně by volili. Třeba jen všímnouti si průběhu posledních a předposledních voleb v Sučanech.

V Turci kandidovali po více let Jesenský a Pavel Mudroň. Již r. 1869. napsal jim Pauliny-Toth volební písničku, kterou tu podáváme proto, aby našinci seznali, že i s „poesií“ se uherské volby konají. Volebními písněmi jsou opatřeny obě strany; každá strana má svůj prapor, svou píseň. Našim kandidátům tehdy na př. zpíváno:

„Hore Turcom, dolu Turcom
zástavy už vlajú —
poďme, bratia, drahí bratia!
k volbě nás volajú.
Čestný človek z presvedčenia

svoje vótum dáva.
Z hlbín svojej duše volá:
Jesenskému sláva!

Hore Turcom, dolu Turcom
kortešujú páni,
kupčia vota těrkelicou (kořalkou),
pijú ju oplani (opilci);
lež (leč) muž čestný z presvedčenia
svoje vótum dáva.
Z hlbín svojej duše volá:
Mudroňovi sláva!" atd.

A o Mudroně vedl se od té doby již opět několikrát volební zápas.

R. 1878. byl by v Sučanech dobyl rozhodného vítězství. Ale maďarská strana věděla si poradit! Když zpozorovali, že vzdor všemu kortešování pro Mudroně je více voličů přítomno, nutno bylo volby stůj co stůj odročit a nové kortešačky zařídit. I vymlouval se z prvu předsedající komisař, že nemá volební komise postaveného stanu, aby chráněna byla před prškou. Za chvíli byly stany postaveny... Co teď? Inu, zapomněl prý pan komisař volební akta v Turč. Sv. Martině. Pravotár Dulla, statečný zeť zvěčnělého Paulinyho, vskočil na kůň a — za hodinu přivezl ze Sv. Martina potřebná akta. Komisař byl v koncích. Co měl si, dobrá duše, počíti? Prohlásil, že vlastně neví, je-li ustanoven předsedou voleb, i odročil je z tohoto důvodu přec! A po novém kortešování zvítězil skutečně v Sučanech Maďaron. Těžkoť je rolnickému lidu z hor vydávati se neschůdnými cestami několikrát na volební místo, a to zrovna v čas polních prací!

Dovolávati se v Uhrách spravedlnosti, bylo by pošetilo. Slováci nejednou stěžovali si na nesprávné volby. Co se stalo? Musili složiti kauci 2.000 zl., za kterouž se Maďaři vypravili vyšetřovat volby. Když kauci projezdili, projedli a propili, shledali všecko v nejlepším pořádku a Slováci — musili ještě dopláceti na útraty . . .

Před tř ni lety nevedlo se slovenské straně v Sučanech lépe. Když mělo přijít hlasovat město Turč. Sv.

Martin a tím volbu ve prospěch svého kandidáta rozhodnout — v Uhrách se volí ještě podle obcí — způsobila maďaronská strana pokřik, připravené vojsko vyrazilo s nasazenými bodáky proti voličům martinským a zatlačilo je od voleb násilím, při čemž ani nešetřilo životů!

Roku toho (1881) volilo se na Slovensku dosti čile. Kde Slováci neodvážili se postaviti svého kandidáta, tam volili aspoň s podmínkou, že kandidát, jemuž dají hlasy, ozve se ve sněmu pro rovnoprávnost. Někteří kandidáti zavázali se k tomu i čestným slovem; vzdor tomu však ve sněmu o věci té ani nehlesli!

A tak proti bodákům a proti bezcharakternosti je marný boj.

Jediného poslance měli Slováci dosavad, a ten nebyl vlastně ani poslancem jejich, volen byv za okres dolnouherský, srbsko-slovensko-maďarsko-německý v Kulpíně r. 1869. (Obšírný popis té volby viz v Paulinyho „Besiedkách.“)

Od těch dob čas ubíhá, ale poměry na Slovensku se nemění. Z 58 čistých, anebo převahou slovenských okresů volebních nezasedá v sněmu ani jediný slovenský poslanec! Národovci slovenští letos již docela ani voleb se nesúčastnili, t. j. kandidátů svých nepostavili. Ačkoli jsme ukázali, že marný je pro Slováky volební zápas, přece nesouhlasíme s pasivitou slovenské strany. Pasivita ještě nikdy nic kloudného nevykonala, příklad máme doma. Ale to byla pasivita aktivně zvolených poslanců, jakož je i u Rumunů v Uhrách, a nikoliv pasivita lidu. Nevíme, kam by to dospělo se slovenským lidem, jejž přece nutno probouzeti, kdyby se „z hlubokých etnických, psychologických a ethických důvodů setrvalo při pasivitě, která je jedinou národní, lidovou, slovenskou politikou“ (!). Ano, ale politikou nešťastnou.

„Ne nesnášelivosť,“ praví se v letošním manifestu národní strany slovenské, „ne nevlastenectví, ne lhostejnosť naproti ústavnosti přiměly národní stranu slovenskou k pasivitě naproti nynějším volbám sněmovním. Přimělo

ji k tomu nesnášelivé, nevlastenecké nakládání s ní ze strany státní moc si přivlastňující části spoluobčanstva, duchu ústavnosti odporující vykládání a provádění ústavnosti v praxi, zkušenosť, že slovenské občanstvo při užívání práv ústavních ani ochrany nenalezá, ba nezákonnými prostředky a zbraní od volby zaháněno bývá atd. Avšak slovenská národní strana ponechala volnou ruku všem, „kdož by domýšleli se, že či aktivním, či pasivním súčastněním se na nynějších volbách některému zvláštnímu veřejnému dobrému cíli pomohou.“

Vzdor tomu však uzavřeli voliči obou okresů turčanských kandidovati letos do sněmu Pavla Mudroně a M. Dullu. Avšak ani jeden, ani druhý kandidatury nepřijal, poukazujíce na jistý nepříznivý výsledek volby, při níž třeba i životy obětovati, jakož i na bezúčelné zasedání v nynější maďarské sněmovně.

Důvody tyto jsou sice pravdivé a podstatné, než, myslíme přec, že třeba pracovati aspoň pro budoucnost, byť i výsledek okamžitý byl pochybným. Lid slovenský bude dojista stranami jinými k volbě doveden a bude voliti nepřítele své národnosti bez otálení, řekne-li mu tento: vždyť súčastněním se volby tomu a onomu dobrému cíli pomůžete, a to vám ani národní strana za zlé míti nebude. — Lid slovenský třeba učiti volit „z přesvědčení,“ a neustáti, dokud konečně vyrván nebude z nečistých rukou surových kortešů. Ona pak část slovenského lidu, která již získána byla pro věc slovenskou, nesmí vypadati z organisace dosavadní, naopak třeba dál a dál organisovati. Po několika takových prospalých volbách shledali by národovci slovenští, jaká desorganisace zatím v řadách voličů slovenských nastala.

Letos mnozí Slováci nevědouce kam se připojit, volili kandidáty antisemitické, kteří na Slovensku ve třech okresích opravdu i zvítězili. Jinde voleni vládní poslanci, kteří vůbec v nemaďarských okresích mají pomocí vládního nátlaku mandáty zajištěny. Tak Slováci volili (podle „P. Napló) v Oravě 2, v Liptově 2, v Turci 2, v Trenčíně 8, ve Zvoleně 2, v Nitře 8, v Prešpurku 3,

v Těkově 2, v Hontě 2, v Novohradě 4, v Gemeru 3, ve Spiši 6, v Šaryši 2 vládní poslance. Z toho patrno, že čistě slovenské okresy volily čistě vládní poslance, jen míchané okresy volily různě. Z měst též volili se vládní poslanci v Čabě, v B. Bystřici, ve Šťávnici, v Kremnici, takže vláda má 50 slovenských okresů. (Ruských okresů vláda má 9, srbských 15, rumunských 45, má tedy 119 národnostních poslanců.) A poslanci tito udržují vládu Tiszovu, která v lidu maďarském nemá kořenů; neboť Maďarstvo počnouc od Čalókezu až po Tornu volilo oposičně. —

Ano, kdyby v Uhrách vypadly volby podle síly národnosti, měli by Maďaři sotva 187 poslanců naproti 263 poslancům nemaďarským, jak si každý snadno vypočte podle síly té které národnosti. Dnes však vláda směle by mohla poslance pro okresy nemaďarské jmenovati, a ušetřila by pár milionů zlatých, které vydá na volby národnostní. (V celku stály prý letošní volby asi 4 mil. zlatých!)

Proto dobře praví „Függentlenseg“: „My netroufáme si říci, že by bylo 15 těch poslanců, kteří by po odstoupení Tiszově následovali ho na lavice oposiční. Nitra, Orava, Turec, Prešpurk, Trenčín, Šaryš, a z ostatní horní země poslanci, potom Sedmihradčané a j. volí buď poslance vládního anebo národního.“

Však už ani vláda není jista tím, že své vlastní kandidáty v okresích nemaďarských prosadí. Její „Nemzet“ píše: „V městech dominuje živel maďarský. Na venkově je tomu jinak. Máme asi 30 stolic, kde Rumuni, Slováci a Rusi tvoří absolutní většinu. Rozdělení volebních okresů je sice výhodné a příznivé pro maďarskou stranu, avšak i při nynějším podělení (!) není vyloučena možnost, že 70 až 80 národních poslanců může se na ráz zjeviti v uherském sněmě a ohrožovati nynější poměry stran a maďarský parlamentarismus, aby mu připravili osud rakouského. Jen ďáko-rumunská agitace nechť vstoupí do stálé akce a nechť jen Rumuni upustí od politiky pasivity a v Sedmihradsku a v jižním

Uhersku nastanou veliké změny v okresích; o „panslavské“ agitaci a o Slovácích teď ani nemluvíme!“

Tedy již teď nastávají Maďarům starosti, zda-li svou většinu v parlamentě udrží? Ba ano. Týž „Nemzet“ žádá již, aby rozmnoženy byly městské volební okresy. Zajímavo je zvěděti, kterak žádost svou odůvodňuje. Píše: „Už z národnostního ohledu je svrchovaný čas, abychom rozmnožili městské volební okresy. V městech, jmenovitě v těch, které by se měly státi zvláštními volebními okresy, dominuje hlavně živel maďarský, potom i německý. Z ostatních národností ani jedna. Města nevyšlou tedy na sněm národnostních poslanců, ale jen takých, kdož jsou proniknuti zájmy maďarské fajty a maďarské státní ideje —“.

Ještě nejsem hotov — o uherských volbách. Přicházím, abych trpělivému čtenáři podržel před očima kaleidoskop uherských voleb samých, vlastně té nejnovější, té letošní.

Jak známo, uzavřela letos umírněná oposice allianci s oposičními magnáty sněmovny panské, a obě strany usnesly se, že při nastávajících volbách uvedou společnými silami k platnosti svoje stanovisko „proti škodlivé a všelikého mravního základu postrádající politice vlády.“

Začal tedy z obou stran „mravní“ boj. Padlých bylo na obou stranách dost a prostředků kortešských ještě víc. Aby čtenář učiniti si mohl pojem o tom maďarském obru na hliněných nohou, jehož se tak leckdo leká, ukážu mu, jak se v Uhrách volí. Napřed, to se rozumí, ty přípravy k volbám!

O kortešování vůbec jsem se již zmínil, uvádím tedy jen případy zvláštní, s nimiž se žurnalistika uherská zabývala.

Již ve sněmovně tázal se Tiszy poslanec Horánszky, srovnává-li se s volebním zákonem, že stoliční dům honťanské stolice je hlavním stanem kortešů „liberálni“ strany? Či ministr ví, že centrální administrace honťanské stolice

po neděle neúřaduje, poněvač úředníci zabývají se kortešačkou i agitací? Či je to na místě, že stoliční úředníci a představení obcí provádějí politické agitace, z obce do obce vodí kandidáta, podplácejí voliče, terrorisují je a mýlí ve vykonávání volebního práva? Pro jakou příčinu vypovědělo ředitelství pošt více poštmistrům smlouvy, a zda se to stalo z uložení a s vědomím patřičného ministerstva? atd. Interpellant odevzdává vládě na konec 14 zl., které mu byly zaslány a které jeden z úředníků zanechal v jisté obci na pitku na zdraví vládního kandidáta. —

O kortešačkách v této stolici píše dále „Pesti Napló:“ „Skandály, obrovské zakupování duší, terror, jakých se dopouští vládní strana, nelze ani popsati. Interpellace Horánszkého jest jen slabý obraz. Stoliční dům je stanem kortešačky. Všichni úředníci jako otroci pracují na povel hl. župana. Podplácení neděje se tajně, ale veřejně. Opilá chlapčiska chodí po městě (Šahách) a roznášejí kortešské víno. Všichni úředníci jsou mobilisováni. A k tomu ještě vládní strana rozestavila najaté lidi, aby čekali poslance, kteří měli přijeti z hlavního města. Apponyiho přátelé telegraficky prosili, aby nejezdil sem, neb že ho najatí zlosynové čekají s kamením, a to na rozkaz vládní strany. Také na Horánszkého bylo čekáno — s motykami . . .

V Hontě byly prý vzdor tomu naladěny oposičně i ženy; úředníci uznali za dobré upokojiti je něčím, i rozdali mezi ně 400 šátků.

Stížnosti oposice zůstaly vládou oslyšány. Honťané obrátili se tedy telegraficky k samému panovníkovi! . . .

Volba v Šahách stála prý 25.000 zl. (oposici 5000 zl., vládu však 20.000 zl.!). A doplňovací tato volba děla se pouze na dva měsíce!

„Bp. Tagblatt“ psal, že hl. župan této stolice Majthényi vydal rozkaz, aby všichni úředníci dali část svých příjmů na kortešačky, a to podžupan tříměsíční plat, notáři a služní dvouměsíční, ostatní úředníci měsíčné služné! — Týž hlavní služný vyslovil se k bývalému předsedovi uherského ministerstva, který mu vytýkal nezákonný ter-

rorismus volební: „V politice jde moc před právem. Nemohu dopustit, aby v mé stolici jiné přesvědčení dobylo vítězství, než moje.“ A dále pravil: „Proti politickému nepříteli je jako ve vojně vše dovoleno. Nepřítele možno i zákeřnicky zastřelit . . .“

A tento hl. župan psal v záležitosti voleb svému služnému: „Drahý příteli! Posýlám Ti žádaných 400 zl.; vím, že jich potřebuješ. Ale abych mohl pořádně sestavit účty, prosím Tě, aby's vedl podrobný výkaz a aby's vždy dal účty podepsat. V takých věcech mám rád pořádek, nebo jsem viděl a ještě vidím, kolik zla předešle načinilo opačné jednání. — Oposičníky systematicky spisuj a ze 100 připustíte jen 10 k urně, to je hlavní věc! Komu se to nelíbí, nechť reklamuje. Jen žádná ústupnosť.“

A tak jako v Hontě chovali se před volbami a za voleb letošních hlavní župani téměř na všech stranách. Služní honěni na kortešačky, do komisí volebních nepřipouštěni oposičníci, půjčky vypovídány věřiteli — ústavy dlužníkům — obcím, nebudou-li volit vládních kandidátů, nepodajní lidé zavíráni, ba stříleni atd. Ani Tisza sám neodvážil se předstoupit před své voliče ve Vel. Varadíně; neboť místní úřady uvědomily ho, že neručí za jeho bezpečnosť!

Že vláda peněz na volby nešetří, ukázalo se letos opět. Vypočítáno, že volba jednoho poslance v Uhrách stojí průměrně 10.000 zl. a na volby všech poslanců, že vydává se mnohem více než 4 miliony! Na volby letošní děly se i hojné sbírky, jichž se súčastnili také židé. Tak na př. na volbu ministra Széchenyiho v Kaposváru sebráno asi 22.000 zl. Sbírky súčastnil se jmenovitě žid Freystädtler. — V Mattersdorfě stalo se, když měl oposiční kandidát většinu, že vládní strana přivedla ještě 75 voličů, zakoupených po 100 zl., kteří volbu rozhodli. Na dolní zemi vydal jediný magnát na kortešačky 40.000 zl., část peněz, které z daně ze svých 40.000 jiter polí uspořil. (Měl totiž platit z jitra pole 31 zl. 50 kr., spravilo to však 1 zl. 65 kr., jak sděluje „Bp. Tgbltt“!) V Trenčínsku v okrese Bánoveckém nebyly hlasy tak drahé jako

v Mattersdorfě; za hlas dáváno jen 5–15 zl.; přes to stála kortešačka kandidáta Zemányiho 12—15.000 zl., dva soupeře jeho však dohromady mnohem více. —

Avšak letošní uherské volby nestály jen mnoho peněz (jichž se Uhersku na sirotčince atd. nedostává!), nýbrž i mnoho krve. Strany bily se jako na bojišti, a to nejen Maďaři se Srby a Rumuny, ale i Maďaři mezi sebou. Nejkrutěji ovšem zakročováno proti Srbům a Rumunům.

V obci Ulmě nedaleko banátského Vršce dála se porada srbských voličů. Obě strany zápolily mezi sebou důvody. Strana oposiční byla dvojnásob silnější než strana mírných. Služný Pálffy zasadil se za vládního kandidáta Živkoviče a voliče národní strany nechtěl ani pustit do porady. Tito přišli přece a provolali za kandidáta předsedu schůze Markoviče.

Služný prohlásil však, že předseda není ani voličem. Strhl se hluk, povoláno vojsko a do voličů hnáno bodáky a sekáno šavlemi, při čemž pět osob těžce raněno. Rozhořčený lid počal stavět barikády. Tak se služný zbavil oposice. Z 800 voličů 500 rozehnáno, a co zbylo, to prohlásilo se pro vládního kandidáta.

Podobně nakládáno s voliči rumunskými. V okrese szilágy-csehiském postavila vládní strana proti Rumunovi Ďurovi Pappovi spolupracovníka „Pester Lloydu," žida Neményiho-Neumanna. Když se přihrnuli voliči Pappovi, nepustilo jich před městem rozestavené vojsko do vnitř, proto prý, aby odložili hole; zatím však v městě prohlášena volba za skončenou, a Neményi zvolen 170 hlasy proti 12. A dle samého „Nemzetu" nevpuštěno do města 400—500 voličů!

Mnohé a mnohé mohl bych tu opětovati zprávy z posledního volebního bojiště uherského, avšak třeba již, abych byl stručným. Připomínám tedy ještě některé co nejkratčeji.

V Kološi byl kandidát Hegedüss na nádraží sice slavnostně uvítán, ale po cestě do města spustil se na něho déšť kamení, při čemž 60 osob poraněno. Kamení měly uschováno ženy pod sukněmi!... Přivolané vojsko

ubytováno pak — v domech oposičníků. — V Gyögyoalfalvě bylo při bitce stran od četníků osm osob zastřeleno. V okresu nemtierském syn nějakého statkáře vyčastoval své pastýře vínem, načež je ozbrojil pistolemi a noži k uvítání kandidáta. Při srážce ovšem tekla krev. — V Törek Szt. Miklósi byli voliči ministra hr. Szápáryho uvítáni kamením. — V Jászberénye častoval Almásy voliče po několik neděl. Když měl tu mluvit Apponyi, házeno kamením, a husaři musili voliče rozehnat. — V Berženi byla velká bitka, při níž těžce zraněn i 68letý stařec. — V Mezö-Keresztesi zabito ve rvačce stran pět lidí a zraněn jich neurčitý počet. — V Kézdi-Vásárhelyi Ugronisté kamením házeli po náčelníkovi tamní vládní strany, když se svou ženou jel domů z vinice. Prorazili mu hlavu. — V Starých Hradech kandidát vládní strany urazil posluchače tamní hospodářské školy. Kandidát Petersy musel utéci z bojiště za ochrany četníků. — Ve Vadkertu byl vládní kandidát i se svou stranou sbit a zahnán, načež drancovány židovské krámy. — V Kapuváru bylo na dosavadního poslance stříleno. — Kandidát vládní strany Gajari nedostal se po celé své cestě k slovu. Povozy jeho všady uvítány deštěm kamení. Ženy pomáhaly jistým kalem. — V Kis-Körösi bylo pravé povstání. Lid šel na pány a na židy. — V Gyergyó-Alfalu svedena bitva voličů s četnictvem. Z obou stran stříleno. Na bojišti zůstalo osm mrtvých a několikrát tolik raněných. — Kandidátu Falkovi zlámána v Felsö-Rajku tyč praporu, jejž mu dav s vozu strhl, v Kilimanu banderium jeho kamenováno. V Mindszentu byli uvítáni Julius Horváth a Emerich Szivak bitvou lidu, ozbrojeného revolvéry a pistolemi, s jízdným četnictvem. Lid hnal na četníky útokem a střílel do nich. — V Gyergö-Ditró při uvítání známého Petra Dobrjanského srazili se Sikulové s Armeny, rozbíjeli těmto okna, dvéře a střechy domů a pronásledovali utíkající kupce armenské. Pět lidí bylo smrtelně zraněno. — V Apát-Marótě (v Hontě) bodali se voliči noži. — V Kečkemétu pro neslýchaný terrorismus úřadnický lid pustil se do vojska, a poslanec Rácz byl uvězněn.

— Ze Solnoku musil kandidát Helfy prchnout. — V Pešti v okresu Františkově dobýván kamením hostinec, v němž voliči Kemenyiho měli poradu*)! — Verhovay byl vyveden z Maka, kdež štval lid na vojsko, které více osob poranilo. — Podobné pračky, při nichž krev tekla, události se dále v Cegledě, Szombathelyi, Pankotě, Németujváru, Doromě, Sv. Gotthardu, Pacsy, Alsó-Rajku, Felegyhaze, Baanu. Güssingu, Sasdě, N. Tóffalu, Közép-Ajtě, Dévě, Zala-Egerszegu, Szabad-Szallasi, Fülöpszállási, Nagy-Mártoni, Jedlově (Gödölö), v Pastúchově (v Hontě) a tak dále.

Ale i o veselé příhody není v Uhrách při volbách nouze. Tak jsme se dozvěděli z maďarských listů, že v obci Izbiště korteši padělanými penězi podpláceli voliče. Sedm takových kortešů bylo lapnuto a uvězněno. — V Sv. Ondřeji v pešťské stolici fabrikant lihu Kraus vydal na volbu své osoby 60.000 zl. Aby však ho nikdo ze zakoupených voličů nezradil, musili mu všichni na obdržené peníze dáti směnky. — V Kečkemétě zakupovali antisemitské voliče přestřiženými pětkami. Jednu polovici volič obdržel před hlasováním, druhou až po konstatování toho, že skutečně volil proti antisemitovi. Poloviček takových bylo však asi padesát mezi voliči opět antisemity sebráno.

Toť stručný obrázek uherských voleb. — Vyšetřování zavedeno prý jen proti rumunským kortešům, poněvadž v siláďské stolici rumunští učitelé, kněží a jiní agenti bojovali za heslem: „Dolů se židy a Maďary!“ O vyšetřování hlavních županů v Hontě a j. a řeží tuto vytčených nic se neproslýchá . . .

Takové jsou ty „svobodné“ volby v Uhrách. Pravdu dí sedmihradský poslanec Mik. Bartha, radě, aby se v adrese žádalo od krále rozpuštění [illegible]kového nezákonitým násilím zvoleného sněmu; neboť vládní většina nepředloží prý mandáty, leč

*) V Pešti letos polovice voličů nesúčastnila se více voleb!

služební knížky.*) („Ellenzék.“) Příští sněm uherský má se usnésti na tom, aby mandáty poslanecké nabyly platnosti na šest let. Je to jednak vysvědčení chudoby pro vládu, jež neví si rady (?), kterak by při volbách zjednala úctu zákonu, jednak však vláda uznává návrhem takým nezbytnosť volebních rvaček sama; neboť způsobuje je svými orgány vlastními. Proto ani zrušení **přímých** voleb, ani decentralisování voleb (volby doma v obci) s tajným hlasováním atd. valně divokosti uherským volbám neuberou; spíše budou rvačky déle trvati než dosud, budou se opakovati od obce k obci. Jediným prostředkem proti všem výstřednostem jsou volby opravdu svobodné, při nichž úřednictvo musí zůstati stranou. A nestojí-li stranou, je jen a jen vláda za všecky nepořádky zodpovědna . . .

~~~~~~

Na telegrafních drátech v Turč. Sv. Martině sletovaly se laštovky. Je to jejich umluvená schůzka před stěhováním na zimu . . . Pozoroval jsem je a cítil jsem s nimi těžkosť loučení. I mně bylo opustit krásný Turec, milé Slovensko, které se mi stalo druhou vlastí.

Rád byl bych ještě navštívil v Turci rodiště Kollárovo, Mošovce, avšak již mne všední povinnosti života volaly nazpět. Navštívím je snad při cestě třetí, bude-li mně vůbec dopřáno spatřiti ještě mé drahé nešťastné, krásné Slovensko! . . .

---

*) Sněm uherský složen je po těchto volbách z 229 vládních poslanců, z 63 mírných oposičníků (bez Sasů), z 77 krajních levičáků, (s některými antisemity), z 16 národnostních poslanců, z 17 (vlastně 21) antisemitů a z 11 divokých. Vláda bude míti většinu asi 50 hlasů.
~~~~~~

THE UN' 'ERSITY C

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 02445 611

